

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

BOGEN OM
H.P. HANSSSEN

BOGEN OM
H. P. HANSSSEN

SKREVET AF HANS VENNER

WESTERMANN

BOGEN OM
H. P. HANSSEN

I denne Serie udkom tidligere:

BOGEN OM KNUD

skrevet af hans Venner,
redigeret af Forfatteren Peter Freuchen

BOGEN OM BIRCK

skrevet af hans Venner,
redigeret af Professor, Dr. polit. Axel Nielsen

BOGEN OM JOHANNES

skrevet af hans Venner,
redigeret af Provst, Dr. theol. Michael Neiiendam

BOGEN OM J. C.

skrevet af hans Venner,
redigeret af fhv. Udenrigsminister, Dr. phil. L. Moltesen
og Rigsdagsbibliotekar Victor Elberling

BOGEN OM KAJ MUNK

skrevet af hans Venner

GTS

H. P. HANSEN

Tegning af Gerda Ploug Sarp, 1930

Hjertet

Et Hjerte banker Dag og Nat .
jeg lytter tit dertil.

Det er saa trofast, Hjertet,
det vil, det vil, det vil!

Det banker trøstigt i sin Krog,
tit grunder jeg derpaa.

Og spørger jeg, saa svarer det:
Jeg maa, jeg maa, jeg maa!

Louis Levy

BOGEN OM
H. P. HANSSEN

SKREVET AF HANS VENNER

WESTERMANN

KØBENHAVN MCMXLVIII

COPYRIGHT 1948
by
WESTERMANN'S FORLAG
COPENHAGEN

Redigeret af
H. Lausten-Thomsen

Vignetter af
Palle Nielsen

Smudsomslaget efter Maleri paa Frederiksborg Slot af
N. V. Dorph

Illustrationen paa Kartonomslaget efter Buste af
Gunnar Hammerich

KLICHEER: ILLU-GRAFIA

Trykt i
DYVA & JEPPESENS BOGTRYKKERI A-S
KØBENHAVN

INDHOLD

1 ... SIDE 11

Forord

Af Amtslæge H. Lausten-Thomsen

2 ... SIDE 13

Venner fra Ungdommens Dage

Af Marten Refslund Poulsen

3 ... SIDE 31

Fra de unge Aar

*Af Amtsskolekonsulent
Nicolai Svendsen*

4 ... SIDE 47

Barndomshjemmet

Af Marie Thomsen

5 ... SIDE 65

Min Far

Af Ingeborg Refslund Thomsen

6 ... SIDE 77

Paa „Hejmdal”s Redaktion

Af Redaktør Niels Hansen

7 ... SIDE 89

Som jeg kendte ham

*Af fhv. Udenrigsminister,
Dr. phil. Laust Moltesen*

8 ... SIDE 95

I Samarbejde og Venskab med H. P. Hanssen gennem halvthundrede Aar

Af Professor, Dr. phil. Aage Friis

9 ... SIDE 135

Venskabet med et tysk Hjem

Af Fru Tony Breitscheid

10 ... SIDE 145

Brevskriveren

Ved Rigsarkivar Axel Linvald

11 ... SIDE 171

Mit Indtryk af H. P. Hanssen

Af Dr. phil. M. Mackeprang

12 ... SIDE 175

Sprogforeningens Formand

*Af Landsbibliotekar
Jakob Petersen*

13 ... SIDE 205

Et Nærbillede

*Af Redaktør
Morten Kopenhøener*

14 ... SIDE 217

De sidste Aar

Af Redaktør C. J. Bech

15 ... SIDE 239

H. P. Hanssen i korte Rids

*Af M. Michelsen, Martin Simonsen,
Kata Alexandersen, Anna Ølgaard,
Redaktør Kai Eduard Larsen
og Helene Moltke*

16 ... SIDE 259

In memoriam

*Digte af Marcus Lauesen,
Martin N. Hansen og Kaj Munk*

17 ... SIDE 262

H. P. Hanssens Data

Det er altid vanskeligt for en efterslægt at få den rette forståelse af svundne stormænds egentlige væsen. Historien fortæller om deres gerning; men minder om deres personlige egenskaber dør hurtigt. At have kendt dem på nærmere hold kan være en lykke, om deres Person har svaret til deres gerning.

Har man haft den lykke nøje at kende og i nogen mon at knytte venskab med de danske sønderjyders sidste talsmænd i den tyske rigshovedstad, kan det stundom blive pinligt at opleve, hvorledes deres billede blegner hos vor tids ungdom. Det vilde i dag næppe være muligt at tegne rigtige billeder i ord af Gustav Johannsens brede og frejdige lune, af hele hans kraftige og frodige personlighed ud fra personlige oplevelser og minder. Det samme turde allerede gælde redaktør J. Jessens luende higen efter retfærd og hans ihærdige søgen efter livets mening eller samspillet imellem hans åbne og spørgende sind og hans selvsikre tro på sig selv og sin rette vej. De døde rider hurtigt.

Det er allerede nu vanskeligt og til dels umuligt at samle vidnesbyrd om indtryk af den unge H. P. Hanssen fra den tid, da han lys og frejdig trådte ind i nationalt arbejde. Hvem kan nu fortælle om den ildfulde foredragsholder, der førte ordet i krostuerne i Nordslesvigs første foredragsforeninger, talte om nordisk åndsliv og læste op af nordisk digtning! Hvor få har personlige minder om »den præjsiske landdags Benjamin« eller kan huske, når han mødtes med polske politikere, især med Korfanty, og med dem

lagde plan om fælles optræden til gavn både for polakker og danske sønderjyder.

Hvor kunde han ikke gøre rede for Dagens nationale og politiske spørgsmål, oplyse og retlede. Da jeg en gang som ung student havde talt om »national værdighed«, sendte han mig et seks sideres brev for at udvikle sit syn på denne. Og hvor kunde han ikke være optaget af åndelige spørgsmål. Da planerne om censur med tysk kunst, om den såkaldte »lex Heinze«, stod på dagsordenen i Berlin, var hans plads selvsagt på frisindets side, og ved det store protestmøde i håndværkerforeningen stod han side ved side med Tysklands åndelige førere. Han var, som en af hans modstandere en gang sagde om ham, »vennesæk«; men han var en mand med sin egen opfattelse og mening, og han kunde stå stejlt frem for, hvad han fandt var ret, harmes og fare op i et brus. Det vil ikke vare længe, inden der ikke mere kan fortælles derom af personlig oplevelse.

Endnu må dog tiden være inde til i ord og enkeltskildringer at fremdrage billedet af hans personlighed, således som det tegner sig i medarbejderes og kampfællers minde, det vil sige det samme som i hans venners hukommelse. Også en enkelt tysk dame, Fru Tony Breitscheid, har efter opfordring af Professor Aage Friis nedskrevet sine minder om H. P. Hanssen. På denne måde tør man håbe, at det dog vil lykkes at kaste noget nyt lys over en af dansk histories største og ædlest skikkelser, over en mand, hvis private færd var så ren som hans offentlige virke.

Stor som politisk og national organisator, rig som åndeligt bevæget menneske, størst vistnok i sit hjem og i sin vennekreds — således var den mand, hvis nationalpolitiske gerning står uudslettelig i Danmarks historie, og hvis nationale lykke sikkert var den største i vor tid. Da han havde udgivet første bind af »Et Tilbageblik«, skrev jeg om H. P. Hanssen: »De fleste danske mennesker i Sønderjylland holder af ham i forvejen; flere vil i det hele land komme til det ved at læse hans bog.«

Måtte det samme kunne siges om den foreliggende bog!

H. Lausten-Thomsen.

Venner fra Ungdommens Dage

AF MARTEN REFSLUND POULSEN

Før Højskoleophold blev almindeligt, dannede Grundtvigianerne Landet over en Slags Frimureri. I det Ydre var de kendelige paa, at Mændene havde Fuldskæg og bar en Slags særligt bredskyggede Hatte, og Kvinderne havde ingen eller kun en Antydning af Krinoline, senere Tournure og Korset, og de bar Sølvpil i Haaret og brugte som Smykker kun Søljjer og Dagmarkors. Der var ogsaa særlige Sprog vendinger og en særlig Sprogtone, der var yndet i grundtvigske Kredse. Man mødtes og lærte hinanden personligt at kende ved de flere Dages »Vennemøder«, senere ved Efteraarsmøderne. Mellem Foredragene og Drøftelserne ved de fælles Maaltider og i Soverummene kunde man ikke undgaa at faa nye Venner, for Grundtvigianismen var jo folkelig. Dette og ikke Slægtskab var Grunden til, at Christen Hanssens Datter, Ingeborg fra Nørremølle, kom til at være ung Pige i Huset hos Bunde Refslund den ældre i Bovlund, skønt der var en Afstand paa 50 km, som kun kunde tages til Fods eller med Hestekøretøj. Om sin Søster Ingeborg har H. P. Hanssen sagt, at hun var den betydeligste af Søkendeflokken — vi andre maa tilføje: bortset fra Hans Peter. Min Søster tjente samtidig med Ingeborg Hanssen hos Bunde Refslund, de blev gode Veninder og kom sammen hjem til os, og naar Hans Peter besøgte

Søsteren, kom han med. Bedst husker jeg, da Ullerup Sangforening besøgte Ingeborg Hanssen og Bovlund Kredsens. De var indkvarteret rundt hos Frimenighedsmedlemmerne og sang skiftevis i de forskellige Hjem. Helene Iversen fra Avnbøl og Hans Peter Hanssen var med — den sidste kun paa Broderskabets Vegne, for han havde vel Sangstemme, men manglede »Gehör«. De var endnu ikke forlovede, saa det maa vist have været i 1881, men de havde kun Øje for hinanden. Min ældre Legekammerat, Salomon Refslund, havde bundet et hvidt Baand om deres Hatte, saa han kunde fastslaa, at de i Skumringen altid fandt sammen, naar der blev leget i Haven. Som purung var H. P. Hanssen ikke nogen Skønhedsaaftenbaring, som unge Mennesker ellers kan være, én sagde, at han var lang i Hovedet som en Hest. Det tænkte man imidlertid slet ikke paa, men man lagde Mærke til ham, fordi han var saa livfuld. Allerede den Gang var han, saa han gnistrede. Skal man fortælle om H. P. Hanssen privat, kan man ikke undgaa Helene Iversen, hun var hans Elskede, blev hans Hustru, Kammerat, Raadgiver og Kampfælle. Skønt Helene Iversen ikke hørte til dem, der dengang blev kaldt: »Hvad-vi-vil-Kvinder«, kunde man bedst med et enkelt Ord betegne hende som kæk. Hun var og vilde være noget for sig — ikke lige ud ad Landevejen. Senere kom den unge H. P. Hanssen ofte i Besøg hjemme — til Fods fra Askov eller andet Steds. Fader var enig med ham i Edsspørgsmaalet, og H. P. Hanssen vandrede, senere cyklede rundt i Sønderjylland for at faa Føling med flest muligt. Det var jo forbavsende, saa tidligt han var klar over sit Maal og sine Muligheder.

Et Par Aar efter tog Fader mig med paa en af sine Foredragsrejser, og derved kom vi til at overnatte paa Nørremølle, saa jeg har altsaa set H. P. Hanssens Forældre som gamle. De lignede andre nordslesvigske Storbønder — dog uden den »Kalkunskhed«, som enkelte kunde have, men støt og rodfæstet. Over Nørremølle var der noget

torneroseagtigt. »Der var engang«. Af Møllen var der kun Navnet tilbage. Den lille forhenværende Møllebæk, der gik gennem Haven, førte saa lidt Vand, saa da senere Sønnen Christen Hanssen vilde benytte den til at trække en Turbine, maatte Vandet samles længe i en Dam, for at Turbinen kunde drives i kort Tid. De store Bygninger til Brændevinsbrændingen stod endnu, men de havde ikke været brugt i mange Aar. Af den en Gang saa store Landhandel var kun et lille Høkeri tilbage. Det blev lukket et Par Aar efter. Stedets udadvendte travle Virksomhed var borte. Nu var kun den i sig selv hvilende, frugtbare og veldrevne Bondegaard tilbage. H. P. Hanssens Fader var i Kraft af sin Personlighed en af de ledende. Han var ikke stærkt udadvirkende, men først og fremmest en Hjemmets Mand. H. P. Hanssen skriver om ham i sit »Tilbageblik«: »Efter Indlemmelsen i Preussen standsede min Fader i 1867 resolut Brænderiet, fordi han med kyndigt Blik indsaa, at Kornbrænderierne ikke længere havde Eksistensmuligheder. Flere Ejere af Nabobrænderier, som endnu fortsatte nogle Aar, blev ruineret. Hans Tab blev derimod ved den rettidige Standsning begrænset, og da Tiderne iøvrigt bar med, hurtigt overvundet.« Denne Faderens Evne til at kunne disponere rigtigt i en Erhvervsgrens Nedgangstid, havde H. P. Hanssen ikke arvet. Ikke tilfældigt har jeg tiere hørt H. P. Hanssen fortælle om Bedstefaderen Christen Hanssens og Farbroderen Hans Peter Hanssens Foretagsomhed, store Virksomheder og opnaaede Resultater end om Faderens. Dermed er jo ikke sagt, at han underkendte Faderen, som han holdt af og agtede, men det var Bedstefaderens og Farbroderens Storstilethed, han beundrede og lignede. Nørremølle var for H. P. Hanssen Udgangspunktet og Forudsætningen. Der havde han Rod, og derfra gik hans Verden. Dens rige og afvekslende Natur havde fremmet hans Natursans, saa han blev en Naturdyrker. Det grundtvigske Hjem paa Nørremølle havde gjort ham til Grundt-

vigianer saa grundigt, at skønt han kom under »europæisk« Paa-
virkning og lærte den store Verden at kende, saa er Sprogtonen i »Et
Tilbageblik« dog »Bondeknøsens«, ja, stedvis kan den forfalde til
Højskolealmindelighed.

H. P. Hanssen døjede ikke med Generthed, og han led ikke af
hverken falsk eller ægte Beskedenhed. Og dog gjorde han ikke et
frækt Indtryk, for hans Paagaenhed bundede i en brændende Inter-
esse for Sagen, og han havde en indre Bevidsthed om, at han havde
et Kald at udfylde. Det forekommer sjældent, at en ung Mand saa
tidligt ser sit Maal, vurderer sine Evner rigtigt og uddanner sig til
en Gerning, som paa Forhaand, netop inden Tiden, ikke syntes at
kunne blive et Levebrød tillige. Skønt han saaledes var Idealist, var
han tillige en Virkelighedens Mand, der vidste, at han burde faa
Folk i Nordslesvig til at erkende Danskhedens virkelige Stilling og
indrette Forsvaret derefter og ikke nøjes med »Haabet« og Bevidst-
heden om Rettens Sejr til sidst. For det gælder om, at det ikke gaar
som i Ordsproget, at mens Græsset gror, dør Horsemor. Da H. P.
Hanssen var færdig med sin Uddannelse til Folkefører, besøgte han
mit Hjem paa en af sine mange Ture rundt i Nordslesvig, og der
brugte han flere Gange et Ord, som jeg aldrig havde hørt før:
Objektivitet. Han søgte at lære Nordslesvigerne Objektivitetens van-
skelige Kunst. Han var saglig. Udad den lidenskabsløse Saglighed.
Den forsonende Saglighed, der løfter Spørgsmaalene ud af Essen,
hvor det bobler, sprudler og gløder. Objektiviteten skaber imidlertid
intet, den er gold, men vi, der lærte H. P. Hanssen at kende, saa
snart, at indad var han subjektiv nok. Han skabte Grøde og Vækst.
Han blev for os, der dengang var grønne, som selve den unge Tid,
der kom i Kød og Blod ind ad Døren. Selv i det nationale maa der
som i alt levende Fornyelse til.

Jeg hørte H. P. Hanssen første Gang holde Foredrag i Branderup

Kro. Han begyndte: »Det er min *Agt* at tale om Polen!« Det var, som om han var ladet, og nu gik den af. Der var Smæld i det. Der sprudlede af Liv, som havde han Overskud deraf. Han fortalte om Polens 3 Delinger, om Polakkernes Opstande mod Voldsmændene, hvor de forblødte i Kampen mod Overmagten, saa de vilde have ødelagt sig selv, hvis de ikke havde lagt Kampen om ved at kende de øjeblikkelige Magtforhold og føre en Nationalitetskamp indenfor Magthavernes Love. Næste Gang hørte jeg ham holde Foredrag om Penge og Kreditvæsen i Øster Terp Kro for en Forsamling. hvoraf mange ikke før havde hørt et Foredrag, og dog havde han den i sin Haand.

Da Helene Iversen og H. P. Hanssen var blevet forlovet, gav Christen Hanssen Sønnen et forholdsvis stort Beløb, for at han kunde smykke Kæresten med et standsmæssigt »Beslav« ogsaa kaldet »Rasletøj« fra Guldsmeden. De blev enige om i Stedet for Smykker at købe Bøger til det folkelige Arbejde, de vilde bruge deres Evner til. Efter den 6 Aar lange Forlovelsestid og hans Uddannelse satte de Bo i Sønderborg. Dèr besøgte jeg dem et Aars Tid efter paa en af de Fodture, som da var paa Mode. Selv for en Knøs, der var vænnet til Tarvelighed, syntes deres Hjem for spartansk. En omvendt Pakkasse med et Tæppe over gjorde det ud for en Sofa, og en stor, fyldt Bogreol møblerede godt. Traktementet var tilsvarende enkelt, men tilstrækkeligt. Helene havde Haaret drengeklippet, længe før det kom paa Mode, og hun bar fodfri Kjole i den Tid, da Kjolerne skulde feje Gulvet. Jeg tror, det var første Gang, jeg saa et Par Idealister for mine Øjne. Det syntes mig i højeste Grad risikabelt uden Formue at gifte sig paa kun 600 Mark aarlig i fast Indtægt og saa iøvrigt at skulle leve af offentligt, folkeligt Arbejde, som den Tid ikke plejede at lønne. Men skønt »Mib« var kommet, var de saa trygge, som om de havde deres paa det tørre. — Min forudgaaende Forlegenhed

kunde jeg have sparet mig, for Hans Peter fortalte og udviklede, saa jeg kun behøvede at sige ja og naa. Jeg gik, som saa tit senere, henrevet og beriget derfra. Samme Sommer skulde min ældste Søster, der paa Askov havde delt Værelse med Helene Iversen, have Strandbade, hvorfor hun lejede sig ind hos dem. Hun fortalte senere, at der kunde komme Knuder paa den lykkelige Traad. En Gang, da Helene Hanssen anden Dag i Træk havde serveret Frikadeller til Middag, havde Hans Peter sagt, at det var ensformigt, hvilket havde til Følge, at Helene ogsaa tredie Dag gav Frikadeller. Saa gik Hans Peter ud og spiste paa en Restaurant. Jeg gætter, at det har været ham, der har maattet bede om godt Vejr. Længe efter har jeg hørt dem more sig over de vanskelige Frikadeller. Det blev et lykkeligt, men ikke jævnt harmonisk Ægteskab. Den unge H. P. Hanssen kunde som Regel samarbejde godt med de ældre Edsnægtere, naar det ikke berørte Principforskellen, og heller ikke det, at mange ældre var højre-, medens H. P. Hanssen var venstreorienteret, lagde Hindringer i Vejen. Et Sammenstød med Konsul Amorsen, Haderslev, bragte kun en forbigaaende Forstyrrelse. De blev senere gode Venner og Medarbejdere. Kun een alvorlig stedseværende Hindring i Medbøren inden for Danskheden havde H. P. Hanssen i Redaktør Jessen og »Flensborg Avis«, Danskhedens betydeligste Blad. I Begyndelsen blev H. P. Hanssen angrebet aabent og bittert, senere blev det, naar det var bedst, kun en Vaabenstilstand. Man kunde være sikker paa, at Redaktør Jessen laa paa Lur efter H. P. Hanssen, og han viste sig ikke kræsen i Brug af Midler. F. Eks., da Jessen kaldte H. P. Hanssen en Jean de France, fordi han som sine Forældre skrev sit Efternavn med to s'er. I vor Egn var man forarget over dette. Man kunde ogsaa være sikker paa, at Jessen var Modstander af, hvad H. P. Hanssen satte i Gang til Danskhedens Fremme. Jessen var Modstander af Vælgerforeningens Oprettelse, ja, selv da Mænd fra Vest-

kysten vilde oprette en Skoleforening og havde søgt Bistand hos H. P. Hanssen til Lovforslaget, gik Red. Jessen mod Planen. Da der var indbudt til Stiftelsesmøde i Skærbæk, og det gav Snefog, ønskede man i vor By, at det vilde give Togstandsning, saa Red. Jessen ikke kunde komme med.

Dette Forhold var skadeligt og beskæmmende for Sagen. Blandt H. P. Hanssens Venner var man tilbøjelig til at mene, at det hidrørte fra Nid og Misundelse. Det gjorde det maaske nok, men det havde ogsaa en dybere Grund — det, som Jacob Appel har kaldt Forskellen paa Vest og Øst. Naar Østboen Hans Peter masede paa, for at man paa Vestkysten skulde gaa over til at holde Valgmøder og drive Valgagitation, saa var det Vestboen Jens Jessen imod. Jens Jessen forstod ikke H. P. Hanssen, og H. P. Hanssen forstod ikke Jens Jessen. Efter 5 Aars Forløb flyttede H. P. Hanssen til Aabenraa, som han sagde efter A. D. Jørgensens Raad — den Mand, hvis Ord havde mest Vægt for H. P. Hanssen. Det var, fordi Jørgensen og han mente, at Aabenraa var udsat for en Angrebskile fra Syd, at Stedet var centralt for et Arbejde for Nordslesvigs Danskhed, og at H. P. Hanssen fandt det nødvendigt for sit Arbejde at blive Leder af et Blad.

Det var Red. Jessens Holdning, der gjorde, at H. P. Hanssen havde Ret i det sidste, for ellers laa Virksomheden som Redaktør ikke for hans Evner. Han blev aldrig nogen betydelig Bladleder. I den Henseende var Redaktør Jessen afgjort hans Overmand. Hvor skammeligt for Sagen og Personerne, at de ikke kunde have et godt Samarbejde.

»Hejmdal«, som ikke alene H. P. Hanssens Blad hed, men ogsaa hans Hjem i Aabenraa blev kaldt, kom til at betyde meget for Danskheden i Sønderjylland, og for mange Mennesker personligt. For mig og mange andre blev det saadan, at næst efter vor Familie var H. P. Hanssens dem, der betød meget og mest for os. For at forklare, hvorledes det kom, at jeg en Overgang lærte Hjemmet saa godt at kende,

maa jeg fortælle, at hun, der senere blev min Kone, var i Huset paa »Hejmdal« fra 1895, til hun blev udvist 1898. I 2 Aar fra 1900 boede vi i Aabenraa og kom flere Gange om Ugen, ofte daglig, paa »Hejmdal«. 1906 til 1914 boede vi i og ved Aabenraa og havde vor Gang paa »Hejmdal«. Dørene stod aabne paa »Hejmdal«. Fra Forstuen førte en Trappe op til første Sal, som var lejet ud til den tysksindede Kaptajn Bendixen, og en Glasdør ind til H. P. Hanssens Entré, hvor man fra Køkkendøren kunde lugte, hvad de skulde have til Middag. Vilde man tale med H. P. Hanssen, hvis han var hjemme, saa bankede man paa Døren til venstre og kom ind i et Kontor, hvis Vægge var dækkede af Bøger. Det var samtidig Kontor for Bladet og for »Hafnia«. Allerede i Sønderborg var H. P. Hanssen blevet Overinspektør for Nordslesvig i Forsikringsselskabet »Hafnia« for at faa noget mere til Livets Underhold. Det var mest Fru Hanssen, der passede den Forretning. Efter at H. P. Hanssen var bleven Landdagsmand, senere Rigsdagsmand, var han hjemmefra den længste Tid af Aaret, for han havde jo ogsaa andet at passe ude. Saa gik man lige ind i Spisestuen, hvor Fru Hanssen ofte sad for at ordne Børnenes Tøj — der var jo 9 foruden den Dreng, der døde, da H. P. Hanssen var paa Foredragsrejse i Norge — arbejdede med »Hafnia« eller læste Korrektur paa Bladet. Det var H. P. Hanssen, der bestemte Bladet »Hejmdal«s politiske Holdning, men ellers var det Helene Hanssen, der havde mest Indflydelse paa Redaktionen. Bladet maatte ikke gaa i Trykken, før Fruen havde læst 2. Korrektur. Helene Iversen havde jo været paa Bladkontoret og var lige erfaren i Bladvæsen, Husførelse og Barnepleje.

Det gav ofte Brydninger med Bagbygningen, hvor Matzen, »Hejmdal«s første Udgiver, regerede i Trykkeriet, og Medarbejderne sad. En Medarbejder bandede paa, at han vilde ikke staa under Skørte-regimente. Det gav Klage, naar H. P. Hanssen kom hjem, men Fruen

skulde nok sætte sin Vilje igennem, tro mod sit Valgsprog: Man skal aldrig gi' sig! Som det gik over for Bagbygningen, gik det i Forhuset. H. P. Hanssen var bestemmende udad og i de store Linier, men ellers var det Fruen, der bestemte, hvor Skabet skulde staa. I Dagligstuen havde de en stor, svær Kakkelovn af tykt Støbejern, som »Carls-hütte« lavede dem, saa den var næsten uforgængelig. Gennem mangfoldige Aar arbejdede H. P. paa at faa den erstattet med en mere moderne Varmeindretning, men Helene sagde: Pjat, Hans Peter, den er ikke opslidt endnu. Det holdt ogsaa haardt, inden han fik Lov til at faa andet i Huset fornyet. Ogsaa i hans Sager havde hun megen Indflydelse, selv om han var den bestemmende.

Det hed tit: »Pjat, Hans Peter, du er meget for god, du gaar uden om de smaa Vanskeligheder, saa de har vokset sig store, før du *maa* til dem.« Eller da han havde lovet at tale ved et Møde, hvor ogsaa en veltalende Skvadronør, der var Svindler og havde haft en skiden Affære, skulde tale: »Hans Peter, at du vil lade dig det byde!« Eller naar han med sin runde Haand havde ladet sig udnytte.

Var Fruen ikke i Spisestuen, gik man ind i den store Dagligstue (den tilgrænsende lille Stue blev kun benyttet til Fester), hvor hun kunde sidde med en Kop stærk Kaffe og en stor Cigar (en »Hopla« fra Junggreen) læsende i H. P. Hanssens lange, daglige Brev.

Der kom mange paa »Hejmdal« i mange vidt forskellige Ærinder. Der kom den store Slægt og den endnu større Vennekreds, som berettede om Stillingen rundt omkring i Nordslesvig og drøftede Forholdsregler til Danskhedens Fremme. Det blev sjælden en egentlig Samtale. Naar H. P. Hanssen ved Spørgsmaal havde faaet Rede paa de stedlige Forhold, gik det hurtigt over til, at det var H. P., der udviklede, udredede og forklarede i lange Foredrag. Han viste Sammenhængen, de store Linier. Skrevet saadan kan det synes, at det maatte virke langsommeligt og trættende, men det var kun faa, der

fandt ham tør i hans Saglighed. Reglen var, at vi blev henrevne og betagne af hans Udviklinger. Naar man gik derfra, var Verden blevet en Grad større og skønnere, mere forstaaelig og meget morsomere. Mange Ting fik en ny Synsvinkel. H. P. Hanssen kunde blæse Aande i det Stof, der før havde været dødt for én.

Matthias Andresen havde i en Aarrække spist paa »Hejmdal«, og senere kom han saa godt som daglig et Smut ind for at bringe og for at spørge Nyt. Andresen havde været tysk Lærer, havde taget sin Afsked uden Pension af nationale Grunde, var blevet Sekretær, senere Formand for Sprogforeningen og var blevet gift med Enkefru Junggreen og dermed Tobaksfabrikant. Han forstod sig paa at omgaa Penge uden at være smaalig. H. P. Hanssen benyttede ham meget som Raadgiver i økonomiske Sager, og ogsaa i andre Henseender tog han meget Hensyn til Andresen. Det er muligt, at H. P. Hanssen i al Almindelighed satte lige saa megen Pris paa os andre, men naar han ønskede et Skøn over, hvad den jævne Gennemsnitsmand mente om en Sag, saa lyttede han til Andresens Ord.

Og saa kom der til »Hejmdal« et stort Antal Mennesker for at faa Raad og Hjælp i de særeste Anliggender. Rent personlige Familievanskeligheder, økonomiske og nationale Forhold var det almindeligste, der bragte dem til at søge Hans Peter. Enhver, som har Anlæg og Lejlighed til det, faar ofte en saadan privat Konsultation. Før var der gerne i hvert Sogn en Mand, der i vanskelige Situationer blev raadspurgt, og ofte udviklede det sig til, at han blev »Sognekonge«, eller »Bykonge«. (Denne Vej til at faa Indflydelse og Magt benyttede det tyske Socialdemokrati sig af ved at ansætte Partisekretærer, som alle kunde benytte vederlagsfrit som socialpolitiske Konsulenter). Der var noget særligt i H. P. Hanssens Personlighed, som gjorde, at han mere end almindeligt fra hele Nordslesvig søgtes som Konsulent i private Sager. Maaske laa det i hans varme, almenmenne-

skelige Medfølelse og Interesse. Fra hans Personlighed udgik en Udstraaling, saa man uvilkaarlig fik Tiltro til ham. Man kunde se det paa Tallet af dem, der søgte ham. Ellers vidste han jo nok, at Forudsætningen for det var, at han helt holdt Tand for Tunge. Kun hvor det ikke kunde skade paa Grund af Afstanden, fortalte han om sine personlige Oplevelser i Berlin. Personalet paa Hotellet, hvor han boede, til sidst et stort, fint Hotel, og Funktionærer fra Landdagen og Rigsdagen søgte ham i Smug og indviede ham i deres personlige Vanskeligheder, saa han lærte mange mærkelige Livsskæbner at kende. Alt det officielle og uofficielle Arbejde gjorde H. P. Hanssen til en meget optaget Mand. Til Tider kunde det være uforstaaeligt, at han kunde holde til alt, han bød sig, f. Eks. efter Lysabild Sparekasses og Sønderborg Banks Krak. Eller ind imod et Valg. Saa var »Hejmdal« paa Kogepunktet, og H. P. dirrede af Overanstrengelse og Nervøsitet. Kun Fruen var det rolige Punkt i Bølgebruset ude fra de vanskelige Punkter i Nordslesvig. De, der havde Lejlighed til at se dette, talte om, at H. P. Hanssen maatte dog blive opslidt, før han blev en gammel Mand. Da han blev Landdags- og Rigsdagsmand, hjalp det noget. Opholdet i Berlin var en Hvile for ham, selv om han ogsaa dèr var flittig, navnlig med at læse og skrive meget. Forjagetheden var ovre. I 1898—99 opholdt jeg mig et Semester i Berlin og besøgte tit H. P. Hanssen i hans endnu ret beskedne Logis. Han skaffede mig en Adgangsbillet til Referentlogen i Parlaterne under Udvisningsdebatten — Gustav Johannsen havde forlængst en god Position i Parlaterne — kun Amtsdommer Jürgensen bar Nag til ham, fordi han ikke kunde glemme en Udtalelse om Slesvigholstenerne. Johannsens Svaghed hjalp ham ogsaa. Hans Tær var bleven fjernet efter Koldbrand, og da han rokkede op mod Talerstolen i Rigsdagen, var Rigsdagsmændene ivrige for at hjælpe ham. Naar han var kommet i Aande, og hans Lune slog igen-

nem, beherskede han Rigsdagen. Johannsen talte jo ogsaa Tysk lige saa godt som sit danske Modersmaal, hvad H. P. Hanssen ikke gjorde. Forhandlingen begyndte i Landdagen, og da H. P. Hanssen sent paa Dagen fik Ordet, var det, som om jeg helt op i Referentlogen kunde mærke den Kulde og Uvilje, der fra Regerings-sæderne og de fleste Landdagsmænd strømede imod ham. Jeg forstod, at han havde en vanskelig og udsat Post. Hvilken Forandring var der ikke sket i Slutningen af H. P. Hanssens parlamentariske Bane i Berlin! Nu boede han i et af de fornemste Hoteller i Berlin. Arven efter »Farbror Hans Peter« i London tillod ham det, og det var vist rigtigt, at det var til Fordel for de betydningsfulde Forbindelser, hvormed han gavnede Danskhedens Sag. Naar jeg som Soldat i den første Verdenskrig kom igennem Berlin, var der ofte Lejlighed til, at jeg kunde stikke hen og besøge H. P. Hanssen, Hotellets fine Betjening saa misbilligende til den alt for menige Soldat, men saa meget festligere var det at møde Hans Peter. Ret snart havde han gennem Aarene vundet sig en usædvanlig Position. Det var naturligt, at han havde Fællesinteresser med Polakker og Elsassere, men han blev ogsaa Ven med Frisindede og Socialdemokrater, ja selv Amtsdommer Jürgensen vandt han. De lærte at værdsætte hans politiske Indsigt — benyttede ham som Raadgiver, fordi de indsaa, at netop fordi han i nogen Grad stod udenfor, kunde hans klare Blik se uhildet. Hans Indflydelse rakte op i Ministerierne, hvor han var paa Forhandlingsfod med den, der havde de nordslesvigske Forhold under sig. Derved havde han f. Eks. kunnet hale Optanttraktaten i Land — den, der gavnede os meget. Gustav Johannsen var vist den, der var mest yndet af de tyske Parlamentarikere, men jeg tror, at H. P. Hanssen var den, der under Fremmedherredømmet havde mest Indflydelse og udrettede mest i Berlin for Danskheden i Sønderjylland. H. P. Hanssen beundrede Gustav Johannsen for hans sikre po-

litiske Sans, der jo mere beroede paa sin »Næse« end paa Arbejde med Tingene. Og han var som andre blevet tiltrukket af Johannsens frodige Livfuldhed og glade Latter. Sympatien var gensidig, og det var en Fornøjelse at se det gode Samarbejde for det fælles Maal, der var mellem den ældre og yngre.

Naar H. P. Hanssen ventedes hjem fra Berlin, var der Glæde og Forventning paa »Hejmdal«. Han havde altid Foræringer til sin Kone og Børnene og ofte til Pigerne — da der var Smalhans, var de smaa, men udsøgt med Omtanke efter hver enkelts Karakter — da der blev bedre Raad, blev de større, for han var en glad Giver. Vi andre kom for at høre Nyt fra hans store Verden og faa Del i Festligheden. For H. P. Hanssen var en festlig Mand. Fra en sydtysk Kollega, der var Vingaardsejer, købte han Vin en gros — jeg tror, det var 65 Pfg. Flasken. H. P. Hanssen var meget opfindsom med, at et eller andet skulde fejres, og saa fik vi det næsten altid morsomt og hyggeligt, tit mest, naar det var uforberedt. Naar nogen udefra søgte H. P. Hanssen, blev de budt med til Bords, naar det blev Spisetid. De fik Husets daglige Mad — andet vilde have været uoverkommeligt. »Mid-dage« blev sjældent givet. En Gang imellem blev vi budt til Aftenkaffe eller kom af os selv sammen med andre. Som oftest var det rart og berigende. Hvis vi ikke kunde holde os paa Højden, men faldt i Kaffeslaberassnak om Bynyt, saa faldt H. P. Hanssen i Søvn. Paa Trediehaand har jeg hørt fortælle, at Sønderborgerne gjorde et Af-skedsgilde, da han flyttede fra Byen. Da man efter Fællesmaaltidet snakkede om Dit og Dat, faldt H. P. Hanssen i Søvn. Sagen var, at H. P. havde det, som det fortælles om andre store Folk. Han kunde sove, saa snart der var Lejlighed dertil. Det var vist en af Grundene til, at han kunde holde til at udrette saa meget. Han tyggede ikke Drøv paa Sagerne, men kunde lægge dem til Side, naar han ikke arbejdede paa dem. Da de fik Sommerhuset »Højtoft« ved Elisen-

lund, var vi tit dèr, og hver Midsommer blev vi en stor Flok budt til St. Hans Baal. Naar vi tog hjem i den aarle Sommermorgen, var vi et lyst og festligt Minde rigere. Ogsaa naar man traf H. P. Hanssen ude omkring, var han morsom og festlig. En Gang da J. H. Schmidt og jeg var paa Rejse for Nordslesvigsk Kreditforening, havde et Ophold i Flensborg og var gaaet ind paa »Flensburger Hof« og havde bestilt Smørrebrød, spurgte Tjeneren: »Skal det være »bürgerliches« eller »herrschaftliches«?» »Herrschaftliches,« sagde Schmidt. Som vi godt havde begyndt paa »Herskabeligheden«, dukkede H. P. Hanssen op og spurgte, hvad vi nød. Vi sagde, som sandt var, at da vi var blevet spurgt, om vi vilde have borgerligt eller herskabeligt Smørrebrød, saa havde vi valgt det herskabelige. H. P. Hanssen kaldte paa Tjeneren og spurgte alvorligt, om Hotellet havde bedre Smørrebrød end herskabeligt. Gewiss! wir haben auch fürstliches! Tak, sagde H. P. Hanssen, vil De saa give mig fyrsteligt Smørrebrød. Han var storstilet, baade naar det var skalkagtigt og virkeligt. Under Fremmedherredømmet kunde nordiske Berømtheder ikke faa Lov til at optræde i Nordslesvig, men det kunde tillades i Flensborg, og saa rejste enkelte fra Nordslesvig derved. Der har saaledes været Bjørn Bjørnson, Sven Scholander og Roald Amundsen. En saadan Aften var trukket saa længe ud, at Aftentøget var gaaet, hvorfor jeg gik hen til det jævne, danske »Sommers Hotel«. I Spisestuen traf jeg H. P. Hanssen, Kloppenborg Skrumsager, et Par andre Nordslesvigere og Jensen fra Hyldegaarden paa Sjælland, der fortalte, at han, en anden og Ritmester Schwartz dannede en Remontekommission, der var paa Vej sydpaa. Hans Kolleger havde allerede søgt Sengen, men Jensen vilde gerne snakke med Sønderjyder, saa han bad om Lov til at maatte give en Bolle Punch til Selskabet. Vi flyttede over i et Bagværelse for ikke at generes af Hotellets Lukketid. Sommer (Værten) og hans Kone sluttede sig til, og saa gik det fra Samtale

over til Enetale og Sang af den blaa Sangbog som ved et sønderjydsk Fælleskaffebord. Da Klokkeren blev 2, sagde Jensen: Naar jeg i Morgen fortæller Ritmester Schwartz om denne min Oplevelse, vil han skælde ud over, at jeg har ladet ham sove. Har de Herrer noget imod, at jeg gaar op og vækker ham? Et Øjeblik efter kom Ritmesteren med et friskt: Godmorgen! Der blev holdt et Utal af alvorlige og muntre Taler af os allesammen, flest og længst af H. P. Hanssen, indtil vi havde naaet Afgangstiden for det første Morgentog mod Nord. H. P. Hanssen havde ikke faaet Lejlighed til et eneste Blund.

Efterhaanden som Børnene voksede til, og der blev bedre Raad, tog Familien Hanssen ogsaa »Hejmdal«s 1. Sal i Brug. I Hanssens gamle Kontor blev installeret en Dame, der tog sig af »Hafnia«, og Hanssen fik et stort Kontor med bogdækkede Vægge paa første Sal. Der fik Busten af Bjørnstjerne Bjørnson, der var blevet ham foræret, med Rette en fremtrædende Plads. Det var ikke tilfældigt, at H. P. Hanssen elskede Bjørnson. Hanssen stod fastere paa Virkelighedens Grund, men han havde samme positive, varme Medmenneskelighed, det samme Lyssyn og den samme Fremskridtstro — den som de to Verdenskrige har slaaet Grunden bort under.

Der er bleven sagt om H. P. Hanssen, at han ikke havde Forstand paa økonomiske Forhold. Det er ikke rigtigt. Det stammer fra en Forveksling med, at H. P. Hanssen ikke var sparsommelig anlagt. Jeg har tit hørt ham sige: Jeg kan ikke med den Smaalighed! Eller naar han udbrød med Afsky: Et saadant Fedteri! Han sagde ogsaa tit: Der er to Veje til økonomisk Fremgang: Enten at spare paa Skillingen eller tjene Daleren! Ingen, der kendte H. P. Hanssen, var i Tvivl om, hvilken Vej han vilde gaa. Naar Matthias Andresen hørte en saadan Udtalelse, kom denne Mellemtung mellem at harke og nyse, som han endnu havde til Rest af sine Pebersvendevaner, og han sagde: »Baade — og, lille Hanssen, begge Dele!« Hvis H. P. Hansen ikke tidligt

havde set, at Danskheden i Sønderjylland trængte til ham som folkelig Arbejder, saa kunde jeg godt have tænkt mig, at han var gaaet i »Farbror Hans Peter«s Fodspor. Han har jo ogsaa selv sagt, at han havde følt sig draget i den Retning. Jeg tror, at han ogsaa ad denne Vej havde haft Mulighed for Succes, for der var Stof i ham til en Storkøbmand — derimod absolut ikke til en Høker. Ogsaa i andre Henseender var han fri for Smaalighed. Det, og ikke Glemsomhed, var vel Grunden til, at han var saa fri for at bære Nag. Jeg har f. Eks. aldrig hørt ham sige andet om J. Jessen, end hvad dennes Nærmeste kunde have hørt uden Modsigelse, og da Hanssen under Grænsestriden offentlig blev kaldt Landsforræder og lignende, i Masser af private Breve, blev udskældt og truet, saa vi syntes, at det var en Spot og Skam, at voksne Mennesker vilde opføre sig paa den Maade — da gjorde det vel nok H. P. Hanssen ondt, men han reagerede kun med et Smil eller et Skuldertræk. Selv den, der personligt havde fornærmet ham, var han parat til at samarbejde med i Spørgsmaal, hvorom de var enige. Jeg har i den Retning set ham vise en Overlegenhed, som jeg knap kunde forstaa. Det kom vel ogsaa af hans store Saglighed. Ud fra dette har jeg ogsaa forsøgt at forklare mig, at H. P. Hanssen et Par Gange har optraadt over for Venner og Beundrere paa en Maade, som ikke lignede den Hjælpsomhed og Loyalitet, han ellers viste, saa den endog kunde misbruges. F. Eks. overfor Redaktør Anders Lebeck, der kunde være kantet og uomgængelig, men ellers til sin for tidlige Død var H. P. Hanssens energiske og trofaste Medkæmper. I dette og et eller to andre Tilfælde fandt jeg, at H. P. Hanssen viste en Mangel paa Trofasthed, som jeg ikke rigtig kunde forstaa. Jeg tror, at det var mod H. P. Hanssens Natur, og at det vist i og for sig har gjort ham ondt, men at han har ment, at det for Sagens Skyld var bedst saaledes. Sagen var ham alt overvejende.

Sønderjylland har flere Gange haft den Lykke at faa Førere, hvis Anlæg passede til Tidens Krav, saa deres Evner kunde komme til Udfoldelse og bære rig Frugt. F. Eks. J. H. Schmidt i Jordkampen og først og fremmest H. P. Hanssen i Nationalitetskampen. Hanssens lyse, storladne Fremskridtstro passede som Fod i Hose til den økonomiske og folkelige Opgangstid sidst under Fremmedherredømmet. H. P. Hanssen følte med Rette, at han havde et Kald, udfyldte det, og han naaede sit Maal. Da Hanssen havde været Minister for »de sønderjydske Landsdele«, og de første Genforeningsarbejder var udført, var hans Mission til Ende. J. H. Schmidt og jeg søgte at faa ham til at danne en Gruppe, »det sønderjydske Venstre«, men han fandt det urigtigt og gik i Stedet ind i Venstre, der havde været usikkert under Grænsestriden. Som Folketingsmand faldt han ikke i Leje. Han syntes, at Rigsdagsforhandlingerne var smaatskaarne. Landbrugskrisens økonomiske og folkelige Nedgangstid forstod han ikke og stod raadvild overfor. Han var vist tilbøjelig til at anse det for en Overdrivelse og Kværuleteri, naar Folk, der havde været stedlige Førstemænd, blev paavirket, og undertiden ansaa han det som et Frafald. I Uforstand gik de Tyskernes Ærinder! Under Fremmedherredømmet havde vi kun haft helt faa Frafald — nu var der mange. Det pinte H. P. Hanssen. Efter min Mening begik H. P. Hanssen den Fejl, at han ikke saa, at »Bevægelserne« og L. S. havde kun til Dels samme Udspring. Ved Deltagelse i Skatteligningen i Sønderjyllands største Landbrugssogn havde jeg set et rystende Svind i Landbrugsformuerne — en Tid var Gennemsnittet af Sognets Landbrugere ikke alene paa Papiret, men reelt insolvent — og dette og den manglende Evne til at kunne betale enhver sit gjorde, at de, der før havde været velstaaende, nu gik ud af deres gode Skind, da de uforskyldt blev fattige. De syntes, at de ikke alene havde mistet deres Formue, men ogsaa deres Ære. Selv om jeg ikke var L. S., forstod jeg dem, og jeg forsøgte

uden Held at undskylde det for H. P. Hanssen — for om muligt at faa »Hejmdal« til at indtage en mindre afvisende Holdning overfor L. S. Paa min Henstilling indbød han en Snes Mænd rundt fra Nord-slesvig, og vi havde en Forhandling i »Hejmdal«s Spisestue, som dog blev spildt, fordi for mange af Deltagerne ikke vidste, hvor Skoen trykkede, og jeg og enkelte Meningsfæller ikke evnede at overbevise dem. Efter H. P. Hanssens Død viste det sig, at der ikke var noget i Vejen med Hovedparten af den sønderjydske L. S.s Danskhed.

Selv om Hanssens Opgave var opfyldt med Genforeningen, var han jo stadig den, hvis Ord i nationale Spørgsmaal havde altovervejende Vægt i Danmark. Han blev den store, gamle Mand, vis ved sin Verdenserfaring. For os, der kendte ham personligt, var han størst ved sin Karakter. Han kunde taale at ses paa nært Hold. Jeg har ikke kendt nogen ædlere Mand. Han var saa ren af Sind.

Da han begyndte at ældes, tænkte hans Venner tit, at det vilde være Synd, om denne levende Mand skulde faa det som Slagtermester Reimers, hvis aandssvækkede Alderdom H. P. Hanssen tit havde beklaget. Selv om Familien og Venner sørgede ved H. P. Hanssens Død over at have mistet deres bedste Ven, saa var de samtidig saa glade for hans Liv, saa de fandt, at selv om Sørgehøjtideligheden efter Begravelsen nærmest formede sig som et nationalt Møde, hvor Ungdommen endog klappede efter Talerne, saa passede det egentlig godt til denne livsfrodige danske Mand.

Marten Refslund Poulsen.

Fra de unge Aar

AF AMTSSKOLEKONSULENT NICOLAI SVENDSEN

Naar der i min Barndom, d.v.s. i Begyndelsen af Firserne i forrige Aarhundrede, i mit Hjem var Tale om Danskhedens Forkæmpere, og det skete ofte, nævntes først og fremmest Hans Andersen Krüger, efter ham I. P. Junggreen og endelig Gustav Johannsen. Nationalt set herskede der trange Forhold i Datiden, og Fremtiden tegnede sig mørk og ildevarslende for Danskheden i vor Hjemstavn. Det skyldtes flere Grunde og var særlig en Følge af Udvandringen og indre Splittelse.

Aaret 1888 betyder paa flere Maader et Vendepunkt i denne Henseende. Det falder tilfældigt sammen med den unge H. P. Hanssens første offentlige Fremtræden. I Maj Maaned dette Aar var han i en Alder af 26 Aar bleven gift med Helene Iversen, der skulde blive ham en sjælden trofast Livsledsagerinde. Faa Maaneder derefter var han Deltager i Oprettelsen af »Vælgerforeningen for Nordslesvig«, som var foreslaaet af Gustav Johannsen. Dens Formand blev Slagtermester I. P. Reimers fra Sønderborg, dens Sekretær H. P. Hanssen, hvem selve Tanken oprindelig skyldtes. Det skulde senere vise sig at være hans vigtigste Redskab under hele hans nationale Arbejde gennem Aarene.

Da jeg i 1898 lærte H. P. Hanssen at kende, havde han saaledes

allerede en mangesidig og indgribende Indsats bagved sig. Da »Sønderjydske Skoleforening« i 1892 blev til, var H. P. Hanssen blandt dem, der hjalp ved Arbejdets Tilrettelæggelse. Han var allerede den Gang gennem »Vælgerforeningen« og en udbredt Foredragsvirksomhed kommen i Forbindelse med mange Mennesker hele Landsdelen over, saa hans Navn blev kendt.

I Juli Maaned 1898 afholdtes der Valg til den tyske Rigsdag. Udfaldet var særdeles tilfredsstillende og opmuntrende. I denne Forbindelse havde jeg ved Lejlighed sendt et Par Artikler til »Hejmdal« og derved vakt H. P. Hanssens Opmærksomhed. Da jeg paa en Maade stod ledig paa Torvet, og min Hu altid havde været rettet mod Bladvirksomhed, fulgte jeg gerne en Opfordring til at besøge H. P. Hanssen i Aabenraa! Jeg glemmer aldrig de Timer, jeg tilbragte i hans Hjem, og som blev bestemmende for min Fremtid. Han var den Gang 36 og jeg 25 Aar. Han stod som ledende Skikkelse midt i det nationale Arbejde, jeg ved Begyndelsen. Jeg havde tænkt mig, at jeg skulde staa til Regnskab for min Fortid og udtale mig om min Fremtid, for at han kunde danne sig en Forestilling om mine Evner og Meninger. Der skete intet af dette. Kontrakten blev sluttet uden nogen videre Forhandling og uden Vilkaar. Da jeg endnu ikke var færdig med min danske Uddannelse, blev vi enige om, at jeg efter et Aars Forløb skulde tiltræde som ansvarshavende Redaktør af »Hejmdal« med en aarlig Løn af 1200 Mark. I Samtalens Løb fik jeg det første stærke Indtryk af hans vindende Væsen, af den ubetingede Tillid, han viste mig, og tillige af den Arbejdsfrihed, som vilde blive tilstaaet mig ved Bladet. Fru Helene var til Stede; hun sagde ikke meget, men var sikkert mere skeptisk overfor den ny Medarbejder.

Akkurat et Aar senere, i Sommeren 1899, mødtes vi atter. Jeg tiltraadte altsaa efter Bestemmelsen som ansvarshavende Redaktør af

»Hejmdal«. En urolig Tid med hidtil ukendte Forfølgelser paa mange Omraader havde imidlertid begyndt at sætte alle danske Sind i Bevægelse. Köllerpolitikken hærgede Landet. Den gav sig først Udslag i de brutale Udvisninger af danske Statsborgere, ikke blot Tjenestefolk, men ofte ogsaa Mennesker, som havde boet i Landsdelen alle Dage eller over en Menneskealder og indtog ansete Stillinger i Forretningslivet.

Disse Forhold var naturligvis næsten daglig Genstand for Omtale og skarp Kritik i »Hejmdal« ud fra den Opfattelse, som H. P. Hanssen stadig gjorde gældende overfor de preussiske Plageaander, at vi Danske altid havde følt os i Besiddelse af den historiske, den politiske og den moralske Ret paa vor egen Jord. Det var naturligvis forbundet med Fare at røre ved dette Emne overfor Offentligheden; thi vore uforsonlige Modstandere i Den tyske Forening havde ligefrem nedsat et Udvalg med den Opgave at rejse Anklage mod danske Presse mænd, saa snart det maatte skønnes, at Statsadvokaten vilde være villig til at gribe ind. Der var næsten ingen af os, som gik Ram forbi.

For en ung og ganske uprøvet Mand kunde det derfor synes meget betænkeligt at gaa ind til en saadan Stilling, som jeg nu beklædte under disse Forhold. Jeg havde ventet nogen Vejledning fra Bladets Udgiver H. P. Hanssen. Den fik jeg imidlertid ikke, og den fik jeg aldrig. Dagen efter min Ankomst tegnede jeg som Bladets ansvarshavende Redaktør og maatte straks uden at faa et Ord med paa Vejen søge at gøre Fyldest i det Hverv, jeg havde paataget mig. Det bestod i Behandling af Bladets sønderjydske Emner under Rubriken: »Fra Kongeaa til Ejder«. Emnerne strakte sig fra brækkede Ben og lange Rugstraa til Dagens vigtigste Begivenheder, i Særdeleshed Myndighedernes mangfoldige Forfølgelser.

Den eneste Bistand, som H. P. Hanssen ydede mig, var ved In-

stalleringen paa Kontoret med et gammelt Bord og en nogenlunde lys og passende Plads i dette lille, yderst primitive Rum, som var indrettet oven over Trykkeriet i Baggaarden til H. P. Hanssens Ejendom i Nygade. Da denne Etablering var sket, syntes han at have gjort sin Pligt. Ved en Pult henne ved Vinduet havde den trofaste, mangeaarige Medarbejder Anders Lebeck sin Plads. Ved den anden Sidevæg skrev Thade Petersen, der paa dette Tidspunkt var fri Medarbejder ved Bladet, sine grundigt gennemtænkte Artikler.

Naar man kender Nutidens Bladhuse, er det morsomt at tænke tilbage paa de smaa Forhold, under hvilke vi — altid faretruet — udførte en brydsom Gerning i den danske Befolknings Tjeneste. Inden Aaret var omme, var jeg foruden adskillige Pengebøder bleven idømt 3 Maaneders Fængsel. Saadanne Afbrydelser voldte naturligvis Bladet store Vanskeligheder. Værre var det dog endnu for »Flensborg Avis«, hvor Redaktør Jessen og P. Simonsen hensad i Fængsel i Aarevis.

Da H. P. Hanssen i 1893 købte »Hejmdal« af Matzen og 1. Oktober samme Aar udsendte første Nummer, fik Aabenraa imidlertid et Dagblad, som der maatte regnes med baade i By og paa Land. Bladet havde den Gang om Sommeren 1300 og om Vinteren 1700 Holdere. Da det overgik til H. P. Hanssen, fik det en noget bedre Udstyrelse, og det er givet, at det straks blev Talerør for hans Tanker, og at Følgen blev en noget større Udbredelse, særlig i de Kredse, der stod Udgifveren nær. Folk, der levede den Gang, har fortalt mig, at det vakte Opmærksomhed, at Aabenraa havde faaet et Blad, der skulde tages alvorligt, og som man maatte regne med. Det er en Selvfølge, at Medarbejderne: forhenværende Højskoleforstander Peter Andresen, Anders Lebeck og Thade Petersen fulgte Chefens Anvisninger. De var veluddannede Mænd, de forstod at bruge en Pen; de kendte Landsdelen og var rede til med et ærligt Sind at røgte den

danske Befolknings Tarv. Under disse Forhold steg »Hejmdal« Oplag med flere Hundrede Eksemplarer. I min Tid tror jeg, at vi regnede med et stadigt stigende Oplag paa ca. 3000.

Naar H. P. Hanssen skulde opgive sin borgerlige Livsstilling, kaldte han sig Redaktør. Det er imidlertid ingen Overdrivelse, naar jeg skriver, at han aldrig i de henved fem Aar, jeg var Bladets Ansvarshavende, har siddet en eneste hel Dag paa Redaktionskontoret. Det daglige Arbejde overlod han tillidsfuldt til sine Medarbejdere. Vi skrev naturligvis saa vidt muligt i Overensstemmelse med hans Opfattelse af vigtige nationale Spørgsmaal. Men han yndede ikke, at vi efterlignede ham i Tanker og Tale. Vi havde vor fulde Frihed. Retningslinierne modtog vi nærmest ved Lejlighed i korte Samtaler, naar vi samledes i hans Hjem, eller naar han kikkede ind paa Kontoret for hurtigt at gennemblade Avisholdet og læse Overskrifterne. Saa fangede han maaske en Tanke i Flugten og henstillede til os, hver efter sine Evner, at uddybe den. Anders Lebeck holdt mest af at forelægge Artikler, som han tillagde særlig Vægt, for H. P. Hanssen, naar denne var hjemme, og derved vandt de vel nok i Lødighed. Det har jeg aldrig gjort; men han har ingen Sinde bebrejdet mig dette. Derimod kunde det godt hænde, at vi bryggede en Artikel sammen i Fællesskab, saa man bagefter var ude af Stand til at sige, hvem af os der havde skrevet den.

Kun naar et Spørgsmaal af almen Betydning og større Rækkevidde for den danske Sag meldte sig, og han ansaa det for betimeligt at oprulle et saadant Emne og forklare det til Vejledning for danske Læsere, kunde han skrive fortrinlige Artikler, der er værd at læse den Dag i Dag. Man vil ved at gennemgaa Fortegnelsen over hans Produktion i Festskriftet til hans 70 Aars Fødselsdag se, at H. P. Hanssen trods alt har været en ret flittig Døgnskribent, men som Redaktør af »Hejmdal« havde dette Medarbejderskab dog et ret til-

fældigt Præg. Det bør tilføjes, at han aldrig tabte vor Virksomhed og Behandling af Stoffet af Syne. Skønt det kunde ske, at vi tilkendegav selvstændige Meninger, ansaa han det nærmest for en Fordel for Bladet. Han kunde for saa vidt godt taale Afgivelser, som vi senere drøftede, naar vi mødtes. Men det var naturligvis en Selvfølge, at forskellige Meninger blandt Medarbejderne ikke fik Lov til at præge Bladet til Stadighed. Det skete heller ikke. H. P. Hanssen var altid en Autoritet for os.

Jeg husker dog, at vi ikke sjældent diskuterede hans politiske Optræden ret kritisk, i Reglen i Fru Helenes Nærværelse. Der er ofte med Rette henvist til den Indflydelse, som hun havde paa sin Mand. Men i afgørende Situationer handlede H. P. Hanssen efter hurtig Opfattelse af det, som han i Øjeblikket ansaa for at være det rigtige, hvilket maaske ikke altid var Tilfældet. Hans Indstilling overfor sine Medmennesker var ikke paavirket af andre. Det laa ham fjernt at tale ondt om nogen, selv om det drejede sig om hans afgjorte Modstandere og værste Fjender. Naar disse Forhold kom paa Tale, søgte han at finde en Forklaring for de Paagældendes Optræden. I det hele taget var H. P. Hanssen et saare nobelt Menneske i al sin Færd. En Dag i Aaret 1900 besluttede vi Medarbejdere i en ledig Time paa Kontoret at lade en kendt dansk Grafolog tyde vor Karakter ved Hjælp af en Skriftprøve. For H. P. Hanssens Vedkommende fandt vi i Papirkurven en Nyhed, som han havde hørt ude i Byen og sendt over til Redaktionen. Denne Lap omhandlede et Indbrudstyveri og kunde umuligt give Grafologen nogen Vejledning med Hensyn til Forfatterens Person. Vi modtog paa dette Grundlag følgende Tydning. »En meget selvbevidst Karakter. Er meget intelligent og begejstret. Har en stærk Virksomhedstrang, er oplagt, foretagsom, illsom, besidder megen Venlighed og personlig Velvilje, har et sympatisk, vindende Væsen, er sandhedskærlig, oprigtig, men og-

saa noget ubesindig, naiv. Har derved dog et praktisk Syn paa Tingene.« — Denne Bedømmelse var efter vor Mening ikke saa ilde.

Blandt Husets Venner var navnlig Sprogforeningens Formand, Tobaksfabrikant M. Andresen og dennes gode og forstaaende Hustru. Det var vel nok dem, som stod Familien nærmest og hjalp med Raad og Daad. Andresen var en saare velmenende og forstandig Mand, hvis Udtalelse nok var værd at lytte til. I min Tid indfandt han sig særlig om Søndagen, eller naar H. P. Hanssen var vendt tilbage efter et længere Ophold i Berlin, i dennes Hjem, hvor vi, d.v.s. Medarbejderne, ogsaa mangan Gang var til Stede ved denne Lejlighed. Hanssen fortalte da om sine Iagttagelser og Oplevelser i den store By eller paa Rejser. Ingen var mere interesseret end Andresen. Dette gjaldt ogsaa med Hensyn til de nationale Fremtidsopgaver, der droges ind under Drøftelsen, og som skulde løses paa bedste Maade. Saaledes opstod i disse Aar efter Samraad med H. P. Hanssen Planen om at komme i Besiddelse af Forlystelsesstedet »Schweiz«. Det var vistnok særlig Andresens Fortjeneste, at det blev købt og omdannet til dansk Forsamlingshus under Navnet »Folkehjem«, og i denne Forbindelse fremsatte H. P. Hanssen Tanken om det første Aarsmøde paa Stedet. Det blev afholdt 1902 i en gammel rund Træpavillon i »Folkehjem«s Have, som indtil da havde været brugt som Dancelokale.

H. P. Hanssen havde helt fra de unge Aar været en søgt Foredragsholder. Han har selv oplyst, at han indtil Verdenskrigen holdt omkring ved halvtreds Foredrag aarlig, deraf Halvdelen i Kongeriget, dels paa Højskolerne og i grundtvigske Kredse, dels i de sønderjydske Foreninger. Han gjorde det for Sagens Skyld, men ogsaa fordi han trængte til Afveksling, nye Indtryk og nye Mennesker. Noget indbringende Foretagende har det aldrig været. Naar han tog af Sted, fik han jævnlig af M. Andresen en Formaning med: »Husk nu, Hanssen, at du faar dine Udlæg betalt!« Det var ogsaa paakræ-

vet, thi H. P. Hanssen saa stort paa denne Side af Sagen og smilede overbærende i Stedet for at svare. Men Paamindelsen var slet ikke hen i Vejret; thi »Hejmdal« var ikke noget indbringende Aktiv, og Familien blev jo efterhaanden ret stor. Opholdet i Berlin som Landdagsmand var ikke billigt. Det var et mærkeligt Tilfælde, at selve Hr. von Köller skulde give Tilskyndelsen til at skabe mere betryggende Kaar. Overfor en Deputation af nordslesvigske Landmænd med P. Skau som Ordfører, som ved Nytaarstid 1899 opsøgte ham i Haderslev for at klage over Forfølgelserne, gav Overpræsidenten den danske Presse Skylden og udtalte, at Befolkningen enten selv burde grundlægge et Blad eller ogsaa købe et af de bestaaende, f. Eks. »Hejmdal«. Saa vilde der blive Ro i Landet, mente han. Man besluttede at tage dette Forslag, det eneste fornuftige, Köller har fremsat i den Tid, han var i Slesvig, alvorligt. En Dag i det følgende Aar mødte H. P. Hanssen paa Redaktionskontoret og drøftede Planen med os. Selv var han noget betænkelig, da han mente ved Salg at udsætte sig for den Fare at miste Dispositionsretten over Bladet. Vi tilraadede imidlertid Salg, og det skete saaledes. I 1900 afhændede han »Hejmdal« til et Selskab med begrænset Hæftelse for en Sum af 68,000 Mark. Dette Selskab talte til at begynde med 55 Medlemmer. Handelen havde almindelig Fremgang til Følge. Formatet blev udvidet og Trykkeriet forbedret. Men Köllers Forventninger gik naturligvis ikke i Opfyldelse. Det modsatte var tværtimod Tilfældet.

H. P. Hanssens Venner havde ventet, at han ved Gustav Johannsens Død skulde overtage Rigsdagsmandatet. Han regnede vel ogsaa i nogen Grad selv med denne Mulighed. Blandt Befolkningen herskede der saaledes ved Johannsens ret pludselige Bortgang megen Spænding med Hensyn til Løsningen af dette Spørgsmaal. Da H. P. Hanssen om Morgen efter Begravelsen mod Sædvane traadte ind paa Kontoret for at meddele os Udfaldet, hvorefter »Vælgerforenin-

gen« Tilsynsmænd straks Aftenen i Forvejen med Flertal havde kaa-
ret Jessen, kom der slet ingen Skuffelse til Orde. Han forklarede os,
at det af Hensyn til Enigheden i Fremtiden var en Nødvendighed,
at Jessen kom ind under Ansvar. Fru Helene, der var til Stede, ud-
talte sig derimod ud af sit redelige Sind mod det stedfundne Kom-
promis. Hos H. P. Hanssen mærkedes heller ikke senere nogen Bit-
terhed, og jeg ved, at Jessen paaskønnede hans Holdning, og jeg har
flere Gange hørt ham rosende omtale Hanssens Virksomhed og Dyg-
tighed baade i Landdagen og herhjemme. Han vedblev dog indtil det
sidste ud fra sin Opfattelse af, hvorledes Kampen burde føres, at
nære Mistillid til H. P. Hanssens politiske Arbejde. I Rigsdagen
fyldte ogsaa han i det korte Aaremaal sin Plads med Ære. Paa of-
fentlige Møder supplerede de fortrinligt hinanden. Det forekommer
mig tvivlsomt, om det samme kan siges om deres Disciple.

Over Halvdelen af Aaret tilbragte H. P. Hanssen med smaa Af-
brydelser i det Tiaar, han havde Sæde i den preussiske Landdag, i
Berlin. Medlemmerne skulde selv betale Rejsen frem og tilbage, hvis
de tog hjem i Mellemtiden. »Da jeg ikke havde det rigeligt med
Penge, kom jeg derfor ikke saa ofte hjem, som det ellers vilde have
været Tilfældet«, skriver han i sine Erindringer. Det var i hvert Fald
i de første Aar for en Mand med hans Trang til Handling en alt
andet end behagelig Tilværelse at skulle opholde sig saa længe borte
fra Nordslesvig, hvor saa mange Opgaver til Stadighed laa og ven-
tede paa ham. Ganske vist havde han i Berlin Lejlighed til mundtlig
at drøfte vigtige Sager med Centraladministrationens ledende Mænd
og derved at skabe sig en vis Indflydelse paa Sagernes endelige Be-
handling, men i selve det reaktionære preussiske Parlament var det
overmaade vanskeligt at faa Ørenlyd for danske Klager, og dette
gjaldt naturligvis særlig for et nyt Medlem af Huset. Det fik han
at mærke under den store Udvisningsdebat i 1899. I Bogen »Begi-

venheder, jeg oplevede« har Franz v. Jessen, der sad som Tilhører i det preussiske Deputeretkammer, givet en gribende Fremstilling af H. P. Hanssens Optræden en graa Vinterdag, den 25. Januar nævnte Aar. Jeg kan ikke modstaa Fristelsen til at hidsætte nogle Sætninger af Skildringen:

»I denne Time drives danske Mænd og Kvinder af Tjeneste og danske Familier fra Hus og Hjem. Triumferende træder fremmede Embedsmænd værgeløse Bønder paa Nakken. Landsforvisningens Straf hænger over enhver Gaard, hvor dansk Trofasthed er holdt i Ære«.

Men her gives ingen Genlyd af Sorgen og Bitterheden.

Den preussiske Indenrigsminister v. d. Recke angriber med en Følelse af at være Herre over Situationen Landdagsmand H. P. Hanssen og dennes Blad »Hejmdal« i stærke Ord. Huset er i Uro. Nogle nidstirrer H. P. Hanssen. En Kreds til højre blander Hør- og Fyraab mellem hinanden. Luften er bleven lummer. En ildesindet Stemning ligger og dirrer over Forsamlingen. Flere Angribere følger Ministers Eksempel. Først henimod Aften faar H. P. Hanssen Ordet.

»Den unge, dygtige Mand, som nu taler, sætter forgæves sine Kræfter ind paa at gøre Gavn i en Sag, der længst er tabt for denne Domstol. Der rører sig ikke en Haand, der løfter sig ikke en Stemme. H. P. Hanssen staar alene. Hans Maal røber, at han er falden blandt Fremmede. Han viger ikke en Fodsbred; men vinder heller ikke en Tomme frem. Det gør godt at se ham staa dèr saa ret og rank, saa firskaaren og solid, medens hans tydelige og ensartede Tale med Sundevedmaalets lyse Farvetone over det knudrede Fremmedsprog, men ogsaa uden Udfordring møder hvert af de fjendtlige Angreb. I denne Stund, hvortil Hundredtusinder ser hen, lyder intet Bud om Samfølelse og Tillid til ham, som paa sine Skuldre skal bære et helt Folks Synder. Tavs og fjendtlig lukker Ensomhedens Ørken sig om

ham. De danske Nordslesvigeres Talsmand har talt; men i Preussens Hovedstad er der ingen, som har hørt ham.«

Maa jeg i denne Forbindelse i korte Træk ud fra Selvoplevelse tegne et Billede af Köllerpolitikens Virkninger nogle Aar frem i Tiden. Det er taget fra et af H. P. Hanssens Valgmøder, saa vidt jeg husker en mild Efteraarsdag i Aaret 1906:

Midt i Landsbyen ligger det danske Forsamlingshus, et blandt henved et halvt Hundrede, som ogsaa i Løbet af kort Tid blev et Resultat af Hr. von Köllers Virksomhed. Det er let at finde; thi fra alle Kanter stævner i Dag Masser af Mennesker mod dette Maal: Folk i flotte Wienervogne med et Forspand af vælige jyske Heste, Skarer af unge Mænd kommer paa Ridehjul, som de den Gang hed. Ad Veje og Stier møder Bønder, Husmænd, Haandværkere og Smaa-kaarsfolk frem. Det nationale har ophævet det sociale Skel. Det er et andet af Hr. von Köllers Resultater. En rask Ungersvend svinger under Piskesmæld sin lette Jagtvogn op foran Indgangsdøren. Han har hentet H. P. Hanssen ved Stationen. Mange staar udenfor. De løfter de bredskyggede lyse Panamahatte, der var Mode paa Landet i Datiden, til Hilsen. »Goddag, Hans Peter! Goddag, Hans Peter, og Velkommen!« lyder det rundt omkring fra. Han hilser genkendende og smilende til højre og venstre og springer spændstigt ned fra Vogntrinnet. Inde i Salen er en Flok unge Piger i Færd med at dække de lange Borde med hvide Duge og Aarets sidste Blomster. Den talrige Ungdom, som er kommen til Stede, efter at den har været paa danske Skoler, er et tredie Resultat af tysk Tvangspolitik. Inde fra et lille Køkken kommer en Duft af Kaffe. Der er allerede fra Begyndelsen af Mødet ved at danne sig en god Stemning. Man har paa Fornemmelsen, at det er noget af en Festdag. Da tramper uden at se til Siderne den preussiske Gendarm i sin spraglede Uniform og med Pikkelhue paa Hovedet op ad Gulvet mod et lille Bord, der er sat

hen til ham oppe ved Talerstolen. Han stiller Pikkelhuen ved Siden af sig paa Bordet, tager en Lommebog frem, kaster under stille Munterhed fra Forsamlingen efter Ordre et Blik op mod Loftet for at se, om der skulde findes en Revne, og lader det derefter glide hen over Forsamlingen, for at kontrollere, om en eller anden skulde være mødt med Stok; thi det er forbudt at bære »Vaaben« ved Møderne. Saa begynder han at notere de Tilstedeværende. Man morer sig. Den preussiske Gendarm er ikke mere nogen Bussemand. De Forsamlede er alle urørlige. Det er da ogsaa et Resultat af Hr. von Köllers Politik. Ingen af dem har saa meget som en uskyldig jydsk Tjenestekarl derhjemme, som kunde gøres til Syndebuk. Mødet begynder.

Disse Valgmøder hørte til H. P. Hanssens bedste Oplevelser. Her var han ret i sit Es. Forberedelserne kostede ham ikke store Anstregelser. Jeg har aldrig set ham bruge Manuskript. Men han havde naturligvis i Tankerne lagt Stoffet til Rette, som oftest først undervejs i Toget. En Undtagelse dannede de kendte store Taler, som han holdt under alvorlige Situationer, og som genspejlede hans Syn paa Stillingen og hans egen Opfattelse af dansk Handling.

Ellers plejede han at tale frit fra Leveren, og jeg tror, at Tankerne ogsaa mangan Gang fødtes under selve Foredraget. I hvert Fald havde han efterhaanden opnaaet en saadan Øvelse i at føre Ordet, at det altid var en Fornøjelse at lytte, og selv om man end fulgte ham fra Dag til Dag, fra Sted til Sted, var der ikke mange Gentagelser. Han skiftede stadig Emne. Det kunde være hentet fra Dagens Politik, fra vor Historie, fra en Biografi: A. D. Jørgensen, Gustav Johannsen, Bjørnson, eller fra vor Hjemstavns og dens Minder. I sin Tale i Hygum, som var kommen til ham i Drømme om Natten, ligeledes i Efteraaret 1906, skildrede han vort sønderjydske Landskab saa smukt og saa malende, at denne Tale er bleven staaende og gaet over i danske Læsebøger:

»Alle Vegne lærer Minderne os, hvad vi var, og jeg gaar fra Møde til Møde. Frejdige Sange modtager mig. Ordet lyder frit, snart mandigt og djærvt, snart tungt og alvorligt, saa atter lunefuldt og skæmtende, vemodigt, saa Taarerne staar Tilhørerne i Øjnene, og bidende vittigt, saa Latteren runger ind over Salen; men Tonerne er altid danske, saa ægte danske i Bund og Grund. De viser, hvad vort Land er, og hvad det bliver. Ja, derfor raader vi ikke; men vi sukker: Gud give dig Fremtid, som han gav dig Minder, og vi tror, at denne Bøn vil gaa i Opfyldelse.«

Kortere, klarere og mere ægte kunde disse Valgmøder ikke være skildret. Det er sikkert, at ingen Steder følte H. P. Hanssen sig bedre oplagt, naar han var ude, end her, hvor han levede midt iblandt sit Folk og tolkede dets Tanker. Forsamlingen forstod ham, som han forstod den. Da var han i Ordets sandeste Forstand Folkets Mand.

H. P. Hanssen var utrættelig i Arbejdet for at værne om Befolkningens Ret i stort og smaat. Til denne Side af hans mangeartede Virksomhed hørte talrige Rejser, i Hovedsagen til København, hvor han stod i Forbindelse med indflydelsesrige og sønderjydske interesserede Mænd som Højesteretsadvokat Nellemann, Professor Henning Matzen, Professor Høffding, Direktør Niels Hjort, H. V. Clausen, Johan Ottosen, Dr. Mackeprang og nuværende Professor Aage Friis, for blot at nævne nogle enkelte. Ved disse Mænd havde han ogsaa den nødvendige Forbindelse med de danske Myndigheder.

Mærkelige Skikkelser dukker ved Nedskrivningen af disse Linier op af Glemselens Hav, Foreteelser, som vi mødte herhjemme i den daglige Kamp. Jeg ser saaledes for mig en Mand ved Navn Raphael Posé Perfecto von Uslar, som virkede som Landraad i Aabenraa. Han var barnefødt i Meksiko. Faderen var indvandret Hannoveraner, Moderen Meksikanerinde af spansk Blod. Han var en mærkelig Fremtoning, som savnede faglig Uddannelse og Forstaaelse for Opgaverne

og derfor begik den ene Dumhed efter den anden. Vi havde ved Pressen megen Fornøjelse af hans Administration. En Gang begyndte H. P. Hanssen en Omtale af ham i en Artikel saaledes: »Landraad von Uslar har som bekendt ikke opfundet Krudtet«. Jeg var noget betænkelig ved denne Paastand; men Forfatteren smilede og sagde: »Han vogter sig nok for ved en Retssag at faa Rigtigheden af min Paastand diskuteret og fastslaaet!«

Det var intet Under, at Köllerpolitikken maatte strande. Med Rette skrev H. P. Hanssen, at dens Vej var brolagt med tabte Retssager. Hvilket ynkværdigt Galleri af Portrætter fra en Periode, hvor den danske Befolkning stod i daglig Kamp mod saadanne Repræsentanter for Tyskland!

H. P. Hanssens Stilling i Berlin blev betydeligt behageligere, efter at han var bleven Rigsdagsmand og stod i godt og stadigt Samarbejde med de to Landdagsmænd Kloppenborg Skrumsager og Nis Nissen. Det lykkedes ham efterhaanden at finde Forstaaelse og Støtte hos Frisindede, Socialdemokrater, Polakker, Centrum og Elsass-Lothringere. Jeg har flere Gange i Berlin haft Lejlighed til at lægge Mærke til den Position, som han i Aarenes Løb havde opnaaet ved sin saglige Hævdelse af den danske Befolknings berettigede nationale Krav og ved sin besindige Optræden. Dette gjaldt ogsaa til en vis Grad med Hensyn til tyske Regeringskredse. Det kunde være morsomt at gaa sammen med ham gennem det store Rigsdagskompleks og faa et Indtryk af de Mennesker, som færdedes her.

Jeg husker ogsaa en anden Oplevelse dernede fra, idet jeg lejlighedsvis kom til at deltage i en selskabelig Sammenkomst af danske og frisindede Parlamentarikere. Man modtog det Indtryk, at H. P. Hanssen her var en særlig velkommen og anset Gæst. Det kunde ogsaa være hyggeligt at mødes med ham i en snæver Kreds i den fine Vinrestaurant »Rheingold«. Da kunde han fortælle om tysk Politik,

om Forholdene bag ved Kulisserne og alle de mærkelige Skikkelser og Skæbner, han i de mange Aar havde lært at kende hernede. Mens vi i Spænding lyttede til disse Beretninger, kunde det pludselig hænde, at hans Stemme fik en Klang af Vemod, og at han ret pludselig sluttede med et »Ak ja!« Det lød næsten som et Suk. Forklaringen var den, at H. P. Hanssen i stadig stigende Grad følte sig draget af Arbejdet i Nordslesvig. Flere Gange har jeg hørt ham sige det. Stillingen i Berlin gav ham ikke mere den rette Tilfredsstillelse. Der var jo efter Aarhundredskiftet sket en uanet rig dansk Udvikling i vor Landsdel i flere Henseender. Der herskede almindelig Fremgang paa økonomisk Omraade. Der var opvokset en stærk og dygtig Ungdom. Det aandelige Liv var inde i en glædelig Vækst. At Tyskheden samtidig havde tabt i indre Kraft, var indlysende for alle. De Forsøg, som fra anden Side blev gjort for at raade Bod paa disse Forhold, syntes ret haabløse.

Man kan godt forstaa, at en saa virksom Mand som H. P. Hanssen, der nu havde naaet Højdepunktet af sin Manddomskraft, under disse Omstændigheder følte Trang til at være med i det daglige nationale Arbejde hjemme i Stedet for at sidde ørkesløs i Berlin og have det paa Afstand. Han savnede vistnok ogsaa til Tider den nødvendige Føling med de gærende Kræfter. Thi Udviklingen foregik jo under stærke Brydninger. Modsætninger, som til Dels havde deres Rod i Fortiden, blussede op. Flere Gange i Tiden mellem 1906 og 1910 var H. P. Hanssen og hans Politik derfor udsat for stærke Angreb. Under Indtrykket af disse Forhold skrev han i et Brev til sin Hustru: »Jeg er mæt af Berlin og træt af en Virksomhed, som mødes med Modstand og foreløbig ikke stiller konkrete Opgaver.« »Det er forstaaeligt nok, naar der tænkes tilbage paa alle de evindelige Skumlerier, der lød om hans »Tyskerkurs« m. m.,« skrev Jakob Petersen ved H. P. Hanssens Død. Denne Holdning hos en Del af Be-

folkningen herhjemme, vel særlig blandt de Unge, havde ogsaa sin Aarsag i disse Aars storpoltiske Konstellation. I den store Offentlighed var den nævnte Mistæneliggørelse derfor ret almindelig. Det krænkede H. P. Hanssen, at f. Eks. hans aarelange store Arbejde, der fik sin Afslutning med Optantkonventionen i 1907, og som betød en Styrkelse af Danskheden, ikke fandt den fortjente Paaskønnelse. Han blev bitter over idelig at møde Angreb. Paa denne Baggrund maa man se hans Mandatnedlæggelse i 1910. Som saa mange andre Foregangsmænd baade før og efter ham maatte han sande, at Folkegunst er omskiftelig. Han var dog aldrig i Tvivl om, at Historiens Dom vilde give ham Oprejsning, og det var en Lykke, at han naaede at opleve, at dette skete.

Kun meget modstræbende og først efter indtrængende Opfordring baade fra Venner og Modstandere lod han sig bevæge til at fortsætte som Rigsdagsmand. Eftertiden har vist, at det var godt, at han gjorde det. Der fulgte nu fire gode Aar for Danskheden. Prøvelsernes Tid var foreløbig omme. Den endrægtige Samling om Opgaverne medførte de to glimrende Sejre ved Rigsdagsvalget i 1912 og ved Landdagsvalget i 1913. Det er blevet fremhævet, at disse Sejre i første Række skyldtes deres Organisator H. P. Hanssen.

Og saa naar vi frem til 1914, da Nationalitetskampen herhjemme foreløbig maatte standse. Der var paa dette Tidspunkt henrundet et halvt Aarhundrede, siden Landsdelen blev skilt fra Moderlandet, og det danske Forsvar for vor Odelsret satte ind. En smuk Vaardag i nævnte Aar fandt det danske Aarsmøde Sted i den grønne Dalsænkning Nord for Haderslev. Her holdt H. P. Hanssen, mandigt og myndigt, hyldet af ti Tusind danske Mænd og Kvinder som en Høvding, i sin storladne Tale det bekendte Opgør med den nationale Modstander. Det er blevet sagt, at det var den lykkeligste Dag i hans Liv.

Nicolai Svendsen.

Barndomshjemmet

AF MARIE THOMSEN

Der er sagt om Far, og med Rette, at han var dybt rodfæstet i sin Slægt og sin Hjemstavn. Det samme gælder, naar der er Tale om hans Forhold til den nærmeste Familie i hans eget Hjem. Det blev for ham et Fristed, hvor han hentede baade Styrke og Hvile, selv om Dørene altid stod aabne, saa der egentlig ikke var Ro i almindelig Forstand. Under hans Opvækst paa Nørremølle var Familie kredsen endnu ret paavirket af Herrnhuterne, dybt forankret i det kristelige Livssyn, materielt selvhjulpne. Den senere grundtvigske Paavirkning bragte Fars ældste Broder, Christen Hanssen og den ældre Søster Cecilie ind i Hjemmet, stærkt grebet af de nye frie Kirke- og Skoletanker, som de kom i Berøring med ved Opholdet paa Skoler og i Hjem i det gamle Land. Det var ikke kun et Pust, der kom udefra, men det blev senere en levende Virkelighed. De nationale og aandelige Strømninger bragte Hjemmet i Kontakt med det nye, der nu groede frem, og vakte de unge til en dybere Forstaaelse og et videre Udsyn. Før var de fleste aandelige Strømninger naaet herop sydfra, selv om de blev omdannet i dansk Aand, men nu vendte Bladet sig, og det blev til Gavn for vor folkelige Modstandskraft. Denne Paavirkning prægede ogsaa Far og uddybedes ved Ophold i gode Hjem Nord for Grænsen og paa Askov Højskole, hvor han kom under Paavirkning af betydelige Mænd og levede i en Kreds af vaa-

gen dansk Ungdom. Dette maa nævnes, da det danner Baggrunden for den aandelige Atmosfære, som vi Børn voksede op i.

Da vore Forældre satte Bo i Sønderborg og dermed gav Afkald paa en økonomisk tryk Tilværelse paa Nørremølle, var det under yderst beskedne Kaar. At give Afkald paa Hjemmet og Gaarden var svært.

Det følte vi, naar Far saa levende fortalte om Minderne fra sin Barndom og Opvækst paa Nørremølle, og han bevarede Livet igennem et sjældent smukt Forhold til sin Søskendekreds. Dog var det Mor, der bragte det største Offer. Hun havde uddannet sig til at udfylde Pladsen som Husmoder paa en stor Gaard og omfattede alt, hvad der vedrørte Livet og Arbejdet paa Landet, med stor Kærlighed. Vort første Hjem paa Møllebakken i Sønderborg laa smukt, men Huslejen stod i omvendt Forhold til de beskedne Indtægter og vakte straks Familiens Betæneligheder. Den vidunderlige Udsigt over Als og Sundeved og en dejlig Have som Legeplads vil altid blive staaende i Erindringen. Vi var endnu ikke Skolebørn, da vi brød op derfra og kom til Aabenraa, hvor Far overtog »Hejmdal« og købte Hus. Aabenraa blev vor Barndoms og Ungdoms By, hvor vi snart følte os hjemme. Endnu var Familien ikke større, end at den kunde rummes i Stueetagen. En hyggelig, gammel Have omsluttede Huset, og vi var ikke langt fra Mark og Skov. Dette betød meget for os alle, ikke mindst for Far og Mor, der altid havde Længslen i sig efter Landet og det frie Udsyn. Tidligt fik vi Følelsen af, at Far og Mor havde noget særligt at arbejde for, og at der var andet end selve Hjemmet, der havde Krav paa dem. De omgærdede os ikke paa den Maade, som det var Tilfældet med mange jævnaldrende. Allerede i Femaarsalderen fik vi smaa Pligter. Dertil hørte at hente den ret omfattende Morgenpost med Aviser og Breve til Kontoret, at hjælpe de smaa Søskende og løbe over til Kontorbygningen i Gaarden med den læste Korrektur. Far havde sine bestemte Meninger om Børne-

opdragelse, til Dels paavirket af Spencer. Det gjaldt om at lære at »skøtte sig selv«, som han udtrykte det, fremme og styrke Viljen. Vore Forældre troede ikke paa Straf og Forbud, men lod os vokse op i Frihed, men vi forvekslede nok undertiden Uartighed med Viljefasthed. Da Mor trak Læsset i det daglige Hjemliv, kunde hun med den voksende Børneflokk have sine Problemer og Vanskeligheder, naar hun tilmed maatte dele sin Tid mellem os og Bladet og desuden passe »Hafnia«s Regnskaber, medens vi støjede omkring Bordet. Vore Kammerater elskede at komme paa »Hejmdal«. Der gik det ikke saa strengt til, og det gjorde ikke saa meget, om der blev lidt uryddeligt. Kun Fødselsdagene blev fejret alene i Familiens Kreds. Det skyldtes vel, at vore Forældre ikke syntes om, at Børnene skulde komme med Gaver. Derimod fik vi Lov til at holde et Børneselskab om Sommeren, og det skulde være, naar Far var hjemme og kunde være med. Det syntes Veninderne var uhyre morsomt og spændende og ganske anderledes end andre Steder. Far nød det og tog det som en Hvil og Adspredelse. I sine Lommer havde han altid Godter, som vi kappedes om at faa fat i, og han var utrættelig i sine Paafund.

Med den tyske Skole begyndte et mere alvorligt Tidsafsnit, idet Børnene her mødte en helt ny og fremmed Verden. Hjemme var hvert tysk Ord forbudt og straffedes med en Penningbøde. Nu skulde alt foregaa paa Tysk, og Rektor og Lærerinderne røgtede Tyskhedens Sag nidkært. Kun een elsket Lærerinde var Aabenraer og forstod vort Sprog, skønt hun i Skolen aldrig gav det til Kende. Hvor forbavsedes vi, da vi om Bord paa Dampskibet hørte hende tale nok saa hyggeligt Sønderjydsk med vor Mor og samtidig konsekvent Tysk med os.

De tyske nationale Festdage var en Prøvelse for os. Det hører til de bitre Minder, hvorledes vi skulde synge Oprørssangen og »Ich bin ein Preusse«. Det lille »ein« lavede vi givertvis om til »kein«. Da

jeg undlod at synge med paa Deutschlandssangen, blev Resultatet kun, at jeg blev straffet længe og paa mange Maader.

Der var andre Problemer, som Venskabet og Kammeratskabet med de tyske Klassekammerater medførte, naar vi mødtes i Hjemmene. Efter mange Genvordigheder løstes de paa den Maade, at der i vort Hjem kun skulde tales Dansk, medens det ikke blev os forbudt at tale Tysk i deres Hjem. Omgangssproget var det Sønderjydske i vort Hjem saavel som i Skolen. Paa Legepladsen vilde Rektor gerne forbyde »das dänische Gequassel«, men det lykkedes ham heldigvis aldrig. Selv tyske tilflyttede Embedsmænds Børn tilegnede sig hurtigt det sønderjydske Maal. Som Skolelivet formede sig for os, maatte vi føle en varig Konflikt mellem dette og Hjemmets Verden, der ofte bragte Disharmoni og Splittelse i Barnets Sind. Dansk Hjemmeundervisning var forbudt i vor Opvækst. Vi maatte selv tage fat i vor Fritid med dansk Læsning og opøve os i det skriftlige Sprog ved at skrive til Far i Berlin. Det fik i Barnealderen stor Betydning, at vi kom til at slutte os til en ung Pige fra Kongeriget, nuværende Fru Refslund Poulsen, som delte sin Tid mellem Kontorarbejdet og os. Hun læste for os og lærte os paa dejlige Ture i Omegnen vore danske Sange. Til vor store Sorg blev hun efter en Aarrække udvist.

Far fortalte spændende om Nisser og Trolde og mere eller mindre uhyggelige Sagn og Eventyr, senere kom vi ligesom ind i roligere Vande med »Nordslesvigsk Børneblad«, for saa at fortsætte med den nordiske Mythologi, Saxo og Snorre og videre til Ingemann og Oehenschläger. Det varede endnu noget, før vi naaede frem til Bjørnson. Der kunde ingen give os bedre Vejledning end Far. Først vakte han dog vor Sans for Fædrelandets Historie, og i Dybbøl Skanser, der laa saa nær ved hans Hjemstavn, levendegjorde han for sine Børn som senere for sine Børnebørn Heltekampene i 64.

Hjemmets Kaar var spartanske, og Mor var den, der altid holdt paa

Nøjsomhed og Beskedenhed. »Vær ikke uforstående, tænk paa Konen i Muddergrøften«. Hun var selv beskeden i Krav og Vaner, og det var hende, der havde det daglige Ansvar. Dog har vi som Børn ikke følt, hvor svært det i Virkeligheden var for Hjemmets Økonomi, naar Far maatte være saa meget fraværende. Hvor var han betænksom med at skrive til os og samtidig ivrig for, at vi skulde svare regelmæssigt. Ikke mindst fordi det for os var en saa god og tiltrængt Øvelse i det danske Skriftsprog. Naar der saa kom Svar, var der altid en Tilføjelse om de ortografiske Fejl og en Anerkendelse, naar vi havde gjort Fremskridt. Det var Festsdage, naar Fars store Søndagsbreve med Chokolade og Papirdukker blev uddelt. Ikke at tale om, hvor spændende og festligt det var, naar han selv kom hjem fra Berlin og havde Gaver med. Disse kunde undertiden falde lidt udover den hjemlige Ramme og passede ikke altid sammen med vor udprægede Enkelhed i Klædedragt. Særlig gjaldt det Hattene, som vakte berettiget Opsigt i Nabolaget og gav Anledning til mange Drillerier blandt Kammeraterne. Far selv var vokset fra Vadmestøjet, var altid velklædt og kunde lide at være det. Vi syntes, han var noget saa flot og vilde ogsaa gerne have Mor »opfikset«. Men Mor lagde slet ikke Vægt paa det ydre, gik snarere paa tværs af Moden ved at holde paa sin egen Facon, skønt Far ogsaa gerne vilde have hende fin. »Lad være med de Kunster, Hans Peter!« Det var, hvad der kom ud af det, naar han vilde glæde hende med nyt Tøj. Hun vilde til min Forargelse hellere spendere Pengene paa sjældne Frimærker eller Antikviteter. Desværre maatte Far alt for hurtigt trække sig tilbage til sit Arbejdsværrelse. Det var fyldt med Bøger fra Gulv til Loft. Billeder af nordiske Digtere og sønderjydske Forkæmpere smykkede den Vægplads, der blev tilovers.

Verden udenfor var allerbedst om Sommeren, naar Far havde mere Tid til os. Vi fik vort dejlige Sommerhus ved Fjorden, og han tog os

med paa Besøg hos Slægt og Venner paa Als og Sundeved — altid kun tre ad Gangen og videre ud til vore minderige Steder og til København og dens dejlige Omegn. Vandringer til Hjelm Skov, til Myntehøj, naar de mange gule Engblomster stod i Flor, længere ud til hans Jagtomraade ved Hostrup Sø og Bakker og den Syvmandsskov, som han forstod at gøre særlig fængslende for vor Fantasi. Far havde et udtømmeligt Fond af Viden om Dyrenes Liv. Her spillede »Mikkel Ræv« en altdominerende Rolle. At opspore dens Hule og høre ham fortælle om Rævefamiliens Liv og Færden var altid meget spændende. Hvor var det dog Synd for de smaa Unger, at »Rævinden havde sig noget forbrudt, derfor blev hun af en Jægersmand skudt.« At Fars botaniske Viden ikke var nær saa fængslende for os, skyldes maaske, at det samtidig blev et noksaa anstrengende Kursus i at huske alle Planters danske Navne, som vi fra Skolen ikke var oplært i. Da var de aarlige Brombær- og Nøddeture mere fornøjelige, naar vi udrustede med Kæppe og Poser turede omkring. Fars Humør og Ferieglæde var smittende, hvor kunde han skæmte og glæde sig med Børnene over de mange smaa Oplevelser paa Vejen. —

Fars og Mors Omgangskreds omfattede Folk af alle Samfundslag. Der var Fars Kolleger fra Rigsdag og Landdag. Gustav Johannsens frodige Personlighed dominerede, naar han rigtig foldede sig ud, ligesom Kloppenborg Skrumsager paa sin Vis. Da var Landdagsmændene Julius Nielsen og Nis Nissen mere nøgterne. Maaske for at give mig et Indtryk af Jens Jessen, tog Far mig som syttenaarig med til en Sammenkomst hos Julius Nielsen paa Damager. For ung til at faa et blivende Indtryk, var jeg dog optaget af, at Jessen til Trods for sit bistre Udseende kunde være saa venlig. I vort Hjem vidste vi unge nok, at der var forskellige Opfattelser af, hvordan Kampen skulde føres, men jeg har aldrig hørt Far udtale sig personligt nedsettende om en Modstander. Da var Mor mere djærv. Hun var kri-

tisk i sin Bedømmelse af Mennesker og skaanede heller ikke sine egne. Far maatte tit finde sig i at blive afbrudt af et »Pjat, Hans Peter,« naar han vilde dække Kærlighedens Kaabe over noget, som hun syntes ikke var det værd. »Ingen Omsvøb her.«

Der var et Rykind af Tillidsmænd for de nationale Foreninger, af Optanter og hjemløse og Folk, der søgte Raad i alle mulige Anliggender. Senere har jeg tit tænkt paa, hvor meget disse Besøg tog af Fars travle Tid, og hvor ofte de rev ham ud af hans Arbejde. Mange af disse Landsmænd kom langvejs fra og syntes derfor, at de skulde have en Dag ud af det, og Far var altid at faa i Tale og Mor lige gæstfri. Til den snævrere Vennekreds hørte Medarbejderne ved Bladet. Der mindes jeg først Peter Andresen og Hustru, der senere flyttede til Vinding Højskole, senere Redaktørerne Lebeck, Svendsen, Thade Petersen og Niels Hansen og vor Husfælle Køcks, for slet ikke at nævne den yngre Generation.

For os Børn var den gamle Skjald Morten Eskesen en Oplevelse, naar han besøgte Hjemmet og gaaende op og ned ad Gulvet sang sine Kæmpeviser med de mange Vers. M. Andresen var særlig velkommen, fordi han havde Tid til os og gav os Søndagspenge i al Beskedenhed. Han opmuntrede os til at skrive danske Stile og følge godt med i Børnebladet. J. H. Schmidts og Refslund Poulsens stod ogsaa Hjemmet nær. Saa var der Nicolai Andersens paa Folkehjem, Kap-tajn Fischer og andre af Danskhedens Forkæmpere i Byen. Det er ikke muligt at nævne den store Kreds nordfra, som gæstede vort Hjem, og som Far havde Samarbejde med. I de helt unge Aar var det som oftest H. V. Clausen, Rektor H. P. Hansens, Overretssagfører Krarups og Jacob Appels. Trofaste Kampfæller og Venner havde Far i Dr. Mackeprang og Dr. Aage Friis, skønt de i dansk Indenrigspolitik ikke delte Anskuelser. Unge Studenter, som havde Tilknytning til Arbejdet i de sønderjydske Foreninger i København, opsøgte og

saa Far paa deres Vandringer og Cykelture, som de ofte foretog under H. V. Clausens kyndige Vejledning.

Det gamle Borgerskab i Aabenraa kom Far paa en god Fod med. Det var præget af en vis ensidig gammel-konservativ Aand og kongetro Patriotisme og stod, dengang Far overtog »Hejmdal«, nok endnu ret fjernt fra Tidens nye Strømninger. Den folkelige Udvikling var anderledes end i Kongeriget, hvor det sociale og demokratiske var mere i Vækst. Det var ganske naturligt, fordi alle Kræfter samledes i Kampen mod den fremtrængende Tyskhed, og Byen havde et stærkt hjemmetysk Islæt. Far forstod at faa de forskellige Befolkningslag inddraget i den nationale Forsvarskamp ved at bygge Bro imellem dem. I Amtet havde Hjemmetyskheden ogsaa stærke Positioner, saa der var nok forsømt Land at opdyrke, og Bladet fik en stor Opgave som Budbringer. Det kunde være svært at dele sin Tid mellem Arbejdet i Berlin, den store Foredragsvirksomhed og Bladet, der skulde sikre Familiens Eksistens. Levende husker jeg de Vanskeligheder, som dette medførte. Da var det for Far trygt at føle sig omgivet af en trofast Medarbejderstab, som under meget beskedne økonomiske Kaar gik med ind i Arbejdet, fordi de følte Kaldet. At der ogsaa kunde være Gnidninger, er en anden Sag. Som Børn var vi lige saa opbragte som de voksne, da flere af vore gode Folk blandt det tekniske Personale med ganske kort Varsel blev udvist.

Naar Tankerne gaar tilbage til Festdagene paa »Hejmdal« og senere paa »Højtoft«, mindes jeg de smukke Traditioner. Juledag — til lige Mors Fødselsdag — og Midsommeraften var de to største Hjemmets Fester, og det var saa ubetinget Far, som prægede dem. Forud for Julefesten deltog Far med Glæde i de talrige Forberedelser. Det var ham, der planlagde det meste af det, vore Forældre vilde glæde os ved. Selve Juleaften kom vi som Børn ikke i Kirke, men Far samlede os i »Midtstuen« og læste, som hans Far havde gjort det før ham,

Juleevangeliet for den samlede Husstand. Og saa fejrede vi Juleaften paa samme smukke Maade som i andre gode danske Hjem. Naar Juledagen oprandt, var det saa hyggeligt at samles med hinanden om Morgenbordet. Den Dag var Mor som Fødselsdagsbarn det naturlige Midtpunkt. Senere paa Dagen strømmede det ind med Gratulanter. I Mørkningen tændtes Træet paany, og baade Børn og voksne tog Del i Sangen. Alt som Aarene gik, og Børnene fik eget Hjem, flokkedes de mange Børnebørn om Træet, og deres Bedstefar kunde ikke blive træt af at deltage i de barnlige Glæder. Fars egen Fødselsdag var kun en svag Afglans af Mors. Det laa i hans Natur ikke at gøre for meget ud af det, naar det drejede sig om hans egen Person.

»Højtoft« var ligesom en Verden for sig. Far maatte have et Fristed for sin store Flok i Ferietiden. De ældste af os følte sig stærkt knyttet til »Hejmdal« og det gamle Hjem, saa vi med behersket Glæde brød op til et mere primitivt Liv om Sommeren. Alt derovre havde endnu et nybyggeragtigt Præg, Haven var saa bar og tom, Træer saa smaa som Pinde stak op af Jorden. Vandet maatte hentes op ad den stejle Banke fra en Kilde ved Stranden, og i Regnvejrr var den lerede Jord ganske ufremkommelig. Dog, det varede ikke længe, før vi blev bjærgtaget af den dejlige Natur, og Længslen efter »Hejmdal«s lune Have fortog sig. Hvor har vi alle, baade store og smaa, hentet Sundhed og Glæde ved Friluftslivet derovre. Far og Mor plantede selv hvert Træ og hver Busk og følte sig lykkelig ved at arbejde med Jorden igen. Vi maatte hjælpe med i Haven og kunde nok nu og da savne de dejlige Udflugter med Far, som blev sjældnere. Naar vi saa trængte paa for at komme af Sted og fandt Medhold hos Far, saa sagde Mor jævnligt: »Hvad vil I dog farde ud for, der er dog intersteds kønnere end her.« Hendes største Lyst var at passe Duer, Kalkuner og Høns. Børnene fik Lov til at holde et helt lille Menageri af forskellige Dyr. Store Bror Peter fik senere Ponyen »Max«, der

havde optraadt i Cirkus i fordums Dage og blev sprælsk, naar den hørte Musik. Jeg syntes, det var nok saa spændende at pilke Torsk med Far eller »tage til Havs« med Fisker Thomsens i den tidlige Morgenstund for at trække Garn og fange Rødspætter. Var Fiskene for smaa, sagde Madam Thomsen med Foragt: »Rut med den, det er jo kuns en Plerre.« Ellers kunde det nok knibe med at komme tidligt op i Ferietiden, men saa lød Fars morgenglade Stemme udenfor vort Vindue: »Sol er oppe, Skovens Toppe glimre alt som Gimles Tag,« og fik os sat i Sving.

Aarets store Dag paa »Højtoft« var St. Hans Festen. Da samledes Familien med en Vennekreds, og Sangen klang fuldtonende i den lyse Sommernat, naar det store Baal sendte sin Hilsen til de mange andre Baal, der paa denne Aften flammede rundt omkring Aabenraas dejlige Fjord. Redaktør Niels Hansen var altid en pragtfuld Forsanger, og Humøret var højt, ikke mindst naar vi ved et Glas Rhinskvin var samlet i de smaa Stuer — utroligt hvor mange de kunde rumme en saadan Aften — naar Tale afløste Tale, og Sang fulgte paa Sang. Far var ved denne Lejlighed den gladeste blandt glade, han havde selv været med til at smykke Stuerne med vilde Roser og Kaprifolium fra Hegnet. Festen trak tit ud til den lyse Morgen. Lyskæret over Fjorden og Løjts mørke Skove var af en betagende Skønhed, og mange Gange blandede de første Fuglestemmer i »Højtoft« Have sig med de glade Gæsters Afskedshilsener. Jeg tror, at ikke alene vi Børn, men ogsaa mange andre vil mindes disse skønne Fester længe.

Saa oprandt da Tiden, da de ældste af os kunde sige Farvel til den tyske Skole. Den efterlod intet Savn. Nu blev Dørene slaaet op til Skoler i det gamle Land. Far ønskede for os Pigebørn, at vi skulde en Sommer paa en Efterskole eller mindre Højskole for derefter at fortsætte paa en højere Skole i København, og senere, naar vi havde lidt

større Modenhed, at blive Elev paa Vinterskolen i Askov, der havde betydet saa meget for ham selv og for Mor i deres Ungdom. Det var som at komme til en anden Verden, og vi tog med aabent Sind imod alt det nye. Dengang skrev Far om, hvorledes han og Mor gerne senere vilde give mig Frihed til at vælge den Vej, jeg selv vilde gaa. »Men før Valget træffes, vil jeg endnu en Gang gerne sige, hvorfor det er klogt at tage paa en god Højskole. Du er nu i den Alder, hvor mange Spørgsmaal efterhaanden vil strømme ind, deriblandt Spørgsmaal af den alleralvorligste Art, om hvor vi kommer fra, og hvor vi gaar hen. Der vil blive Lejlighed til at bevæge sig mellem mange forskellige Folk og med mange forskellige Anskuelser. Du vil træffe fromme, troende Mennesker og Fritænkere, som fornægter alt. Du vil møde Folk med meget strenge moralske Anskuelser og andre, som i visse Henseender ikke kender anden Moral end den at tilfredsstille deres egen Lyst. Du vil snart komme ud i Forhold, hvor Far og Mor er langt borte, og du er henvist til dig selv. Under Hensyn til dette ønsker jeg først og fremmest, at du skal lære gode Mennesker at kende, faa Lejlighed til at slutte Venskaber med jævnaldrende unge Piger, som kommer fra gode Hjem. Dernæst at faa Lejlighed til at høre varme, alvorlige Menneskers Tale om alvorlige Spørgsmaal af enhver Art, for derigennem at udvikle dig til at tage egne Standpunkter, som du skal have Lov til at tage fuldstændig frit. Du skal lære at kende alt det, som Far og Mor har været grebet af, dengang de var unge, af personlig Oplevelse. Hovedsagen er ikke, at du lærer en hel Del, som kan opremses ved Lejlighed, men at Personligheden udvikles, at du lærer at tænke og tale med Forstaaelse om alt det, vi lever imellem. Vi vil blot, at du skal være dig selv, en Pige, som ikke tankeløst efterplaprer, hvad andre siger, men som har en egen Mening, som kan forklares og gøres gældende, hvor du færdes. Og det skal nok komme med Tiden. Endnu er du saa ung. Men en ung Pige

har i Reglen ikke saa lang Tid til sin Uddannelse som en ung Mand. En Kvinde bør ogsaa kunne styre et Hus, hvad hun end vil være, og i hvad Stilling hun end kommer senere hen. Faguddannelsen kommer tidlig nok med al sin Ensidighed, nu skal du kun tænke paa at erhverve dig den Almendannelse, som en ung, opvakt Pige bør have i vor Tid. Det er efter min Mening foreløbig slet ikke *Borgeren*, men *Mennesket* i dig, vi skal have dannet og udviklet. I Askov vil du selv se Forholdene, som de er, og lære Mænd og Kvinder at kende, som staar i denne store Virksomhed.«

Dengang Far kom hjem fra Fru Schrøders Jordefærd i Askov, hvor alle gamle Minder vakttes til Live, gav han mig ved Hjemkomsten en smukt indbunden Bog med Selma Lagerlöfs Kristuslegender. Indeni havde han skrevet:

»Spejl dig mest i klare Minder
Af de fromme Dannekvinder.«

Jeg var endnu saa ung, men Ordene fæstnede sig i mit Sind, og jeg forstod senere, at han var tro mod sin Ungdoms Idealer.

Under mit Ophold paa Skole i København, skrev Far: »Jeg har altid følt det som et Savn, at jeg ikke fik en solidere og grundigere Undervisning i Drengesaarene. Senere var mine Interesser alt for levende, og hvad der forsømtes dengang, har jeg aldrig faaet indhentet. Jeg savner især den grundige Sprogundervisning. Det vilde være en overordentlig stor Fordel for mig, hvis jeg havde haft lige saa let ved at tale Tysk som Dansk, og hvis jeg havde kunnet forstaa Fransk lige saa godt som Tysk. Jeg er jo nu blevet taget af Politiken og halvt slugt af det offentlige Liv, mens jeg var helt ung. Hvis jeg havde sat al den Flid og Energi ind paa et borgerligt Erhverv, kunde jeg rimeligvis have været en formuende Mand. Men Deltagelse i det offentlige Liv er for det meste brødløst Erhverv. For mine Børn vilde det

maaske i mange Henseender have været heldigere, hvis jeg engang kunde have efterladt dem en solid Arv. Nu vil du faa Adgang til et og andet og faa en venlig Modtagelse i Kredse, som maaske ellers var lukkede for dig, men til syvende og sidst bliver det dog dig selv, du maa stole paa. For Politikerer gælder nemlig — ikke blot efter hans Død — Ordet som blev sagt om Josef: »Der kom en anden Faraos i Landet, som ikke kendte hans Fortjenester.« Men ogsaa hvad Themistokles Fader sagde, da Sønnen vilde være Politiker: »Politikerer mister før eller senere Mængdens Gunst og er som de gamle Skuder, der trækkes op paa Stranden.« Den Slags Tanker melder sig hyppigere, naar man bliver ældre. Derfor er det mig ogsaa om at gøre, at mine Børn lærer saa meget, at De, om fornødent, kan klare sig uden deres Fader.«

Vi syntes, at han forstod Ungdommen. Hvor gerne gav han ogsaa Nordslesvigs unge Opgaver, Raad og Vejledning i Erkendelse af, at vor Fremtid ahang af deres Medvirken. I en Aarrække samlede han en stor Kreds af unge i Byen til litterære Aftener paa »Hejmdal« og senere større Kredse til de sociale Kursus paa »Folkehjem«. Det følte smerteligt, at netop en Kreds af unge vilde gaa i Rette med Far og bebrejde ham, at han gik Krogveje og ikke fulgte de rene Linier, men lod Øjeblikkets Krav bestemme sine Handlinger, og at han var for tyskvenlig. Fra denne Tid staar det i min Erindring, hvilken Storm Afstemningen i Rigsdagen af 13. December 1906 vakte, og hvorledes den med Held blev brugt i Agitationen imod ham. Jeg var bedrøvet over, at jeg ingen Forklaring kunde give, da jeg paa Askov blev spurgt om disse udviklede Forhold, og Far kunde ikke udtale sig offentlig paa daværende Tidspunkt.

Andre Minder, baade glade og smertelige, følger sig ind i Rækken. Lad mig først dvæle ved de glade og opmuntrende. Dertil hører vor Deltagelse i Aarsmøder og de bevægede Møder forud for Valgene,

hvor Far aldrig sparede sig, men utrættelig og ildnende talte hver eneste Dag. Ved sit Lune og sit af Naturen lyse Sind indgød han sine Tilhørere Tro paa Sagen og Haab til Fremtiden. For Samarbejdet mellem de to Retninger, Protestfolk og Forhandlingsfolk, følte vi det som en Lykke, at vort sidste store Aarsmøde før Verdenskrigen formaede at samle os alle i Samdrægtighed. Far var af Naturen en Samlingens Mand, dog fremhævede han, at »det vilde være et Tegn paa Stagnation, hvis Meningerne ikke brødes i en saa levende og vaa-gen Grænsebefolkning.«

Fra de helt unge Aar er der andre Milepæle at standse ved i Erintringen. Foran mig staar et Billede af Far, som blev taget i Berlin efter den store Udvisningsdebat i 1899. Det har jeg en særlig For-kærlighed for, fordi det ukuede Sind og den lyse Tro lyser ud af Øjne og Holdning. »Saadan saa din Far ud, da du var 10 Aar gammel, og han alene maatte forsvare sig imod de slemme Tyskere i Berlin.«

Fars første Fængsling forfærdede os Børn, skønt den, set med Nutidens Øjne, formede sig nok saa fredelig. Hver Dag fik vi Lov til at bringe Maden op til Arrestforvareren, der var en ganske skikkelig Mand. Et stærkere Indtryk gjorde det, da Far efter den store Proces i Finnemann Sagen maatte i Fængsel i Neumünster paa simpel Fangekost i 3 Maaneder. Dagen i Forvejen gav han sig Tid til at skrive til mig og var som altid fortrøstningsfuld. Jeg følte, at han i dybeste Forstand ikke kunde blive ensom, fordi hans Tanker arbejdede videre med de store Opgaver, og han havde de stærke aandelige Kilder at øse af. Hvilken festlig Sommerdag, da han kom ud og blev modtaget paa »Højtoft«. Frygtelig afmagret, men ukuet. Nede i Haven var der dækket et festligt Gavebord. En Kreds af Venner var mødt op for at byde ham velkommen hjem og overrække ham smukke Gaver, deriblandt et Guldhorn, fyldt med danske Guldstykker, som

han skulde bruge til en Rekreatjonsrejse, og en meget smuk Adresse. Den var underskrevet af 3000 danske Mænd og Kvinder af alle politiske Retninger. Netop dette, at Adressens Navne var saa vidtfavnende, glædede Far meget.

Andre, mere smertelige Minder følger sig ind i Rækken. Dengang Krigen brød ud i 1914, og vi en skøn Sommerdag paa »Højtoft« oplevede at se vor skikkelige Politibetjent Grün tøvende og forlegen nærme sig for at udføre en Ordre, som man tydeligt kunde se, var ham selv pinlig. »Ja, det er jo min Pligt, Hr. Hanssen.« Far førtes bort, men naaede at tage Afsked med os og tale med sin ældste Søn Peter, for hvem det nu skulde blive blodig Alvor. Han havde i sin Tid aftjent sin Værnepligt i Bayern, for i kritiske Tider at være saa langt borte fra Danmark som muligt, men kom alligevel til 86'erne i Flensborg. En Trøst var det, at han netop dèr fandt saa mange gode Kammerater, der maatte gaa samme tunge Vej. Ingen af os andre Børn har gaaet den saa tung.

Om Krigens onde Aar er der talt og skrevet meget. Haabet om at blive udfriet af Fremmedherredømmet holdt os oppe, og Troen forlod os ikke, selv om det til Tider kunde se mørkt ud. Da Tysklands Sammenbrud kom, og vi oplevede den uforglemmelige 17. November 1918 paa »Folkehjem«, hvor Far og begge Landdagsmænd for første Gang atter kunde tale frit til en stor Forsamling, gik der ligesom en Fornyselsens og Forventningens Aand igennem Tilhørerskaren. Alle de bitre Grænsestridigheder, som senere fulgte, kunde ikke svække Mindet om denne Oplevelse. Der kunde skrives meget om den kommende bevægede Tid, om Fars Hjemkomst fra Fredsdelegationen, om gamle Venners Frafald. Smerteligt maatte vi føle det, at netop gamle Kampfæller fra de unge Aar var iblandt dem. Far var storsindet. Der havde været Brydninger om Veje, ikke om Maal. Hans Modstandere bekæmpede ham ud fra en glødende Patriotisme, kun syntes

vi, at ingen burde have kastet Tvivlens Skær over Fars nationale Redelighed. Den Slags Kritik burde han være sparet for efter et langt Livs selvopofrende Arbejde i den nationale Sags Tjeneste. Da beundrede vi hans Fæstet. Han mistede ikke Fodfæstet.

»Højt af Folkehyldest baaret.
Svimlet ej derved
dybt af Smædepile saaret,
lige fast du skred!«

Da endelig Afstemningen kom efter den lange Ventetid, og Genforeningen nærmede sig og skulde forberedes, gik Far ind i det siddende Ministerium, fordi han derved mente at tjene Sønderjylland bedst. Der var saa mange Opgaver, der trængte paa og skulde løses snarest, Krigsfangernes Hjemsendelse og Overgangen til dansk Administration med dens mangeartede Problemer. At al den Forvirring og Opstandelse, som Fars Indtræden gav Anledning til, mest skyldtes indrepolitiske Grunde, kunde hans nærmeste kun beklage.

Genforeningen blev Kronen paa hans Livsværk, og den uforglemmelige Dag paa Dybbøl kunde ikke fordunkles af saarende Tilside-sættelse.

Det var ikke at vente, at Far efter 23 Aars parlamentarisk Virksomhed i Berlin straks skulde kunne indføjes i et politisk Parti. Jeg overværede, hvorledes han i 1924 af sine Venner lod sig bevæge til at gaa ind i Venstre, som han altid har staaet nærmest. Men hans Virke paa den danske Rigsdag blev kun af kort Varighed, navnlig fordi hans Helbred svigtede. Han genvandt det, om ikke fuldtud og gav sig straks i Kast med de Opgaver, som forelaa hernede. Det ha-stede, »vi kan regne med tyve rolige Aar, i den Tid maa Genfor-eningsarbejdet udbygges.« sagde Far. Han digede og værnede om alt dansk, som nu saa rigt og frodigt groede frem. Med Skarpsyn saa han,

hvad der var i Gære i 1933, og løftede advarende sin Røst. Sine sidste Kræfter satte han ind paa at bygge Værn mod Flodbølgen fra Syd. Stor var hans Glæde over, at Ungdommen samledes i det unge Grænseværn og derved saa fyldigt sluttede op i Rækkerne. Han syntes ligesom forynget efter den store Tilkendegivelse paa Dybbøl, da vi i Dagene derpaa var sammen paa »Højtoft«. Det var Toner fra hans Ungdoms Dage, der gav Genklang og rige Løfter for Fremtiden.

Efter Mors Død følte Far sig ensom og rastløs. Rastløs, som om han frygtede ikke at kunne naa alt det, han gerne vilde. Den lyse Majnat, da Far stille gled ind i Døden, var vi samlet paa »Højtoft«. I Haven kvidrede Fuglene, og Duggen blinkede i Græsset. Den gamle Salme, som Far holdt saa meget af, kom til mig som en Trøst i Sorgen.

»Som Sol gaar ned i Lunden
I Havet lyseblaat
I Sommeraftenstunden
Mens Fugle kvidrer smukt,
Saa gaar den Sjæl til Hvile,
Kan sødt i Døden smile,
Som føler i sit Ord
Hos os vor Herre.«

Far var en aandelig blufærdig Mand og talte sjældent med sine Børn om religiøse Spørgsmaal, men vi vidste, at han, trods Ungdomsanfægtelser, var forankret i sine Fædres Tro. Han var tro mod det Livssyn, som han i de unge Dage naaede frem til. Det gav ham den indre Styrke i Livets Kampe og det faste Staasted, saa han aldrig blev rodløs.

Vi ser tilbage og mindes i dyb Taknemmelighed vort Barndomshjem og Far, som med sin stærke Personlighed, sin Godhed, Mildhed og Forstaaelse prægede det, saaledes at Minderne altid vil lyse for os.

Marie Thomsen.

Min Far var saa lys, silkeblødt lyst Haar, lyseblaa, levende Øjne, lys i Sindet, stærk i Troen paa lysere Tider, saadan var han. Naar jeg ser paa hans Billede, gaar der et usynligt Smil over mit Ansigt, ja, du var gladest ved det milde, du troede paa Styrken i det milde.

En lykkelig Mand var min Far. Ham blev det forundt, hvad Krüger, Junggreen, Gustav Johannsen og Jens Jessen ikke oplevede, at se Danmarks Grænsepæl atter flyttet imod Syd. At se sine Ungdomsdrømme virkeliggjort, at se sin Manddomsgerning kronet med Held.

Min Far var af Sundeved Slægt, af Bondeslægt. En Slægt, der følte sig stavnsbunden til Sundeved, de, der brød ud, brød langt ud, til Kina, Lissabon, Hamborg. Men alle de andre børnerige Gaardmænd, de kunde næsten se fra Skorsten til Skorsten, hvor Farbror og Fætre boede. I min Fars Barndom, da der ikke var Foreninger, Forsamlingshuse, Møder, var Familiesammenkomster det Forum, hvor alt blev drøftet. Gamle, Unge og Børn, der var altid fuldt Læs, naar Vognene svingede ind paa Nørremølle. Der var Velstand og store Stuer, Travlhed paa Gaarden, i Brændevinsbrænderi og Købmandshandel og gammelt trofast Tyende. En fin og stille Mand var Chr. Hanssen, klog og god og retsindig, ledende paa Egnen. Marie en myndig og dygtig

Kone, der kunde sætte om Sag. Et jævnt og muntert virksomt Liv paa Jord, men ogsaa med Øjet, som det skabtes, himmelvendt, lysvaagent for alt stort og godt henede, saadan var Hjemmet og Livet paa Nørremølle.

En lille vaagen Fyr med opstrøget Haar var Hans Peter, lutter Øre. Han lyttede til Farbrødrene, hvis Gaarde i Dybbøl var brændt, naar de atter og atter fortalte om 64, han drøftede Problemerne med de gamle Daglejere, han spurgte de store Søstre. De var saa kloge og havde altid Svar, kort og afgjort. Han læste alt det, han kunde naa. Til Nørremølle kom de fra det gamle Land, Bedstemor kunde fra sit Vindue se dem komme ned ad Bakken, »der kommer nok en Taskemand,« sagde hun, og saa blev det fine Linned lagt paa Gæstekammersengen. Hans Peter var ofte Kusk, naar hans Far kørte ud for at vise Gæsterne fra Danmark, hvor Kampen havde staaet, han kendte hver Vej og Sti, han kendte alle Beretninger fra 64, hans Far tog ham med, enten han nu skulde ud at se til Kriegergravene, som han førte Tilsyn med, eller skulde ud med Reimers for at tale Danskhedens Sag.

Erik Skram, der deltog som frivillig i 1864, besøgte Nørremølle i Firserne, han skrev senere derom:

»I Sundeved har jeg en Aften i en Have siddet sammen med tre Slægtled af en Bondefamilie, begge Bedsteforældrene, gifte og ugifte Børn og Børnebørn. Bedstefaderen havde sin Dattersøn staaende foran sig mellem Benene, Drengen brugte dem som Armlæn; Datteren vuggede sagte sin lille Pige paa Skødet. Den gamle foreslog, at de skulde synge, og med kraftig Stemme tog de fat. Den ene Fædrelandssang blev sunget efter den anden. Aftenen var stille, det blev svalt, Solen var forlængst gaaet ned, Stemmerne lød haardt i den klare Luft. Drengen stod og lyttede til.

Det var Sønderjyllands Historie i de kommende lange Aar, jeg

saa: Barnebarnet, der nemmer, hvad der bliver sunget og talt i dets Fødestavns Luft.«

Fra Skolen i Snogbæk kom Hans Peter som Dreng til Hejls, der blev han konfirmeret, og derfra skrev han til sin store Søster: »Hvis du kom her paa Skolen, vilde du undre dig, thi vi har ingen Lektie eller Tysk eller saadan noget Kram, men derimod fortæller Birkedal os Fædrelandshistorie og andre smukke Sager, og saa har vi en høj Flagstang, hvor vi kan hejse det danske Flag.«

Der var ingen smalle Steder paa Nørremølle, men Penge til at købe Bøger for fik Hans Peter ikke saadan uden videre. Han vilde saa gerne forære sin Mor den dejlige Bog »Hjortens Flugt«, men Pengene slog ikke til, saa greb han til den Udvej at gaa til Fods fra Hejls til Kolding for at spare Dagvognspengene, saa kunde han komme hjem med den kostelige Gave.

Senere, da Hans Peter var forlovet, sendte han sin Kæreste A. D. Jørgensens 40 Fortællinger. Hun tog Bogen med ud i Skoven en tidlig Sommermorgen og blev saa grebet af disse Fortællinger af Fædrelandets Historie, at hun glemte Tid og Sted, og først, da det begyndte at blive Aften, kom hun i Tanker om, at hun maatte skynde sig hjem.

Paa Nørremølle var de vaagne, de store Søstre kom paa Højskole, de kom omgaaende hjem med Grundtvigs Billede under Armen og vilde hænge det op over Sofaen. Men Bedstemor holdt med Morten Luther og vilde ikke se ham forklejet, saa skulde de to i hvert Fald hænge Side om Side!

Far elskede sit Hjem, der stod i forklaret Glans for ham, vi maatte altid holde lidt Øje med Mor, at hun ikke med en lille negativ Bemærkning ødelagde ham Glæden ved at fortælle om Nørremølle. Den mægtige Farmor havde nok ikke modtaget Mor særlig varmt, da hun kom som Hans Peters Brud, hun var for tynd og ung og usik-

ker og kunde ikke engang drikke Kaffe! Og Hans Peter var nok sin Mors Yndling. Som nygift kæmpede Mor daglig med Smaapengene inde i Sønderborg, og naar Far berømmede sin Mors Kager, sagde hun: »Ja, Fars Mor kunde nok bage, hun kom i sit store, hvide Forklæde ind i Butikken, og med sin store, hvide Haand greb hun ned i Skuffen med Mandler og saa i Skuffen med Rosiner, og Smør og Æg havde hun nok af.«

Den lykkelige Barndom, den harmoniske Barndom, det smukke Forhold, der var mellem Forældrene og mellem Forældre og Børn, de gode Traditioner fra Nørremølle, vilde min Far saa gerne føre videre. En lykkelig Barndom havde han haft, en lykkelig Barndom vilde han give os Børn, saa vidt det stod i hans Magt.

»Mindet lader som ingenting, er dog et lønligt Kildespring«, saadan stod der ofte før i Tiden over Dørene. Mindet om en lykkelig Barndom gjorde min Far fri og stærk; for min Mor blev Mindet om hendes Barndom en Tyngsel, hun ikke kunde frigøre sig for. Hun var som Barn en Ener og »opstranaasig«, anderledes forstod de hende ikke hjemme, de store Søstre regerede, og hendes lille gode Mor havde ikke den Magt og Myndighed som Mor paa Nørremølle. »Og jeg var sikkert vanskelig,« tilføjede hun altid selverkendende.

Min Far og Mor var ikke en højere Enhed som Forældrene paa Nørremølle. Det kunde man se udvendig paa dem. Far var saa fint og smukt klædt, Mor var gedigen. Far havde altid en frisk Blomst i Knaphullet, et fint Slips med rød Rubinnaal, og den mest elegante Fod, lang og ganske smal, de bløde Støvler blev bestilt i Berlin. Mor lod sine Sko sy i Aabenraa. Som Protest mod, at hun som Barn altid maatte gaa i de store Søstres Sko, der ikke passede hende. Nu var de brede og brednæsedede, og til mere festligt Brug med store, gamle Sølv-Knæspænder. Mor havde det Princip, at godt Tøj ikke maatte skæres unødigt i Stykker, derfor hængte vore Kjoler og hendes med.

Først som ældre var hun lidt mere pyntelig klædt, men der var ikke mange Dikkedarer.

Var Far og Mor end vidt forskellige, saa var de ganske enige om, at Børnene skulde vokse op i Frihed, de troede ikke paa Straf og Strenghed, de troede ikke paa Formaningens Kraft, de troede paa det gode i Børnene selv, som Solen og ikke Lyn og Torden vilde kalde frem.

Helt ustraffet havde Far vel ikke studeret Filosofi og Opdragelsesproblemer, Teorierne blev prøvet lidt paa de ældste, det kunde Thade Petersen fortælle om, hvordan min ældste Søster blev ved at plage Far, saa Thade Petersen tabte Taalmodigheden og sagde: »Hør, skal hun saadan blive ved at plage?« »Ja, det skal hun netop, det styrker Karakteren,« sagde min Far.

Fars og Mors Soveværelse var fuldt af Børnesenge, én sov i »den smalle Sti«, to i »den brede Vej«. Det hørte til Fars huslige Pligter og Glæder at synge for Børnene om Morgenen fra 6—7. Ellers var Mor meget kritisk, naar Far vilde synge for, han vilde saa gerne, og sandt at sige var det ikke godt, men om Morgenen forstummede Kritikken, da sov Mor trygt midt i den hele Hurlumhej. Det var for Far en Hvile og Afspænding at fortælle for Børnene. Som yngre lod han sig forstyrre Dagen lang, og øjeblikkelig kunde han knytte Traaden til det, han arbejdede med. Sad han og læste, kom der ofte én og tog ham om Knæet og bad ham fortælle en Historie, saa lagde han Bogen og fortalte om Pigerne ved Bovrupbæk, Jøsses, Christus Kors, sikken et langt Hors, han kunde fortælle om Mikkel Ræv, saa Øjne og Haar rejste sig.

Vi er vokset op i Frihed. Det skulde være saadan, men Mor havde ogsaa andet at gøre end holde Øje med os. Rettergangen var kort og effektiv, fra Spisestuen, hvor vi legede, var der Dør ud til Haven, og en, to, tre, blev de stridende sat udenfor. Jeg har aldrig hørt min

Mor sige: »Ja, vent til Far kommer hjem«. Der var aldrig gamle Regnskaber og Synder at gøre op, naar Far kom hjem. Der var Fest og Glæde og Travlhed, og det passede ham bedst. Der var Kufferten, som de smaa Søstre begejstret klappede paa Siden og ikke veg fra, før de saa, hvad der var i den, Pigerne i Køkkenet straaede, de ønskede nok mange Gange, at det var Far, der blev hjemme, og Mor, der rejste ud. Og saa blev der Liv i Huset. M. Andresen var der straks for at spørge Nyt og fortælle hjemmefra, Kontakten var sluttet øjeblikkelig. Mor skrev jo ogsaa hver Dag. Far kom saa vidt muligt hjem til Søndagen, han lagde Vægt paa Helligdagen, og kunde han alligevel ikke rejse fra Berlin, sendte han os altid et stort Chokoladebrev. Vi vidste, at han maatte forsvare os alle mod de slemme Tyskere i Berlin. Det var ogsaa en ganske naturlig Sag, naar Far sad i Fængsel, fordi han skrev noget, de slemme Tyskere ikke syntes om. Men Far lærte os aldrig at hade det tyske, han lærte os at elske det danske. Had laa ham saa fjernt.

Vi skrev mange Breve til Far, »klag, klag, klag altid højere op,« skrev han engang til en politisk Meningsfælle. Det fandt vi Børn ogsaa ud af. Naturligvis fik vi, som alle Børn i Aabenraa, en ny Kjole til Pinse, men Mor holdt altid igen, og saadan var Far ikke. Der blev vi snarere bønørt. Far kom med fine Forklæder og nye Straahatte. Vi var mange »Mibbe, Musse, Genge, Nødde, Pusse og alle Tudse«, raabte Drengene i Nygade efter os, naar vi var Uvenner. Engang, da Far i Rigsdagen tog sit Lommetørklæde frem, faldt der et Par smaa Ærmer ud til Siden, det var en lille Skjorte, der var kommen i Kufferten. De tyske Rigsdagsmænd vidste nok, han havde saa mange Børn, i Krigsaarene skete det ofte, at de spurgte til hans mange Børn, hvor mange der var med i Krigen, og ofte sagde de: »Vi havde kun én, og ham har vi mistet, hvor er det svært nu, at vi ikke fik flere Børn.«

Paa »Hejmdal« havde vi saa mange Husdyr. Fars Hund, der hyggede sig ved Kakkeltvnen og ligesom Far længtes efter Jagten ved Hostrup Sø. Mors Kalkuner, Perlehøns, Duer og Høns, vore Kaniner, Gedebukke, tamme Fugle og hvide Mus og Glanspunktet, den lille aldersstegne Cirkushest. Glæden ved Sol og Blomster lærte Far os tidlig. »Du skal op, Fuglene synger og Blomsterne ler,« sagde han altid.

I Byen gik han med os ud ad Kirkegaardsvejen for at plukke Smørblomster og samle Sneglehuse, paa Højtoft gik vi Ture med Far, Mor var aldrig med, dybt ind i Skovens Mørke for at finde Mikkellærke, helt op i Hindbærskoven med Kurve og Spande, langt, langt bort i Syvmandsskoven, hvor der havde boet Røvere, for at plukke Nødder. Ingen kunde fortælle om Dyr og Blomster som Far. Fornøjelserne sortererede under ham, sikkert vilde han bøde paa, at han var saa lidt hjemme. Derfor tog han os med ud at rejse, altid tre ad Gangen, derfor udmaalede han for os, at vi skulde med ham til København, og naar vi blev helt store, til Berlin. En Gang hver Sommer havde vi Regnvejsfest, den maatte først holdes, naar det havde regnet saa længe, at der viste sig store, vaade Skjolde paa de hvide Vægge paa Højtoft, saa købte Far egenhændigt Begravelseskringler, saadan hed de, og vi begravede Regnen i Kaffe og Kringler, og næste Dag skin-nede Solen igen.

I de sidste Uger før Jul, da stillede alle, saa mange, der var hjemme, deres Sko i Vinduet og fik et Stykke Chokolade eller Marcipan af Julemanden. Aldrig Kul til de uartige, som i andre gode Hjem. Julegaverne købte Far, Ekspeditricerne hos »Wertheim« i Berlin kendte ham og betroede ham deres Sorger, ligesom Tjenere og Stuepiger paa Hotel »Fürstenhof« gjorde det. Far dirigerede, naar Julestadsen skulde klippes, det var gerne en Søndag Eftermiddag. Han inspicerede, naar Pebernødderne skulde skæres, og lærte os de mange

gamle Lege med Pebernødder. Juletræet var hans, han pyntede det selv, der var vist ikke et Træ i Byen med saa mange Overraskelser, som Fars.

Det var Far, der inviterede de mange Børn til at spille om Juletræet.

Baade Far og Mor viste os ubegrænset Tillid. De spurgte ikke, de krævede ikke Fortrolighed. De vilde ikke bestemme over vore Ven-skaber, der kunde være heldige og lige saa ofte mindre heldige. De holdt ikke Øje med, om vi spadserede lidt i Mørkningen. Mor sagde sommetider med H. C. Andersen: »Mine Børn, de stolte Grene, havde alting paa det rene, fik ej Skænd og fik ej Hug, drak kun Sol og Morgendug«, og saa gik der et Drag om hendes Mund, bare det maatte gaa dem godt og de maatte skikke sig vel! Hun vidste jo nøje, hvem der havde det vanskelige Sind, og hun vidste ogsaa, hvem de havde det efter!

Vi blev ikke paavirkede hjemme, men vi levede med, jeg kan føle det endnu, denne Spænding forud for et Valg, jeg kan føle det endnu, hvor svært det var at sidde paa en Skolebænk i Danmark, mens de store, store Begivenheder skete hjemme. Hvor ønskede vi os hjem, vi politiserede i Brevene hjem, det følte saa fattigt, at vi kun havde Avisen at holde os til, »Hejmdal« fulgte os overalt.

Vi vilde blive hjemme i Nordslesvig, naturligvis. Men Vejen gik over Danmark, Fremtidsplanerne drejede sig om Skoler i Danmark. Ud af den tyske Skole i April og paa Efterskole til Maj, det var jo klart. Far gav sig altid Tid til grundigt at tale med os, at finde ud af, hvad vi havde Lyst til, hvad vi maaske kunde magte, om vore Evner gik i en bestemt Retning. Saa var det for en Gangs Skyld ham, der lyttede. Det har sikkert været broget nok, naar Børnenes Breve med danske Frimærker kom, lidt tættere omkring den 1ste, med smaa Regnestykker over, hvad der nu var brugt af Penge, og hvad der

skulde bruges i næste Maaned. Det var Far, der besøgte os i det fremmede, ikke Mor. Far viste os Tillid, og saa maatte vi se at klare os.

I mange Aar samlede Far de Unge i Byen for at fortælle og læse for dem. Bjørnson og Ibsen fortalte han om; naar de smaa Søstre vaagnede ved Sangen, listede de Døren op og klemte sig ind i Sofaen i bare Ben og Natkjoler, indtil de lige saa stille faldt i Søvn. I Berlin der samlede han de danske Studenter og danske Soldater, der ofte følte sig trykket i den store By og i det fremmede. Det kostede Tid og Penge, men han var aldrig karrig med nogen af Dele.

Ofte kom de Unge til ham med deres Bekymringer og deres Fremtidsplaner, aldrig var han raadvild, altid fandt han en Udvej, ogsaa en Ordning af Pengesager, altid gik de mere frimodige og tillidsfulde fra ham. Han forstod de Unge, ogsaa naar de ikke vilde holde Fred; thi Fred er ej det bedste, men at man noget vil. Han samlede ikke paa Magt og Myndighed, men spredte ganske bevidst og systematisk Ansvar i alle nationale og politiske Spørgsmaal, og aldrig var han mere glad, end naar han fandt Unge, der kunde sættes paa en betroet Post. Men tjene sig op, skulde de.

Som 17-aarig Bondeknøs begyndte han jo selv at tale med, og hvor Hans Peter kom frem, der stod en aaben Plads til ham. Mangelen paa Ungdom var jo saa stor og alvorlig i Firserne.

Man bruger ofte den Vending: de blev tro mod deres Ungdoms Idealer. Far blev tro mod Højskolen, som han altid følte sig i Gæld til. Næst efter Nørremølle var han udgaaet fra Askov, det glemte han aldrig. Han var nok siden faret langt af Led, var mere Akademiker, men var saa tro mod sin Oprindelse.

H. P. Hanssen var nu ikke altid tro mod gamle Venner, har jeg hørt sige. Der er tre Slags Mennesker, dem, der mister Venner, dem, der skifter Venner, og dem, der stadig faar flere Venner. Venner og

Beundrere, det gaar tit ud i ét, fordi Beundrerne gerne vil være Venner. Ombejlet, elsket og beundret helt fra de unge Dage, var Far. Naar jeg tænker paa disse Stabler af Breve, disse Bjerger af Julekort, denne Strøm ud og ind ad Dørene hjemme, hvor kunde han overkomme det! »Hans Peter, du er Hvermands Dreng«, sagde min Mor ofte. Bære Nag, det kunde Far ikke. Det var Mor, der havde den gode Hukommelse, og naar Far bebrejdede hende det, sagde hun ofte: Vi vil ikke være saa gode! Jeg saa engang et paabegyndt Brev til Kristine Kloppenborg Skrumsager, der stod: Rosenbaand fra Ungdomsdage brister ej, om end de brage. Kun alvorlige politiske Modsætninger kunde løse Venskabsbaand, men aldrig blev nogen afvist, hvis de nærmede sig igen. Far var storsindet i Medgang som i Modgang, tiljublet og forkættet, han kendte en Politikers Lod, og intet blev ham sparet.

Mor var en trofast Følgesvend, der holdt igen i Medgang og viste Mandsmod i Modgang. Mor, med sine ni Børn, hun havde saa mange af Mandens bedste Egenskaber og saa faa af Kvindens Svagheder. Skarpsindig og retsindig var hun. Det var altid og overalt Far, der førte Ordet, men Mors faa korte og klare Ord skar lige igennem, enten det var sød Snak eller Udenomssnak. Hun var af gode Raad, erfaren og vis, et meget særpræget, et stort og godt Menneske.

Graad smeltede hen i Smil, naar Hans Peters Lune bød, den argeste Tandpine kunde Far »sætte væk«, da vi var Børn; vi lo igen, inden Taarerne var tørt af Kinden. De kedeligste Folk og det kedeligste Selskab blev livligt og muntert, naar Far kom til. Sorger og Bekymringer, dem kunde han ogsaa »sætte væk«, og alligevel var det Mor, der havde det mere medfølelse Sind. Far tog til saa mange Begrevelser, at han ikke maatte faa en Krans med for Mor, det var nok, han kom selv, men han vilde ingen Sørgefest, og kunde han vige ud paa Halvvejen, gjorde han det.

Som Børnene, saadan flokkedes Børnebørnene om ham. Naar de smaa Børn kom til »Hejmdal«s Dør og spurgte: er Bedstefar hjemme? og der blev sagt nej, kunde de finde paa at vende om i Døren, selv om de saa Bedstemor. Saa smilte hun overbærende og sagde, ja, jeg kan nu ikke konkurrere med Bedstefar. Det morede ham at tale med dem, at hjælpe dem med en Stil og give dem Bøger med hjem. Bjørnsons »En glad Gut«, den havde han levet med som ung, den fik vi, og den fik de. Til Jul laa der gerne en hel Stabel Bøger, hvori der kun stod »Fra Bedstefar«. Søndag Formiddag var hans. Da havde han ikke Tid for de Voksne, og hvert Barnebarn skulde jo ogsaa have udbetalt sine Ugepenge, der blev forhøjet under almindelig Deltagelse.

I Dag kan mange Unge ikke forstaa den første Krig. De kan ikke forstaa, at der ingen Oprør var, de forstaa ikke vor Krigssalme fra 1914: Her vil ties, her vil bies, her vil bies, mit svage Sind. »Gør kun din Pligt, saa klarer du dig nok,« sagde min Far, da min Bror drog ud. De tunge Aar sled paa ham, fra første Dag hjalp han overalt, mildne kunde han maaske, ikke mere. Han sparede sig ikke, og kunde han blot, saa vilde han saa gerne sprede lidt Lys i den mørke Tid. Den stolte sønderjydske Ungdom, som han talte til paa Aarsmødet i 1914, saa varmt og indtrængende, saa ildnende, var nu spredt i fremmede Hære og Lande. Saa mange Haab brast, og saa mange savnedes bittert i Rækkerne. Han spejdede efter de Unge, naar de Gamle faldt fra. Det gik ham nær, at Landbrugskrise og alt for haardt Arbejde hjemme hindrede de Unge i at træde frem. Først i 33, da han løftede sin Røst: »Nu stiger stormende Floder«, da saa han ret, hvordan de Unge stod op og stod frem igen, da kunde han sige: Nu tror jeg, at jeg kan dø rolig, for nu ser jeg, at der rundt omkring melder sig Unge, som vil være med til at fortsætte min Gerning.

Far var i Pagt med Ungdommen, og de Unge med ham. De strøm-

mede til med deres Faner og viste Far den sidste Ære. Og det var, som han havde levet: ikke fortabe sig i Sorgen, se frem, men ej tilbage, at de Unge frejdigt sang paa »Folkehjem« og drak Kaffe og spiste hver en Krumme. Og godt var det, kan hænde, at det gik, som det gik, at Far ikke skulde opleve den haarde Tid.

Ingeborg Refslund Thomsen.

Paa „Hejmdal”s Redaktion

AF REDAKTØR NIELS HANSEN

Det var i den gamle Foredragssal paa Askov Højskole, jeg første Gang saa og hørte H. P. Hanssen i 1897. Paa den store, sorte Tavle bag Talerstolen havde han fæstnet store Kort med blaa Kurver, der viste de danske og de tyske Stemmetal ved Rigsdagsvalgene i Sønderjylland efter 1864. Den danske Kurve havde vist Nedgang lige til 1886, men efter Udvandringens Ophør gik det fremad og opad. Det var Kendsgerninger, Tal, Resultater, som gav Overblik, Erkendelse af Stillingen, som den var.

Siden da har disse Kurver fulgt mig, saa jeg ikke kunde slippe dem eller undvære dem, hvor de kunde anvendes og udnyttes i det grænsepolitiske Arbejde i Sønderjylland.

Det var det første, jeg direkte lærte af H. P. Hanssen.

Dengang anede jeg som 16-aarig jo ikke, at jeg skulde blive hans Medarbejder ved Hejmdal i mere end 27 Aar og lære meget mere af ham og om ham.

Det var H. P. Hanssens realitetspolitiske Indstilling og de positive Resultater, han havde opnaaet — Udvandringens Ophør, det politiske Organisationsarbejde, det danske Stemmetals Fremgang — der havde skabt den enestaaende Tillid til ham som national Fører. Denne Opfattelse af ham var jeg saa at sige opvokset med fra Drengesaarene,

den var eneraadende paa min Hjemegn, Røddingegnen. Man følte sig tryk under hans Ledelse. Det var ham, man gik til, naar man trængte til Raad. Det erfarede jeg selv, da jeg i Julen 1908 havde opgivet min oprindelige Plan at blive Præst i de sønderjydske Frimenigheder og stod ledig paa Torvet. Dengang kunde ingen dansk ung Mand tænke sig at forlade Sønderjylland, selv om der Nord for Kongeaaen maaske var tryggere Forhold at vente. At være med i det nationale Arbejde efter Evne, det var næsten det ene fornødne. Jeg gik til H. P. Hanssen, og skønt Hejmdals Redaktionsstab egentlig var fuldtallig, gav han mig Plads.

Jeg havde aldrig tænkt mig at blive Journalist, men saaledes blev jeg det.

H. P. Hanssen raadede mig dog til først at søge Ansættelse i nogle Maaneder ved Flensborg Avis som Volontør, aabenbart i den rigtige Formening, at Flensborg Avis var et bedre journalistisk Lærested end Hejmdal. H. P. Hanssen var afgjort ikke en *journalistisk* Begaelse som Redaktør Jens Jessen. For H. P. Hanssen var Bladet mere Middel end Maal, og han havde foruden sit Blad tusinde andre daglige Opgaver at tage sig af. Allerede tre Aar efter, at han havde købt Bladet, blev han i 1896 Landdagsmand, og fra da af lagde det parlamentariske Arbejde Beslag paa hans Tid. Han kom saa at sige kun paa længere Besøg paa Redaktionen. Han fulgte dog ikke blot Arbejdet paa Redaktionen, men hans Artikler, hvad enten han sendte dem fra Berlin, eller han skrev dem hjemme, blev Bladets værdifuldeste Stof, skabte Bladets Ansigt og dets Anseelse. Dog havde han ogsaa Forstaaelse for alt det øvrige Stof af folkelig og underholdende Art, som et Blad bør indeholde. Men hans Tid tillod ham ikke saaledes som Jessen at blive sine Medarbejderes Læremester. Sjældent har jeg hørt ham rose, men endnu sjældnere dadle og kritisere. Det, som vi lærte af ham, lærte vi vel nok mest af hans Artikler.

Hans Ledere var i Reglen ikke lange. Han havde en enestaaende Evne til at ramme det centrale i en Sag, kort og klart. Han var ingen Ynder af den daglige Smaapolemik, men tog hellere et samlet Opgør om et Stridsspørgsmaal. Dette Raad gav han ogsaa ofte sine Medarbejdere, men han fristedes alligevel undertiden selv til med en spids og rammende Bemærkning at nagle Modparten fast. I sine senere Aar dikterede han meget ofte sine Artikler. Naar han lidt op paa Formiddagen kom op paa Redaktionen, satte han sig i Lænestolen overfor mit Skrivebord og fik Aviserne til Gennemlæsning. Og fandt han her et Punkt, der maatte tages Stilling til, bad han mig tage Blyanten, og saa dikterede han, en Spalte eller to, flydende og uden Stands. »Nu kan du se, om der sprogligt er noget at ændre,« sagde han. Men der var aldrig noget at ændre. Artiklen stod der, som den skulde. Hundreder af Artikler i Hejmdal er blevet til paa den Maade. Det var en Nydelse saaledes at følge med i, hvordan en Artikel skulde formes. Og her var noget at lære.

H. P. Hanssens Artikler var prægede af hans Evne til kort og klart at belyse og bedømme det Spørgsmaal, det drejede sig om. De var ikke formede med et saa poetisk betagende Sving, som Jessen formaede at gøre det. Utvivlsomt overgik Jessens sproglige Evner H. P. Hanssens. Men stilistisk Særpræg savnede H. P. Hanssens Artikler i Hejmdal saa sandelig ikke. Da jeg til Brug for Overbibliotekar Svend Dahls Biografi i Festskriftet til H. P. Hanssens 70 Aars Fødselsdag skulde gennemgaa de mange Aargange af Hejmdal, var det saare let at genkende de usignerede Artikler af H. P. Hanssen.

I Politik, sagde han ofte, skal man altid *beregne Virkningen* af en Handling eller et Ord! Det er ikke de mange, tit helt overflødige Ord, der har Betydning, men det, det drejer sig om, er Spørgsmaalet: Hvorledes vil det, der siges eller skrives, virke paa Tilhørere eller Læsere. Hvert Ord, hver Sætning og dens Formulering maa

overvejes. Man kan ofte føle Trang til at give sin berettigede Harme Luft i skarpe Ord, men H. P. Hanssen brugte ofte Oversættelsen af et gammelt tysk Mundheld: Altfor skarpt gør skaaret! Allzu scharf macht schartig!

Som Illustration til hans for en Pressemand saa værdifulde Evne til at arbejde hurtigt vil jeg anføre et Eksempel: En tidlig Morgen indløb Telegrammet om Rigspræsident Eberts Død. Jeg bad daværende Redaktionssekretær Birk om at ringe til H. P. Hanssen og meddele ham Dødsfaldet. Birk blev hængende ved Telefonen, da H. P. Hanssen straks var begyndt at diktere Nekrologen, der ikke blot gav en Karakteristik af Ebert, men tillige en Bedømmelse af hans politiske Gerning. Knap en Time efter at Telegrammet var kommen, var Artiklen allerede sat!

Men kom H. P. Hanssen end forholdsvis sjældent paa Redaktionen, var der ikke en eneste af Medarbejderne, der ikke glædede sig, naar han kom. Hyggeligt og fornøjeligt var det ved Formiddagskaffen, naar den første Travlhed var overstaet. Han var altid med der, hvis han paa det Tidspunkt var paa Redaktionen. Ikke sjældent kom Fru Helene ogsaa. Undertiden ogsaa andre af Bladets gode Venner blandt Byens Borgere eller Tilrejsende. H. P. Hanssen sad da for Bordenden og fortalte. Ingen kunde fortælle som han og med et saadant Humør. Paa Aarets sidste Dag samledes hele Bladets Personale i Redaktionslokalerne ved et Glas Portvin og en Cigar, og H. P. Hanssen udtalte til alle Medarbejdere en Tak for deres Arbejde i det svundne Aar med Ønske om Fremgang for det fælles Foretagende i det nye Aar. Jeg er sikker paa, at alle Bladets Medarbejdere gennem de mange Aar, H. P. Hanssen var dets Leder, har haft deres bedste Timer paa Arbejdsstedet, naar han var til Stede der.

H. P. Hanssen var en jernflittig og travl Mand. Han begyndte Dagen tidligt. Han fortalte tit, at han var vaagnet meget tidligt, men de

tidlige Morgentimer var udmærkede Arbejdstimer, sagde han, thi saa tumlede den friske Hjerne med de Opgaver, der laa for. Men han havde aldrig saa travlt, at han ikke havde Tid til at lade sig forstyrre.

Han havde en fænomenal Hukommelse, baade hvad Personer, deres Slægtsforhold o.s.v., og hvad Begivenheder, historiske og aktuelle, angaar. Han opfordrede tit sine Medarbejdere til at anlægge et Arkiv og anførte som Eksempel dels Berlingske Tidendes gamle Medarbejder, Dr. Besthorn, og dels den tyske Rigsdagsmand og Publicist Hellmuth von Gerlach, der havde deres for en Pressemand saa værdifulde Kartotek og Arkiv i Orden. Underligt nok havde han selv ikke haft Tid til at anlægge et saadant Arkiv. Han havde det i Hovedet, og det har undret mange, at han i sin vældige Materiale-samling dog altid kunde finde det frem, han havde Brug for.

Og ligesom han raadede Pressemanden til at registrere sin Viden og sit Materiale, var han klar over den omfattende Viden, en Journalist maa sidde inde med, da han jo skal beskæftige sig med saa at sige alle Livets Foreteelser. Ved Provins-Journalistforeningens Aarsmøde i Aabenraa i 1922 holdt han en Tale om Journalistens Gerning. »Aldrig maa det Maal tabes af Syne, at en Journalist aldrig kan blive dygtig nok, han kan aldrig lære nok. Journalistens Uddannelse er af meget stor Betydning, og det er en Sag, der ikke kan gøres nok for. Rejs ud, I unge, og se med egne Øjne og hør med egne Øren, hvordan Livet leves, hvordan Folkene ude i den store Verden tænker og føler.« Og han sluttede sin Tale med at udtale Haabet om, at der ved det kommende jyske Universitet maatte blive oprettet en Journalisthøjskole.

Ingen Enkeltmand, ingen af vore nationale Førere under Fremmedherredømmet har præget det nationale danske Arbejde, Forsvaret for den danske Befolknings Rettigheder i saa høj Grad som han. Han

gav sit bedste, alle sine rige Evner og hele sit varme Hjerte i den Sags Tjeneste, der for ham og alle hans Landsmænd stod over alt andet. Og Sagen var for ham Arbejde. »Vi er,« udtalte han i en Valgtale i Mommark i 1906, »alt for tilbøjelige til at synge og tale om Sagen. »Sagen« ligger altid foran mange Mennesker som fjerne Skove i en blaalig Dis, men de naar aldrig ind i den. De synger og taler fra Morgen til Aften om Maalet, men kommer det aldrig nærmere, fordi de glemmer Vejen. Men skal vi klare os, saa maa vi ud af Drømmen og ind i Arbejdets Verden. Saa maa vi lære at fæste vor Opmærksomhed paa de mange Enkeltheder, som det nordslesvigske Spørgsmaal rummer. Paa Afstand tager det sig i manges Øjne maa-ske bedre ud, naar vi taler store Ord om »Sagen«, men vi fremmer den bedst, naar vi, hver i sin Kreds, arbejder trofast og støt paa Løsningen af de Opgaver, Tiden stiller.« Her har H. P. Hanssen trukket Retningslinjerne op for sin politiske Gerning. Han var Realitetspoli-tiker. Og han kunde i en Valgtale med fuld Ret gøre Bjørnsons Ord til sine i Citatet: »At være altid, hvor det netop gjaldt, det var mig mer end alt.«

Sønderjylland har bundet mange danske Sønderjyder, og det bandt ogsaa H. P. Hanssen. Da han havde naaet 17-Aars Alderen, blev han som saa mange andre Sønderjyder stillet overfor det skæbnesvangre Valg at tage Beslutning om, hvorvidt han vilde følge den store Skare af Unge, der udvandrede for at undgaa den preussiske Militærtjeneste eller blive hjemme og paatage sig de dermed forbundne tunge Pligter, hvoraf den tungeste vilde være den, muligvis engang i Fremtiden at skulle gaa vaabenklædt mod egen Slægt og eget Fædreland. For H. P. Hanssen var Valget ikke let. Hvis han udvandrede, havde han med de Evner, han var i Besiddelse af, store Muligheder for at bryde sig en Livsbane under lyse og lykkelige Kaar. Men det var Landflygtighed. Blev han hjemme, kunde han overtage Slægtsgaarden

paa gode Vilkaar, saa den ikke faldt i fremmede, maaske endog tyske Hænder. Og han saa allerede da, at der var Brug for alle de danske Unge i »dette underlige Land uden mandlig Ungdom«, som Karl Gjellerup havde skrevet om i »Germanernes Lærling«. Og dertil kom, at hans Interesse i stigende Grad havde samlet sig om Nationalitetskampen.

Valget maatte træffes og Beslutningen tages. H. P. Hanssen fortæller i »Et Tilbageblik«, hvorledes han kort efter Nytaar 1870 gik op paa Dybbøl Banke. Og her modnedes langsomt Beslutningen: »Det blev mig klart, at det var min uafviselige Pligt at kaste alt andet til Side for hurtigst muligt at indtage min Plads i de Kæmpendes Rækker.«

Og han »kastede alt andet til Side«. Ogsaa Landvæsenet, som han i de foregaaende Aar var slaet ind paa med det for Øje at overtage Nørremølle. Det blev den politiske Gerning i Danskhedens Tjeneste, der drog ham fuldt og helt til sig.

Klar som H. P. Hanssen allerede i 17-Aars Alderen havde været over, hvor han vilde vælge sin Livsgerning og Livsopgave, var han ogsaa klar over, hvilken politisk Linje han vilde følge. Denne Linje var i mange Henseender ny, og den kom paa flere Punkter til at gaa i en anden Retning, end det indtil da var anset for at være rigtigt.

Støt og fast har han hele sit Liv fulgt sin politiske Linje, sin inderste, velbegrundede Overbevisning. Og han indfriele sin Overbevisning, i Handling. Han handlede, som afdøde Højskoleforstander Alfred Povlsen har skrevet om ham, af Samvittighedsfrygt, ikke af Menneskefrygt. Han har selv ofte givet Udtryk for dette i sine Taler. Ved sit første Valgmøde som Rigsdagskandidat i 1906 i Haderslev udtalte han: »Kun ét tør jeg love Dem: Vælger De mig, saa skal det være en Samvittighedssag for mig til enhver given Tid at varetage Mandatet saaledes, som det efter min inderste og dybeste Overbevis-

ning tjener den danske Befolkning i Nordslesvig bedst.«. Og da H. P. Hanssen ved Festen for ham paa hans 60-Aars Fødselsdag i 1922 fik Ordet, gik han tilbage til Alfred Povlsens Udtalelse om at handle, ledet af Samvittighedsfrygt: »Netop det har været Rettesnoren for mig. Jeg har kun villet anerkende Stemmen i mit Bryst og ikke villet lade mig binde ved Haandfæstninger.«

Det er i nøje Overensstemmelse hermed, at H. P. Hanssen under Grænsestriden saa ofte sluttede sine Artikler og Taler med, at han trøstigt stillede sig under Historiens Dom.

H. P. Hanssen er med Rette ofte bleven fremhævet som Organisatoren blandt de sønderjydske Politikere. Ja, man kan sige, at det er ham, der har organiseret det nationalpolitiske Arbejde. Det var H. P. Hanssen, der fik oprettet vor egentlige politiske Kamporganisation, Vælgerforeningen, i 1888. Han blev dens Sekretær og den, der udførte Arbejdet og havde Ideerne. Han var med ved Skoleforeningens Oprettelse i 1892 og dens videre Udbygning. Mange Rejser maatte han foretage ud over hele Landsdelen, til Foredragsmøder, til Forhandling af forskellig Art. Det var som oftest to Dages Ture fra tidlig Morgenstund, hvad enten det var Sommer eller Vinter. Og saa var der Foredragsturneer Nord for Kongeaen, ofte under primitive Forhold, som Omstændighederne bød dengang. Men gjaldt det om at slaa til Lyd for det nationale Arbejde, var ingen Anstrengelse for stor.

I 1893 købte H. P. Hanssen Dagbladet »Hejmdal«. Det gav ogsaa forøget Arbejde. I en Programartikel i Bladets første Nummer, efter at han havde overtaget det, hedder det: »Vi vil altid i første Række værne om de danske Sønderjydere nationale Ret. Vi vil paatale alle de Overgreb mod vor Nationalitet, vort Modersmaal og mod vore Forfædres Sæd og Skik, som vi faar Kendskab til, og ved enhver given Lejlighed søge at udsprede Oplysninger om vore lovlige Rettigheder.« Det Løfte har H. P. Hanssen holdt!

I 1896 blev H. P. Hanssen saa valgt ind i den preussiske Landdag og fik her Lejlighed til at paatale Overgrebene mod den danske Befolkning. Köllerpolitiken satte ind et Par Aar senere, og aldrig før har der vel været stillet større Krav til en politisk Fører end dengang. Men H. P. Hanssen stod frem for nogen som den altid aarvaagne, kampberedte Forsvarer..

H. P. Hanssen har ofte brugt Billedet, at det i det nationale Arbejde gjaldt om at staa med Sværdet i den ene Haand og Murskeen i den anden. Han forstod at bruge dem begge, og brugte helst den sidste. Hvad har ikke hans Ord betydet ved de utallige Møder, hvor han har talt! Hans Interesser spændte vidt. Faa havde et grundigere Kendskab til dansk og nordisk Litteratur. Ingen forstod som han at bruge et klingende, malmfuldt Citat i et folkeligt Foredrag eller en politisk Tale. Med Forkærlighed citerede han Ibsen og Bjørnson. Han elskede og følte sig hjemme i nordisk Aandsliv — nordisk Samarbejde og nordisk Samfølelse støttede han i det hele taget med dybere Forstaaelse end de fleste — men han havde ogsaa indgaaende Kendskab til Verdenslitteraturen. Nogle vil maaske ogsaa mindes et Foredrag om Shakespeare, som han holdt paa Folkehjem, vist nok ved et af Vælgerforeningens socialpolitiske Kursus.

Og han blev brugt — nogle syntes næsten misbrugt, men det syntes han ikke selv! — som Raadgiver i alle mulige Anliggender.

Mennesket H. P. Hanssen — ja, de, der havde den Lykke at lære ham at kende, vil i Samværet med ham have faaet en Oplevelse, der gjorde Livet rigere.

Han havde altid Tid til at tænke paa og handle for andre. Mange vil med Taknemlighed mindes det, ikke mindst fra Krigsaarene. Aldrig var han raadløs, men vidste altid at pege paa en Udvej, der kunde være til Hjælp, selv i Forhold, der skulde synes at ligge ham fjernt. Han vilde saa gerne hjælpe, særlig hvor det gjaldt Unge, der

gerne vilde frem. Og saa han, at der var Vilje og Evner til Stede, fulgte han dem med levende Interesse. Det vil bl. a. mange af hans unge Medarbejdere ved »Hejmdal« kunde bekræfte.

H. P. Hanssen havde en stærkt udpræget Pligtfølelse. Det viser mange Udtalelser af ham om hans politiske Gerning. Og det prægede ham lige til det sidste. Trods hans i de sidste Aar svigtende Helbred sagde han ikke Nej til at tale ved et Møde, naar det gjaldt Danskhedens Sag. Og det var utroligt, hvad han kunde overkomme. I 1934 holdt han op mod 100 Møder Landet over og i 1935 omtrent lige saa mange. Han havde i Virkeligheden ikke Kræfter dertil, og hans Nærmeste sagde det til ham. Men han følte Forpligtelsen, og han efterkom den. Og aldrig kom han for sent til et Møde, men var altid en af de første i Mødesalen, og ved Forhandlinger holdt han ud til det sidste. I de sidste Dage før sin Død var hans Befindende vel ikke det bedste. Men han deltog Fredag Morgen, fire Dage før sin Død, i Grænseforeningens Aarsmøde paa Folkehjem, var om Eftermiddagen med et Bestyrelsesmøde i »Hejmdal«, tog atter ud paa Folkehjem og deltog i Forhandlingerne i Grænseforeningen og var med om Aftenen til Fællesmiddagen til henimod Midnat. Lørdag Morgen mødte han ved Kongemodtagelsen nede ved Havnen og deltog om Aftenen i Taflet paa Kongeskibet. Søndag skulde han have deltaget i Historisk Samfunds Aarsmøde, men følte sig syg, og da Lægen tilkaldtes, var Feberen høj. Alligevel mente han, at han næste Dag maatte deltage i Sprogforeningens Tilsynsraadmøde. Men det kom jo anderledes. Han døde Tirsdag Nat.

En stærk Slægtsfølelse var han i Besiddelse af. Han følte sig stærkt knyttet til sin Slægts Hjemstavn, Sundeved.

Smukkest har han givet Udtryk for sin Hjemstavnglæde i den saakaldte Hygum-Tale fra Valgkampen i 1906, der er som en varm Hyldest og glødende Kærlighedserklæring til vor Landsdel. En mær-

kelig Valgtale, vil man maaske sige, det er jo ikke Politik. Nej, men det var Fædrelandskærlighed, og aldrig har nogen Valgtale virket stærkere.

Overhovedet var det en Oplevelse for Tilhørerne at følge H. P. Hanssen gennem en Valgkampagne under Fremmedherredømmet. Det var ikke en Gentagelse fra Møde til Møde. Men det var som oftest en ny Tale hver Dag. Hvorledes han fik Tid til at udforme dem, var ubegribeligt. Tit var de vel født under Øjeblikkets Indtryk, men alligevel fast udformede og gennemtænkte i Forvejen. Aldrig vil Deltagerne i det sidste store Aarsmøde før Krigen i Haderslev i 1914 glemme det mægtige Indtryk, de modtog under hans Talerstol i det straalende Solskin. Dirrende af Harme hudflettede han Tvangs politikens Uretfærdighed, sikkert trak han Linjerne op for den danske Befolknings berettigede Krav, og stolt fremhævede han Fremgangen i det danske Arbejde og de store Resultater, der var naaet, og til Slut fandt han et slaende Udtryk for hele Forsamlingens og hele den danske Befolknings Overbevisning om sin Ret og Rettens Sejr i Hostrups storslaaede Digt »Til Fjenden«:

Du kan vel kro Dig af Døgnet's Kaar
og af Sejren, de har Dig skabt.
Men Du fører en Kamp imod Tusind Aar,
og i den har Du visselig tabt!

For mange vil H. P. Hanssens Skikkelse staa i det smukkeste Minde fra denne Dag.

Der var Tider, hvor der stod Kampgny om H. P. Hanssens Navn. Den, der er højt i Vejret, kommer ogsaa mest i Vinden, sagde Jacob Appel i sin Tale ved Festen paa H. P. Hanssens 60-Aars Dag. Men H. P. Hanssen drejede ikke Ryggen til, men stod fast og tog mod Angrebene, hvad enten de kom fra Syd eller fra Nord. Og mange

vil sige H. P. Hanssen Tak, fordi han stod fast. Hans Livs Gerning taler for ham. Historiens Dom!

*

Efter hans Død er hans dybe Indsigt i grænsepolitiske Forhold ofte bleven savnet, mest vél i Besættelsesaarene og i det efter Landets Befrielse forløbne. Aar. Det var ham, der havde præget Udviklingen i Grænselandet i Aartierne før og efter Aarhundredskiftet. En Plads blev tom, da han døde. Men ved Mindehøjtideligheden paa Folkehjem, efter at en tusindtallig Skare havde fulgt ham til det sidste Hvilested, udtalte Professor Vilhelm Andersen i sin Mindetale et Ord, der netop ramte det, hvorum alles Tanker kunde samle sig i dette Øjeblik: *H. P. Hanssen skal ikke erstattes, han skal fortsættes.* Gid dette Ord maa blive til Virkelighed.

Niels Hansen.

Som jeg kendte ham

AF FHV. UDENRIGSMINISTER, DR. PHIL. LAUST MOLTESEN

Første Gang, jeg saa H. P. Hanssen, var i 1882, mens Toget holdt paa Vejen Station. Jeg rejste som Skoledreng fra København for at holde Jul i mit Hjem i Vestslesvig. En Medrejsende gjorde mig opmærksom paa en ung Mand i Havelock, han var Elev paa Askov Højskole og var den Hans Peter fra Nørremølle, der ikke vilde »oversættes«, men springe tysk Soldat for saa at kunne blive hjemme og arbejde for Danskhedens Sag. Det gjorde Indtryk paa mig, da jeg netop var bleven »oversat«, og det var sket som noget ganske selvfølgeligt. Naar Krüger var paa min Hjemegn, boede han hos os.*) A. D. Hørlück var min Fars nære Ven; sammen med ham fastholdt man i Tilslutning til Krüger Protestpolitikken støttende sig i god Tro paa § 5. Det blev fortalt mig, at denne unge Sundevedbo studerede til at blive Fører, hvad jeg, der studerede til at blive Embedsmand, syntes var noget underligt noget.

Da jeg et halvt Aar efter blev Student, fulgte jeg med H. P. H.s Arbejde, og da jeg kort efter kom til at bo i Pensionat sammen med dennes nære Ven, H. V. Clausen, kom jeg i al Fald indirekte under hans Indflydelse, thi denne unge Fynbo var efterhaanden bleven saa

*) Som Barn sagde jeg til min ældre Søster: »Krüger bander, det maa man ikke.« Tøvende svarede hun: »Jo, naar det gælder Tyskerne.«

stærkt paavirket af H.P.H., at han, naar han havde været sammen med ham, gik op og ned ad Gulvet, ja selv paa Gaden, og slog Albuerne i Siden højt sigende: »Der maa virkes, der maa virkes.« Og hvem har ved Siden af H. P. H. virket mere for Danskhedens Sag i Nordslesvig end H. V. Clausen? Det var ham og Johan Ottosen, der førte H. P. H. ind i den akademiske Verden i København, i det radikale Studentersamfund og i dettes sønderjydske Samfund »4 S.«; men sit aandelige Midtpunkt fik han hos Rigsarkivar A. D. Jørgensen, Sundevedbo som han, og som denne blev han en Mand, alle Partier kunde samle sig om, naar det gjaldt Sønderjylland.

I Efteraaret 1883 havde Carl Ploug i Studenterforeningen udtalt, at de gamle havde opgivet Troen paa at faa det danske Sønderjylland tilbage, og man lod ham tillige sige, at man jo ogsaa kun fik 200,000 Bønder- og Venstrestemmer, og af dem havde man flere end nok i Forvejen. Ploug kunde jo, naar han var i ondt Lune, sige mærkelige Ting, men dette var dog vistnok en Oppudsning af, hvad Biskop Mynster sagde i Roskilde Stænderforening 1836: (»Danske politiske Breve fra 1830'erne og 40'erne«, I. S. 159). Imidlertid reagerede stud. theol. H. P. Hansen (den senere Rektor), der ved Slægt var forbundet med C. Ploug, og stud. jur. Ove Thure Krarup senere hen imod det, og 1888 kom de op til mig, der lige var bleven cand. theol., og spurgte, om jeg ikke vilde være med til indenfor Studenterforeningen at stifte en Forening i Lighed med »4 S.« indenfor Studentersamfundet. Jeg foreslog, at vi først skulde drøfte Sagen med A. D. Jørgensen, og H. P. Hansen og jeg opsøgte ham. Han var straks rede, og foreslog, at vi skulde kalde den nye Forening for »To Løver« efter det sønderjydske Vaaben, men nægtede at være dens Formand for, som han sagde: »Jeg er ikke Akademiker, og det vil jeg ikke udsætte mig for stadig at blive revet i Næsen, og desuden bør en Embedsmand ikke være Formand; henvend Dem til Højesteretsadvokat Nellemann.«

Det gjorde vi. Nellesmann tog med Glæde mod Formandsskabet, mens A. D. Jørgensen blev Næstformand. Snart blev der indledet Samarbejde med 4 S. Der blev nedsat et fælles Bogudvalg, som bestod af Erik Skram, H. V. Clausen, A. D. Jørgensen og mig; dets Opgave var efter H. P. H.s Forslag at samle Bøger til Biblioteket i Flensborg og Børnebøger til Uddeling rundt i Nordslesvig, og endvidere forberede Udgivelse af et sønderjydske historisk Tidsskrift. Jeg boede paa den Tid paa Borchs Collegium i en 3 Værelses Lejlighed, hvoraf det ene Værelse blev brugt til at huse de indkomne Bøger. Herigenem kom jeg i Samarbejde med H. P. H. ved Udgivelsen af en Samling Stambogsvers og ved en ny Udgave af den sønderjydske blaa Sangbog.

De to sønderjydske Studentersammenslutninger holdt hvert Aar et Møde med Sønderjyllands ledende Mænd. Johan Ottosen og jeg skulde censurere de indsendte Sange. I 1889 under et Frikvarter i Efterslægtens Skole, dengang paa Østergade, hvor Johan Ottosen var Historielærer, gav han mig en Sang, der begyndte med: »Det haver saa nyligen regnet«, og spurgte mig, om jeg mente, den kunde bruges, han vilde gerne, om jeg vilde fælde min Dom med det samme. Da jeg fandt den særdeles brugelig, sagde han, at han var Sangens Forfatter, men at den skulde blive Sønderjydernes Nationalsang, anede ingen af os. Ved samme Lejlighed fremkom Niels Møllers Digt: »Der er vel Dag til Suk og Graad«, begge var H. P. H.s Politik i Sang. — Ved disse Møder var H. P. H. den vejledende under de saglige Forhandlinger om Formiddagen, men ved de festlige Sammenkomster om Aftenen overlod han Festtalen til Gustav Johannsen, P. Skau, Reimers, H. Thomsen fra Roost, Tyssen Hansen fra Randerup og andre af de ledende Sønderjyder.

I det enestaaende Organisationsarbejde, som H. P. H. i de følgende Aar fik i Stand, modtog han Støtte fra alle Kredse i Dan-

mark, saa ved den første Verdenskrigs Udbrud stod de Danske i Nordslesvig stærkere end nogen Sinde; han var Føreren, da han ved Aarsmødet i Haderslev i Juni 1914 talte som aldrig hverken før eller siden og ombølget af den tusindtallige Forsamlings Tak og Jubel. Hans gamle Modstander, Redaktør A. Svensson, skrev herom i sit Blad »Dybbølposten«:

»Aldrig har i Tiden efter 1864 været saa mange danske Nordslesvigere samlet til Møde paa een Gang, aldrig har Bifaldsraabene tordnet Taleren i Møde som her, og aldrig er der vel talt bedre end ved denne Lejlighed. Med en beundringsværdig Kraft og Klarhed talte H. P. Hanssen her i omkring ved en Time, og hvert Ord, han sagde, naaede udover den praktisk talt talløse Tilhøرمængde. Og hvert Ord fængede. Den stejle Trods, den stolte Bevidsthed om egen Styrke, den ætsende Satire og den vækkende Ild, skiftevis prægede den stort anlagte Tale, alt fandt tonende Sangbund, alt blev lynsnart forstaaet. Her sad et Folk, løftet af sin Førers Tale, udover Hverdagen, ind i et af de store Øjeblikke med »Fortid og Fremtid i Hob for dit Syn«; her stod en Mand, baaret af sit Folk frem til det største, frem til at være Tolk for dets Tanker og Længsler, dets Livsmod og Livsvilje. Her fandt, tit hvasse Uvenner i Gæringsaar og Brydningstider, det ene danske Sind det andet, kampberedt til samme Sag, lykkeviede til samme Sejr«.

Mon nogen Sinde en Fører har faaet et saadant Skudsmaal af den, der baade før og efter var hans politiske Modstander? En saadan Oplevelse som Aarsmødet i Haderslev var en Styrkekilde for H. P. H. under Krigen og under Efterkrigens tunge Arbejde, da han lodsede sig og Nordslesvig gennem Stormvejrets Sus paa saa klog og haandfast en Maade, at han i Danmarks Historie vil komme til at staa som en af de klogeste og stolteste Skikkelser.

Og dog blev det ikke ham, der paa Sønderjyllands Vegne førte Ordet ved Genforeningsfesten paa Dybbøl. Det ødelagde for mig

delvis denne Fest, der er den største i mit Liv, og endnu stikker det mig i Hjertet. Ogsaa jeg mente, at hans politiske Instinkt svigtede ham, da han første Gang skulde tage Stilling til Kongerigets indre Politik og gik ind i Ministeriet Zahle, men for mig var det en saa ringe Ting i Forhold til hans Stordaad. Hvor alt vilde have været fuldkomment dør paa Dybbølbanke, om H. P. H. lige efter at Lensgreve Schack paa en Maade, der aldrig glemmes, overgav Landet i sin Lensherres Hænder, havde kunnet overgive Folket i Regeringens og Rigsdagens Hænder.

Det er forstaaeligt, at H. P. H. ikke straks vilde lade sig vælge ind i den danske Rigsdag, men de fleste af de Sønderjyder, der blev valgt og som gik ind i Venstrepartiet, var hans Venner, og med dem stod han i stadig Forbindelse. Da han i 1923 gav efter for Presset og lovede at lade sig opstille ved Folketingsvalget i 1924 skrev han den 30. Okt.: »Jeg turde ikke længere sige Nej af Hensyn til Stillingen baade indadtil og udadtil, som har tilspidset sig saaledes, at jeg dog maaske kan gøre mere Nytte som Parlamentariker end som Privatmand... I Tyskland er Krisen nu naaet til Kulminationspunktet. Den nærmeste Fremtid kan bringe store Overraskelser. Overlever Republiken denne Krise, er dens Fremtid efter min Mening sikret. Sprænges den, er Borgerkrigen uundgaaelig, og det vil da dreje sig om et reaktionært-monarkistisk-nationalistisk eller et til Bolshevismen støttet kommunistisk Diktatur. Frankrigs ledende Politikere har sikkert ikke Klarhed over, hvor alvorlig Situationen i Virkeligheden er. De vilde gøre vel i at mindes Henrik Ibsens alvorlige Ord: »Just i Sejren bor Forliset«.

Som Medlem af Folketinget 1924—26 sad H. P. H. i Venstres Partiværelse Nr. 24, ved Siden af mig yderst til venstre med Udsigt over Holmens Kanal. Det var tydeligt at mærke, hvor fremmed han følte sig baade i Partimøderne og i Salen, og i Efteraaret 1926 forlod han Rigsdagen, efter at han om Sommeren havde faaet Lej-

lighed til fra Dybbølbanke at tale til de nordiske Interparlamentarikere.

Man mærkede, at H. P. H. begyndte at føle sig træt af og tilovers i det offentlige Liv. Da han stod i sit banebrydende, trælse Arbejde, var han Optimist, nu blev han mer og mer Pessimist, og han ængstedes for, at Danmark ikke skulde udnytte det Spand af Aar, hvor vi havde Fred med Tyskland. »Det er i de første 10 Aar, det skal afgøres, om Danmark i det lange Løb vil kunne hævde sin nuværende Grænse,« sagde han i Januar 1928. Paa Lei-Bevægelsen saa han nogenlunde roligt til Trods for, at den fik Støtte sydfra og fik en Del økonomisk nødstedte Landmænd med gode danske Navne over til sig, større var hans Ængstelse for det nye Dagblad »Jydske Tidende«, der med »Berlingske Tidende«s Kapital i Ryggen truede den gamle sønderjydske Presse.

I 1932 var vi sammen med Dr. Vilh. Andersen i Oslo til Bj. Bjørnsons 100 Aarsfest; Vilh. Andersen som Repræsentant for Danmark, H. P. Hanssen for Sønderjylland og jeg for den interparlamentariske Union. H. P. H. ydede Bjørnson en varm Hyldest for, hvad han havde været for Sønderjylland, og forøvrigt sad han stille og glad mellem gode Venner. Aaret efter kunde vi samles med ham paa »Folkehjem« ved hans 70 Aars Fødselsdag og hylde ham som Sønderjydernes Høvding, som den vidtskuende Politiker, som Personligheden, der var et Udtryk for det bedste i den danske Folkesjæl.

Da vi ved hans Gravsætning samledes paa »Folkehjem«, følte jeg mig lykkelig over at have været hans Samtidige og Landsmand, stolt over denne sønderjydske Bondesøn, der i Kraft af sine Evner, sin Flid og sit Tjenersind blev sit Folks Fører og Frigører.

Et Folk af Lakajsjæle finder aldrig en Høvding. Nordslesvigerne fandt ham.

Laust Moltesen.

I Samarbejde og Venskab med H. P. Hanssen gennem halvt hundrede Aar

AF PROFESSOR, DR. PHIL. AAGE FRIIS

Længe før jeg mødte H. P. Hanssen, kendte jeg hans Navn og Gerning og havde følt, at han havde noget at yde, som jeg og mine jævnaldrende, der i 1880'erne og 90'erne blev voksne, trængte til.

Da jeg efter 1870 voksede op i et grundtvigsk præget Præstehjem, var det en Selvfølge, at Begivenhederne 1848—64 og den nordslesvigske Danskheds senere Skæbne idelig omtaltes, og det samme blev Tilfældet, da jeg fra August 1885 til Sommeren 1890 kom i Viborg Kathedralskole, hvis Rektor, Hans Henrik Lefolii, og hans nærmeste Støtte, Overlærer Frederik Petersen, havde levende Interesse for disse nationale Problemer. Tidligt udviklede Anlæg for historisk Studium, Venskab og Tankeudveksling med min Klassekammerat, den senere Historiker, Politiker og Minister P. Munch, gav min Systemen med Sønderjylland Baggrund og Dybde. Jeg læste »Højskolebladet«, hvor H. P. Hanssen som »En ung Sønderjyde« først i 80'erne var begyndt at skrive om, hvad der skete Syd for Kongeaaen. Munch og jeg holdt i mine sidste Skoleaar sammen med Lefolii og Overlærer Petersen »Politiken«, hvor Johan Ottosen som Talsmand for den sønderjydske interesserede Venstreakademikerungdom behandlede de nordslesvigske Forhold kyndigt og sagligt. Saavidt det var

muligt for en Skoledreng, lærte jeg at kende den Virken af fremtrædende Sønderjyder Syd for Kongeaaen og som Foredragsholdere og Skribenter i Kongeriget, ved hvilken fremmedes »Den sønderjydske Bevægelse«, som i 1880'erne gennem Højskoler og nystiftede sønderjydske Foreninger fik stort Opsving. Da satte det Arbejde ind, ved hvilket først og fremmest H. P. Hanssens Initiativ fremkaldte den Forberedelse til en Nationalitetskamp paa langt Sigt, der supplerede eller afløste den rene »Protestpolitik«.

Omtrent ved den Tid, da H. P. Hanssen, 1885—86, foretog den første af sine utallige Foredragsrejser i Danmark og skabte sig Forbindelser med kongerigske Mænd af de forskelligste Aandsretninger, blev jeg opmærksom paa ham. Jeg fik ham kaldt op til min Hjemstavn for at holde Foredrag i en lille sønderjydsk Forening, der, om jeg husker ret i 1887, paa mit Initiativ var bleven stiftet i Mellemthy, hvor min Fader var Præst. Vi unge var vel glade ved gennem begejstrende Fædrelandssange og Taler at faa vore Følelser vendt mod Sønderjylland, men vi savnede positiv Oplysning om, hvad der egentlig foregik; vi forstod umiddelbart, at Kampen for det danske Sprog og det danske Sindelags Bevarelse krævede praktisk, paa Kendskab til Virkeligheden opbygget Handling.

Med disse Forudsætninger søgte jeg, da jeg 1890 blev Student, straks til de akademiske Foreninger, der var skabt for at gøre en positiv Indsats for Sønderjyllands Danskhed. Allerede i Viborg havde et beaandet historisk Foredrag om Slesvig af A. D. Jørgensen, H. P. Hanssens Læremester, gjort stærkt Indtryk paa mig. I København mødte jeg A. D. Jørgensen, ikke blot som Historikeren, hvis Syn paa Nationalitetskampens Udvikling gennem Aarhundrederne fængslede og blev lærerigt for mig, men ogsaa som den stadige Deltager i Møder og andet Arbejde af »2 Løver« (Studenteforeningens sønderjydske Forening) og den endnu tidligere stiftede »4 S« (Studentersam-

fundets sønderjydske Samfund). Ved vore Sammenkomster sad vi som han bænket ikke blot med Georg Brandes, Harald Høffding, Johan Ottosen, H. V. Clausen, Niels Hjort, til hvilke mine venstreprægede Anskuelser hurtigt drog mig, men ogsaa med politisk helt anderledes tænkende, saasom Dr. phil H. L. Møller, Højesteretsadvokat Sophus Nellesmann, Professor Camillus Nyrop, Laust Moltesen, Tandlæge Axel Carstens, Troels Lund og »2 Løver«s senere Formand, Teologen, den senere Rektor H. P. Hansen — »Løve-Hansen«, som vi kaldte ham til Adskillelse fra hans sønderjydske Navne. Min Erindring fæster sig ved et Møde i »4 S« faa Maaneder efter, at jeg som Rus var kommet til København, hvor jeg første Gang mødte Gustav Johannsen som Foredragsholder, og Johan Ottosen, dennes Hustru, Gustav Johannsens Datter Martha, og flere af deres ovennævnte Kammerater. Efter Foredraget rettede jeg Spørgsmaal til Gustav Johannsen om de aktuelle Forhold i Sønderjylland. Det passede »Gustav«, at en af de ganske unge vilde vide ordentlig Besked; den gav han mig sandelig, og som Tilgift fik jeg en varm Indbydelse til næste Sommer at besøge ham paa »Margrethesminde« i Flensborg. Fra nu af var jeg ligesom mine jævnaldrende, bl. a. P. Munch, M. Mackeprang og Thordur Tomasson, med i det aktive Arbejde. .

I Sommerferien 1891 kom jeg for første Gang til Sønderjylland. Paa en Damper fra Haderslev eller Aabenraa stævnede jeg gennem Allsund til Sønderborg. Ud for Sottrupskov bordedes Damperen af en lille Baad, og op paa Dækket steg en smuk, hvidhaaret gammel Bonde, som, da jeg demonstrativt, paa Trods af de preussiske Myn-digheders Forbud, bar dansk Studenterhue med rødhvid Kokarde, gav sig i Snak med mig. Jeg spurgte, om han kendte en ung Sønderjyde, som jeg vilde besøge i Sønderborg, og som man i Kongeriget ansaa for den mest betydede og mest lovende af de Unge, nemlig Hans Peter Hanssen, der fornylig var blevet Vælgerforeningens Sekretær.

Den gamle svarede noget forlegent: »Jo, det gør jeg, det er min Søn.« Et Par Maaneder efter døde Hans Peters Fader, uden at jeg gensaa ham paa »Nørremølle«, men han overleverede mig paa Skibsbroen i Sønderborg til sin Søn, som jeg dør mødte for første Gang. Vi gik op til hans beskedne Hjem højt beliggende i en Udkant af Byen. Jeg boede et Par Dage paa Hotel »Alssund«, medens Hans Peter og Helene fortalte mig om sønderjydske Forhold og Personer og om Kampens Vilkaar. Jeg fik en Mængde gode Raad og Anvisninger om, hvorledes jeg skulde lære Forholdene at kende for siden at kunne gøre Gavn i Arbejdet for Danskheden. De alvorlige Forhold skildredes uden Klynk og Klage; Samtalerne dengang som altid siden krydredes af Hans Peters Humør og Helenes kritiske Bemærkninger. Da grundlagdes vort Venskab. Stærkt var dette første Indtryk af de to særprægede Personer, af deres baade idealt og praktisk bestemte, energiske Vilje til at sætte alt ind i deres Folks Tjeneste. De to selvstændige Mennesker supplerede hinanden. Dette uforglemmelige Samvær blev Udgangspunktet for min senere Færden rundt om i alle Sønderjyllands Egne. Som mange andre Studenter dengang hjemsøgte jeg alle Egne mellem Kongeaa og Danevirke; efter Gustav Johannsens, H. P. Hanssens eller H. V. Clausens Introduktion aabnedes overalt Døre og Hjerter. Vi brugte vore Ben eller befordredes med Vogn — Cykel havde jeg endnu ikke — fra det ene Hjem til det andet og knyttede Forbindelser, hvoraf mange aldrig brødes.

Et Par Episoder er karakteristiske for de Mænd, jeg nu kom til at staa nærmest, og som i Datidens Sønderjylland betød mest. I Beværtningen paa Sønderborgs Skibsbro sad jeg en Aften ved en Flaske Rhinskvin med Gustav Johannsen, Hans Peter og Helene, jeg stadig med Studenterhuen paa. Den bekendte Landraad von Tschirschnitz kom til. Hanssen sagde: »Friis, tag Studenterhuen af.« Gustav saa op med sine store, skælmske, brune Øjne, tog Huen af mit Hoved og

anbragte den paa sit, medens han satte sin store, bredskyggede, graa Hat paa mig og svingede Huen med den danske Kokarde ud mod Landraaden, da denne hilsende — vistnok med et undertrykt, noget forlegent Smil — gik forbi.

Et Par Dage efter kom jeg til Flensborg og besøgte paa »Flensborg Avis«'s Kontor Jens Jessen. Jeg var endnu lidet klar over, hvor stor Modsætningen var mellem denne og Gustav Johannsen-H. P. Hansen. Disse to havde, da de med Respekt, men vel en Smule køligt, talte om Jessen, jeg forstod ikke ret hvorfor, raadet mig til, naar jeg besøgte denne om muligt ikke at nævne, at jeg først havde været sammen med dem. Jessen tog overordentlig venligt imod mig; jeg sejlede med ham ud til hans Landsted i Kollund, og Tiden til sidste Damper gik med højst interessant Samtale. Jeg fik meget at vide, men var dog nedslaaet, da jeg tog Afsked. Skønt jeg efterhaanden kom til at anerkende Jessens store Evner og Indsats igennem »Flensborg Avis«, forvandt jeg aldrig det ubehagelige Indtryk, dette første Møde havde gjort paa mig. Thi skønt jeg var en ganske ung Student, havde Jessen fundet det rigtigt at fremsætte bittert kritiske Udtalelser om mange Nordslesvigere, især om Gustav Johannsen og H. P. Hansen, deres Skrift og Tale, politiske Synspunkter og Væremåde, og begges, særlig Hanssens, venskabelige Forbindelse med de grundtvigske Højskoler og danske venstresindede Kredse. Nogle Aar senere gav han ogsaa mig en Omgang, da en uskyldig ung Student paa tilsvarende Maade besøgte ham. Modsætningen til de to andre Mænds, og ganske særlig Hanssens, Omtale af ham og andre var meget stor. Fra første Færd gav Hans Peter mig et aldrig siden svækket Indtryk af, hvor sagligt, retfærdigt og ligevægtigt han vilde bedømme og behandle andre, selv om de havde en anden Mening eller forfægtede en anden Politik. Mindes jeg vore utallige Samtaler til hans sidste Dage, eller gennemlæser jeg hans fortrolige Breve til mig, udlyser

deraf Højsindethed, en af de smukkeste Egenskaber hos den Mand, der i 1891 traadte mig i Møde som den betydeligste af de unge Nordslesvigere. Hans Saglighed og Stræben efter retfærdig Bedømmelse, der meget vel lod sig forene med udprægede Meninger, bragte mig fra første Færd til at sætte ham højt. Der var en sjælden Overlegenhed og Renhed over ham, lad saa være, at hans Bedømmelse af Mennesker ikke altid var tilstrækkelig kritisk eller skarpsynet. Tilsvarende Karaktertræk har jeg haft den Lykke at træffe hos en anden dansk Politiker, der gennem Aarene har staaet mig nær, P. Munch. Paa Baggrund af dette Kendskab har de uretfærdige personlige Angreb, som disse to Mænd hver til sin Tid og paa forskellig Maade har været Genstand for, virket særlig oprørende.

Jeg fik fra første Færd umiddelbar Sympati baade for Hans Peter og Helene Hanssen, og denne Følelse voksede i Aarenes Løb, men Baggrunden for den aktive Interesse, hvormed jeg tidligt kom til at behandle de slesvigske Problemer, var den redelige Besked om alt og alle af Betydning for Nationalitetskampen, som H. P. Hanssen gav mig, naar vi taltes ved, og i den Brevveksling, der fortsattes til hans Død. Jeg imponeredes, og det ikke blot i den første Tid, da jeg var lidet vidende, men ogsaa siden, da mit Kendskab øgedes, af den Klarhed, Alsidighed og Upartiskhed, hvormed han fremførte enhver Oplysning, ogsaa om de Stridsspørgsmaal, der satte Skel baade mellem Sønderjyderne indbyrdes og mellem deres Venner i Kongeriget.

Det er nu og da bl. a. under Stridighederne mellem H. P. Hanssen og hans danske Modstandere blevet paastaaet, at kongerigske »Radikalere« og specielt min Paavirkning skulde have øvet en væsentlig, efter Modstanderes Mening naturligvis højst fordærlig Indflydelse paa Hanssens politiske Handlen. Paa den anden Side har andre ment, at Hanssen var tilbøjelig til at udøve et vist aandeligt Diktatur for

at bringe sine Venner til blindt at følge sig. Begge Dele er helt urigtigt, det ved vi, der stod ham nær. H. P. Hanssen var i høj Grad selvstændig i Udformningen af sin Politik. Naar han efter grundig Overvejelse havde dannet sig en Mening, holdt han meget fast ved den, i alt Fald ved Hovedsagen, selv om han i Enkeltheder havde let ved at lempe sig. I sine senere Aar kunde han vel nu og da have svært ved at lade andre komme til Orde under Samtale og Diskussion, men det betød nu ikke, at han undlod at overveje, hvad de havde at fremføre. Naar der kunde være noget docerende over ham, var det vel i nogen Grad en Følge af, at det tidligt blev hans Kald uafbrudt at oplyse og vejlede, men en slig Doceren kan vel ogsaa findes hos Professorer og andre, der har tilsvarende Opgaver. Helene Hanssen, der var en kærlig, klog, men meget uforbeholden Kritiker, dadlede ofte Hans Peter for denne hans Tilbøjelighed, stundom i kraftige Udtryk.

Men lige saa lidt som han i væsentlige politiske Spørgsmaal lod sig rokke af andre, lige saa lidt faldt det ham ind at øve Tryk paa nogen. Han udtalte stedse sin egen Mening med klar og udførlig Begrundelse, men respekterede andres og var glad, jo mere selvstændigt de satte sig ind i Sagerne.

Hvad nu Hanssens og mit Forhold angik, blev han snart paa det rene med, at jeg baade efter min Natur og paa Grund af min historisk kritiske Skoling ikke lod mig nøje med ensidig Information og ikke nærrede blind Autoritetstro til nogen, ej heller til ham. Det passede ham netop godt, at jeg altid søgte Orientering i de nordslesvigske Spørgsmaal ad mange Veje og havde det Held at faa Tilknytning til betydende og kyndige Personer af højst forskellig Indstilling, paa dansk Grund saavel som paa tysk. Dette prægede hele vort Samarbejde og var ikke mindst af Værdi i den betydningsfulde Periode 1901—14, som jeg senere skal vende tilbage til. Det var i ethvert Til-

fælde efter uforbeholden og frugtbar Meningsudveksling, at jeg med fuld Overbevisning tiltraadte Hanssens Grundsyn og billigede Hovedlinien i hans Politik.

Paastanden om, at det var under Paavirkning af venstre-radikale Venner i Kongeriget, at han tilrettelagde sin Politik, er ganske fejlagtig. Hvor meget han end kunde lære af andre og gøre Brug af, saa var det ham, der gav Tonen an. Der var forøvrigt mellem ham og os Radikale ikke uvæsentlige Modsætninger i Opfattelsen af indre dansk Politik, f. Eks. i Spørgsmaalet om Forsvaret. Hvad der bragte ham til, trods ypperligt Samarbejde med konservativt indstillede kongerigske Venner af Sønderjylland, saasom Advokat Nellemann, Henning Matzen, Holger Petersen og H. L. Møller, for blot at nævne nogle, at føle særlig Tilknytning til de forskellige Afskygninger af Venstre, var hans almindelige demokratiske og antiestrupske, noget grundtvigsprægede Synspunkter, som de udformedes fra hans tidligste Ungdom. Hertil kom saa et i Hovedsagen fælles og klart Grundsyn paa dansk Udenrigspolitik Hovedopgaver og paa Nationalitetskampens Maal og Midler. Men det kan ikke stærkt nok fremhæves, at Hanssen helt selvstændigt dannede sig sine Meninger og formede sin Politik, belært af Historien og af de Erfaringer, han indsamlede i Nordslesvig, i Kongeriget og i Berlin. Alt tilgodegjorde han efter sin kraftige Førernaturs Behov. Han var iøvrigt saavist ikke ukritisk overfor de danske Venstrepartier, hverken medens han stod udenfor, eller efter 1920, da han kom ind og maatte tage Parti.

Mit Besøg i Sønderborg 1891 indledede Samarbejdet mellem H. P. Hanssen og mig. Jeg lærte ham at kende, som han var før og omkring Aarhundredskiftet, og siden, som han blev i de forskellige Faser af sin Livsgerning, indtil han gik bort i 1936. Jeg lader her omtalt de mange fængslende og tiltalende Sider af hans Væsen og

Færden, som andre af hans Venner lige saa vel som jeg eller paa visse Omraader bedre iagttog og fortæller om i denne Mindebog. Jeg dvæler ved enkelte vigtige Sider af vor Forbindelse, til hvilke min Erindring i særlig Grad knytter sig.

Den første Fase i vort Samarbejde præges af den *Vejledning*, hvorved H. P. Hanssen indførte mig i Arbejdet for Nordslesvigs Danskhed. Der blev allerførst den Virksomhed, der i Halvfemserne udfoldedes af et lille københavnsk Studenterudvalg, som jeg dannede sammen med P. Munch, den senere Bibliotekar Aage Sorterup og Præsten Thordur Tomasson. Dets Formaal var at raade Bod paa den Uvidenhed, der endnu dengang i vide danske Kredse herskede om Forholdene i Nordslesvig. Vi oprettede et Korrespondancebureau, der til et stort Antal danske Dagblade af de forskellige politiske Partier udsendte Artikler med positive Oplysninger om, hvad der gik for sig under Kampen mod den stadig mere paagaende Fortyskning. Gustav Johannsen, men først og fremmest H. P. Hanssen, leverede os Stof til Supplering af, hvad Redaktionerne kunde læse i »Flensborg Avis« og de andre nordslesvigske Blade, af hvilke »Hejmdal«, efter at Hanssen havde købt det 1893, blev det vigtigste. I denne vor Virksomhed var Hanssen i høj Grad interesseret, og han var utrættelig i sin Bistand. Han svarede paa ethvert Spørgsmaal, tog hyppigt Initiativ og formidlede sammen med Gustav Johannsen og til en Begyndelse ogsaa A. D. Jørgensen vor Forbindelse med de forskellige Blade. Det svarede til hans Ønske om at holde det sønderjydske Spørgsmaal udenfor dansk Partipolitik, at vi fire Studenter delte Arbejdet mellem os, saaledes at de anonyme Artikler, der efterhaanden udsendes i Hundredvis, ganske uden Hensyn til, hvem af os der skrev dem, blev tilskaaret efter de enkelte Blades politiske Standpunkter og Interesser. Da »Dannebrog« blev stiftet af Alberti i 1892, skrev jeg en Tidlang Artikler dertil, skønt Bladets politiske Standpunkt in-

genlunde tiltalte mig. Naar det gjaldt det sønderjydske Spørgsmaal, spillede for os den indre kongerigske Politik ingen Rolle.

Naar jeg til Støtte for min Hukommelse nu gennemser de tykke Pakker med Hanssens og min Korrespondance, genopfriskes mit Indtryk af den Omsigt og Overlegenhed, hvormed han, der fra 1896 til Efteraaret 1918 sad i Landdag eller Rigsdag i Berlin, myreflittig og altid paa Udkig, arbejdede sig ind i ethvert tysk eller kongerigsk Forhold, der kunde tjene hans eneste Formaal, Nordslesvigs og Danmarks Vel. Jeg har aldrig hos en Politiker mødt en saa alsidig Sindets Rigdom og en saa glødende, men samtidig behersket Vilje og Evne til at udnytte al Viden og Forstaaelse til politiske Formaal, som den jeg fandt hos H. P. Hanssen. Han indtog en Plads i allerførste Linie blandt den nyere Tids danske Statsmænd, paa en mere udsat Post end de allerfleste.

Et andet Oplysningsarbejde, ved hvilket Hanssen var fremadrivende Hjælper, kom jeg med til, da jeg sammen med M. Mackeprang i Gustav Johannsens senere Aar og efter hans Død i al Stilhed overtog Redaktionen af »Sønderjydske Aarbøger«, efter at A. D. Jørgensen, som havde skabt Tidsskriftet, var gaaet bort i 1897. Ved Tilrettelægningen af Henning Matzens vigtige Artikler om Optant-spørgsmaalet fik jeg sammen med Hanssen ogsaa Samarbejde med denne »arge Provisorist«; vi mødtes ikke med Forhaandssympati, men ogsaa her viste det sønderjydske Spørgsmaal sin samlende Kraft. Samarbejdet blev ypperligt, og Henning Matzen og jeg blev særdeles gode Venner. Jeg lærte samtidig Hanssens levende historiske Interesse at kende.

I Løbet af 1890'erne blev det en fast Regel, at Hanssen i stadige Breve, og hver Gang han kom til København, saavel som under mine hyppige Besøg i Sønderjylland, supplerede, hvad jeg kunde lære af »Hejmdal« og andet trykt Stof. Men efter Systemskiftet indtraadte

Forhold, der skabte et stærkt forøget Samarbejde mellem os og det paa et endnu mere betydningsfuldt Omraade.

Efter 1901 og særlig efter 1905 indledte jeg et Medarbejderskab med »Politiken« i det sønderjydske Spørgsmaal, som fik særlig Betydning. Vi københavnske radikale Akademikere havde længe ønsket en kraftig positiv Indsats i det sønderjydske Spørgsmaal af det radikale Hovedorgan, og dobbelt vigtigt blev dette efter Systemskiftet, da Venstre dannede Regering. Efter Drøftelser med mig samt supplerende Samtaler med Hanssen, som jeg bragte i Stand, gav Edvard Brandes, der efter Hørups Indtræden i Ministeriet og hans Død fra 1901 til 1905 redigerede »Politiken«, mig Lov til at skrive langt mere positivt om det sønderjydske Spørgsmaal end tidligere, da det herskende Synspunkt i Redaktionen havde været, at hvordan man end vendte og drejede det og end skrev, saa udnyttedes det sønderjydske Spørgsmaal alligevel politisk af Højre. Da Henrik Cavling og Ove Rode i 1905 blev Redaktører, blev jeg næsten helt frit stillet og kunde i en Aarrække, til 1910 da jeg officielt traadte i Udenrigsministeriets Tjeneste, mest gennem usignerede, korte, ledende Artikler, som Cavling kaldte »Editorials«, give Oplysning og Vejledning om Forholdene i Sønderjylland og om Danmarks Politik overfor Tyskland. Disse Artikler (i Reglen signerede med §) bygger, hvad det positive Indhold angik, væsentligt paa Oplysninger, som Hanssen sendte fra Aabenraa eller Berlin; alt tilrettelagdes under Hensyn til den aktive Politik, som Venstreministerierne nu førte i Forholdet til Tyskland, og trods sin Opposition mod Venstreregeringerne viste det radikale Blad den største Forstaaelse for, at paa dette Omraade havde man at tage særlige Hensyn.

Der var i et Par Aar en vis Tovtrækning mellem Edvard Brandes og mig om »Politiken«s Holdning. Jeg, ligesom f. Eks. Munch og Rode, krævede, at Venstres, det radikale Venstres, positive Indstil-

ling klart skulde fremtræde i »Politiken«s Behandling af Sønderjylland og dansk-tyske Problemer. Brandes strittede lidt imod. Betydning fik Brandes' personlige Drøftelser med Hanssen: »Han er en meget klog Mand, af ham behøver vi ikke at frygte Dumheder,« sagde Brandes til mig efter en af de første Samtaler. Dette var et af de mange Eksempler, jeg i disse Aar fik paa, hvilken Evne Hanssen havde til at gøre sig gældende og skaffe sig Føling med de mest forskelligartede Mennesker til Gavn for den Sag, han forfægtede. Klar, imødekommende, smidig, men uden mindste Afslag i sin Overbevisning. Henning Matzen og Edvard Brandes!

Efter Aarhundredskiftet frem til Verdenskrigen, da Hanssen som Redaktør af »Hejmdal«, som Vælgerforeningens Sekretær, som Parlamentariker i Berlin og som Nationalitetskampens Organisator stod paa Højdepunktet af sin Indflydelse, medens Jens Jessen gennem sit journalistisk langt overlegne Blad »Flensborg Avis« og som tysk Rigsdagsmand fra 1901 til sin Død 1906 naturligvis ogsaa betød overmaade meget, indtraadte Forhold, hvorunder jeg lærte at vurdere H. P. Hanssen som *Storpolitiker*, et Udtryk, der vel nok tør bruges, naar Forbehold tages om al dansk Udenrigspolitik relative Lidenhed. Det drejede sig om en ny Form for Sikringen mod, at selv en langvarig Fortsættelse af Fremmedherredømmet skulde svække Nordslesvigernes Modstandskraft.

Hanssens Styrke laa ikke blot i Løsning af hver Dags Gerning, men ligesom han hentede Erfaring og Kraft fra sin Fordybelse i Hjemstavns og i den almindelige dansk-tyske Historie, saaledes fæstede han uafbrudt Blikket paa Fremtiden. Jeg kender faa politiske Førere, hvis kraftfulde Indsats i Dagens Strid i den Grad har været bestemt af Overvejelse af, hvad Øjeblikkets Handlinger betød for Fremtiden, som Tilfældet var med H. P. Hanssen. Han tænkte for Aartier eller Menneskealdre.

Mindebladene i denne Bog vidner om den Beundring, Hanssens Venner og Medarbejdere følte over den utrolig omfattende Syslen med stort og smaat i hver eneste af hans Arbejdsdage. Men i disse Aar mærkede jeg, i hvilken Grad Hanssen saa Nationalitetskampen under det Synspunkt, at man maatte være forberedt paa, at den kunde komme til at vare meget længe. Han opgav aldrig Troen paa, at Danskheden nok skulde blive udfriet af Fremmedherredømmet, men hengav sig selv i de mørkeste Tider i ringe Grad til Overvejelser om, hvorledes det kunde ske. Nærmest laa i Aarene mellem Köllerpolitikken og Verdenskrigen Tanker om, at en demokratisk Udvikling i Tyskland engang kunde fremkalde en ny Grænsedragning. Dette paavirkede meget af, hvad han udtalte, og ogsaa, hvad jeg i hine Aar skrev. Vi havde fornuftig Grund til at nære noget Haab om en Ændring i den tyske Behandling af Nordslesvig, og det var i alt Fald simpelthen Pligt at indrette sig paa enhver Mulighed for at tilvejebringe en saadan Ændring. Men Hanssen var Realpolitiker, og vel kendt med det Bismarckske og Wilhelmske Tysklands daværende Styrke indrettede han sin Politik paa langt Sigt. Han fastholdt Hævdelsen af Løftet i Pragfredens Art. 5, betragtede den ligesom jeg som et værdifuldt Banner, der skulde vaje over den kæmpende danske Flok. Men han var, som jeg, ogsaa paavirket af Drøftelser med Henning Matzen, skeptisk overfor det *statsretlige* Grundlag for Krav om Art. 5's Udførelse, Hævdelsen af Nordslesvigernes eller Danmarks Tredjemandsret etc. Oplysningen i 1907 om, at Ministeriet Estrup i 1879 havde anerkendt, at Danmark ingen formel Ret havde i Kraft af Art. 5, betød derfor ikke meget for os. I alt Fald mente han, at de formelle Retssynspunkter i Reglen ikke burde skydes stærkt i Forgrunden; det rette Øjeblik kom vel nok en Gang. Det kom, da han talte i den tyske Rigsdag i Oktober 1918.

Hanssen var rede til at lade Benyttelsen af Art. 5 væsentlig af-

hænge af, hvad der paa hvert enkelt Tidspunkt kunde bringe de bedst mulige Resultater i Berlin eller skabe de færrest mulige Vanskeligheder, ogsaa under Hensyn til de i Nordslesvig raadende Modsetninger, der for en stor Del stammede fra den gamle Strid mellem Edsnægttere, Protestpolitikere og andre Kredse. Men om Kerne-spørgsmaalet: den danske Befolknings Ret til en ny Grænsedragning efter en redelig Afgørelse paa Selvbestemmelsens Grund var der ikke paa noget Tidspunkt i disse Aar den mindste Vaklen hos H. P. Hansen, saa lidt som hos mig. Da der under bitre Stridigheder i Nordslesvig eller i Kongeriget i hine Aar rettedes Angreb eller fremsattes Insinuationer mod Hanssen og hans Venner, bl. a. mod mig, for paa dette Punkt at have svigtet eller at ville svigte, foranledigede dette os vel stundom til kraftige Modstød, men egentlig tog vi os alle slige Angreb let, da de var fuldkommen grundløse, og vi havde andet, mere betydningsfuldt at sysle med. Utvivlsomt ærgredes og saaredes han ved Angreb af den Art, der jo kulminerede i Raabene »Landsforræder«, som lød omkring Genforeningen 1920 og medvirkede til den uforglemmelig svage Holdning, som Ministeriet Neergaard dengang indtog overfor ham. Han lod sig dog udadtil ikke mærke dermed, og det paavirkede aldrig hans politiske Handling. Han var i bedste Forstand af Ordet saa stolt, at Forurettelser mere fremkaldte overbærende Smil og Skuldertræk end bundfældede Bitterhed.

Da det politiske Systemskifte i Danmark indtraadte i Sommeren 1901, drøftede Hanssen og jeg ofte indgaaende Fremtidsmulighederne. Selv om Köllerpolitikken værste Fremstød foreløbig stilnede af, blev bl. a. tilbage Optanters, Optantbørns og Hjemløses udsatte Stilling, og Hanssen var stærkt optaget af det Tryk, som Tyskerne ved Udvisnings- og Skræmmepolitik vedblivende kunde lægge paa hele den danske Befolkning. Danskheden var vel paa mange Maader i Fremgang, men den kunde alvorlig hemmes ved dette Paatryk.

Hanssen spejdede efter nye Forsvarsmidler, og gennem vore Samtaler og Brevveksling kom vi til den Opfattelse, at det maaske vilde være muligt gennem mig at opnaa en frugtbar Forbindelse med den nye Venstreregering og bringe denne til en direkte Aktion til Fordel for Nordslesvig. Der skulde bygges paa Tanken om, at en »mildere Kurs« i Nordslesvig kunde indvirke paa hele Forholdet mellem Danmark og Tyskland, som den danske Venstreregering saa noget anderledes paa end de tidligere Regeringer, og gerne vilde forbedre, medens Kejser Wilhelm II og visse tyske Statsmænd syntes tilbøjelige til at lægge Vægt paa mere velvillige Stemninger i hele Norden.

Jeg kendte Professor Deuntzer, der var blevet Konseilspræsident og Udenrigsminister, havde gammelt Venskab med Sigurd Berg, der stod J. C. Christensen og Enevold Sørensen saare nær. Gennem Ove Rode havde jeg den letteste Adgang til Hørup i hans korte Minister-tid og til Christoffer Hage. I godt Forhold stod jeg til min ældre, politisk stærkt fremtrædende Historikerfagfælle Niels Neergaard, hvis moderate Venstregruppe vel ikke var repræsenteret i Regeringen, men som ved sin personlige og saglige Anseelse og varme Interesse for Nordslesvig kunde øve Indflydelse. I 1903 stiftede P. Munch Tidsskriftet »Det nye Aarhundrede« som første Led i den politiske Bevægelse, der førte til det radikale Venstres Dannelse og Indgriben i vor Politik; han og jeg var dengang som fra vor tidligste Ungdom og som stedse siden enssindede i disse nationalpolitiske Spørgsmaal. Ogsaa Ove Rodes Interesse for Nordslesvig fremmedes ved den Forbindelse, han gennem os fik med H. P. Hanssen.

Var det da ikke muligt ved en saa at sige omgaaende Bevægelse via København over Berlin at komme den lokale tyske, som Helhed meget ondsindede Embedsstand i Hertugdømmerne til Livs for at opnaa en Afslappelse af den skarpe Kurs med Optrantforfølgelse og alt, hvad dermed stod i Forbindelse, skaffe den danske Befolkning

Pusterum og bedre Muligheder for en Konsolidering af sit Forsvar? Det var den Grundbetragtning, som laa bag ved H. P. Hanssens og min fælles Aktion, der i sit videre Forløb sammenkædet med den almindelige Nuancering af dansk Udenrigspolitik i Forholdet til Tyskland førte frem til Konventionen mellem Danmark og Preussen af 11. Januar 1907 om Optantbørnenes Forhold. Det var den Politik, der af visse Kredse i Kongeriget og Nordslesvig stempleses som »Tyskerkurs«, næsten som en landsforrædersk Opgiven af de danske Nordslesvigeres Krav og Kamp.

H. P. Hanssen har i sine Erindringer og andetsteds udførligt omtalt hine Forhold, der iøvrigt lige indtil de sidste Dage nu og da fremstilles og bedømmes med stor Suffisance og Selvgodhed, men baade ufuldstændigt, ensidigt og delvis urigtigt. Hvis jeg bevarer Kræfter dertil, vil jeg paa Grund af hele Dokumentmaterialet, der nu staar til min Raadighed, skildre hine Aars Begivenheder. Her vil jeg ikke foregribe en saadan Redegørelse, men alene dvæle ved noget, der var karakteristisk for H. P. Hanssen under disse Aars »Storpolitik«.

Det bør kort nævnes, at saavel Hanssen som jeg var fuldkommen uvidende om den saakaldte »Lütkenaffære«, de Forhandlinger eller Meningsudvekslinger, som bl. a. gennem daværende Kaptajn og Departementschef i Krigsministeriet L. C. F. Lütken under J. C. Christensens Auspicier i Aarene 1902—06 førtes med den preussiske Generalstabschef Grev Helmuth von Moltke angaaende Danmarks Forhold til Tyskland under en eventuel Krig. Dette blev strengt hemmeligholdt ogsaa i de følgende Aar; da Sagen senere (i 1919) kom frem, udtalte baade Grev Raben og Grev Ahlefeldt, hvor pinligt denne Hemmeligholdelse havde været for dem under det nære Samarbejde, der i de følgende Aar opstod mellem Udenrigsministeriet, Hanssen og mig.

Da Sagens Akter offentliggjordes, sagde Hanssen til mig, at han ligesom jeg vilde have gjort alvorlig Indvending, hvis denne J. C. Christensenske udenrigspolitiske Aktion var blevet meddelt ham. Vi vilde begge have anset det for overordentlig farligt at give mindste Anledning til en militær-politisk eller anden direkte eller indirekte Paktering med Tyskland, selv om Hensigten havde været derved at lette Danskhedens Kaar i Nordslesvig. Sligt laa absolut udenfor Hanssens og min Tanke under Bestræbelserne for at hjælpe Optanterne og Optantbørnene. Ingen af os havde ej heller overdreven Tillid til de Resultater, der kunde opnaas. Danmark havde jo af mange Grunde ikke Mulighed for at yde noget politisk betydningsfuldt til Gengæld for tyske Indrømmelser. Først og fremmest maatte den ubetingede Neutralitet fastholdes. Heldigvis fik J. C. Christensens sikkert velmente, men mærkelig kortsynede, hemmelige Aktion ingen skadelige Følger. Ja, som Forholdene udviklede sig, kan den vel, som Hanssen siden hen mente, snarere have lettet Danmarks Stilling ved Udbruddet af Verdenskrigen 1914. En vis Tillid til, at de danske Venstreregeringer ikke var betænkt paa at lade sig bruge af Tysklands Fjender, var i Mellemtiden oparbejdet i Berlin og bidrog nok sammen med andre mere afgørende Momenter til, at truende Besættelse af Danmark ved Krigsudbruddet dengang ikke fandt Sted.

Det har ogsaa sin Interesse at fremhæve, at hverken Hanssen, jeg og — saa vidt jeg dengang skønnede — nogen af de udenrigsministerielle Embedsmænd efter P. Vedels Afgang som Direktør 1899 vidste eller havde præsent, hvad jeg senere har konstateret i mine Skrifter om Art. 5's Historie, at der i Aartierne efter 1864 havde været en relativt hyppig, direkte eller indirekte Forbindelse mellem den danske Udenrigspolitik's Ledere, Direktør P. Vedel, Grev C. E. Frijs og siden Baron Rosenørn-Lehn paa den ene Side og Nordslesvigs parlamentariske Repræsentanter i Berlin, Hans Krüger og Ahl-

mann, paa den anden Side. Ved Aarhundredskiftet betragtede man i Udenrigsministeriet, hvis Direktør var den brave, men ikke betydelige Kammerherre Rasmus Krag, det som højest betænkeligt at have nogen Slags Forbindelse med Nordslesvigernes Talsmænd; en saadan maatte i alt Fald strengt hemmeligholdes.

Efter P. Vedels Afgang 1899 herskede i Udenrigsministeriet Uvidenhed om vigtige Sider af Grænsekampen. Men ved Samtaler i Efteraaret 1901 indledede jeg, efter Aftale med Hanssen, de Drøftelser med Deuntzer, der førte til en ny Behandling af de nordslesvigske Sager, som fortsattes, medens Raben Levetzau var Udenrigsminister fra Januar 1905 til September 1908, og da han efterfulgtes af Grev William Ahlefeldt-Laurvig, der bortset fra det radikale Regeringsintermezzo 1909—10 beklædte Udenrigsministerposten indtil 1913. I Samtaler med Deuntzer og ved Memoranda fra Hanssen gjordes det indlysende, at Udenrigsministeriet systematisk burde holde sig à jour med Forholdene i Slesvig. Ogsaa af Hensyn til den almindelige Politik, særlig over for Tyskland, som Venstres Ministerium vilde føre, maatte man nøje følge Danskhedens Kamp, Interesser og Ønsker og vide Besked om, hvad der gik for sig i den tyske Lejr, hvor der var Brydninger mellem de köllerpolitiske lokale Embedsmænd og Hjemmetyskerne paa den ene Side og Centralinstanserne i Berlin paa den anden. Man kunde ikke som hidtil lade sig nøje med tilfældige Informationer og handle paa maa og faa, samtidig med at man for efter Evne at tilrettelægge en mere aktiv Politik foretog Gesandtskifte i Berlin og dør 1902 anbragte Kammerherre Johan Hegermann-Lindencrone som en Mand, man, som det viste sig med fuld Ret, ansaa for ypperligt egnet til at paavirke den tyske Regering i en for Danmark (og Nordslesvig) gunstig Retning.

Jeg fik Deuntzer overbevist om, at H. P. Hanssen var den Mand, med hvem man burde søge Føling, idet han baade sad inde med

den mest omfattende Viden og bedst var i Stand til ved Raad og Forslag paa een Gang at varetage sin Hjemegns og hele Danmarks Interesser.

I Marts 1902 gav jeg i en Samtale med Deuntzer et udførligt skriftligt Referat af Hanssens Synspunkter; senere efterfulgtes det af Samtaler og Memoranda fra Hanssen og mig med Forslag om de Skridt, som den danske Regering efter Hanssens Mening burde foretage for at støtte Danskheden under Tilrettelægningsen af det almindelige Forhold til Tyskland. Dette var Indledningen til en fast Forbindelse mellem Hanssen og Udenrigsministeriet med mig som Mellemand.

Forbindelsen formidledes ved Brevveksling med mig, Sammenkomster i København, Sønderjylland eller i Berlin; en Gang, da vi vilde undgaa Opmærksomhed, mødtes vi et Par Dage i Middelfart. I 1906 blev Hanssen efter Jens Jessens Død tysk Rigsdagsmand, og i de følgende Aar op til Verdenskrigen, da han arbejdede i nøje Forstaaelse med sine Kolleger, henholdsvis Julius Nielsen, Kloppenborg Skrumsager og Nis Nissen, var Forbindelsen fast, ogsaa med Kammerherre Hegermann-Lindenchrone, til hvem jeg fra 1906 kom i et fortroligt Venskabsforhold, ligesom han fik den største Respekt og Sympati for Hanssen. Fra først af var min Virksomhed som Mellemand rent privat og foreløbig, men da Grev Raben blev Udenrigsminister, og Optantspørgsmaalet for Alvor krævede Regeringens Virksomhed, ønskede han mig fastere knyttet til Udenrigsministeriet. Foreløbig fik jeg et uofficielt »midlertidigt Hverv« som Ministeriets Konsulent i nordslesvigske Spørgsmaal, men da saavel Grev Raben som siden Grev Ahlefeldt-Laurvig vilde have mig til paa normal Maade at indtræde i Udenrigsministeriet, ønskede jeg ikke at indlade mig derpaa. Dels vilde det, mente baade jeg og Hanssen, vanskeliggøre min Virken for Nordslesvig, dels vilde jeg ikke opgive min videnskabelige Fremtid. Det maatte imidlertid efter Hanssens og min

Opfattelse kræves, at Udenrigsministeriet tilvejebragte en regelmæssig Forbindelse med Dagspressen, ikke mindst fordi det under de daværende politiske Forhold var vigtigt at holde nøje Øje med den tyske Presses Behandling af Nordslesvig og Danmark, hvad Gesandtskabet i Berlin dengang ikke havde tilstrækkelig Mulighed for. Hanssen og jeg henstillede i Forstaaelse med Grev Ahlefeldts Kollega Niels Neergaard nu, at den allerede dengang velmeriterede og til sligt godt kvalificerede Redaktør Franz von Jessen skulde overtage en saadan Stilling. Denne Ansættelse mødte imidlertid meget alvorlig Betænkelighed hos Grev Ahlefeldt, der ligesom Grev Raben, for at bruge et mildt Udtryk, ikke satte Pris paa Franz von Jessen og ikke lagde fornøden Vægt paa hans værdifulde Egenskaber. Ahlefeldt vilde stadig have mig ind i Ministeriet, og 1910 valgtes den Form, at jeg officielt ansattes til som Konsulent at lede Udenrigsministeriets Forbindelse med Pressen, nu som før med direkte Referat til Ministeren. Men dette blev de facto væsentlig en Fortsættelse af mit raadgivende Arbejde med de slesvigske Anliggender. Indtil jeg 1913 opgav denne Stilling for, første Gang der bød sig en Lejlighed, at gaa til Universitetet, fortsattes Forbindelsen med H. P. Hanssen, og under Udviklingen af de dansk-tyske Forhold i hine Aar kunde Udenrigsministeriet og Gesandtskabet i Berlin gennem ham følge Grænsespørgsmaalets Udvikling.

Saaledes fik jeg gennem mere end 10 Aars Samarbejde udvidet Kendskab til Hanssens politiske Kvalitet og saa ham i nye Omgivelser. Hans Egenskaber som Oplyser og Vejleder i alt sønderjyds kendte jeg, men jeg saa dem i hine Aar videre udfolde sig. Det var i saa mange Henseender nok den lykkeligste Periode i Hanssens Liv. Han modnedes i sin Berlinertid som Iagttagere og Bedømmer, og hans politiske Evner vandt i Fylde. Under Verdenskrigen blev Kaarene vanskeligere, og hans Arbejde med de store nye Opgaver, som Begi-

venhederne gav ham at løse, faldt i hin Periode efter Sagens Natur uden for min Synskreds.

Enkelte Træk af vort Samvær og af hans Væsen og Virke i disse Aar vil jeg fremdrage.

30. Juni 1906 havde Hanssen udstaaet en Fængselsstraf i Neumünster foraarsaget af hans modige Kamp mod de preussiske Myndigheders Forfølgelse af Optanter og Hjemløse. Faa Dage senere besøgte en Kreds af kongerigske Venner hans Hjem paa Højtoft, hvor han noget bleg og afmagret af Fængselsopholdet modtog os med usvækket Friskhed. Vi overrakte ham og hans Hustru »med Tak for Fortiden og med de bedste Ønsker for Fremtiden« Gaver og en Pengesum. I en Adresse, som jeg oplæste, udtryktes varm Anerkendelse af hans Gerning og af den »lyse og klare Mandighed, danske Jævnhed og frejdige Fremtidssyn«, der i de videste Kredse havde vundet ham Tillid og Venskab. Henvendelsen, der kun var omsendt helt privat, havde faaet Tilslutning af over 3000 Personer, som tilhørte alle Partier og alle Samfundsklasser i Danmark og var undertegnet af Mænd, hvis Navne endnu viser dem, der kender hin Tids Personer og politiske Forhold, hvor alsidig Tilslutningen til H. P. Hanssen var blevet. Det var M. Mandal Bertelsen, H. V. Clausen, Aage Friis, Franz v. Jessen, P. Knudsen, Henning Matzen, P. Munch og H. Rosendal.

Det var en herlig Sommerdag, straalende Sol over Højtoft og Aabenraa; Glæde lyste ud af Hans Peters og Helenes Ansigter, Ord og hjertelige Gæstfrihed. Det var en Styrkelse til ny Kraftindsats under de følgende svære Tider, da Strid inden for de danske Rækker om Hanssens Politik vanskeliggjorde meget, men ikke bragte ham til at ændre Kursen.

Et Par Dage efter Festen tog Hanssen og jeg til Sandbjerg ved Allsund, hvor to af hans Broderdøtre havde indrettet et Sommer-

pensionat. Hanssen laante et Enspænderkøretøj, og vi kørte rundt i Sundeved. Jeg fik det Indtryk, at Hanssen havde en Fætter eller Kusine i næsten hveranden Gaard, vi kom forbi. Vi saa ind om en Mængde Steder og drak utallige Kopper Kaffe. Hanssen fortalte Historier om Personer og Begivenheder, gav mig Del i sine Barn-domsindtryk og den Udvikling, hvorom han har berettet i det herlige første Bind af »Et Tilbageblik«. Atter og atter holdt vi stille, naar dette eller hint Sted vakte Erindring hos ham eller frembragte hans lunerigt fortalte, karakteristiske og kuriøse Historier. Nu og da var vi ved at køre i Grøften, fordi Hans Peter var mere optaget af at fortælle end af at passe Tømmerne. Mange Aar senere, da han efter Genforeningen til Givendes fik et stort Automobil, og der var Tale om, at han skulde lære at køre selv, erklærede Helene leende, at hun aldrig vilde sætte sig i en Bil med ham ved Rattet: »Du snakker, og saa er vi kaput!« Jeg gav hende Ret.

Paa hin Sundevedtur fik jeg paany et rigt Indtryk af de samme Sider af H. P. Hanssens Væsen og Forudsætninger, som andre af hans nærmeste Venner har dvælet ved i denne Mindebog. Det var en uforglemmelig Oplevelse.

Fra den bevægede Tid, da Hanssen, som han i Enkeltheder udførligt har fortalt i »Et Tilbageblik«, deltog i Forhandlingerne om Optantkonventionen, der undertegnedes den 11. Januar 1907, mindes jeg bl. a. en enkelt Episode. Hanssen havde flere Gange været i København, bl. a. sammen med mig forhandlet i Grev Rabens Privatbolig og siden hjemme hos Indenrigsminister Sigurd Berg. Han havde gjort Bemærkninger til Konventionsudkastet, men nu, da Sagen var ved sin Afslutning, ønskede Regeringen J. C. Christensen at faa en udtrykkelig Erklæring om, at Nordslesvigernes Tillidsmænd billigede, at Konventionen underskredes fra dansk Side i den Form, man havde kunnet opnaa. I den Anledning kom jeg i Mulm og Mørke tid-

ligt paa Morgenstunden den 6. Januar 1907 til Aabenraa, og i »Hejmdal« Hus indfandt sig efterhaanden fem af Nordslesvigernes mest fremtrædende Tillidsmænd, Repræsentanter for de to store nationale Foreninger, J. P. Reimers, Kaptajn C. C. Fischer, M. Andersen samt P. Skau-Bukshave, og Landdagsmand Julius Nielsen. Udkastet til Konventionen forelagdes og gennemdrøftedes med særlig Fremhævelse af den senere saa omtvistede Indledning, og alle de seks Nordslesvigere anbefalede skriftligt »ubetinget og indtrængende«, at Konventionen afsluttedes saa hurtigt som muligt i den foreliggende Form. Der var en mærkelig Stemning under Sammenkomsten i den mørke Vintermorgen under den alvorlige Drøftelse og siden ved Helenes Kaffeboard. Jeg erindrer den Klarhed og Fasthed, hvormed Hanssen over for sine nærmeste politiske nordslesvigske Medarbejdere udredede alle Sider af Sagen. Han forudsaa og forudsagde, at Konventionen, saaledes som det ogsaa skete, vilde give Anledning til bitre Angreb fra visse Hold i Kongeriget og Nordslesvig, men var rede til at tage alle Konsekvenser, fordi han ikke var i Tvivl om, at den Politik, han og den danske Regering efter hans Raad fulgte, var den rette.

For 40 Aar siden opfattedes det som noget ganske anderledes vanskeligt og højtideligt end nu at træde i Forbindelse med »høje Herre« som Ministre og Gesandter, men hvor faldt det ikke let og naturligt for Hanssen. De danske Ministre, Gesandter og ligestillede kom øjeblikkelig til at se paa ham helt anderledes end f. Eks. Grev C. E. Frijs, P. Vedel og Quaade, som det fremgaar af Udenrigsministeriets Akter, havde gjort overfor Nordslesvigernes Førstemand omkring 1870, Hans Krüger, der, hvor megen Sympati de end havde følt for hans Kamp, paa saa mange Maader havde voldt dem Besvær, bl. a. ved sit impulsive, uligevægtige Væsen. Der var i Hanssens Optræden og Tale, hans Maade at drøfte Sager paa og tage

Standpunkt, hvad enten det nu var med Tilslutning eller Kritik, en rolig Overlegenhed, der aftvang Ledere af Danmarks Politik Sympati og Tillid. Af Hensyn til Tyskland var hine Drøftelser og Sammenkomster omgivet med stor Hemmelighedsfuldhed. Hanssen kom aldrig i det danske Udenrigsministerium paa Kongens Nytorv. Han traf Udenrigsministrene enten i min Bolig, i Udenrigsministeren, Grev Rabens, eller i Indenrigsministeren, Sigurd Bergs, Privatbolig; en Gang mødtes vi i Grev Ahlefeldts Svogers, Grev Mogens Frijs' Hjem. Det blev anset for særlig nødvendigt, at Hanssen i Berlin ikke kom i det danske Gesandtskab, og naar han og Hegermann-Lindencrone saas ved officielle Festligheder, undgik de principielt at tale sammen, men den udmærkede Kammerherre Hegermann brændte af Begærlighed efter at træffe Hanssen personlig. Da de saa tilfældigt mødtes i mit Hotelværelse i Berlin en Dag, da jeg holdt Sengen, straaledede Hegermanns Ansigt, og han omfavnede Hanssen. Den udmærkede Mand oplevede efter sin Tilbagetræden Tysklands Fald og saa Genforeningen nærme sig. Ganske kort før sin Død, den 8. December 1918, kunde han, allerede dødsmerket, deltage i den højtidelige Middag, ved hvilken Statsministeren, den Gang C. Th. Zahle, hilste H. P. Hanssen for første Gang efter Krigen hjertelig velkommen til København. Den gamle Excellence blev anbragt ved Hanssens højre Side og frydede sig.

Hanssen fik aldrig pekuniær Støtte af danske Statsmidler. Engang da det var vigtigt for ham at faa en større Pengesum til Raadighed, saa vidt jeg husker 20—25,000 Kr. til politisk Formaal, vilde jeg fremskaffe Pengene ved Henvendelse til en Snes velstaaende Herrer, som jeg havde opført paa en Liste. Jeg fik straks 1500 Kr. hos tre af dem og kom saa til Grev Mogens Frijs, der efter sit første Møde med Hanssen et Par Aar tilbage havde udtalt sig med den største Beundring om hans Klogskab og Optræden. Grev Frijs spurgte straks,

hvorledes jeg vilde tilvejebringe den øvrige dengang relativt betydelige Sum, men da jeg viste ham min Navneliste, sagde han: »Nej, for at skaffe de Penge til det Formaal og til denne Mand skal De virkelig ikke løbe rundt. Maa jeg have Lov til at stille hele Restsummen til Raadighed for Hanssens Virksomhed paa den Betingelse, at mit Navn ikke nævnes.« Dette var blandt meget andet Udtryk for den Respekt og Tillid, Hanssen fremkaldte. Først efter Genforeningen og Grev Frijs' Død har jeg omtalt Sagen.

Men faldt det let for Hanssen at gøre sig gældende over for Danskerne i fremtrædende Stillinger, saa kunde jeg i disse Aar ogsaa iagttage, hvorledes han formaadede det samme i Berlin, uagtet han der ikke kunde betyde noget væsentligt for de politiske Partier eller, noget hemmet af Sproget, som han i øvrigt talte særdeles godt, ikke kunde imponere paa en Talerstol saaledes som hjemme paa dansk Grund. Det fremgaar af Hanssens Erindringsbøger og bekræftes af meget andet, at han knyttede betydningsfulde og nyttige Forbindelser paa mange Hold i Berlin. Han forstod, hvor det overhovedet var muligt, at opnaa adskilligt ved sine Forhandlinger med Embedsmænd, der havde med Nordslesvig at gøre, eller med tyske Politikere, der kunde øve Indflydelse til Fordel for Danskerne. Men man maa i hine Aar have haft Lejlighed til, som jeg, til Stadighed at se ham i dette højst brogede, fremmede Selskab og have hørt tyske Politikere af højst forskellig Partifarve omtale ham for ret at forstaa, hvilken enestaaende Position han skabte sig som sine Landsmænds eneste Rigsdagsmand.

Det var naturligtvis ikke mærkeligt, at han var velset og fandt Støtte hos Oppositionen, hos Frisindede saasom Theodor Barth, Helmuth von Gerlach, Konrad Haussmann, Friedrich Naumann og Friedrich Payer og hos Socialdemokrater saasom August Bebel, Eduard Bernstein, Rudolf Breitscheid, Eduard David, Ludwig Frank

og mange andre. Men Sympati eller i alt Fald stor Respekt vandt han hos Mænd, der principielt var Modstandere af »den danske Separatisme« i Nordslesvig. Jeg nævner blot nogle Eksempler herpaa, som jeg iagttog ved Samtaler med konservative Herrer. Ved et Tilfælde fik jeg i 1908 en Diskussion med den daværende Indenrigsminister, den senere Rigskansler Bethmann-Hollweg, der havde læst Bøger af mig og kendte noget til mig fra Venner i den Reventlow-Bernstorffske Familiekrede, med hvilken han var i Slægt. Da jeg hilste paa ham under en Modtagelse i Indenrigsministeriet ved den internationale Historikerkongres i 1908, holdt han mig tilbage til en længere Samtale, og da han vidste Besked om min Interesse for Nordslesvig, gik han selv ind paa Emnet og gav mig Anledning til en uforbeholden Kritik af den tyske Administration og hvad dermed stod i Forbindelse. Hegermann-Lindenchrone var forsigtig og passiv Tilhører til denne uventede, særdeles aabenhjertige Drøftelse. Vi berørte mange Spørgsmaal, og Bethmann-Hollweg udtalte, skønt han ikke havde haft nogen personlig Berøring med H. P. Hanssen, at han, naturligvis informeret af rent tyske Kilder, havde faaet stor Respekt for Hanssens Person og den Form, under hvilken den danske Opposition ved ham blev ført.

Noget ganske tilsvarende udtrykte den dengang meget omtalte Overpræsident i »Schleswig-Holstein«, Detlev von Bülow-Bossee, da jeg i 1907, naturligvis efter Aftale med det danske Udenrigsministerium og H. P. Hanssen, paa Foranledning af Gehejmerraad Jürgensen opsøgte ham. Hans Situation var da ret kritisk, idet han, der ikke var nogen stærk Mand, over for Den tyske Forening og den lokale Embedsstand skulde gennemføre »den mildere Kurs«, som Berliner Regeringen efter Optantkonventionen ønskede at holde. Bülow var saa ængstelig, at han, lidt forlegent, foreslog mig, at vi skulde føre vor Samtale sent om Aftenen paa en Spadseretur i Skovene ved Slesvig

og ikke i Overpræsidiets paa Gottorp Slot! Han frygtede øjensynlig sine underordnedes Spionage.

Meget stærke Udtryk for Respekten for Hanssen kom fra to fri-konservative tyske Parlamentarikere, der var velorienterede om »Nordmarken«s Forhold, Landdagsmand og Landraad i Rendsburg, Gehejmeraad Claus Brütt og dennes Ven Freiherr Octavio von Zedlitz, som jeg flere Gange traf i Berlin ved hyggelige Frokoster hos Brütt. De var begge stærkt imod »den danske Agitation«, men ikke mindre imod den tyske Tvangspolitik, og de fandt, at Hanssens Bekæmpelse af denne var berettiget og formaalstjenlig. »Er ist ein sehr kluger und sehr anständiger Mann.«

Aldeles ypperlig var Hanssens Behandling af den i Stubbæk ved Aabenraa fødte hjemmetyske Bondesøn Christian Jürgensen, der først i en Aarrække havde været Amtsdommer i Rødding, siden blev det i Husum og som mangeaarig nationalliberalt Medlem af Landdagen ved sin Sagkundskab og Personlighed kom til at øve Indflydelse i alle nordslesvigske Sager. Gehejmeraad Jürgensen var en human, velvillig og forstaaende Embedsmand og havde i Røddingtiden trods sin slesvig-holstenske og siden preussiske Overbevisning vundet mange Venner i den danske Befolkning; han angav stedse, ogsaa officielt, Dansk som Modersmaal, holdt af at tale Dansk med Danske og gjorde sig ved sin Jovialitet og Retsindighed overmaade afholdt. I Landdagen var han blevet meget vred paa Gustav Johannsen, der med sit Vid og sin oratoriske Overlegenhed havde givet den noget tunge Jürgensen en slem Medfart under Debatter. Dette havde paavirket hans Holdning, saa han var ved at blive en »Dänenfresser«, men saa fik H. P. Hanssen og siden Julius Nielsen fat i ham. Forbindelsen udviklede sig til højst venskabelig Omgang, den gamle Gehejmeraads Hjemstavnskærlighed genoplivedes, og de to kloge Danskere fik sat Fart i hans Forbitrelse over Tvangsstyret og over de sydfra

indvandrede preussiske Embedsmænds ukloge og, som han kom til at mene, skammelige Behandling af de brave nordslesvigske Bønder. Han afskyede Dr. Hahn og Den tyske Forenings Folk, og i Aarene før og efter Optantkonventionen gjorde han de danske Parlamentariker alle de Tjenester til bedste for Danskheden, som det var ham muligt. Han var fuldkommen paa det rene med, at de to Kolleger ikke opgav Genforeningskravet; han og jeg diskuterede ofte dette Problem uden at komme til Enighed. Men det lykkedes Hanssen ved saglig Argumentation, ved sin humørfyldte, nordslesvigske Facon i Jürgensen at faa en venligtsindet og værdifuld Kampfælle under den øjeblikkelige Aktion. Det var en ren Nydelse at se Hanssen paa een Gang med politisk Beregning og med helt naturlig Udfoldelse af sin Charme behandle Gehejmerraaden, der som han selv uforbeholdent sagde til mig, havde nogle af sine bedste Timer sammen med Hanssen og Julius Nielsen; han var ligefrem paa Jagt efter dem, naar de var i Berlin. Jürgensen kendte ikke noget bedre end hyggeligt Samvær ved Frokost- eller Middagsbord og over et godt Glas Vin at lytte til Hanssens Historier fra Nordslesvig. Han kunde saa komme med de voldsomste Udbrud mod Dr. Hahn, Landraaderne Becherer og Dryander, og de andre preussiske Embedsmænd. For at berolige min Samvittighed eller for at drille os, fandt han dog en Gang imellem at maatte indføje en bidsk Bemærkning om sin gamle Fjende, »den forbandede Skolemesterdreng«, Gustav Johannsen. Det fremkaldte Riposten: »Ja, kære Gehejmerraad, skæld De bare den Afdøde ud, naar De hjælper os mod den levende Dr. Hahn.« Hanssen oparbejdede hos Jürgensen en stærk Sympati, og han kom til ogsaa at omfatte mig med stor Venlighed, og til at aflægge Besøg i København hos H. V. og Cathrine Clausen.

En pudsig Scene overværede jeg en Aften, da jeg sammen med Hanssen, Julius Nielsen og andre tyske Rigsdags- og Landdagsmænd

spiste til Aften i Restaurant »Traube« i Leipzigerstrasse. De tyske Embedsmænd og Den tyske Forening i Nordslesvig drev dengang en voldsom Agitation mod Hanssen med den halvforrykte Fanatiker Karl Strackerjan som Pennefører i »Schleswigsche Grenzpost«. Hans Artikler dør blev sendt bl. a. til en Mængde Politikere, som Strackerjan frygtede, at Hanssen kunde paavirke, saaledes ogsaa en Artikel, hvori Hanssen beskyldtes for at have gjort sig skyldig i Edsbrud; saa vidt jeg mindes, fyldte den en hel Forside i Bladet og havde som Symbol en Kliché med to oprakte Fingre! Hen til vort Bord den Aften i »Traube« kom en skrap nationalistisk Politikerløsgænger, en Grev Reventlow, for at tale med Gehejmeraad Jürgensen. Denne forestillede Greven for mig, men derefter for »der Reichstagsabgeordneter Hanssen«, hvorpaa Reventlow spurgte: »Der Herr Hanssen aus Apenrade?« »Ja eben.« »Ach so, der meineidige Hanssen? Dann ist es mit eine besondere Ehre und Freude, Ihre Bekanntschaft zu machen.« Stor Jubel! Reventlow tog Plads mellem Hanssen og mig, og vi fik en gemytlig Samtale. Strackerjans Skriverier havde øjensynlig ikke gjort større Virkning.

Jeg kom til at beundre den Klogskab og Værdighed, hvormed Hanssen forstod at omgaa tyske Politikere og med fin Nuancering efter de enkeltes politiske Standpunkter, Interesser og Individualiteter taktfuldt at udnytte dem til Gavn for sin Sag. Stedse havde han denne for Øje, men han fremlagde den ikke i Tide og Utide. Han søgte ikke at vinde nogen ved tillavet Elskværdighed, men havde en særlig Evne til at sætte sig ind i de andre Herrers Synspunkter og Forudsætninger. Aldrig gav han Fir med Hensyn til sit danske Standpunkt, men vanskelige Situationer eller Drøftelser klarede han behændigt, ofte ved Hjælp af sit sønderjydske Humør, der i høj Grad tiltalte mange af de tyske Parlamentarikere. Her i Berlin fik jeg suppleret mit Indtryk af hans store Evne til at behandle Mennesker. Jeg

forstod i disse Aar, hvor fremragende en Politiker han var. Hvis Nordslesvig før en Verdenskrig og uden det Slid paa hans Kraft, den forvoldte, var kommet tilbage til Danmark, vilde Hanssen utvivlsomt være kommet ind i dansk Politik som en første Rangs Fører. Jeg husker, at jeg i hine Aar ofte tænkte paa, hvad vi i dansk indre Politik gik Glip af, fordi han i sin for hele vort Folk nødvendige Gerning maatte virke som Udligger eller Forpost uden for Kongeriget.

I hine Aar foretog det danske Udenrigsministerium — bortset fra alt, hvad der stod i Forbindelse med de »Lütkenske Forhandlinger« — sig efterhaanden intet væsentligt i Forholdet til Tyskland eller Nordslesvig, uden at Hanssen gennem mig blev taget med paa Raad. Dette var ogsaa Tilfældet, da Grev Ahlefeldt-Laurvig som Udenrigsminister i Ministeriet Klaus Berntsen 1910—11 vilde tilvejebringe en Artikel i et anset tysk Organ for med Vægt at oplyse om Danmarks Forhold til Tyskland. Hanssen havde længe tilraadet at faa offentliggjort en saadan Artikel. Den tyske Forening i Nordslesvig havde til Stadighed i den tyske Presse modvirket »den mildere Kurs« ved at udsprede tendentiøse, mod de danske Nordslesvigere og Danmark hadefulde Artikler. Da Hanssen og jeg systematisk fulgte denne ond-sindede Agitation og eftersporede dens Kilder og Penneførere, fandt vi det vigtigt at faa en saglig Modsigelse frem. Hovedhensigten var at vise, at den tyske Tvangspolitik i »Nordmarken« skadede det gode Forhold til Norden, som Kejseren, den tyske Rigsregering og særlig dets Udenrigsministerium lagde Vægt paa, og dernæst at man, hvilket var den absolute Sandhed, ikke, som de altskye Kredse stadig insinuerede, i Danmark drev eller paatænkte en Politik, der eventuelt ved Benyttelsen af storpolitiske Konjunkturer og under en Storkrig skulde tilvejebringe en Genforening af Nordslesvig mod Tysklands Vilje. Der var forskellige Meninger om, hvorvidt man turde haabe,

at en demokratisk præget Udvikling i Tyskland efterhaanden kunde tilvejebringe Forstaaelse for Nordslesvigernes Krav, men man maatte handle ud fra det i Øjeblikket foreliggende og mulige. Hvor stærkt end alle fastholdt Ønsket om en Grænseændring, — og dette gjaldt selvfølgelig lige saa vel Hanssen som mig og Medlemmerne af Venstreregeringerne, — var det et fast Punkt i Regeringernes Udenrigspolitik siden 1901, at der ikke paa nogen Maade burde udfoldes Bestræbelser, der kunde fremkalde tyske Mistanker overfor Danmarks Hensigter. At modarbejde al »Köllerpolitik« i Nordslesvig og at fjerne den Mistæksomhed, der ubestridelig fandtes og i Aarene før Verdenskrigen fik Udtryk i politisk betydende tyske Kredse, var Hovedhensigten med den Artikel, som Grev Ahlefeldt-Laurvig i Enighed med de nærmest interesserede Kolleger, Niels Neergaard og Jacob Appel, da han for anden Gang var blevet Udenrigsminister, i 1911 fik frem i »Preussische Jahrbücher« under Titlen »Deutschland, Nordschleswig und Dänemark. Von einem Dänen«; den blev derefter trykt efter den danske Original i »Tilskueren«. Efter Hanssens og mit Raad havde Udenrigsministeren først bedt Harald Høffding, hvis Navn var særlig kendt og anset i Tyskland, om at skrive en saadan Artikel under Navn. Da han gav Afslag, og der dengang ikke syntes at være nogen anden, hvis Navn paa tilsvarende Maade var almindelig kendt i Tyskland, besluttede man sig til at lade Artiklen virke alene ved sit Indhold og bad Marcus Rubin, den Gang Generaltolddirektør, skrive den; han havde de bedste Forudsætninger, fulgte med varm Interesse Danskhedens Kamp, kendte Tysklands moderne Historie og politiske Forhold og havde fornylig været Leder af dansk-tyske Forhandlinger om en Handelstraktat. Rubin sagde først Nej, men gav saa efter for Udenrigsministerens Ønske. Da han afleverede sit Manuskript, erklærede han kort og godt, at dette nu i et og alt stod til Udenrigsministeriets Raadighed, kunde ændres og

offentliggøres, ganske som det bedst passede. I Udenrigsministeriet gennemlæstes det omhyggeligt, derefter i Ro af H. P. Hanssen, af Neergaard, der var Rubins gode Ven, og Jacob Appel. De Ændringer, der foresloges, var faa og uvæsentlige; Rubin havde sagt, hvad man mente, der skulde siges. Enkelte Udtryk gav straks, da Artiklen tryktes paa Tysk og paa Dansk, Anledning til en ikke uforstaaelig, men da paagældende Ord og Sætninger toges ud af deres Sammenhæng, overdreven og uretfærdig Kritik. Da det kom frem, hvem der havde skrevet Artiklen, angrebes Marcus Rubin paa det voldsomste, skønt det alene var for at gøre Udenrigsministeriet en Tjeneste, at han havde skrevet en Artikel, for hvis endelige Form Udenrigsministeriet bar det fulde Ansvar. Overfor disse Angreb stillede Grev William Ahlefeldt sig, som den retskafne Mand han var, uden Betænkning bag Forfatteren, og at Regeringen fuldt ud var solidarisk ved dette Ansvar og dette Forsvar tilkendegaves ved, at Marcus Rubin kort efter modtog Kommandørkorset.

H. P. Hanssen havde ønsket, at Artiklen var fremkommet under Navn og paa et noget tidligere Tidspunkt, hvor den netop passede ind i den øjeblikkelige Situation under Kampen med Den tyske Forening og dens Talsmand. Tilfældige Omstændigheder forsinkede Fremkomsten. »Kölnische Zeitung« havde først afvist Artiklen. Angrebene paa denne og paa Marcus Rubin drøftedes naturligvis indgaaende med Hanssen og mig, men da Hanssen var tysk Rigsdagsmand, mente Udenrigsministeren, at det var rigtigst at tilbageholde Oplysning om, at han havde gennemlæst og udtrykkelig godkendt Artiklen i dens endelige Form. Saavel han som jeg, og de paagældende danske Ministre var, da Angrebene satte ind, paa det rene med, at det var uheldigt, ja skadeligt, at vi saa stærkt havde fæstet os ved det, der for os var Hovedsagen, nemlig Artiklens nationalpolitiske Formaal og dens Hensigt at modvirke den tyske Tvangspolitik

og den tyske Mistro, at vi ikke havde lagt Vægt paa et Par Udtryk, der med Rette kunde vække Anstød og uden Vanskelighed havde kunnet være ændret. Rubin, Grev Ahlefeldt og jeg »tog Stødet« dengang. Først efter Tysklands Nederlag i 1918, da Rubin atter blev gjort til Genstand for grove og uretfærdige Angreb, og det ikke længere frembød nogen Risiko, at Sandheden kom frem, meddelte jeg, hvad H. P. Hanssen naturligtvis billigede, at hin omstridte Artikel saavel i Enkeltheder som i Helhed var godkendt af ham og de andre Mænd, hvis oprigtige Interesse for Nordslesvigs og Danmarks Vel det dog vel var noget dristigt at betvivle. Ikke desto mindre brugtes denne Sag mod Hanssen og os andre under Grænsestridigheden 1918—20, og nu 1945—47 er den paany anvendt mod mig, begge Gange vist uden større Virkning. »Bien faire, laisser dire«; man maa for mig, saa længe man har Lyst, fortsat angribe den Politik, Venstre-regeringen med H. P. Hanssens og min Tilslutning dengang førte, naar man ikke vil tage fornødent Hensyn til den politiske Stilling, som den dengang ubestridelig var. Baade H. P. Hanssen, saa længe han levede, og jeg fastholdt Forsvarligheden og Nyttens af vort fælles Virke i hine Dage.

Mit intime politiske Samarbejde med Hanssen, da han stod paa Højden af sin Livsgerning, blev standset af den store Krig snart efter, at han i Juni 1914 ved det danske Aarsmøde i Haderslev havde holdt sin mindeværdige Tale.

Under Verdenskrigen saas vi kun et Par Gange. Jeg havde forladt Udenrigsministeriet og havde mestendels Forbindelse med Regeringen igennem P. Munch, der da var Forsvarsminister. En Gang i en særlig Anledning satte jeg Hanssen Stævne i Hamburg, hvor vi af Frygt for Spioner mødtes et Par Timer i en Park. Han gav mig nogle Meddelelser til Regeringen vedrørende sin Opfattelse af de Synspunkter over for Danmark, der gjorde sig gældende i Berlin, men

han undgik med Vilje at give Oplysning om militære Forhold eller tilsvarende, som det kunde betragtes som uforsvarligt, at en tysk Rigsdagsmand røbede for en Udlænding. Trods Tysklands dengang endnu store Fremgang tilkendegav han sin urokkelige Tro paa, at Krigen før eller senere vilde ende med Tysklands Nederlag, en Anskuelse jeg delte, ligesom vort fælles faste Haab var, at Krigen vilde føre til Nordslesvigs Genforening med Danmark, helst, som Tilfældet jo ogsaa blev, ved, at en demokratisk-socialdemokratisk tysk Regering anerkendte det berettigede i en ny Grænsedragning efter Nationalitetsprincippet.

Snart hørte vor Brevveksling og al anden Forbindelse op. Tilladelse til Besøg i Tyskland blev mig nægtet. »Sie werden von unserer Behörde als ein sehr gefährlicher Geselle betrachtet,« sagde Grev Brockdorff-Rantzau med sin sædvanlige Aabenhed. Længe havde jeg kun helt ufuldstændig Viden om, hvad Hanssen gjorde eller tænkte.

Da kom min Datter om Morgenen den 14. Oktober 1918 stormende ind i mit Soveværelse og gav mig et Brevkort, som her gengives.

Tysklands Nederlag var ved at fuldbyrdes. Under de nu forlængst kendte Omstændigheder rejste H. P. Hanssen den 23. Oktober i Berlin under Henviisning til Art. 5 Kravet om det danske Nordslesvigs Tilbagegivelse til Danmark. Straks fremtraadte saavel i Slesvig som i Kongeriget stærke Modsætninger om, hvorledes den nationalt forsvarlige og for Danmarks Fremtid sikreste Deling af Slesvig skulde finde Sted. Hverken Hanssen eller jeg vilde kort forinden for Alvor have tænkt os Muligheden af noget saadant. Det blev en saare bitter Oplevelse, den forringede for mig den overvældende Glæde ved Genforeningen, ganske som det efter Befrielsen i 1945 har været trist at opleve en Gentagelse.

To Dage efter, at Revolutionen den 9. November 1918 var udbrudt i Berlin, kom jeg uden mindste Fuldmagt fra den danske Re-

gering, men efter Hanssens Ønske derned og ydede, medens han og Nis Nissen endnu mente at handle i fuld Overensstemmelse med Kloppenborg Skrumsager, de danske Repræsentanter den Støtte, jeg formaaede ved Hjælp af mine gamle Forbindelser med de tyske Socialdemokrater og andre Tyske, der overtog Magten. Jeg berettede

Madkøbt Mandag d. 17/10
11. 8 a. Frø: Berlin d. 5 Okt. 1918

Da omtalte Værk er min et par, da
butikvarhandlerea spørmer sit Lager.
Men sig et Bibliotekets Bestyreri, at
der man Lædler Lærtigt eller forspildes
Chancen, som ikke vuder ubegy.
Arbøjgs
H. J. Wör.

kort efter i »Tilskueren« om dette Besøg i en lille Artikel, gennemset og billiget af Hanssen. Jeg traf paa vort sædvanlige Hotel, Fürstenhof, Hans Peter, stærkt afmagret, kendeligt ældet. Den astmatiske Hoste, der allerede tidligere havde været mærkbar, var tiltaget, men ganske som forhen kastede han sig sprudlende af Liv og med fuld Kraft ud i Løsningen af de nye store Opgaver. Efter Berlinerbesøget blev vort Samarbejde ganske naturligt af begrænset Omfang. I Afstemningstiden og medens Hanssen blev Minister og senere, da han sad i Rigsdagen, var der mindre Anledning for ham til at paakalde

Bistand hos mig. Det laa nu heller ikke til ham, naar det ikke tjente de praktiske Formaal, han i ethvert Øjeblik ansaa for de vigtigste, at lægge særlig Vægt paa tidligere Forbindelser. I Modsætning til sin Hustru lod han stundom de skiftende Interesser virke stærkest.

Fra de Maaneder, hvor Kampen om Grænsen fandt voldsom Tilspidsning, og hvor Hanssen blev udsat for de mest uretfærdige og skammelige Angreb, som mange, der dengang stod i første Linie blandt Angriberne, heldigvis senere har angret, er der kun een lille Episode, jeg vil fremdrage, fordi den belyser en ikke uvigtig Side af Hanssens Personlighed, som jeg lærte den at kende. Ved Nytaars-tid 1919 blev der gjort Forsøg paa at dæmme op for den Grænsestrid, der allerede var i Udbrud, og en Forhandling derom førtes mellem Repræsentanter for de forskellige Retninger — Aabenraamænd, Flensborgfolk, Danevirkemænd, Ejderdanske, Tilhængere af Internationalisering, eller hvad de nu med mere eller mindre Berettigelse kaldtes. Mødet holdtes som bekendt i Askov. Paa et givet Tidspunkt, da den lige fra Fronten hjemvendte Redaktør af »Flensborg Avis«, Ernst Christiansen, havde holdt en Tale, der helt tydeligt indvarslede en Kamp for under alle Omstændigheder at bringe i alt Fald Flensborg ind i Danmark, gik jeg hen og hviskede til Hanssen: »Nu maa du huske de Ord, du ofte har anvendt: Hug er den bedste Parade. Nu blæser det for Alvor op til Storm mod den Politik, som du anser for den eneste rette.« Hans Peter rystede paa Hovedet og sagde: »Nej, jeg haaber endnu trods alt, at vi kan lempe os igennem og undgaa en større og meget bitter Strid.« Hans Haab beskæmmedes; efter mange af hans Venners Mening dengang var det uheldigt, at han først senere tog haardt fat for at dæmme op mod den Stemningsbølge, der forbitrede og besværliggjorde den Løsning efter hans Grundsyn, som dog til sidst gav os den Grænse, som af den aldeles overvældende Del af det danske Folk siden — i alt Fald indtil Maj

1945 — blev anset for den eneste kloge og retfærdige. Det var nu ikke hans ved Krigsaarenes Savn og Anstrengelser noget svækkede legemlige Kraft, der bevirkede hans Holdning. Mest var det hans altid stærke Tilbøjelighed til, saa længe det paa nogen Maade var muligt, at fare med Lempe. Dette svarede f. Eks. til det Taalmod over for Modstand og Modstandere, han havde udvist under de indre Brydninger i Nordslesvig, særlig i 1906—1910. Jeg dadler ham ingenlunde derfor, men peger paa, at der hos den viljekraftige og maalbevidste Mand kunde være en vis Veghed. Visselig ikke, naar det kom til Stykket i de store Afgørelser, thi da veg han aldrig et Haarsbred fra, hvad han ansaa for rigtigt; men baade naar han tilrettelagde sin Taktik, eller naar han skulde bedømme Mennesker, kunde han stundom vise nogen Usikkerhed og Tøven. Det hang sammen med hans Sinds Godhed, der idelig fremkaldte en uselvsk Hjælpsomhed, men paa den anden Side ofte kunde føre til, at mindre værdige eller helt uværdige Personer, der appellerede til hans gode Hjerter og forstod at snakke, misbrugte ham. Hanssen var ingenlunde altid sikker i sin Bedømmelse af Mennesker, herpaa saa eller hørte jeg i Aarenes Løb adskillige Eksempler. Det var kuriøst at iagttage, hvordan Hanssen, naar han blev oplyst om en saadan Fejlvurdering, kunde forsøge, hvor haabløst det end var, at begrunde sin Godtroenhed. Hans klare Skøn svigtede i slige Tilfælde. Her var hans altid vaagne, skarpsindige Kritiker, Helene, paa Vagt. Jeg husker et Tilfælde en Gang i hans sidste Aar, da jeg under en Samtale ved Helenes store runde Bord i Aabenraa bebrejdede Hanssen, at han trods mine Advarsler letsindigt havde vist Tiltro til en højst uheldig Person. Hanssen gav en udførlig, men meget lidet tilfredsstillende Forklaring om sine Motiver. Helene hørte nøje efter. Saa tog hun sin store Cigar ud af Munden, drak af sin Kaffekop, lo og sagde med en Haandbevægelse: »Pjat, Hans Peter! Kan du da ikke se,

at det er en Svindler,« et Udtryk hun ofte brugte, og som ikke altid behøvede at betyde noget med Penge, men i det hele af hende anvendtes om Folk, som var uægte, og som Hans Peter havde fattet en besynderlig Tillid til. Vi lo alle tre hjerteligt, og heldigvis skete der ved paagældende Lejlighed ingen Ulykke. Ilde var det, men godt gik det. Men denne Side af den kloge Hans Peters Karakter hører med til Billedet af ham.

Aarene skred. Hanssens og mit Venskab fik en ny Blomstring, og der blev Samarbejde til det allersidste om den fortsatte Nationalitetskamps mangehaande kulturelle og historiske Problemer, overfor hvis Løsning de skiftende danske Regeringer og den danske Administration ingenlunde viste al den Forstaaelse og det Fremsyn, Hanssen med sit overlegne Kendskab til Grænsekampen krævede. Han dvælede i hine sine sidste Aar ved det skæbnesvangre i, hvor let vi her i Kongeriget har ved at glemme dyrekøbte Erfaringer. Tit appellerede han til min Viden om Udviklingen mellem 1848 og 1864, naar han drog Paralleller mellem dengang og nu ved Paavisning af, hvor overordentlig uforstandigt den københavnske Administration kunde handle i Behandlingen af de særlige nordslesvigske Forhold, som de velmenende kongerigske Embedsmænd med alt for stor Selvtillid troede, at de havde bedre Forstand paa end de Nordslesvigere, der kendte Landets og Folkets Forudsætninger til Bunds. Der var i disse Samtaler ikke sjældent et Drag af Vemod over Hanssens sædvanlige Optimisme; han begyndte at se mørkt paa Fremtiden.

Ved et underligt Tilfælde kom jeg til Trods for, at jeg ofte var bedt derom, og Rejse flere Gange var planlagt, aldrig til Højtoft en af de Sct. Hans Aftener, da Livet derude udfoldede sig særlig festligt om Hanssens og Helenes i al deres Stilfærdighed saa lysende Personligheder. Jeg kom til dem mange, mange Gange, men det faldt sig saaledes, at de da var alene eller kun omgivet af Børn og Børnebørn.

Atter og atter førte vi i disse sidste Aar fortrolige Samtaler, genoplevede Fortiden og drøftede Nutiden. Som om Sommeren paa Højtoft saa om Vinteren i Hjemmet i Aabenraa. Jeg saa dem begge ved de store Fester paa »Folkehjem«, hvor Venner og Medarbejdere fra hele Riget fejrede 60-Aars og 70-Aars Fødselsdagene.

Efterhaanden maatte jeg mærke, at baade Helenes og Hans Peters Kræfter aftog, hvor intenst de end stadig levede med i alt, hvad der havde deres Interesse, hvor udholdende han end stræbte at virke som tilforn hjemme og ude. Lillejuleaftensdag 1935, da Helene var blevet stedet til Jorde, beundrede jeg den Sjælsstyrke, hvormed han i Hjemmet over for den nærmeste Slægt og nogle af os Venner talte om hende og lyttede til, hvad vi andre formaaede at sige om den gode, stærke og kloge Hustru. I de følgende Maaneder vidnede hans Breve om den usvækkede Arbejdsvilje, hvormed han trods Sygdom uafbrudt, næsten rastløst fortsatte sit Virke. En Formiddag i Begyndelsen af Maj 1936 telefonerede han til mig: »Jeg er i København og kommer ud til dig, hvis du vil have mig nogle Timer, indtil jeg skal være sammen med mine Børn, før jeg i Aften rejser hjem.« Han kom, var præget af Svaghed, men i straalende Humør, fordi han havde faaet gennemført en eller anden lille praktisk Sag, for hvilken han var rejst til København. I lang Tid havde han ikke maattet ryge og havde ikke brudt sig om det Glas Rhinskvin, som vi saa ofte, ikke mindst i vore Berliner dage, havde glædet os ved. Nu derimod sagde han: »Skaf mig en god Cigar, hvis du kan, da du jo ikke selv ryger. Og du har dog vel endnu en af de 100 Flasker Niersteiner, du ved Nytaarstid 1918 reddede gennem Damager.« Cigaren og Flasken kom. »Dann wollen wir einen guten Tropfen trinken,« sagde Hanssen leende med et Citat af, hvad Geheimeraad Jürgensen ofte havde sagt, naar Julius Nielsen efter en vel afsluttet Forretning i Berlin havde inviteret ham sammen med Hanssen og mig til en bedre Fro-

kost hos Töpffer i Dorotheenstrasse. Hanssen sad nogle Timer i min Lænestol, livligt talende om gammelt og nyt, fuld af Ideer, udkastende Planer. Han ængstedes for, hvad Hitlerregimentet vilde bringe, var opfyldt af, hvad der nu maatte gøres Syd og Nord for Kongeaaen. Siden faldt han noget sammen og fik en lille Lur. Men det var med et glad Smil og et fornøjet »Paa Gensyn«, at han sagde Farvel. Jeg tog ham under Armen, da jeg fulgte ham ud til en Bil.

Ikke en Maaned efter døde han, den 27. Maj 1936.

Jeg var ude paa Højtoft den skønne 30. Majdag, da Ingeborg stod ved Kisten i den solbeskinnede Have med Udsigt over Fjorden og det herlige Land og i Ord, der bevægede os alle dybt, sagde sin Fader Farvel, før han førtes bort fra Hjemmet. Jeg fulgte ham til hans og Helenes Gravsted paa Aabenraa Kirkegaard. Det var nu ikke alene en stor Folkefører og magtfuld Politiker, der dør blev stedet til Jorde. Han som hans Hustru rummede en stor aandelig Rigdom. Jeg havde dengang forladt Københavns Universitet, der endnu ikke som siden i 1945 efter Befrielsen havde taget det Standpunkt at give sin Æresdoktorgrad til fremragende Personligheder uden for Videnskabsmændenes Kreds. Men ved et Tilfælde, der glædede mig, blev jeg bedt om ved hans Jordefærd som forhenværende Rektor at repræsentere Universitetet, og det var iklædt dets Rektorkæde, jeg som Repræsentant for Midtpunktet for vort Aandsliv kunde takke ham for hans Gerning og ikke blot for, hvad han havde ydet mig.

Med Vemod søger jeg hvert Aar til hans og hans Hustrus Hvilested. Daglig ser jeg paa deres Portrætter i min Stue. Minderne om dem er sammenkædet med en væsentlig Del af mine Livsinteresser og min Livsgerning. Under mit Arbejde med Danmarks Historie og med vort Forhold til Tyskland maa mine Tanker ofte dvæle ved H. P. Hanssens faste og ædle Stræben for i farefulde Tider at genrejse og sikre vort Folkehus efter dets Søndring.

Aage Friis.

Venskabet med et tysk Hjem

AF FRU TONY BREITSCHIED

Naar og hvorledes jeg lærte H. P. Hanssen at kende, husker jeg ikke mere. Min Hukommelse lader mig i Stikken, og jeg finder hverken i »Et Tilbageblik« eller i »Fra Krigstiden« et Holdepunkt. Hanssen sagde selv et Sted, at han allerede lærte min Mand, Dr. Rudolf Breitscheid, at kende paa den Tid, da han var Sekretær i »Handelsvertragsverein«, altsaa omkring 1905 eller 1906. Sikkert er det, at vi ofte har set Hanssen og talt med ham i den Tid, da Kampen om den tyske »Rigsforeningslov« 1906—08 stod paa, og at vor Forbindelse med ham fra da af stadig blev varmere og hjerteligere.

Vi stod dengang ved Begyndelsen af vort politiske Arbejde og tog Del i den Kamp, som »Freisinnige Vereinigung«, ledet af Theodor Barth og Friedrich Naumann, førte, i Særdeleshed mod den reaktionære preussiske Treklassevalgret. Desuden udfoldede vi en meget intensiv Agitation imod den nye Rigsforeningslovs Sprogparagraffer. Jeg var i en Kvindestemmeretsorganisation, som havde stærk Interesse for en mere frisindet Udformning af Foreningslovgivningen, da først en saadan kunde give Kvinderne Mulighed for at organisere sig og aktivt tage Del i politiske Forsamlinger. Derfor var det en Selvfølge, at vi grundigt studerede de nye Lovbestemmelser, og jeg husker, med

hvilken Forbitrelse vi modtog Afsnittet om Behandlingen af fremmedtalende Befolkningsdele: Danskerne, Elsass-Lothringerne og Polakkerne. Vi følte det som et Slag mod de elementæreste Menneskerettigheder og satte os med al vor Kraft derimod. I Tale og Skrift kæmpede vi, og det turde være udelukket, at vi ikke i hin Tid ofte skulde være kommet sammen med H. P. Hanssen. Gennem ham lærte vi ogsaa at kende Enkeltheder i den reaktionære preussiske Politik i Nordslesvig med alle de for den karakteristiske lave Metoder og den brutale Magt, der bragtes i Anvendelse overfor stakkels værgeløse Mennesker.

I Aarene fra 1910 indtil Sønderjyllands Genforening med Danmark saa vi meget ofte H. P. Hanssen i vort Hjem. Vi boede i Berlin West i et Havehus i Fasanenstrasse. Hos os kom regelmæssigt mange Venner, Demokrater, Socialister, men ogsaa mange andre, som tilhørte forskellige Lag og Retninger. Fælles for alle var Viljen til at sætte sig op mod Uretten, fra hvilken Side den end blev begaaet. Det var ikke blot Politikere og vordende Politikere, som mødtes hos os, selv om de tilvisse var i Overtal. Der kom ogsaa, især i Tiden før den første Verdenskrig, mange unge Mennesker, som kun overfladisk var interesseret i Politik, Malere, Ingeniører, unge Lærere, Kvindesagskvinde, yngre Forretningsfolk etc.

De, der havde Lyst, kom Søndag Eftermiddag, og ofte kom da ogsaa til vor store Glæde H. P. Hanssen. Tit tog han Nis Nissen med og af og til ogsaa Kloppenborg Skrumsager, men for det meste kom han alene. Senere blev Sammenkomsterne henlagt til Søndag Aften. Det gik meget jævnt til hos os: en Kop Te, Kager og Bagværk, eller ogsaa stod et stort Fad Smørrebrød parat. Man betjente sig selv, og da der som sagt kom mange unge Mennesker, forsvandt Brød og Kager i en Haandevending. Hanssen kendte alle Gæsterne, mange er omtalt i hans Krigsdagbøger. Men under Krigen kunde

adskillige ikke længere være med; de var indkaldt og stod et eller andet Sted ved Fronten. Hvad drejede Samtalerne sig om? Der blev talt om alt det, som bevægede Datiden: Politik, Litteratur, Kunst, Rejser, Mennesker. Man fortalte om det daglige Liv, om dets smaa og store Problemer, og Hanssen interesserede sig for alt, hvad der blev fremført af disse unge Mennesker, der endnu ikke betød noget i det offentlige Liv. Han glædede sig over Ungdommen og dens Evne til at begejstres, og i den Henseende lignede han den dengang allerede højt aldrende Kvindesagskvinde Minna Cauer, som han ofte mødte hos os. Samtidig gav han os alle meget. Hans Interesse for vort Arbejde betød Opmuntring og dybere Indsigt i dette. Der var undertiden en munter Stemning hos os. En Gang imellem tog en eller anden sit Lut med, saa blev der ind imellem sunget Folkeviser og Studentersange, og Hanssen sad fornøjet og lyttede til. Megen Plads var der ikke i vort Hjem; naar der var for faa Stole, grupperede Ungdommen sig paa Tæppet, og saa gik det rigtig godt. Alle følte, at Hanssen holdt af Ungdommen. De hørte ivrigt paa ham, naar han fortalte om sit Arbejde paa Rigsdagen eller om sin Ungdom og Sønderjylland, men han vilde ogsaa høre, hvad de havde at sige, og han kunde le hjerteligt, naar en kom med de nyeste Berlinervittigheder, der for det meste bedre end noget andet karakteriserede den politiske Situation.

Jeg tror, at disse Eftermiddage og Aftener for H. P. Hanssen var en tiltrængt Afspænding fra det anstrængende politiske Arbejde, han dengang ydede. Jo længere jeg kendte ham, desto mere fik jeg ogsaa den Overbevisning, at Hanssen havde en særegen Evne til at føle med jævne Mennesker; han forstod deres Sorger og Bekymringer, men formaaede ogsaa at tage Del i deres Glæder. Maaske har netop denne Evne til at forstaa andre gjort ham særlig egnet til at løse de store Opgaver, han havde paataget sig.

Med den første Verdenskrigs Udbrud forandredes S sammensætningen af Kredsen af vore Søndagsgæster fuldstændig. Ungdommen manglede; mere og mere blev den erstattet af Politikere, og Underholdningen drejede sig nu mest om Krigen, og om den politiske og økonomiske Udvikling, der bestemtes af denne. Der kom mange Journalister og Forfattere. Blandt disse Elsasseren René Schickele, i hvem den dobbelte Tilknytning til Frankrig og Tyskland kæmpede med hinanden; desuden Bekendte fra Udlandet, f. Eks. Halvdan Koht, Grev O. D. Schack, Tchekeren Szmeral, Dr. Goldscheid fra Wien. Alle vilde de høre noget af os og meddele, hvad de havde erfaret. Ud fra Samtalerne forsøgte vi saa vidt muligt at danne os et nøjagtigt Billede af Stillingen i hvert Øjeblik, og H. P. Hanssen deltog meget ivrigt i disse Samtaler. Naturligvis henviste han Gang paa Gang til Nødvendigheden af at skabe en grundig Ændring i den preussiske og tyske Politik i Nordslesvig, som selv under Krigen alt for ofte gav Anledning til skarpe Protester. Paa denne Maade beredte han Jordbunden for Tiden efter Tysklands Nederlag. Han gav Journalister Materiale til Artikler og Raad med Hensyn til Benyttelsen deraf. Men han greb ogsaa stadig paa berigende Maade ind i Samtalen om andre Spørgsmaal. Gennem sit parlamentariske Arbejde havde han jo faaet et dybere Indblik i mange Ting end de fleste af vore andre Gæster. Jeg ser ham endnu levende for mig, som han sad i en Lænestol og forklarede sin Opfattelse, og han ledsagede sin Tale med afrundende Haandbevægelser, som vilde han paa denne Maade give sine Ord den rigtige Form og Skikkelse og det behørigte Eftertryk.

Ofte, naar vi ventede en særlig interessant Gæst, maaske en eller anden fra Udlandet, som f. Eks. den tidligere Krupp-Direktør, Dr. Mühlön, der levede i Schweiz, eller en, der havde Tilknytning til os ellers fjerntstaaende Kredse, underrettede vi vor Ven. Hos os stiftede Hanssen Bekendtskab med Kaptajn i Generalstaben von Beerfelde,

som i Forfærdelse over den aandelige Udvikling i de Kredse, der stod ham nær, mere og mere gik over til Oppositionen. Han har vel ogsaa hos os set den tidligere tyske Gesandt i London, Fyrst Lichnowsky, som meget indtrængende betonedede, at kun et demokratisk Regime endnu vilde være i Stand til at redde Tyskland.

Ogsaa med Hensyn til de dybtgaaende Meningsforskelligheder indenfor det socialdemokratiske Parti var Hanssen fra Begyndelsen nøje orienteret. Sikkert billigede han ikke Splittelsen, men han akcepterede de Grunde, som den mere radikale Fløj, til hvilken ogsaa vi hørte, lod sig lede af, og han deltog hyppigt i de Sammenkomster, som de »Uafhængiges« ledende Personligheder afholdt. Senere, da »Stamborde«, Kafeer og lignende, hvor man i Begyndelsen mødtes, blev for overvaaget af Politispioner, fandt de fælles Drøftelser ofte Sted hos os i Form af selskabelige Sammenkomster. Alle kunde uden at vække Opsigt let komme til vor Bolig, og hos os traf Hanssen i Verdenskrigens sidste to Aar Haase, Kautsky, Bernstein, Oskar Cohn, Emanuel Wurm med deres Hustruer. De kendte ham allesammen fra Rigsdagen, men i vort Hjem kunde de naturligvis udtale sig meget friere, og de kendte Hanssen tilstrækkeligt til at vide, at de kunde tale uden Forbehold. Indenfor denne intime Ramme kunde man ogsaa drøfte Tanker, som endnu ikke var bragt til Modning. Under Meningsudveksling blev alt grundigt gennemtænkt og belyst ud fra de forskelligste Synspunkter. I Samtale med Haase og Eduard Bernstein lærte Hanssen Stemningen i den tyske Arbejderstand at kende; med Wurm, som var Ekspert i Ernæringsspørgsmaal, drøftede han Situationen, som tilspidsedes mere og mere. Paa den anden Side kunde Hanssen berette mangt og meget, som han havde erfaret fra andre Kredse eller ogsaa fra Udlandet. Der var paa denne Maade i Underholdningen en Given og Tagen, der berigede begge Parter.

Vort Forsøg paa til Trods for alle Vanskeligheder at genoprette

den Forbindelse med Socialister i andre Lande, som straks efter Krigens Udbrud var blevet helt afbrudt, interesserede Hanssen saa meget mere, som han selv kendte en hel Del Socialistførere, frem for alle Branting og Troelstra. Der blev trods Censur skabt og vedligeholdt en international Korrespondance.

1916 blev min Mand, skønt han var lidet brugelig til Krigstjeneste, af politiske Grunde indkaldt og straks uden Uddannelse sendt til Vestfronten. De regelmæssige Sammenkomster ophørte dermed for en Tid. Jeg forsøgte efter bedste Evne at videreføre min Mands Arbejde, og jeg havde den store Glæde, at Hanssen ofte besøgte mig for at høre om det internationale Arbejdes videre Udvikling og ogsaa for at give mig Del i sine Erfaringer. Hele Tiden vekslede han regelmæssigt Breve med min Mand, og hver Gang han var hjemme paa Orlov, samlede vi naturligvis de Venner, der opholdt sig i Berlin. I 1918 kunde han være hjemme i flere Maaneder, og da hørte H. P. Hanssen atter til vore regelmæssige Gæster. Misfornøjelsen og Uroen over den tyske politiske Ledelse var imidlertid trængt ind i vide Kredse. Bankier og senere preussisk Finansminister Hugo Simon fortalte om stigende Pessimisme indenfor Storhandelen og Finansverdenen. I alle Lag gjorde sig en stadig stærkere Opposition gældende, og denne Uro genspejledes ogsaa i den Omstændighed, at selv ganske fjerntstaaende Personligheder opsøgte os. Jeg har allerede nævnt von Beerfelde, som mere og mere udviklede sig til glødende Pacifist; Hanssen omtaler ham flere Gange i sine Krigsdagbøger. Han havde Forbindelse med Wilhelm II og Kronprinsen og udtalte sig overfor Hanssen ret aabent om dem.

Den almindelige Utilfredshed voksede med rivende Hast, og vi spurgte ofte hinanden, naar vi var sammen med Vennerne, hvor længe det endnu kunde vare, inden den Politik, der blev ført af den tyske Regering, maatte bryde sammen.

Hanssen saa sandsynligvis tidligere end mange af os andre det militære Sammenbrud komme. Han antydede det ofte; men at det kom saa fuldstændigt og til sidst saa overraskende, havde han vel dog ikke tænkt. Om Uroen og de revolutionære Strømninger indenfor Arbejderstanden var han derimod gennem vore Venner fra først af orienteret. I Slutningen af Oktober 1918 var han hos os sammen med en østrigsk Journalist, der havde gode Forbindelser blandt Militære og i Regeringskredse. Saa sent som da bragte han den Meddelelse, at Kejseren under ingen Omstændigheder vilde abdicere. Men nu væltede Begivenhederne ind, Revolutionen udbrød, og efter Sammenbrudet fuldbyrdedes endelig H. P. Hanssens utrættelige Arbejde for Nordslesvigs Genforening med Danmark.

Efter Dannelsen af den tyske Republik dannede de to socialdemokratiske Partier i Fællesskab den nye Regering, og efter nogen Tøven overtog min Mand sammen med en Flertalssocialdemokrat Indenrigsministeriet og indsatte Hellmuth von Gerlach som Understatssekretær. v. Gerlach kendte den preussiske Forvaltning til Bunds, og han bidrog i høj Grad til, at Forholdene saavel i Nordslesvig som i Polen fra Begyndelsen udviklede sig forholdsvis roligt. 14. November 1918 fik min Mand sin Udnævnelse til Indenrigsminister, og samme Dag modtog H. P. Hanssen den tyske Udenrigsminister Dr. Solfs officielle Erklæring om, at det nordslesvigske Spørgsmaal skulde blive løst paa Grundlag af Folkets Selvbestemmelsesret. Om Aftenen var vi efter Hanssens Indbydelse sammen med ham, Nis Nissen, Kloppenborg Skrumsager og Professor Aage Friis, som vi allerede havde kendt i en Aarrække, i Vinrestauranten »Traube« og fejrede den foreløbige Afslutning af Kampen for Sønderjyllands Ret. For første Gang oplevede jeg, hvorledes den ene Skaal efter den anden blev udbragt, og senere, da vi paa Hotel Fürstenhof ventede paa min Mand, som paa Grund af de politiske Forhandlinger kun havde været

ganske kort Tid sammen med os, mindedes Hanssen og hans Venner yderligere alle Medarbejdere i hans store Sag.

H. P. Hanssen rejste næste Dag tilbage til Aabenraa for dèr at aflægge Beretning. Ogsaa derfra vedblev han at have Kontakt med min Mand. Han gjorde ham senere opmærksom paa Manipulationer i Slesvig, som let kunde have udartet til stærk Korruption, som hverken kunde tjene danske eller tyske Interesser. Det drejede sig om Kapitalforskydning i stor Stil.

Sønderjyllands Forvaltning blev nu straks til Dels lagt i andre Hænder; de største Fanatikere blandt Landraaderne og andre Embedsmænd blev fjernet. En Episode fra min Mands Ministertid, som han gerne fortalte, husker jeg endnu. Blandt de preussiske Embedsmænd, som fremstillede sig for deres nye Chef, var ogsaa den tidligere Landraad i Haderslev, Becherer, hvis Virksomhed ofte havde givet Hanssen Anledning til meget alvorlig Klage. Min Mand modtog ham og spurgte: »De har været Landraad i Haderslev i længere Tid?« Becherer syntes smigret over, at den nye Minister huskede hans Arbejde, og sagde nogle Ord derom. »Ja,« svarede min Mand, »min Ven Hanssen har informeret mig herom.« Det var ude med Glæden, lang i Ansigtet trak Hr. Becherer sig tilbage. Audiensen var forbi.

Men min Mands Gerning som Indenrigsminister varede ikke længe. Modsætningerne mellem de Uafhængige og Flertalssocialisterne var for store, Tiden for deres varige Forsoning var endnu ikke inde, og efter faa Maaneders Forløb traadte de Uafhængige ud af Regeringen.

Vi mødte nu ikke mere Hanssen saa ofte; hans Arbejde bandt ham til Sønderjylland, men hver Gang han kom til Berlin, opsøgte han os. Han traf i vort Hjem nogle af de gamle Bekendte, men saa ogsaa mange nye Ansigter. I Revolutionens Følge var strømmet udenlandske Journalister til Berlin, og af dem saa vi de fleste. Senere kom officielle og halvofficielle Personligheder fra Udlandet, og vi bevarede længe

venskabelig Forbindelse med nogle Franskmænd. Jeg ved ikke, hvem af dem Hanssen traf hos os, Tiden var saa fuld af Begivenheder, Mennesker skiftede saa ofte, at Enkelthederne ikke kunde blive staaende i Erindringen. Derimod husker jeg, at H. P. Hanssen paa Hjemrejsen fra Italien opsøgte os sammen med sin Hustru. Paa den Maade lærte vi ogsaa hende, hans kloge og trofaste Ledsagerske, at kende.

Min Mand var i Aarene efter Krigen nogle Gange i Aabenraa og København. En Gang fulgte jeg med ham. Det maa have været 1923 paa den Tid, da den tyske Inflation allerede var temmelig fremskreden. Med Rædsel konstaterede jeg i Flensborg paa Tilbagereisen, at en Plade Chokolade kostede lige saa meget som hele Jernbanerejsen fra Flensborg til Berlin; Jernbaneforvaltningen kunde ikke saa hurtigt tilpasse Billetpriiserne efter den synkende Valutakurs som Forretningsfolk. — Dette Besøg i Aabenraa husker jeg tydeligt. Vi boede paa Brøndlund Slot, den tidligere Landraads, nu den danske Amtmands Embedsbolig, hvor Kresten Refslund Thomsen og hans Hustru, H. P. Hanssens Datter, havde inviteret os til at bo. Selv om vi endnu ikke kendte Fru Ingeborg, følte vi os snart hjemme hos dem. Vi saa den smukke, gamle By og besøgte H. P. Hanssen paa »Højtoft«. Derude sad vi i Haven og talte om Berlineraarene og Fællesbekendte, medens vi saa ud over den herlige Fjord. Det skulde vare 22 Aar, inden jeg gensaa Aabenraa og Thomsens. Min Mand, H. P. Hanssen og hans Hustru var da alle borte. Men jeg følte mig i Sikkerhed og blandt gode Venner, da Thomsens i August 1945 kom til Krusaa og tog sig af mig.

Dengang i 1923 stiftede jeg Bekendtskab med de fleste Medlemmer af Familien Hanssen. Vi besøgte den ældste Søn, og hvis jeg husker rigtigt, ogsaa Grev Schack, nu Amtmand i Tønder. Hanssen viste os med Stolthed Mommarsk-Færgen, som vist næsten var færdig, en Dag var vi paa »Folkehjem«.

Ogsaa noget andet knyttede os i de følgende Aar til H. P. Hanssen. Han spurgte os en Dag, om vi ikke kendte en eller anden, der som Bibeskæftigelse kunde overtage Arbejdet som Berlinerkorrespondent til »Hejmdal«. Vi søgte blandt vore Bekendte, men fandt ingen, som vilde være egnet. Saa foreslog min Mand, at jeg foreløbig kunde overtage Arbejdet, indtil Hanssen havde fundet en efter sin Smag. Dette Provisorium, som beredte mig megen Glæde, blev et varigt Samarbejde, som først ophørte, da Hitler kom til Magten, og det blev umuligt frit at sige sin Mening. At Nazi'erne ikke har fundet Behag i mine Beretninger, fremgaar af, at min »Ausbürgerung« — Erklæringen om, at jeg havde mistet min tyske Statsborgerret, skal være begrundet med, at jeg havde skrevet agitatoriske Artikler for »Hejmdal«. Selv har jeg aldrig set Notitsen derom i »Reichsanzeiger«, men det er blevet mig fortalt. — —

Tænker jeg nu tilbage paa alle hine Aar, er det med en Følelse af, at det for baade os og H. P. Hanssen var rige Arbejdsaar. Tilfredsstillelsen ved at kunne yde intensivt politisk Arbejde blev, tror jeg, ogsaa dybt følt af Hanssen, og derfor befandt han sig ogsaa dengang helt vel i Berlin, til Trods for, at den lange Adskillelse fra Familien var ham smertelig. Hans Arbejde fik varige Resultater; vi derimod stod senere overfor Sammenbrudet af alt det, hvorfor vi havde kæmpet. Jeg kan ikke tænke tilbage paa Tiden efter 1910, uden at H. P. Hanssens Personlighed træder levende frem for mig. Den vil altid være nøje knyttet til det, vi i disse Aar oplevede. Den Følelse af Tillid og Varme, man havde i hans Nærværelse, glemmes ikke. Enhver, der lærte ham nærmere at kende, kom til at sætte ham højt. Det var en Glæde at tale med ham, og i vor intime Kreds paalagde han sig ingen Tvang. At have haft ham til Ven betragter jeg den Dag i Dag som en stor Lykke.

Tony Breitscheid.

Brevskriveren

VED RIGSARKIVAR AXEL LINVALD

Denne Bog vidner — saa at sige paa hvert af sine Blade — om det fortrolige Forhold og nære Samarbejde mellem H. P. Hanssen og hans Hustru Fru Helene. Naar han var borte fra Hjemmet, i Berlin eller andetsteds, ligegyldigt under hvilke Forhold, selv under den mest forrygende Travlhed, fandt han altid Stunder til at sende hende Breve om sine Oplevelser og Iagttagelser, om sin Virksomhed og dens Virkninger. Af denne omfattende Korrespondance, menneskeligt og politisk lige værdifuld, meddeles i det følgende et kort Udvalg, indeholdende H. P. Hanssens Breve til Hjemmet, skrevet paa hans Livs Højdepunkt, i Oktober-November 1918, under Tysklands Sammenbrud og Genforeningens Forberedelse.

Ind derimellem og sammen med Brevene gengives den Række fortrolige Beretninger til den nordslesvigske Vælgerforenings Bestyrelse og Tilsynsraadsmedlemmer, hvorigennem han i samme Tidsrum, fra 18. Oktober til 8. (10.) November 1918 holdt dem à jour med Begivenhederne i Berlin og Tyskland og med det nordslesvigske Spørgsmaals rivende Udvikling. Det siger sig selv, at ogsaa disse Redegørelser — af hvilke Dele tidligere har været offentliggjort af H. P. Hanssen selv i det lille Skrift »Grænsespørgsmaalet, Bidrag til dets Historie. En Redegørelse«. 1920 — kaster mangfoldige Strejfly over H. P. Hanssens Personlighed og Gerning.

Sammen med Brevene til Hustruen tegner de Rids af Manden, som ikke kan være mere levende. De er tillige et Vidnesbyrd om hans mærkelige Evne til paa staaende Fod, under de uroligste Forhold, paa alle Døgnets Tider, at forme Skildringer og Redegørelser, enkle og helstøbte i Formen, rige paa positive Oplysninger og oplysende Enkeltheder, skønne og varme i deres Udtryk for de Følelser, der beherskede ham.

H. P. Hanssens Breve og Beretninger til Hjemmet og til Medarbejderne tjener som Kommentarer og Bevisligheder for de Skildringer og Vurderinger, som i denne Bog er givet af hans Venner.

Det siger sig selv, at de er meddelt fuldstændigt, uden Rettelser og uden Forkortelser. (Nogle enkelte Udeladelser i Brevene til Hustruen, angivet ved... omhandler private Anliggender, som er uden nogen som helst Interesse.) For Læserne af denne Bog vil Personer og Forhold være saa kendt, at Oplysninger kun i faa Tilfælde vil være nødvendige. Saa godt som alt fornødent fremgaar af Fremstillingen selv.

Fra H. P. Hanssen til hans Hustru.

1.

Kjære lille Du!

Berlin, den 4. Oktbr. 1918.

Kun faa, men vægtige Ord!

Tyskland giver op. Vi faar Fred inden Jul. Begivenhederne vil nu følge Slag i Slag. Foreløbig kun til Dig.

2.

Kjære lille Du!

Berlin, den 4. Oktbr. 1918.

Her gaar Udviklingen med Kæmpeskridt.

Den nye Regering vil strække sig overordentlig vidt for at faa Fred snart, da Krigens Fortsættelse ogsaa efter Hindenburgs Mening er udsigtsløs.

Mandag eller Tirsdag vil jeg derfor rimeligvis hejse Fanen hernede, og mit meste Materiale ligger i Aabenraa.

I Mapperne ved højre Side paa Hylden ved Skrivebordet ligger meget Materiale, som jeg skal bruge. Der staar paa Mapperne: *Materiale til Berlin. Retssager, Strackerjan. Stockholmerkongressens Manifest*. Det er det vigtigste. Hellere for meget end for lidt.

Sagerne maa findes af Anna¹⁾ — maaske et og andet ligger paa Boghylden bag Skrivebordet — og *hurtigst muligt* sendes med sikkert Bud til Flensborg og derfra videre som *Expressbrev* til Rigsdagen, altsaa *Eilbrief*, men ikke indskrevet, da det forsinkes. Jeg skriver for det Tilfælde, at Du ikke skulde være hjemme, samtidig til Anna. Hvis hun ikke er hjemme, maa Du selv tage Sagen i Din Haand.

En af mine welfiske Kolleger sagde for et Øjeblik siden: Freden bliver under alle Omstændigheder sluttet.

I stor Hast.

3.

Kjære lille Du!

Berlin, den 5. Oktbr. 1918.

Her gaar det over alle Bredder. Rigsdagen er som en Bikube. Vi staar overfor et fuldstændigt Sammenbrud. Wilson er opfordret til at indlede Fredsforhandlinger paa Grundlag af hans 14 Punkter. Man er forberedt paa at afstaa Elsas, Lothringen og polske Landsdele. Jeg arbejder aabent for Nordslesvigs Afstaaelse og finder Forstaaelse. Freden vil efter alt at dømme komme inden Jul. Du maa godt meddele Børnene og andre det. Jeg har ved Iltelegram tilkaldt Kloppenborg og N. Nissen. Det er store verdenshistoriske Begivenheder at opleve paa nært Hold. Der er mange Studier at gjøre.

4.

Kjære lille Du!

Berlin, den 7. Oktbr. 1918.

Blot et Par Ord. Her afventer man i stærk Spænding Wilsons Svar paa Vaabenstilstandstilbudet. At han ikke gaar glat ind paa det, er man forbe-

¹⁾ Sikkert Frk. Anna Eriksen, H. P. H.'s Medhjælper under Arbejdet med Forsikringselskabet »Hafnia«s Sager.

redt paa, og man er utvivlsomt villig til om fornødent at gjøre betydelig større Indrømmelser. Jeg tror ikke, at der gives et Tilbage, nu efter at Forhandlingerne er ført ind i dette Spor. Men jeg tror heller ikke, at der vil blive indledt Forhandlinger, før de tyske Hære har rømmet Frankrig og Belgien, de østerrigske Serbien, Montenegro og Italien.

Her er Løsnet: Fred hurtigst muligt. Og der er Villighed til at bringe store Ofre for at undgaa, at Fjenden paa et senere Tidspunkt rykker ind i Tyskland og ødelægger en Del af Landet.

Med mit Arbejde hernede er jeg hidtil tilfreds. Jeg lider en Del af Søvnløshed. I Forgaars Nat sov jeg kun tre Timer, sidste Nat én Time. Men i Eftermiddag har jeg atter sovet i halvanden Time. Mine Tanker er for levende og arbejder for intensivt til, at jeg kan sove, som Tilfældet tidt er i vanskelige og store Tider.

Jeg har ingen Kjød kort. Lad sagtens Anna straks sende mig et Par. Hils Børnene.

5.

Fra H. P. Hanssen til hans Datter Astrid.

Kjære Astrid!

Berlin, den 9. Oktbr. 1918.

Pakken kom i Dag. Det Materiale, jeg skulde bruge, var med. Det er Hovedsagen. At der ogsaa var meget med, som jeg ikke skal bruge, gjør ikke noget. Den har været 4 Dage undervejs, men det gjør heller ikke noget, da Debatten¹⁾, som Du vil have set, er bleven udsat.

Men nu er der en anden Sag. Tal med Jørgensen²⁾, om han ikke kan indrette det saaledes, at han kan undvære dig i Oktober og November Maaneder. Det er ikke sikkert, at det bliver hele Tiden, men det kan gaa saaledes. Du skulde nemlig saa med mig her til Berlin som min *Privatsekretær*, da jeg vistnok faar en stor Korrespondance i den nærmeste Fremtid, og tillige gjøre anden betroet Tjeneste. Endnu kan jeg ikke se, hvorledes Forholdene videre vil udvikle sig. Der skal derfor kun træffes en foreløbig Aftale med ham for det Tilfælde, at jeg nødvendigt skal bruge Dig her. Det er jo en

¹⁾ i den tyske Rigsdag.

²⁾ Christian J., Direktør for »Den nordslesvigske Folkebank« i Aabenraa.

Selvfølge, at Din Løn paa Banken falder bort i den Tid, Du er her, og at jeg yder Dig Erstatning derfor.

Forholdene her udvikler sig foreløbig ret heldigt for os. Hils Mor og Dine Søskende.

6.

Fra H. P. Hanssen til hans Hustru.

Kjære lille Du!

Berlin, den 10. Oktbr. 1918.

Jeg kommer hjem Lørdag Aften med sidste Tog, men rejser atter Søndag Aften hened. Vil Du ikke sige til Fru Andresen¹⁾, at hun skal holde sig hjemme Søndag, da jeg har vigtige Ting at tale med hende om, før jeg atter rejser.

Jeg har skrevet til Sophus og Peter²⁾, at jeg er hjemme, saa de kommer nok.

Vil du ikke sørge for, at jeg kan faa nogle Manchetskjorter og Flipper med hened. Det er helt nødvendigt, da jeg ikke kan faa vadsket her og næsten er helt bar.

Alt er vedvarende meget spændt. Regeringen er eftergivende og villig til at rømme alle besatte Omraader før Vaabenstilstanden. Fredstrangen er meget stor. Der regnes med, at Betingelserne, som de allierede stiller, kan blive saa haarde, at Kampen atter vil blusse op, men i saa Fald kun et Par Maaneder. Længere kan Krigen efter den øverste Hærledelses Mening ikke fortsættes.

Hils Børnene.

7.

Kjære lille Du!

Berlin, den 18. Oktober 1918.

Om den politiske Stilling kan Du erfare nærmere af hoslagte Beretning, som P. Grau og M. Simonsen skal læse, men som Du ellers skal gjemme godt. Vogt nøje paa alle mine Breve herfra. Lad dem ikke ligge, saa andre

¹⁾ Enke efter Tobaksfabrikant M. A., gennem mange Aar Formand for Sprogforeningen.

²⁾ H. P. H.'s Svigersøn og Søn, henholdsvis Direktør Sophus Thomsen og Gaardejer Peter H.

kan læse dem, men gjem dem straks godt. Husundersøgelse er ikke udelukket.

Fra Danmark *kun gode* Efterretninger. Der er slet ingen Plads mere for Kritik. Alt gaar efter Ønske.

Der kom i Morges Brev med flere Meddelelser. Kr. Thomsen er her. Hilsen fra ham og Astrid.

8.

Kjære lille Du!

Berlin, den 18. Oktbr. 1918.

Hoslagt følger Breve til

A. Lebeck, Haderslev, og

Th. Thomsen, Tønder Landmandsbank, Tønder, som efter Aftale *Mandag Formiddag* skal overbringes dem personlig med *sikre* Bud.

Brevet til Sønderborg besøger *N. Nissen* denne Gang, da han netop rejser hjem. Brevet til *Flensborg* afgives i Flensborg efter Aftale.

Beretningen til *Aabenraa* følger hoslagt. Den maa ikke komme ud fra min Stue, men er der tilgængelig for Tilsynsraadsmedlemmerne og andre gode Mænd *næste Mandag*. Derefter gjemmer Du den sikkert og godt.

Det næste Bud til Hamborg med Breve og Beretninger, som indløber fra Stationerne, skal afgaa fra Aabenraa til Hamborg næste Onsdag Morgen.

Fra Danmark har jeg udmærkede Efterretninger. Alt gaar der over Forventning godt. Der er ikke længere Plads for Kritik.

NB. Vil Du ikke med næste Bud sende mig nogle Strømper.

Nis Nissens Orlovstilladelse er ikke ankommen. Derfor maa jeg alligevel medsende Brevet til *P. Kaad*, Sønderborg. Det skal afsted med sikkert Bud — maaske Anna Fischer — til Sønderborg Mandag Morgen og afleveres i Frøavlerforeningen.

9.

Ugeberetning.

Berlin, d. 18. Oktober 1918.

Præsident Wilsons sidste Note har med sin uhøflige Form og uventet store saglige Skarphed vakt megen Misstemning, som altyske og konservative Kredse søger at udnytte. I forskellige Opraab bebrejder Højrepartierne

Militærmyndighederne, at de ikke har taget tilstrækkeligt Hensyn til den nationale Ære ved at indvilge i de besatte Landsdeles Rømning. Og der er Tegn, som tyder paa, at Generalerne har ladet sig paavirke deraf og i Øjeblikket atter arbejder med Tanken om at kæmpe videre.

Indenfor Flertalspartierne slaar der her og der smaa Indignationsflammer ud, men de er matte og slukkes hurtigt. Man trøster sig med, at Notens grove og uhøflige Form er en Indrømmelse til de chauvinistiske Strømninger i England og Frankrig, og resignerer atter, fordi man betragter Kampens Fortsættelse som haabløs. I Øjeblikket er Flertalspartierne stemte for, at der skal svares i en skarp Form, men *sagligt imødekommende*, for at Fredsforhandlingerne kan komme i Gang.

Hvad Nordslesvig angaar, udvikler Forholdene sig vedvarende gunstigt. De foruroligende Rygter, som vi paa Tilsynsraadmødet hørte nordfra, maa mildest talt betegnes som meget stærkt overdrevne¹⁾. Jeg har siden da faaet *sikre* Efterretninger, som fjerner alle Bekymringer af den Art og maa betegnes som i *enhver Henseende fuldt tilfredsstillende*. At Pressen af alle Partiretninger, deriblandt ogsaa Regeringsbladet »Politiken«, allerede har taget klart og utvetydigt Standpunkt, vil man allerede have set i Nordslesvig. Et af et stort Antal højtansete Mænd og Kvinder undertegnet Opraab vedrørende Nordslesvig er umiddelbart forestaaende. Paa Enkeltheder kan jeg iøvrigt ikke indlade mig.

Den *tyske* Presse begynder at tage Notits af den danske Presses Udtalelser om Sagen. Vi har i Gaar begyndt at udsende oplysende Tryksager her-nede. Jeg har atter haft Lejlighed til at drøfte Sagen indgaaende med Dr. *David*, som nu officielt er udnævnt til Understatssekretær i Udenrigsministeriet. Han stiller sig velvilligt forstaaende. Efter Opfordring er jeg i Dag ved at ordne et ret omfattende Materiale til ham, da han vil studere Spørgsmaalet indgaaende. Paa Enkeltheder kan jeg ikke indlade mig.

Den Skarphed, der er kommen ind i Forhandlingerne, vil rimeligvis trække Sagen længere ud. Uden at vække for stærk Opmærksomhed udadtil for ikke for tidlig at fremkalde Modbevægelser, bør vore Tillidsmænd ved-

¹⁾ Der var virkelig i Nordslesvig gaaet Rygter om, at Stemningen i Danmark var meget daarlig, og at der var Tanker fremme om kun at tage Nordslesvig tilbage, naar det danske Folk ved en almindelig Folkeafstemning gav sit Samtykke dertil. (H. P. Hanssen: Grænse-spørgsmaalet, S. 12).

varende arbejde energisk under Haanden for at styrke Haabet og rejse Modet blandt vore Meningsfæller og for at svække Hjemmetyskernes Mod og fratage dem Lysten til at tage Del i Modaktioner imod os.

Det er vigtigt, at der afgives korte Beretninger om Stemningens Udvikling paa de forskjellige Strøg, og at der holdes skarp Kontrol og ufortøvet aflægges Rapport om ethvert Forsøg paa at rejse en Modbevægelse, som Tillidsmændene faar Øje paa, for at vi i Tide kan modarbejde den virksomt.

Det maa indskærpes alle vore Venner, at vi staar overfor et *Nu eller Aldrig*, og at de alle maa arbejde virksomt med i den sidste store Slutningskamp.

Politisk Oversigt.

(Vedlagt foranstaaende med paaført Notits: [Til] P. Grau og M. Simonsen.)

Berlin, 18. Oktober 1918.

Præsident *Wilson's* sidste Note har vakt en ret stærk Modbevægelse og i altsyn og konservative Kredse skærpet Modstanden imod Regeringens energiske Fredsbestræbelser. I forskjellige Opraab bebrejdes det indirekte Militærmyndighederne, at de ikke har taget tilstrækkeligt Hensyn til den nationale Ære, da de gik ind paa *Wilson's* Krav om at rømme de besatte Landsdele. Der er Tegn, som tyder paa, at Generalerne har ladet sig paavirke heraf, og at de siden i Gaar sysler med Tanken om at kæmpe videre. Alle er dog — indenfor Flertalspartierne — enige om, at selv om man af Modbevægelsen skulde blive nødt til at fortsætte Kampen, vil den kun kunne fortsættes i et Par Maaneder.

Indenfor Flertalspartierne slaar der her og der smaa Indignationsflammer op, men de er matte og slukkes hurtigt. Man trøster sig i det hele og store med, at Notens grove og uhøflige Form er en Indrømmelse til de chauvinistiske Strømninger i Vestlandene, og synes at være tilfreds med, at der atter svares skarpt i Formen, men iøvrigt, — *sagligt imødekommende*, for at Forhandlingerne ikke skal briste.

Hvad Nordslesvig angaar, udvikler Forholdene sig vedvarende *gunstigt*. De foruroligende Rygter, som naaede os nordfra paa Tilsynsraads mødet, maa mildest talt betegnes som *meget stærkt overdrevne*. Jeg har siden da

sikre Efterretninger, som fjerner alle Bekymringer i den antydede Retning, og som maa betegnes som *i enhver Henseende fuldt ud tilfredsstillende*. Paa Enkeltheder kan jeg ikke inklade mig. At den danske Presse uden Hensyn til Partistandpunkt allerede har tonet rent Flag, vil De kunne se. Andre offentlige Skridt er under Forberedelse og kan ventes i disse Dage. Alt gaar i denne Henseende glat og godt.

I Rigsdagen har jeg atter drøftet Sagen indgaaende med Dr. *David*, som jo nu officielt er udnævnt til Understatssekretær i Udenrigsministeriet. Han stiller sig i det hele velvilligt forstaaende. Jeg er i Dag efter Aftale ved at ordne et ret omfattende Materiale for ham, da han vil sætte sig grundigt ind i Spørgsmaalet. Grev Brockdorf-Rantzau¹⁾ er hernede, og Dr. David vil bl. a. ogsaa drøfte Sagen med ham i Dag eller i Morgen.

Ententens skarpe Betingelser vil trække Sagen noget i Langdrag. Dette maa vi tage Hensyn til. Vi maa ikke gaa altfor haardt paa for ikke for tidlig at faa en for stærk Modbevægelse. Dette gælder dog kun vor *offentlige Optræden*. Under Haanden maa vi derimod vedvarende energisk søge at rejse Modet og Haabet hos vore egne og at fratage Hjemmetyskerne Lysten til at gaa imod os.

NB. Beretningen bliver paa mit Kontor. Næste Beretning afgaar herfra Onsdag.

10.

Fra H. P. Hanssen til hans Hustru.

Kjære lille Du!

Berlin, den 22. Oktober 1918.

Beretningen, som følger, skal Du rolig lade ligge til paa Lørdag, da Grau og M. Simonsen atter kommer.

Jeg staar i Øjeblikket meldt til Ordet med 5 Talere foran mig. Jeg venter at faa det i Morgen. Det er en vanskelig Opgave at tale til en saa broget sammensat Tilhørerkreds: Vor nye Regering og Partier, hele Nordslesvig, Danmark — alle Partier, Norden og Ententen. Det giver et ret ubehageligt Tryk, at der skal tages Hensyn til saa mange Sider.

Iøvrigt er Stemningen mat. Folk er trætte, man længes efter afgjørende Handlinger. Paa en ny alvorlig Opblussen af Kampen tror jeg ikke. Hilden-

¹⁾ Tysk Gesandt i København.

brand¹⁾ sagde i Dag til mig: Wilsons Betingelser kan blive saaledes, at vi ikke kan tage imod dem, men maa kæmpe videre. Saa vil det dog kun vare fjorten Dage, inden vi maa overgive os! Wendel²⁾ lykønskede mig til, at jeg snart vilde kunne aande i et frit Land. Dr. Blunck³⁾ spurgte spøgefuldt, om jeg var her endnu. Han troede, at jeg allerede stod med det ene Ben i Danmark. Jeg svarede: Snart staar jeg der med dem begge.

Næste Bud til Hamborg skal afgaa Lørdag. Jeg savner meget stærkt Vadsk. Vi vil ogsaa gjerne have nogle Pærer med. Fødevarer har vi foreløbig nok. Jeg har faaet en stor Pakke fra Billeslund. Hils Børnene.

Peter og Bjørn⁴⁾ maa godt læse Beretningerne.

11.

Beretning.

For P. Grau og M. Simonsen.

Berlin, d. 22. Oktober 1918.

Det nordslesvigske Spørgsmaal drøftes nu saa at sige dagligt af den samlede danske Presse. Den norske og svenske Presse yder vægtige Bidrag til Diskussionen. Og Bevægelsen er allerede slaaet ind over Tyskland, hvor de fleste større politiske Blade i den sidste Uge har bragt mer eller mindre indgaaende Indlæg om Sagen. Af den tyske Presses Udtalelser fortjener en længere, af det herværende Udenrigsministerium inspireret Artikel i det sidste Søndagsnummer af »Hamb[urger] Fremdenblatt« (20. Oktober) særlig Opmærksomhed. Den er velvilligt imødekommende og har, efter hvad der berettes fra Flensborg, helt nedslaaet Modet hos brede Lag af Borgerstanden i denne By. Megen Opmærksomhed hernede har ogsaa Tonen i Regeringsbladet »Nord[deutsche] Allgem[eine] Zeitung« vakt. Hvem der forstaar at læse mellem Linjerne, skriver et tysk Blad, fatter hurtigt, at man er villig til at gjøre Indrømmelser.

Efterretningen om at den danske Regering har afgivet en Note i Berlin, er urigtig og ogsaa dementeret baade af den danske og den tyske Regering.

1) Tysk socialdemokratisk Rigsdagsmand.

2) Elsass-lothringisk do.

3) Frisindet tysk do.

4) H. P. Hanssens Sønner.

En Note vilde ogsaa have været forfejlet. Sagen vil ikke, som adskillige i Danmark synes at have næret Frygt for, blive løst som et dansk-tysk Mellemværende under Haanden, men som et internationalt Anliggende paa den almindelige Fredskongres. En anden Sag er, at Spørgsmaalet søges løst i Forstaaelse med Tyskland. Derved bygges vor Fremtid mere sikkert, thi der maa regnes med, at Tyskland, som rimeligvis, trods Landafstaaelser i Øst, Vest og Nord, vil gaa ud af Krigen forøget med 10 Millioner Tysk-Østerligere, atter vil komme til Kræfter og i Fremtiden staa som en mægtig Nabostat.

Jeg har i Gaar afleveret et udførligt Materiale vedrørende det nordslesvigske Spørgsmaal til Understatssekretær Dr. David. Endvidere har jeg afleveret Materiale til flere Kolleger. Vi har udsendt trykt Materiale til flere Hundrede tyske Politikere, Journalister og i det hele Mænd i fremstaaende og indflydelsesrige Stillinger. Det kan vel nok siges, at det er mange ubehageligt, at Spørgsmaalet rejses nu. Der spores her og der nogen Pirrelighed. Men mange ønsker mig til Lykke med, at jeg snart kan komme til at aande i et frit Land.

Hjemme maa vi nu have vor Opmærksomhed særlig fæstet paa de sløje Strøg i Aabenraa Amt, paa Slogs Herred, Løgumklosteregren og Tønder By. Her maa gjøres et energisk Forarbejde baade med Henblik paa Indsamlingen af Underskrifter og paa den endelige Afstemning.

Det er meget glædeligt, at Pengeindsamlingen er gaaet saa godt. Fru Andresen er lidt betænkelig ved at have saa mange Penge liggende. Jeg holder det ogsaa for rigtigst, at de fordeles paa flere Konti. Jeg foreslaar derfor, at vi indsætter 40.000 Mk. i Haderslev Bank og 40.000 Mk. i Nordborg Sparekasse som de Pengeinstitutter, der staaar Bestyrelsen nærmest. Bank- og Sparekassebøgerne kan vi eventuelt henlægge i min Box i Nordslesvigske Folkebank, da den ikke kan aabnes af Myndighederne paa Grund af min Immunitet som Rigsdagsmand. En større Sum kan vi tage herved.

Jeg har meldt mig til Ordet i Dag og faar det rimeligvis i Morgen, da der kun staaar fire Talere foran mig paa Talerlisten. Opgaven er lidt vanskelig, da det er en meget broget Tilhørerskare, jeg taler til! Den ny mig velvilligt sindede Regering og Rigsdagen, Nordslesvig, de forskellige Partier i

Danmark og desuden Ententen. Det kan ikke godt andet end gaa ud over Talens Friskhed, naar der skal tages Hensyn til saa mange Sider.

Jeg haaber, at der nu fra i Morgen af indgaar regelmæssige Beretninger fra alle Egne af Landet, saa vi faar et klart Overblik over Stillingen. Dette er nødvendigt af Hensyn til Arbejdet, som skal gøres.

12.

Fra H. P. Hanssen til hans Hustru.

Kjære lille Du!

Berlin, den 25. Oktbr. 1918.

Hoslagt Beretningen til Mandagssammenkomsten. Den fremlægges som sædvanlig paa min Stue og maa foruden af Tilsynsraadsmedlemmerne ogsaa læses af Fru Andresen, Poula¹⁾, Peter og andre gode Folk efter Dit Skjøn. Bagefter gjemmer Du den.

Jeg er helt godt tilfreds med min Tale. Den blev hørt med megen Opmærksomhed. Merfeld, Redaktør fra Køl'n, sagde Dagen efter til mig, han er ellers en Mand af faa Ord, at det havde glædet ham at høre mig, han havde skrevet til sit Blad, at jeg havde talt »fint og virkningsfuldt«. Det var alt, hvad jeg kunde forlange. Om det saa var Leube²⁾, kom han og komplimenterede mig.

Svaret, som Regeringen gav, lød afvisende, men som Du kan se af Beretningen, kom en høj Embedsmand — Understatssekretær *Dr. David* — straks efter hen til mig paa min Plads og sagde, at Wilsonprogrammets Grundsætninger, som Regeringen vilde udføre loyalt, ogsaa havde Gyldighed for os. Det var kun vor formelle juridiske Ret efter § 5, som Regeringen bestred. Alt udvikler sig saaledes vedvarende godt.

Jeg havde Kloppenborg, Nis Nissen, Andr. Grau, Hübbe³⁾ fra Haderslev og — den danske Gesandt Grev Moltke som Tilhørere, da jeg talte.

Iøvrigt har jeg stadig meget travlt, og mine Tanker er, som altid under vigtige politiske Situationer, saa livlige, at jeg i Reglen kun faar 4—5 Timers Søvn hver Nat. Sidste Nat sov jeg ikke fra Kl. 2 af. Men det er godt,

¹⁾ Fru Poula Fink († 1944) g. m. Købmand, senere Borgmester i Aabenraa Holger F.

²⁾ Tysk frisindet Rigsdagsmand.

³⁾ Bankdirektør H.

at jeg har sovet paa Forlæg paa Højtoft. I Dag har jeg ladet mig interviewe af »Politiken«s Korrespondent og leveret Stof til det hollandske Blad »Nieuwe Rotterdamsche Courant«.

Vadskan er ankommen i Dag, og det var godt. Jeg har været frygtelig forlegen. I Morges maatte jeg tage en Skjorte paa, som jeg havde baaret to Dage før og opsøge en gammel snavset Flip. Saa løb jeg ud, var i tre Butikker uden at kunne opdrive en Flip og fik saa i den fjerde to Flipper, som kostede 15 Mark. Skjorter havde de ingen Steder paa Lager. Jeg kunde først faa i næste Uge og saa til godt 100 Mark Stk. Men da jeg saa kom hjem i Middags, fik jeg endelig Vadsk, og Nøden var dermed slukket.

Her er uhyre bevægede Tider. Jeg tror ikke, at Kejseren holder sig. Udenfor Slottet stod der i Gaar en Kuffert og en Cylinderhat.

Hils Børnene.

13.

Ugeberetning.

Berlin, d. 25. Oktober 1918.

Sagen udvikler sig vedvarende godt. Min Tale i Rigsdagen foreligger antagelig allerede i Nordslesvig. Den blev modtaget med langt større Velvilje, end jeg havde ventet. De Konservative var ganske vist noget ophidsede, men langt ind i de national-liberale Kredse har jeg fundet Forstaaelse og Tilslutning, saaledes bl. a. til min egen Overraskelse hos Formanden for »Deutscher Bauernbund«, Rigsdagsmand Wachhorst de Wente. Pressen har ligeledes taget meget sagligt, til Dels endog velvilligt paa Sagen.

Udenrigsminister *Solfs* Svar kjendes antagelig ligeledes i Nordslesvig. Det er tilsyneladende afvisende, men i Virkeligheden kun paa et enkelt Punkt. Hvad Regeringen, i nøje Overensstemmelse med alle tyske Regeringer siden 1866, bestrider, er kun, at man fra dansk Side kan udlede et *formelt juridisk Krav* ¹⁾ paa en Folkeafstemning af Pragfredens § 5. Derimod vedgaar den, at Wilsonsprogrammet Grundsatninger ogsaa har Gyldighed for Nordslesvig. Umiddelbart efter at Udenrigsminister *Solf* havde talt, kom en af de højeste Embedsmænd i Udenrigsministeriet hen til mig paa min

¹⁾ Saaledes bør det antagelig læses. I Beretningen synes dog Ordet *Krav* at være blevet rettet til *Ret*.

Plads i Rigsdagen og erklærede overfor mig: »For at forebygge Misforstaaelser har jeg at meddele Dem, at Regeringserklæringens Indledning, hvorefter Wilsonsprogrammet Grundsatninger skal gennemføres loyalt i alle Retninger og i alle Enkeltheder, ogsaa gælder for Nordslesvigs Vedkommende. Hvad Regeringen nægter er kun, at man fra dansk Side kan gjøre et formelt juridisk Krav gældende. En lignende Erklæring vil vor Gesandt i Kjøbenhavn afgive overfor det danske Udenrigsministerium«. Denne Meddelelse maa behandles som fortrolig og ikke benyttes overfor Offentligheden. Men derimod er det i Sagens Interesse, at man alle Vegne, hvor man møder Tvivl, bestemt hævder, at Wilsonprogrammet ogsaa efter Regeringens Erklæring omfatter os.

Elsas-Lothringerne, som er blevne forskræmte under fire Aars Militærdiktatur, vilde have trykket sig. Men efter at Dr. Ricklin under en Samtale med mig havde faaet Vished for, at jeg vilde tone rent Flag, blev de bange for at blive isolerede, og i sidste Øjeblik bestemte de sig til ligeledes at hæve Visiret. Dette var heldigt for mit Vedkommende, idet min Tale nu overalt baade i Ind- og Udlandet er bleven omtalt og behandlet sammen med Polakkernes og Elsas-Lothringernes, og vor Sag dermed kjædet sammen med deres under de internationale Fredsdrøftelser.

De almindelige politiske Forhold er meget bevægede. Der er ringe Stemmning udenfor de altskye og konservative Kredse for Krigens Fortsættelse. Kravene om, *at baade Kejseren og Kronprinsen skal træde tilbage* for at bane Vej for Freden, vokser i Styrke fra Dag til Dag. Endog i national-liberale Kredse taler man nu om det som den bedste Løsning.

Efter hvad der berettes mig, har der i Nordslesvig været udbredt et Rygte om, at Danmark havde afsluttet en Særtraktat med Tyskland, hvorefter Haderslev Amt skulde afstaas til Danmark. Dette Rygte er helt uhjemlet. I Danmark udvikler alt sig ligeledes meget heldigt. Regeringen og Rigsdagen — alle Partier — er helt enige. Man kræver Nordslesvig ned til Afstemningslinjen og er villig til at overtage alle de økonomiske Byrder, som Nordslesvigs Gjenforening med Danmark kan paaføre den danske Statskasse.

Jeg maa paany indskærpe Tilsynsraadets Medlemmer, at de i hver Uge maa give mig en kort skriftlig Beretning om Stillingen i deres Distrikt,

særlig om Stemningen blandt Danske og Tyske, enkelte Tyskeres Udtalelser m. m., og særlig straks at indberette, naar de erfarer noget om tyske Modaktioner. Det er ganske nødvendigt, at jeg faar disse Beretninger, for at jeg altid kan have et klart Overblik over Stillingen hernede.

Saasnart Tyskerne begynder at røre sig i større Udstrækning, maa vi svare med en Modbevægelse.

N.B. Det maa bestemte, eventuelt ved Tilintetgørelse, forebygges, at Beretningen kommer i urette Hænder.

14.

Fra H. P. Hanssen til hans Hustru.

Kjære lille Du!

Berlin, den 26. Oktbr. 1918.

Endnu et Par Ord. Der maa Mandag Morgen eller Søndag afgaa sikre Bud med Brevene til Lebeck, Haderslev, P. Kaad, Sønderborg, og Th. Thomsen, Tønder Landmandsbank. Afgaar der Bud til Sønderborg Søndag, skal Brevet til P. Kaad afleveres til Fru Bossen, men egenhændigt.

Tak for Fødevarerne. Karbonaden var lækker og meget kjærkommen, da vi i denne kjødløse Uge mest er henvist til at spise Svampe og Kartoffler. Smør er vi velforsynet med, da jeg har faaet flere Pakker tilsendt. Rullepølse og Ost har vi ogsaa, saa vi lider ingen Nød. Nogle gode Pærer vil vi nok have med næste Bud.

Astrid maa blive her foreløbig, da vi har meget travlt. Jeg har nu begyndt at arbejde med den udenlandske Presse.

Hils Børnene.

15.

Beretning.

Berlin, d. 29. Oktober 1918.

Censuren har forbudt den nordslesvigske Presse at aftrykke tyske Blades Kommentarer til min Tale i Rigsdagen. Men da dette Forbud, saavidt jeg hidtil har kunnet se, ogsaa gjælder for den *tyske* Presse i Nordslesvig, har jeg med Henblik paa Muligheden af tyske Modaktioner i Nordslesvig ikke villet henvende mig til Regeringen desangaaende. Ellers antager jeg, at

jeg ved dens Indgriben kunde faa Censurforbudet ophævet. Skulde den tyske Presse imidlertid tage Affære, vil jeg straks ved personlig Henvendelse til Regeringen søge ogsaa at faa Mundkurven taget af vor Presse.

Den tyske Presses Kommentarer til min Tale i Rigsdagen har ellers gjen-nemgaaende været velvillige, nogle bittert beklagende, enkelte som Ham-burger Nachrichten's affattede efter det gamle Højforræderi-Mønster. I Rigsdagen havde jeg god Sangbund. Ikke faa Kolleger har baade den Dag og senere privat udtalt deres Tilslutning til mit Standpunkt.

Efter min Opfordring har »Politiken«s Repræsentant — desværre den eneste danske Journalist, der er her i Berlin — begyndt en Række Interviews af tyske Politikere til »Politiken«. Forud derfor havde han en Samtale med mig, under hvilken jeg fik Lejlighed til at sige, at jeg havde Grund til at antage, at Regeringen var villig til at anvende de Wilsonske Grundsætning-er paa Nordslesvig, selv om den bestred en dansk formel juridisk Ret til en Afstemning. Det næste Interview er af Professor *Dr. Neumann-Hofer*¹⁾. Det er før Afsendelsen bleven mig forelagt og er faldet godt ud. Der vil følge 5—6 flere, som alle forelægges mig til Godkjendelse, før de afsen-des. Et Interview med *Bernstein*²⁾ er ligeledes faldet godt ud.

Hvad den storpolitiske Situation angaar, gaar Strømningerne indenfor Flertalspartierne absolut i fredsvenlig Retning. Sidste Lørdag stod alt ellers endnu paa Vippen. Hindenburg og Ludendorff ankom Lørdag Morgen til Berlin uden i Forvejen at have underrettet Rigskansleren om deres An-komst. De søgte straks direkte Forbindelse med Kejseren. I Forvejen havde de sendt Depecher til Krigsministeriets Pressekonference med Meddelelse om, at Hæren og Flaaden rejste sig imod den i Wilsons sidste Note krævede Kapitulation. Og de søgte nu at paavirke Kejseren i samme Retning, skjønt Vaabenstilstandskravet var rejst af dem. Kejseren vaklede, og opad Dagen var Situationen saa tilspidset, at der var stor Fare for Militærdiktatur. Rege-ringen viste imidlertid stor Handlekraft, og inden Aften maatte Ludendorff bide i Græsset.

Regeringens Beslutningsdygtighed og Handlekraft vokser i det hele fra Dag til Dag. Socialdemokraterne hævder med stigende Styrke, at Tanken

1) Adolf N.-H., Dr. ser. pol., ogsaa tysk frisindet Rigsdagsmand.

2) En af de mest fremstaaende tyske socialdemokratiske Politikere.

om at organisere et sidste »nationalt Forsvar« maa skrinlægges. Selv om Kampen vil kunne fortsættes i et Par Maaneder, vil det, skjønt det vil kræve Hundrede Tusinder af nye Blodofre, ikke forbedre, men kun forværre Tysklands Stilling. De kræver derfor Fred paa de Betingelser, der nu kan opnaas.

Disse Betingelser vil være haarde. Jeg var i Gaar hos *Bernstein*, som lige havde haft Besøg — et Tidens Tegn — af en Regeringspræsident og en Kaptejn i den store Generalstab. De regnede med, at de Allierede ikke blot som Vaabenstilstands Betingelser vilde kræve, at *Metz* og *Strassburg*, men tillige at *Köln* og *Mainz* skulde rømmes og besættes af allierede Tropper, Undervandsbaadene stilles under engelsk Kontrol m. m. m. Som Fredsbetingelser ventede de foruden Landafstaaelserne, at der vilde blive Tyskland en Krigsskadeserstatning paa 100 Milliarder Mark paalagt.

Naar disse eller lignende Vaabenstilstands- og Fredsbetingelser først bliver bekendt, kan vi vistnok regne med, at mulige planlagte tyske Modaktioner vil miste al Kraft. Med Henblik derpaa er det, jeg mener, at det er rigtigst ikke at røre ved Censurforbudet, saalænge den tyske Presse holder sig i Skindet.

Men vi maa vedvarende have vor Opmærksomhed stærkt henvendt paa de sløje Egne og søge at paavirke Hjemmetyskerne over hele Landet med de truende uhyre vanskelige økonomiske Forhold i Tyskland overalt, hvor Lejlighed bydes.

Der maa sørges for, at jeg ugentlig faar Beretninger fra alle Distrikter, saa jeg har et klart Overblik over Stillingen. Til næste Måndag forbereder jeg et Forslag om en almindelig med min Tale parallelt løbende Aktion.

N.B. Beretningen bliver paa mit Kontor.

16.

Fra H. P. Hanssen til hans Hustru.

Kjære lille Du!

Berlin, den 30. Oktober 1918.

Hoslagt Beretningen, som P. Grau og M. Simonsen kommer for at læse paa Lørdag. Du maa benytte Lejligheden til at skrive, nu da Brevene gaar udenom Censuren. Jeg maa have Besked om, hvem der kommer hver Mandag, hvorledes Stemningen er m. m. Det er nødvendigt, at jeg til enhver

Tid har et klart Overblik, og Du maa huske, at Du er mine Øjne og Øren, mens jeg sidder her. Du maa derfor endelig give mig en kort Redegørelse for, hvad der er foregaaet i de sidste Dage, med hvert Bud, som gaar herved.

Næste *Lørdag* skal der *ikke* afgaa Bud fra Aabenraa. Astrid rejser da helt hjem herfra og bliver hjemme *Søndag* over. *Mandag* tager hun atter herved og tager med, hvad der er indgaaet.

Alt gaar ellers vedvarende godt. Vil Du ikke sørge for, at Astrid kan faa nogle Skjorter med herved næste *Mandag*. De politiske Nyheder kan Du se af Beretningen. ... Saa kun Hilsner til Jer allesammen.

17.

Kjære lille Du!

Aabenraa¹⁾, d. 1. Novbr. 1918.

Ja, denne Gang kommer Astrid helt hjem, saa kan hun fortælle nærmere om, hvordan vi har det.

Næste *Lørdag* vil der komme flere for at ordne Underskrifterne paa *Opraabet*²⁾, som følger med *Ugeberetningen*. Sørg for, at det er godt varmt paa min Stue, saa de kan være der, ligeledes paa *Mandag*.

Jeg har meget om Ørene og desværre ikke længere Tid til at føre min *Dagbog*, skønt jeg oplever meget af Interesse. Tiden gaar frem med *Stormskridt*. Vi er midt i — den heldigvis endnu ublodige — *Revolution*. Jeg tror ikke, at *Kejseren* holder sig ret længe. Baade han og *Kronprinsen* vil blive nødt til at gaa. *Pressens Sprog* bliver *Dag for Dag* mere truende og bestemt. *Foreløbig* er *Kejseren* uden *Regeringens Vidende og Billigelse* i Gaar afrejst til det store *Hovedkvarter*.

Fredsviljen vokser for hver *Dag*, der gaar. *Vaabenstilstands-* og *Freds-* betingelserne vil blive haarde, men desuagtet antagne. Nogle *Maaneders Kamp* vil koste uhyre *Ofre* af enhver *Art* og kun forværre *Stillingen*. Det er alle klarttænkende *Politikere* enige om. Jeg tør ikke sige, at vi har *Fred* inden *Jul*, thi *Fredsforhandlingerne* vil tage lang *Tid*, fordi der er en *Mangfoldighed* af *Spørgsmaal*, som skal ordnes. Men jeg tror, at *Krigen er forbi*

¹⁾ Fejlskrift for Berlin.

²⁾ Det d. 12. November offentliggjorte *Opraab* fra alle danske politiske, nationale og økonomiske *Organisationer* i *Nordslesvig*.

inden Jul. Udsigterne for os er vedvarende gode, blot vi passer paa og er paa vor Post. Men der maa smedes, mens Jernet er varmt.

Mine Nerver er nu ved at komme noget mere i Ro. I den sidste Tid har jeg sovet noget mere. Men helt godt er det endnu ikke. Tankerne er for levende. Og der er for meget, som de maa arbejde med.

...

Ja, nu kan Astrid jo aflægge mundtlig Beretning om Livet hernede. Hils Børnene.

18.

Ugeberetning.

Berlin, d. 1. November 1918.

Den tyske Presse har i den sidste Uge, til Dels i Tilknytning til min Tale i Rigsdagen, sysselsat sig ret indgaaende med det nordslesvigske Spørgsmaal. De fleste Blade har ganske vist kun bragt kortere Notitser, men et Antal større politiske Organer, jeg nævner »Hamb. Fremdenblatt«, »Köln. Zeitung«, »Frankfurter Zeitung«, »Leipziger Neueste Nachrichten« har dog ogsaa, enkelte endog gjentagne Gange, behandlet Spørgsmaalet i længere Artikler. Tonen har helt igjennem været saglig, beklagende, men tillige resignerende. Enkelte Undtagelser stadfæster kun Reglen.

Med Forhandlingerne i Rigsdagen er det ligeledes lykkedes paany at henvende Udlandets Opmærksomhed paa Sagen. »Times« i England, »Temps« i Frankrig, ja endog Bolschewikernes Hovedorgan »Prawda« i Moskow har saaledes i den sidste Uge bragt Artikler om det nordslesvigske Spørgsmaal, og den norske og svenske Presse behandler det i samme Omfang som den kongerigske. Alt dette er glædeligt, fordi det nu gjælder om at holde Opmærksomheden fæstet paa Spørgsmaalet, ogsaa internationalt set, indtil det har fundet en tilfredsstillende Løsning.

De parlamentariske Repræsentanter for Hertugdømmerne har ikke opponeret imod mig, ikke offentligt, men heller ikke privat. De holder en Operation for uundgaaelig. Deres Udtalelser paa Tomandshaand er ikke prægede af Uvilje eller Bitterhed imod os, men af en vis Medfølelse med de tyske Mindretal i de nordslesvigske Byer. Opposition af nogen Betydning kan ikke ventes fra den Kant.

Derimod begynder Tyskerne i Nordslesvig nu at røre paa sig. I Flensborg Byraad stillede Formanden Justitsraad Dr. *Löbmann* for nogle Dage siden Forslag om Vedtagelse af en Resolution, som i stærke Udtryk protesterede imod Nordslesvigs Gjenforening med Danmark. Socialdemokraterne nedlagde imidlertid Protest imod dens Behandling, fordi Byraadene ikke maa befatte sig med Politik, og Dr. *Löbmann* tog derefter sit Forslag tilbage.

I alle Byer fra Flensborg nordpaa har Tyskerne afholdt hemmelige Møder for at drøfte Situationen. Møderne har været besøgt af Repræsentanter for alle Partier. Der bevares megen Hemmelighed. Men saa meget staar dog fast: Der er dannet et *Hovedudvalg* i Flensborg med *Underudvalg* i de øvrige Byer. I disse Udvalg har Repræsentanter for alle Partier, ogsaa *Socialdemokrater*, Sæde. Formaalet er »energisk at tage Standpunkt til Nordslesvigs Afstaaelse«, og at sprede Oplysning sydpaa. Den første Fælleskorrespondance er i Dag opdukket i tyske Blade. Det hedder bl. a. i den, at »Rigsdagsmand Hanssens Tale i Rigsdagen ikke vil blive uden saglig Imødegaaelse«.

Paa Mødet i Flensborg blev der, hvad ogsaa Justitsraad *Löbmann* har slaaet paa, besluttet, at der »skal gjøres Danskerne vidtgaaende Indrømmelser paa det sproglige Omraade, saavel som med Hensyn til Forenings- og Forsamlingsretten, det kommunale Selvstyre og den politiske Frihed i al Almindelighed, men Nordslesvigs Afstaaelse er udelukket. Skal der foretages en Afstemning, maa det hævdes, at Slesvig er en Helhed. Afstemningen maa derfor foretages i Hertugdømmet under ét, og et stort Flertal vil i saa Fald stemme for at blive ved Tyskland«.

Vi kan altsaa nu i en nær Fremtid vente en tysk Modaktion og maa *straks* imødegaa den. Vort første Slag maa føres gennem *Pressen*. Den har som bekjendt hidtil staaet under Præventiv-Censur. Det vil sige, at hver Linje i Bladet skulde forelægges Censor, før den blev trykt. *Sidste Onsdag blev denne Forcensur ophævet*. Vi behøver derefter ikke forud at forelægge Censor, hvad vi optager i Bladet. Vort Modtræk bør bestaa i, at vi udsteder et *Opraab*, som underskrives af saavidt muligt *alle vore politiske, nationale og økonomiske Organisationer* uden Vedføjelse af Navne. Et Udkast medfølger som Bilag. Det bør altsaa ikke blot underskrives af vore store nationale Foreninger og Fællesorganisationer, men tillige af vore selskabelige

Foreninger, lokale Landboforeninger, Kvindeforeninger, *Banker*, *Sparekasser* m. m. m. Jo flere, jo bedre. Det er Massen, der her skal virke udadtil.

Med dette Opraab vil vi vække megen Opmærksomhed og paany sætte Spørgsmaalet under Debat. Polakkerne fører en Parallelaktion. Vi maa regne med blegsottige Betæneligheder og smaatskaarne, forknytte Indvendinger. Men de maa fejles til Side og overvindes. Tiden er revolutionær. Riger styrter sammen, og »Kronerne triller hen ad Gaderne«, som det for et Par Dage siden blev sagt her i Rigsdagen. Gamle Vedtægter og Sædvaner vedrørende de enkelte Foreningers og Selskabers Virksomhedsomraader maa derfor kastes over Bord. Vor Skæbne ligger nu i vor egen Haand, og med den Ansvarer for vor egen, vore Børn og Børnebørns, vor Landsdels Fremtid. Men der maa smedes, mens Jernet er varmt. Der maa handles, handles handles!

Der maa straks paa dette Mandagsmøde optages en Fortegnelse over Organisationerne i hvert enkelt Amt. Deltagerne i Mødet maa dele dem imellem sig efter praktiske Synspunkter og skaffe Underskrifterne eller rettere de paagjældende Bestyrelsens Indvilgelse inden den næste *Lørdag*. Der maa udpeges en enkelt Mand, som samler dem fra Amtet og rejser med dem til Aabenraa næste *Lørdag* for at aflevere dem til Vælgerforeningens Bestyrelse (Simonsen og Grau), som er der paa mit Kontor. Her bør der opstilles en alfabetisk ordnet Liste over Organisationerne. De Organisationer, der muligvis trykker sig af Hensyn, som bør jages til Bloksbjerg, maa have en sidste kraftig Opfordring til at slutte Trup. Og næste *Tirsdag* d. 12. November maa Opraabet samtidig kunne offentliggjøres paa første Side i alle vore Blade. Vi vil dermed slaa et stort Slag. Massepetitionen maa gjemmes til senere.

Under Opraabet skriver vi blot Foreningens Navn eller Selskabets Firma, f. E. Als Nørre Herreds Landboforening, Haderslev Bank, Den nordslesvigske Vælgerforening, Sundeved og Omegns Sparekasse, Byggeselskabet Folkehjem, Nordslesvigsk Kvindeforening, Alsisk Frøavlrselskab, Aktieselskabet Modersmaalet osv. osv. Men vi maa selvfølgelig i hvert enkelt Tilfælde have Bestyrelsens skriftlige Samtykke. Opraabet maa derfor trykt eller maskinskrevet forelægges de enkelte Bestyrelser, som underskriver det, og derefter overgives [det] til Vælgerforeningens Bestyrelse.

Der er ikke Tid til Raadslagninger. Der maa handles hurtigt. Jeg haaber imidlertid, at Forslaget vinder almindelig Tilslutning, og at alle Tilsynsraadsmedlemmer og Tillidsmænd vil tage energisk fat, for at vi kan faa et saa smukt samlet Resultat som muligt og slaa et Slag, der vækker Opmærksomhed over hele Tyskland, hele Norden og videre ud.

19.

Ugeberetning.

Berlin, d. 8. November 1918.
(Afsendt d. 10. Novbr.).

Vi har her Revolution. Der afgaar i Dag ingen Tog fra Berlin. Post-, Telegraf- og Telefonforbindelsen med Omverdenen er afbrudt. Paa alle Gadehjørner er der opstillet Militærposter, paa de vigtigste Steder er der posteret Maskingeværer. 20.000 Mand staar rede til at nedslaa den ventede Rejsning. Og fra alle Sider indløber der Jobsposter til Regeringen om Revolutionens rivende Fremskridt i Riget. Der er under disse Forhold ikke megen Ro til at skrive Beretninger, og det er meget tvivlsomt, om denne Beretning kan naa Nordslesvig til næste Mandag.

Vi har i denne Uge især søgt at paavirke Stemningen udadtil. Vi har faaet længere, oplysende danskvenlige Artikler om Nordslesvig indrykkede i det betydeligste og mest udbredte hollandske Blad »Nieuwe Rotterdamsche Courant« og i det mest udbredte sydtyske national-liberale Blad »Münchener Neueste Nachrichten«. Begge disse Artikler kræver Nordslesvigs Gjenforening med Danmark. Af den sidste, som er skreven af *Bjørn Bjørnson*, hvis Navn har en god Klang i Tyskland, har vi taget 1500 Særtryk, som udsendes til indflydelsesrige Tyskere, deriblandt alle Rigsdags- og Landdagsmænd. Af en fransk Journalist, som jeg staar i Forbindelse med, og som daglig læser en Mængde franske og italienske Blade, erfarer jeg, at saavel den franske som den italienske Presse har bragt Referater af min Tale i Rigsdagen og i betydelig Udstrækning knyttet velvillige Kommentarer dertil. Det samme gjælder om den engelske Presse. Og i England har, som De vil have set af vore Blade, desuden *Lord Northcliff* optaget det slesvigske Spørgsmaal mellem de Punkter, der maa ordnes ved Fredsslutningen. Lør-

dag Aften giver vi en Banket for 12 herværende hollandske, norske, svenske og danske Journalister. Vi faar derved Lejlighed til at lægge dem det nordslesvigske Spørgsmaal paa Sinde og til at overgive dem en Del trykt Materiale. Vi haaber derved at bidrage til, at de store og indflydelsesrige Blade, som de repræsenterer hernede, drager vor Sag stærkere frem.

Den tyske Agitation breder sig stærkt. Der opdukkes nu daglig Fælleskorrespondancer — mest Opraab og Uddrag af tyske Blade i Nordslesvig — i alle mulige tyske Organer. Men foreløbig gjør de ikke megen Fortrød, fordi Sindene hernede for Tiden er optagne af Spørgsmaal, som er af ganske anderledes indgribende Betydning for det tyske Folks Fremtid. Vor hjemlige Presse maa imidlertid vedvarende energisk søge at klarlægge alle de Forvanskninger og Forfalskninger, som denne Agitation arbejder med.

De revolutionære Bevægelser i Tyskland vil drive Udviklingen ind i et endnu hurtigere Tempo. Regeringen er nødt til hurtigst muligt at slutte Fred — hvad de Revolutionære fremfor alt ogsaa kræver — for at faa Bugt med de indre Vanskeligheder. Afgjørelsens Time nærmer sig derfor nu med stærke Skridt. Og dermed er vi naaet til det Tidspunkt, hvor vi maa tage klart Standpunkt til *Grænsespørgsmaalet*.

Paa Bestyrelsens og Tilsynsraadets Møde d. 12. Oktbr. i Flensborg¹⁾ var der, bortset fra Hr. P. Tønder, Birkelev, fuld Enighed om, at vi burde tilstræbe Nordslesvigs Gjenforening med Danmark paa Grundlag af Folkenes Selvbestemmelsesret. Dette Standpunkt har jeg ogsaa hævdet hernede. I Danmark har Regeringen, støttet af *alle* Rigsdagens Partier, indtaget det samme Standpunkt. Fra Højremænd som Dr. H. L. Møller og Professor Birk over til Socialdemokrater som Stauning og Borgbjerg er der i den danske Rigsdag fuldstændig Enighed om at kræve det danske Nordslesvig, men ogsaa *kun* det danske Nordslesvig, tilbage. Enhver Indlemmelse i Danmark af sydligere liggende, helt overvejende tysktalende eller tysksindede Omraader afviser man bestemt, fordi man betragter [det] som farlig for Rigets og Folkets Fremtid. Udenfor de *ansvarlige Politikeres*²⁾ Kreds gjør der sig derimod ogsaa i Kongeriget Bestræbelser gjældende, som gaar ud paa, eventuelt uden Folkeafstemning, at faa draget en sydligere Grænse,

¹⁾ Datoen har H. P. Hanssen senere tilføjet med Blyant.

²⁾ Først senere understreget af H. P. Hanssen med Blyant.

som vilde medføre, at der ogsaa blev et stærkt tysk Element indlemmet i Danmark.

Fra tysk Side i Nordslesvig udfoldes der ligeledes Bestræbelser, som gaar ud paa at faa Grænsen skudt imod Syd. Det nydannede tyske Udvalg for Nordslesvig vil saaledes have den sat ved Ejderen, for at *hele Slesvig* kan stemme under ét. Dette vilde — hævder ogsaa Byraadet i Flensborg — give et stort Flertal for Tyskland, og det nordslesvigske Spørgsmaal vilde dermed blive løst til Tyskernes Tilfredshed.

Overfor disse Bestræbelser maa vi med Henblik paa de nær forestaaende Fredsforhandlinger nu søge at samle alle Danske i enig Stræben, som kan bære vort Krav frem med uimodstaaelig Styrke.

Jeg holder paa, at vi først skal fastsætte *Nordslesvigs Sydgrænse*, der som fremtidig Landegrænse maa opfylde visse geografiske Krav. Denne Grænse drager jeg fra Sydpynten af Als ind ad Flensborgfjord til Kobbermøllebugten, derfra med Vandløbet op ad Krusaadalen i en Bue til Padborg Station, som bliver Grænsestation og ved Ombygningen maa lægges saaledes, at den ligesom Hvidding Station dækker Grænsen. Fra Padborg løber Grænsen videre sønden om Frøslev og derfra i nordvestlig Retning op til Skelbæk, som den følger til Sønderaaen og videre med Vidaaen til dens sidste skarpe Drejning imod Nord. Derfra gaar den lige vestpaa ud til Vesterhavet op om Nordpynten af Sild.

Naar denne Grænse er godkjendt som Nordslesvigs Sydgrænse, *danner Nordslesvig en Helhed*, som stemmer under ét med Ja eller Nej og dermed bestemmer, om Nordslesvig skal afstaa til Danmark eller blive ved Tyskland. Dette er efter min Mening et klart Standpunkt, som baade er i god Overensstemmelse med de Krav, vi hidtil har stillet, og med Tidens stærke Løsen: Retfærdighed paa Grundlag af Folkenes Selvbestemmelsesret.

Opnaar vi denne Grænse, har vi paa Løgumklostereggen, i Slogs Herred og i Byerne, særlig i Tønder By, en Del Tyskere indenfor Rigets Grænser, men dog ikke mere, end at vi vil kunne opsuge det i Løbet af et Par Menneskealdr¹⁾. Faar vi derimod Flensborg By med, er det ufordøjeligt, og vi maa da regne med et varigt tysk Sprogomraade indenfor Rigets Grænser, som gjør hele vor nationale Fremtid utryg. Dertil kommer yderligere, at

¹⁾ H. P. Hanssen har oprindelig skrevet: en Menneskealder, men straks rettet det.

hvis Flensborg skal stemme med det øvrige Nordslesvig, vil den med sine over 65.000¹⁾ Indbyggere trykke det danske Flertal meget stærkt ned, ja muligvis endog, da meget tyder paa, at Socialdemokraterne vil stemme tysk, kunne forvandle det til et Mindretal. Det gjælder derfor om, at vi er os vort Ansvar bevidst og ikke mister vort klare Omdømme, at vi ikke i det afgjørende Øjeblik lader os lede vild af Følelser og Stemninger, som vi alle nærer, men som, hvor berettigede de end er i og for sig, dog er Lygtemænd i Politiken. Ansvarret overfor vore Børn og Børnebørn, overfor den nordslesvigske Befolkning, overfor vort Folk og Fædreland maa her baandlægge vore Følelser, saa de ikke fører os paa Vildspor.

I en samtidig afgiven Betænkning om Grænsespørgsmaalet, som medfølger, er Landdagsmand Kloppenborg Skrumsager kommen til det samme Resultat. Landdagsmand Nis Nissen har endnu ikke kunnet afgive en Betænkning, fordi han har været hjemme og er bleven standset et eller andet Steds undervejs af Revolutionen. Vi har i Øjeblikket ingen Efterretninger fra ham, men vi ved fra indgaaende Drøftelser og fælles Overvejelser af ethvert For og Imod, at han i denne Sag helt deler vort Standpunkt.

Vi beder nu de tilstedeværende Bestyrelses- og Tilsynsraadsmedlemmer endnu i Dag skriftligt at tilkjendegive os, eventuelt ved en Fælleserklæring, om de billiger og godkender vor Stilling til Grænsespørgsmaalet²⁾.

Indberetninger fra *alle* Distrikter er fra nu af tvingende nødvendigt, selv om de kun indeholder de to Ord »Stillingen uforandret«.

20.

Fra H. P. Hanssen til hans Hustru.

Kjære lille Du!

Berlin, den 10. Novbr. 1918.

Her har Revolutionen sejret. Kresten³⁾ kan fortælle nærmere. Meget travlt — ellers alt vel. Haaber at være hjemme Fredag Aften eller Lørdag Morgen. Stod ved Siden af Scheidemann⁴⁾ paa Altanen, da Republiken blev

1) Oprindeligt har H. P. Hanssen skrevet 60.000.

2) Om dette Møde se H. P. Hanssen: Grænsespørgsmaalet, S. 11 ff.

3) H. P. Hanssens Svigersøn, nuværende Amtmand i Aabenraa, Kr. R. Thomsen.

4) Tysk socialdemokratisk Rigsdagsmand og Fører.

udraabt. Øjeblikkets store Spørgsmaal er, om der opnaas enigt Samarbejde mellem begge de socialdemokratiske Retninger.

Kun dette i al Hast.

21.

Fra H. P. Hanssen til hans Hustru.

Kjære lille Du!

Berlin, d. 13. Novbr. 1918.

Blot et Par Ord i al Hast. Det gaar her med Jag og Travl, snart Nat og Dag. Værst er det med Sønnen. Sidste Nat sov jeg kun to Timer. Men alt gaar ellers, hvad vor Sag angaar, godt. Jeg arbejder i Dag paa at faa *Kr. Thomsen* udnævnt til Landraad i Aabenraa og *Nis Nissen*, Viby, til Landraad i Sønderborg, indtil Grænsen flyttes. Breitscheid¹⁾ blev i Gaar udnævnt til *Indenrigsminister*. Men han har ikke antaget Embedet, da han hellere vil være Understatssekretær i Udenrigsministeriet. I Morgen falder vistnok Afgjørelsen. Jeg haaber, at jeg paa Mødet næste Søndag faar ham med, for at han kan præcisere Regeringens Stilling og erklære, at den samtykker i Grænsens Flytning. Lad alt dette foreløbig blive mellem os, til det hele er afgjort, da der jo endnu kan komme Forhindringer. Dr. Friis²⁾ kom i Aftes. Alt gaar godt i Danmark. Forbered Dig paa et stærkt Rykind Lørdag og Søndag. Der kommer ca. 50 Tilsynsraadsmedlemmer til Aabenraa Lørdag, som bliver der om Natten. Vi skal have 4, deraf Kloppenborg og Nis Nissen. De andre to kun, naar Sophus og Marie³⁾ ikke kommer. Men Lørdag Aften vil der komme mange til Kaffe, Søndag nogle til Mad. Gjør Udveje. Drengen⁴⁾ maa skyde Harer, eller Du maa slagte Høns, hvis Du ikke kan faa anden Mad. Det bliver store betydningsfulde Dage i vor Historie.

Kresten og Ingeborg⁵⁾ kommer snart — senest den 1. December, men jeg haaber før.

1) Rudolf B., tysk socialdemokratisk Rigsdagsmand og Fører.

2) Professor Aage Friis.

3) Direktør Sophus Thomsen, H. P. Hanssens Svigersøn og Hustru.

4) Sønnen, nuværende Redaktør Bjørn Hanssen.

5) H. P. Hanssens Svigersøn, Kr. R. Thomsen og Hustru, som i Krigens sidste Aar havde haft Ophold i Königsberg, hvor Kr. Thomsen som indkaldt til Militærtjeneste havde en Ansettelse.

Mit Indtryk af H. P. Hanssen

AF DR. PHIL. M. MACKEPRANG

Det var en Sommeraften hjemme paa Kiding i Begyndelsen af Halvfemserne. Vi havde haft fremmede og stod nu ude under de store Linde og vinkede efter Landsens Sæd og Skik Farvel til dem. »Der kørte tre gode Mænd«, sagde Far, da vi gik ind. Den ene var H. V. Clausen, den anden vor Næsten-Nabo og meget gode Ven Jørgen Iversen fra Svejrup, den tredje var H. P. Hanssen, eller Hanssen-Nørremølle, som han jo dengang kaldte sig. Det var dog ikke den første Gang, jeg havde truffet ham. Et Aarstid tidligere havde jeg besøgt ham i hans Hjem oppe ved Møllen i Sønderborg for at tale med ham om de Litteraturoversigter, jeg efter A. D. Jørgensens Opfordring havde paataget mig at skrive til de dengang nylig begyndte »Sønderjydske Aarbøger«, hvor disse noget ungdommelige Produkter fremkom under Mærket N. N. Far var nemlig dansk Undersaat, og man vidste jo aldrig, hvad der kunde ske!

Selve Samtalen har jeg lykkelig glemt, men trods de mere end halvthundrede Aar, der er gaaet siden den Tid, staar to Ting endnu tydeligt for mig. Det ene er den afbarkede Egestamme med Gipsbusten af Bjørnson, hans Venner havde foræret ham til hans Bryllup, og som jo stadig havde sin Plads i hans Arbejdsværelse paa det gamle »Hejmdal«. Det andet er ham selv. Noget lyst og frejdigt, der, for at blive ved Bjørnson, mindede mig om »en glad Gut«.

Senere, da jeg lærte ham nærmere at kende, blev Billedet selvfølgelig mere nuanceret. Men saa stærkt er dette mit første Indtryk, at det for mig med Rette eller Urette altid er blevet staaende som noget af det centrale i hans Væsen, selv efter at ikke blot Aarene, men ogsaa Strid og Skuffelser havde gjort Trækkene haardere og mere furede, Blikket hvassere og givet ham en Myndighed og Selvbevidsthed, han dengang ikke ejede.

Hvor kunde han være fuld af Humør og Lune i sine Samtaler — eller rettere Enetaler. Thi ligesom sin store Læremester, A. D. Jørgensen, holdt han mest af selv at føre Ordet! Navnlig senere hen kunde han jo nok blive noget docerende, hvad der hverken klædte ham eller glædede Tilhørerne. Men alt i alt var han en udmærket Fortæller, hvad enten det drejede sig om store, vigtige Spørgsmaal eller de utallige Oplevelser, der var nedfældet i hans glimrende Hukommelse.

Hans menneskelige Egenskaber — Vennesælhed, Evnen til at tale selv »med ringeste Gangerpilt«, en Hjælpsomhed og Raadsnarhed uden Grænser — maatte sammen med den praktiske og teoretiske Viden, han havde skaffet sig om den præjssiske Administrations mange Irgange, gøre ham selvskreven til det første offentlige Hverv, han fik betroet som Sekretær i den Forening, han selv havde givet Stødet til: Vælgerforeningen. Allerede under Valgkampen, der gik forud for hans Valg som Landdagsmand 1896, kunde Reimers med Sandhed sige, »hvem andre end ham skylder vi vore Organisationer«, og var dette allerede dengang Tilfældet, blev det det ikke mindre i den følgende Tid. Lad mig blot lige nævne Kreditforeningen, Sparekasseordningen, Landeværnet. Han var en Arbejdets og en Samarbejdets Mand. Den Andelstanke, der i Firserne brød igennem i Kongeriget paa det økonomiske Omraade, overførte han paa vort nationale Liv, og mere end nogen anden skyldes det ham, at det danske Nordslesvig

ved den første Verdenskrigs Udbrud snart sagt stod som en Stat i Staten. Klarere og skarpere end nogen anden saa han tidlig, at Forudsætningen for, at Krügers og Ahlmanns berømte Ord stadig skulde have Gyldighed, var, at der i stort som smaat gjordes et positivt Arbejde for at bevare en bevidst, dygtig og økonomisk uafhængig Danskhed i Nordslesvig. Og vel at mærke en Danskhed, der var i Kontakt ikke blot med det »gamle Danmark«, man saa ofte havde ladet leve ved festlige Lejligheder, men ogsaa med det nye Danmark, man sandt at sige ikke kendte for meget til: Højskolens, Andelsbevægelsens, Frisindets Danmark.

Man gør næppe Uret mod den til Tider meget kraftige Opposition, der under Fanemærket »Protest contra Forhandling« rejste sig mod ham i Begyndelsen af Aarhundredet og kulminerede, da han i 1906 var bleven Rigsdagsmand, ved at tro, at den inderst inde bundede i, at man syntes, han glemte »Sagen« for »Sagerne«. Det er det rigtige heri, at han i sit offentlige Virke var den udprægede Realpolitiker. Det er ikke tilfældigt, at han flere Gange har brugt Bismarcks Definition af Politik som Kunsten at opnaa det mulige. Karakteristisk er en Udtalelse i et af de Breve, han under Forhandlingerne i 1908 om den nye Foreningslov med dens uhyggelige Sprogparagraf skrev til sin Hustru og senere offentliggjorde i Dahl og Linvalds »Sønderjylland« (II, 22 ff.): »Som det nu er, er det bedre end den Utryghed, Udsigten til en preussisk Sproglov vilde skabe. Vi opnaar jo mange Lettelser i andre Henseender« (S. 35). Og det kan jo ikke nægtes, at han for at fremme eller i hvert Fald ikke lægge Sten i Vejen for det, der i Øjeblikket stod for ham som det vigtigste, kunde gaa med til Ord eller Handlinger, der herhjemme kunde virke i modsat Retning og derved neutralisere eller modvirke deres Formaal.

Som den »Sagernes« Mand han var, skulde man have troet, at han

havde alle Betingelser for at glide ind i Rigsdagsarbejdet paa Christiansborg. Dette var dog ikke Tilfældet. Rent bortset fra den Modsætning, han paa Grund af Venstres, skal vi sige noget uldne Holdning under Grænsestriden var kommen til det Parti, han naturlig maatte tilhøre, var det hele ham for smaat, for sogneraadsagtigt. Der er for mig ingen Tvivl om, at han, jeg vil ikke sige længtes tilbage til, men dog med en Slags Vemod mindedes de større Forhold, den videre Horisont, hvorunder han saa længe havde levet i Berlin. Han hørte jo ikke til dem, for hvem der ej er Verden udenfor. Verona. Mer end noget andet vidner hans Krigsdagbøger om hans vidtspændende politiske Interesse, tillige om hans Evne til at komme bag Kullisserne og bliver derved en Kilde til en vigtig Side af Tidens Historie.

Jeg kan ikke slutte disse fattige Linjer om min gamle Ven uden samtidig at sige et Par Ord om hans udmærkede Hustru, Fru Helene. Det vilde være bitter Uret mod dem begge. Der var over hende noget saga-agtigt, noget der mindede om Bergthora: Ung blev jeg given Njal, og med ham vil jeg lade mig brænde inde. Trofast stod hun ved hans Side i onde og gode Tider, men hun var saare langt fra at høre til Typen »Hvad Fatter gør, er altid det rigtige«. Hendes snart legendariske »Pjat, Hans Peter« turde være Vidnesbyrd herom, og med sin skarpe Forstand saa hun ofte rigtigere end han. Vi savner dem begge haardt i disse Tider, da ikke blot de varme Hjerter, men ogsaa de klare Hjerner gøres behov, for at ikke Øjeblikkets Situation skal tilsløre et Aarhundredes bitre Erfaringer. Thi hvor de to nu vilde have staaet, er der lige saa lidt Tvivl om som i 1918. Lad saa Folk, hvis Kendskab til dem er grumme ringe, nok saa meget sige det modsatte.

M. Mackeprang.

Sprogforeningens Formand

LANDSBIBLIOTEKAR JAKOB PETERSEN

Første Gang jeg hørte H. P. Hanssens Navn, var i 1896 i Forbindelse med Lysabilds Sparekasses Fallit. Min Bedstefader udtalte ved denne Lejlighed: Naar H. P. Hanssen vil tage sig af denne Sag, saa er der Mulighed for, at Sparerne vil faa de fleste af deres Penge. Som tolvvaars Dreng forstod jeg ikke denne Sag, men jeg bed Mærke i den Tillid, som Bedstefader havde til den mig aldeles ukendte Mand. Fra hin Dag af fulgte jeg H. P. Hanssens Færd, glædede mig over hans Sejre ved Domstolene og var nedbøjet, naar han maatte vandre i Fængsel eller betale Bøder. Dengang anede jeg ikke, at det senere hen skulde falde i min Lod at staa H. P. Hanssen personlig nær. Naar jeg nu skal skrive om ham, saa vil det nærmest blive om de Minder, som jeg har om ham fra de mange Bilture, som vi Aar efter Aar foretog efter Genforeningen, rundt om i Landsdelen. Der vil ikke her være Tale om nogen kronologisk Orden, men kun om spredte Træk fra de sidste ti Aar af hans Liv.

I Januar Maaned 1907 holdt H. P. Hanssen paa et stort og stærkt besøgt Møde i Sønderborg et Opgør med den Opposition, der var ved at danne sig i Landsdelens Befolkning. Han mindede Oppositionen om, at han som ganske ung havde læst Plutarks Skildringer af græske og romerske Politikere og Statsmænd. Han dvælede gan-

ske særlig ved den Samtale, der fandt Sted mellem den unge Themistokles og hans Far Neokles. Det er Faderen, der gør Sønnen opmærksom paa de gamle Skuder, der laa optrukket ved Stranden, og siger til Sønnen, at det er Politikerens Lod. I Tilknytning dertil siger H. P. Hanssen: »Jeg kendte denne Fortælling og havde tænkt meget paa den, da jeg en Dag lod min Plov staa og brød op fra min Faders Gaard for at uddanne mig som nordslesvigsk Politiker, og jeg har ikke glemt den siden.«

Det, der i denne Forbindelse skal lægges Mærke til, er, at H. P. Hanssen lægger Vægt paa Ploven og sin Faders Gaard. Det er nemlig de to Ting, som han Gang paa Gang gennem hele sit Liv vender tilbage til. H. P. Hanssen begynder sine Erindringer med følgende Ord: »Min Slægt har brede Rødder i Sønderjylland.« Der burde have staaet paa Sundeved, da det var den Stump Land, der bandt hans Hjerter, og den Egn, han Gang paa Gang vendte tilbage til. Alle hans Fortællinger og de fleste af hans Anekdoter er knyttede til dette Landskab. Hans Slægt var vidt forgrenet paa Sundeved, og den var paa mange Omraader den førende. Hjemstavnen bandt ham, og det var altid med Selvfølelse, at H. P. Hanssen omtalte sit Barndomshjem. Det patriarkalske Liv, som Bønderne levede i hans Barndom og Ungdom, og da ganske særlig de Bønder, der havde faaet Forbindelse med den danske Højskole, ikke alene tiltalte ham, men den Paavirkning, han her modtog i de ganske unge Aar, skulde aldrig udslettes. Han følte sig altid i Slægt med dem, saa deres Liv og Færd blev Rettesnoren for hele hans Liv.

H. P. Hanssen havde som ung haft den Lykke at faa Lejlighed til at stifte Bekendtskab med Bøger, hvad der absolut laa langt uden for den Tid. Gennem Bøgerne havde han stiftet Bekendtskab med de islandske Sagaer. Endnu som ældre Mand kunde han citere store Brudstykker af dem. Han følte sig inderst inde i Slægt med disse

stærke, selvbevidste og trættekære Mænd. Engang vi kom til at tale om enkelte af de mest særprægede Sagamænd, sagde han: »Det var Mænd, men jeg synes ogsaa, at jeg har kendt nogle af dem hjemme paa Sundeved.« Og heri havde han visselig Ret. Der fandtes enkelte Mænd, der var usigeligt trættekære, men langt, langt flere, der havde en stærk Retsbevidsthed, der ikke opgav en Tomme af, hvad de ansaa for Ret. Det er den sidste Del, som H. P. Hanssen og hans Slægt var Repræsentanter for, de vilde Retten, og de vilde den hele Ret uden at gaa andre Mennesker for nær. I H. P. Hanssens Slægt var der en stærk Samfølelse, og dens Tradition var at faa Tingene til at gaa, at hjælpe andre og det i ganske særlig Grad, naar der forelaa vanskelige Forhold. Ved dette vandt Slægten et vist Storsyn, og det er netop dette, der atter og atter gaar igen hos Slægtens ypperste Skud, H. P. Hanssen.

Det var ikke sjældent, at hans hjemlige politiske Modstandere kunde udtale sig sarkastisk om det Sammenhold, der var i Slægten, og der var intet, der saarede H. P. Hanssen dybere. At han personlig maatte staa for Skud, var i sin Orden, der fandt han saare naturligt, men hans Slægt skulde holdes udenfor, han taalte ikke engang, at der i personlig Samtale blev sagt et eller andet om dens Medlemmer. Jeg havde paa Følelsen, at et uoverlagt Ord i den Henseende havde han svært ved at tilgive. De, der vil forstaa H. P. Hanssen, maa nøje læse de Fortællinger, han med saa rund Haand har givet om Slægten i første Bind af »Et Tilbageblik«. For H. P. Hanssen var Slægtens Midtpunkt selvfølgelig Nørremølle. Alene den Maade, han udtalte Navnet paa, var nok til at forstaa den Respekt og Kærlighed, han havde til dette Sted. De festlige Timer i hans Barndomshjem stod altid levende for ham, og han elskede at dvæle ved dem.

Gang paa Gang greb H. P. Hanssen tilbage til Barndommens lykkelige Tid. Minderne fra hin Tid var som et stort Dyb, han stadig

kunde gribe tilbage til. Den Lykke, han oplevede i sin Barndom, ønskede han ogsaa alle andre. Hvor ofte har han ikke dvælet ved Barndomsminderne fra Sundeved paa vore Bilture. Naar vi kom forbi de mange nye Husmandshjem, der efter Genforeningen rejste sig trindt omkring i Landsdelen, saa var det ham en personlig Glæde at se disse nye Hjem, idet han som en Selvfølge gik ud fra, at Børnene her maatte faa en god og lykkelig Barndom. Han kunde i Fantasien udmale, hvad der skete i et saadant Hjem, hvor Flid og Nøjsomhed og Arbejdsglæde maatte være de bærende Kræfter, og hvor det var nødvendigt, at Børnene deltog i Arbejdet, »dette Arbejdsfællesskab mellem Forældre og Børn,« sagde han, »maatte give fælles Lykke og en god Slægt, der vilde være til Gavn for Land og Folk.«

Naar vi saa fra denne lyse Side kom forbi et faldefærdigt Hus med skæve Vinduer, sparsomt med Tag, en forsømt Have, og saa fik et Par Børn at se, der saa alt andet end velplejede ud, saa var det, som om hans Hjerte blødte. Da vi engang kom forbi et saadant Hjem, vendte han sig om imod mig og saa paa mig med de klare Øjne, han havde: »Det er ikke noget lykkeligt Hjem, det maa være forfærdeligt for disse Børn. Hvad du end kan gøre for dine Børn, saa er det vigtigste dog dette, at du giver dem en Barndom med mange gode Minder. Der kan leves et Liv paa gode Minder.« Der er for mig slet ingen Tvivl om, at H. P. Hanssen i et saadant Øjeblik tænkte paa sin egen Barndom paa Nørremølle. Disse Minder stod for ham som en Række lysende Kærter, der stadig vedblev at straales paa hans Livsvej.

Engang, jeg kom ind i Hjemmet i Nygade, havde han Besøg af en gammel Mand, der som ung havde tjent paa Nørremølle. Han blev præsenteret for mig som »Andenkarl paa Nørremølle, dengang jeg var ung.« Den gamle forstod Vinket, og inden længe var jeg spundet ind i et Net af Oplevelser, som de to havde haft i hin længst for-

svundne Tid. Jeg mente at kende en Del af de Folk og gav derfor en enkelt Gang mit Besyv med, men det viste sig, at de, jeg talte om, var Sønner eller Sønnesønner af dem, de talte om. Da jeg ikke kunde klare Begreberne, var det H. P. Hanssen en udsøgt Glæde at sige: »Ja, du er endnu saa ung og i Grunden kun en stor Dreng.« »Andenkarlen« saa paa mig, hvorledes jeg tog imod den, men da jeg smilte til denne Udtalelse, tog han fat og sekunderede ivrigt, idet han dog mente, at min Ungdom vilde ændre sig med Aarene. Endnu kan mit Sind varmes ved at se den Glæde, med hvilken de to opfriskede Minderne fra de lykkelige Ungdomsdage. Den Glæde, der var over H. P. Hanssen ved at tale med »Andenkarlen«, var for mig et Bevis paa, hvor dybt han var forankret i Hjemstavnsens Muld.

H. P. Hanssen havde en egen Evne til at komme paa Talefod med alle Mennesker, og han havde et sikkert Instinkt i den Henseende Naar han sejlede med »Rota«, en af Rutebaadene fra Aabenraa til Sønderborg, saa var det en fast Regel, at »Styrmanden«, en langskægget gigtsvag Herre, skulde have en Puns. Vederlaget var, at han skulde fortælle de sidste Oplevelser, han havde haft paa Ruten. Disse Oplevelser var selvfølgelig ikke af Format, men »Styrmanden« vidste ganske nøje, at hans Oplevelser skulde være om Folk fra Sundeved. Disse dagligdags Fortællinger kunde H. P. Hanssen nyde i Stilhed. Kun et enkelt Spørgsmaal om en eller anden Person, og »Styrmanden« fortalte løs med en overlegen Mine, der røbede, hvilken Fornøjelse det var for ham at kunne fortælle en Mand som H. P. Hanssen noget. Det, der var den store Oplevelse for mig, var, at H. P. Hanssen sagde saa lidt. Det var ikke hans Sædvane at være Tilhører.

Denne Tavshed maa sikkert søges i den Nysgerrighed, der er et Særkende for de fleste Sundevedboere. Nysgerrigheden blev tilfredsstillet gennem de usammenhængende Fortællinger, som »Styrman-

den« vartede op med. Nu maa det ikke forstaas saadan, at H. P. Hanssen havde nogen Interesse i Sladder, for den hadede han af et godt Hjerter, men dette, at faa Tingene at høre fra en ganske anden Side end den tilvante, som f. Eks. fra »Andenkarlen« og »Styrmanden«, var ham en Fornøjelse og gjorde, at han holdt Forbindelsen med det jævne Folk vedlige. Han lagde stor Vægt paa at være fortrolig med de Tanker og Følelser, som den jævne Mand havde, og satte ogsaa Pris paa at høre deres Opfattelse af Tingene.

En anden menneskelig »Dyd« beherskede han til det yderste, og det var godmodigt Drilleri. Denne Form for Humor elskede han i høj Grad overfor Mennesker, der stod ham nær, og som han havde noget til overs for. Jeg ser ham endnu sidde ved Skrivebordet med hele Papirbunken og meget andet unødvendigt Smaatteri, der fyldte op til ingen Nytte, saa der næsten ikke var Plads til at skrive paa, med dyb Alvor sige til mig, da jeg træder ind ad Døren: »Hvad har du nu gjort, hvad er det i det hele taget, du gaar og laver, her skal du bare se, hvad de skriver til mig om dig, det er ligefrem et stort Brev, hvor de klager over din Maade at være paa. Det er kønne Ting, jeg skal sidde at læse om dine Meriter. Sikken en Historie, men tag du nu og læs Brevet, og naar du har gjort det, saa kan du skrive til vedkommende, at jeg har læst det og anmodet dig om at svare paa det, saa jævner det hele sig forhaabentlig nok.« Den anslaaede drilende Tone gik over til det, der for ham var det væsentlige, at jævne Vej, saa Tingene kunde glide i Fordragelighed.

Et andet Træk var dette, at Fru Helene Hanssen og hendes hjemmевærende Døtre ikke altid kunde forliges med hans stærke Rygning af Cigarer. Engang, da de skulde med ud paa Biltur, sagde H. P. Hanssen til dem, at han i Dag ikke vilde tage Cigarer med. Han vilde være afholdende den Dag. Dette undrede dem i høj Grad, men de anede ikke Løsningen, og det var den, at hver Gang, vi skulde

ud at køre, vidste H. P. Hanssen, at jeg tog en Pakke »Silvana« med, og at de var tilstrækkelige for os begge paa en Tur. Da vi havde sat os til Rette i Bilen, halede jeg »Silvana«en frem og bød H. P. Hanssen en, hvortil han med en udsøgt drillende Tone spurgte Fruen: »Hvad siger du nu, Mor?« Hun rystede opgivende paa Hovedet, og glædesstraalende tændte H. P. Hanssen en Cigar.

H. P. Hanssen var altid i Ligevægt, og han tabte aldrig Besindelsen, men var raadsnar, naar det drejede sig om at ordne en Sag, der var i Ulave. Engang, Kongen kom til Aabenraa, ytrede Majestæten Ønske om at se Biblioteket. Jeg havde faaet Besked og var selvfølgelig mødt i fuld Dress paa Biblioteket, der ligger bag Raadhuset. Men for H. P. Hanssen var Biblioteket paa »Folkehjem«, nu som altid, og derfor førte han Kongen derud. Til alt Held kunde man dengang gaa fra Hovedindgangen ind til Sprogforeningens Lokaler, saa i den Henseende var alt saare godt. Da Kongen havde set dette besynderlige Bibliotek, der i det væsentligste bestod af tomme Hylde, og var taget af Sted, fik jeg en ordentlig Omgang pr. Telefon. Da jeg forsøgte en Protest, blev det værre endnu, saa jeg maatte tie stille. Dagen efter gik jeg op til H. P. Hanssen for at faa Sagen jævnet, men det behøvede jeg for saa vidt ikke, da han var fuldstændig klar over, at han havde Uret, og at den hele Biblioteksforevisning havde været noget af en Fadæse. Paa mit Spørgsmaal om, hvorledes han havde klaret Sagen, svarede han, idet han slog ud med Haanden: »Jeg fortalte om Sprogforeningen og dens Indsats i Kampen for det danske Sprogs Bevarelse.«

Alt det ny, der kom frem efter Genforeningen, maatte hos H. P. Hanssen have Tid til at slaa Rod. Det, der havde været før 1920, og som han selv havde været med til at fremelske, blev ikke saa faa Aar ved at staa for ham som det egentlige. Alt, hvad der vedrørte »Folkehjem«, og alt det, der groede op om »Folkehjem«, hav-

de hans varme Hjerter. Da Sprogforeningen før 1920 havde ordnet Biblioteksvæsenet i hele Landsdelen, nu vel, saa maatte det være det Sted, som skulde vises frem for Kongen og ikke Opkomlingen bag Raadhuset. At denne Opkomling viste sig at være et ganske anderledes brugbart Instrument end alt det, der havde været paa »Folkehjem«, var H. P. Hanssen ganske klar over, og det saa meget des mere, som han selv havde lagt sig i Selen for det. Men i et afgørende Øjeblik var det lige godt den ældre Form, der gik af med Sejren. Det er der ingen Grund til at undres over, det modsatte vilde snarere have vakt Opmærksomhed, idet han var en ægte konservativ Natur, d.v.s. en af dem, der med Pietet fredede om alt det, der i sin Tid havde krævet hele hans Energi for at faa det sat i Gang til Fremme for Danskheden i Sønderjylland.

Det er alt antydet, at H. P. Hanssen ikke var nogen god Tilhører, han vilde helst tale og tale om det, der laa ham paa Hjerte. Enkelte Gange har jeg erfaret, at Mænd, der kom for at fortælle ham noget, gik bort uden at have faaet Lejlighed til at fortælle om det, der laa dem paa Hjerte, idet de lod mig faa Meddelelsen, som jeg saa lod gaa videre. Naar jeg bragte en saadan Meddelelse, undrede det H. P. Hanssen, idet han mente, at han dog havde givet Manden god Lejlighed til selv at fremføre sit Ærinde. Det er muligt, at det har været Tilfældet de Gange, men jeg har selv overværet Møder og maa sige, at det var vanskeligt for Mændene at komme til Orde. Nok om det, men en Kendsgerning er det, at han ikke var saa let at »informere«, som han kaldte det. Det skal ikke være nogen Hemmelighed, at med »Informationen« blev det svagere, alt som Aarene gik. Den bedste Maade at informere H. P. Hanssen paa var pr. Brev. Han læste alle Breve og gav ogsaa Svar, hvis det var nødvendigt, men det kunde tage Tid. H. P. Hanssen var rig paa Ideer. Det var morsomt at iagttage ham, naar nye Ideer var under Udvikling. De fødtes nem-

lig ikke i Dølgemaal, men sprang lige ud af Milieuet eller »Situationen«, et Udtryk, han ligeledes yndede at bruge. Naar en Idé arbejdede sig frem hos ham, saa kunde det hænde, at vi andre syntes, at det ny, der nu skulde komme, laa ude i Periferien. Men en enkelt Mands Bedømmelse bøjede H. P. Hanssen sig ikke for, selvfølgelig ikke, den maatte indankes for fleres Dom, og naar den saa ogsaa her mødte, om ikke Modstand, saa Ligegyldighed, saa kunde han blive veltalende, som om det var et Hjertebarn, han stred for. Efter nogen Tids Forløb svandt det hele hen. Han kunde dog senere godt gøre opmærksom paa, at det var en Fejl, at denne Idé ikke var blevet realiseret, og heri havde han undertiden fuldstændig Ret.

Der er et eget Kapitel, og det er H. P. Hanssens Syn paa Penge. En ældre Dame, hvis afdøde Mand havde været en af H. P. Hanssens fortrolige Venner, fortalte mig engang, at hendes Mand var kommet hjem og havde sagt, at noget af det underlige ved H. P. Hanssen var, at han altid talte om at laane uden at have tænkt syndeligt over Renterne og endnu mindre paa, at Laanet skulde tilbagebetales. Dette er til Dels rigtigt. Naar H. P. Hanssen saa ofte talte om Laanemuligheder, saa hang det sammen med hans stærke Trang til at skabe Liv og Røre. Hvis den gamle hævdevundne Tradition om ikke at laane Penge, som var almindelig i hans Ungdom, fik Lov til at gaa videre, vilde der intet Liv komme i Sagerne. Han sagde engang til mig: »Hvis vi ikke havde Dristighed til at stole paa Fremtiden og vor egen Dygtighed, saa vilde vi have tabt Kampen.«

Denne Udtalelse maa ses under Synsvinklen, at det var ganske nødvendigt at bryde Hul paa gamle Fordomme, og det kan ikke nægtes, at paa dette Omraade saa han fuldstændig rigtigt og vandt her den store Sejr.

Dette med at holde paa Skillingen og lade Daleren gaa var ikke efter H. P. Hanssens Recept. Han talte langt mere om Indtjenings-

evnen, idet han var klar over, at hvis Tingene ikke bevægede sig fremad, saa vilde de ikke udvikle sig. Paa det økonomiske Omraade ønskede han altid Tempoet sat op. Dette havde til Følge, at han i sine sidste Aar var inde paa, at der ogsaa skulde være Mulighed for at laane paa Indbo, d.v.s. Møbler, Billeder, Bøger m. m., hvis Produktionen derved kunde fremmes. Da han udkastede denne Idé, var han Fyr og Flamme. Det var ham en Sorg, at denne Idé ikke engang mødte Modstand, men at den blev tiet ihjel, og det var den maaske ogsaa bedst tjent med.

At høre H. P. Hanssen tale om Indtjeningsevnen var saare kosteligt, da han slet ikke forstod den Kunst at indtjene til sig selv. Hans Syn paa den politiske Gerning forbød ham f. Eks. at forlange Honorar for Foredrag. Han kunde beklage sig over, at det ofte var ham en dyr Fornøjelse at holde Foredrag. Engang havde han talt ved et stort Folkemøde, hvor der var mødt mellem 2—3000 Mennesker, og der var taget en Entré paa 50 Øre, saa der var Penge i Kassen. Efter Mødet blev H. P. Hanssen spurgt om, hvad han skulde have som Honorar. Han havde som sædvanlig svaret undvigende, hvorpaa Lederne af Mødet havde tilbudt ham at betale Bilen, hvad de saa gjorde. H. P. Hanssen forstod ikke, at Lederne af et saadant Møde havde kalkuleret hans Foredrag til et Sted imellem 250—500 Kr. Og at de ikke havde turdet vove at byde ham for lidt og derfor havde spurgt. Saa Indtjeningsevnen var det mere end smaat med.

Naar han kom ind paa dette Emne, var jeg ovenpaa, og saa var det paa Tide at give igen ved at fortælle ham, at han var en daarlig Kollega, da han ved at holde Foredrag uden Betaling nedsatte det aandelige og folkelige Arbejdes Værdi. Han kunde godt indse dette, men kunde ikke for alt i Verden faa sig til at kræve Betaling, naar de Folk, der havde indbudt ham, ikke kunde forstaa, at hans Arbejde havde lige saa stor Værdi som alt andet Arbejde. Dertil kunde jeg

svare, at dette »oplyste Folk« havde god Forstand paa at holde fast paa Daleren og lod saa Skillingen betale Bilen. Dette udløste et glad Smil hos H. P. Hanssen.

Men lad det nu være, hvad det være vil med ikke at kunne kræve Honorar, værre var det, at han ikke godt kunde sige Nej til noget eller nogen. Et klart og djærvt Nej kunde han sige, naar det drejede sig om Politik eller sligt, men naar det drejede sig om Hjælp og den Slags, saa kunde han ikke sige Nej. Han rakte en hjælpende Haand til mange og undertiden ud over, hvad der var helt forsvarligt. Han fortalte mig en Dag, at en ham helt ukendt Fisker var kommen op til ham og havde bedt ham om at hjælpe ham med 50 Kr., for at han kunde købe en Line, som han ved et Uheld havde mistet Natten forud. Fiskeren havde ingen Penge, og han maatte afbryde Fiskeriet, hvis han ikke kunde købe Linen, som var ganske nødvendig, hvis han skulde fortsætte. H. P. Hanssen laante ham Pengene og var i Grunden ikke videre stolt af det. Der dæmrede hos ham en Følelse af, at han var gaaet lovlig langt ud. Der gik en Ugestid, saa mødte jeg H. P. Hanssen, hvis Aasyn havde et triumferende Udtryk, han kunde nemlig meddele, at han havde faaet de 50 Kr. og en stor Fisk i Tilgift. At den Halvtredskroneseddel vandrede ud paa nye Eventyr, er ikke blot tænkeligt, men i høj Grad sandsynligt.

Naar Julen nærmede sig, Slutningen af November eller Begyndelsen af December, saa kom der Uro over H. P. Hanssen, for nu dukkede Spørgsmaalet op om, hvor mange Penge det blev muligt at samle til den store Uddeling af Tøj og Levnedsmidler. Det var et Arbejde, som han sammen med J. P. Nielsen havde sat i Gang et Par Aar efter Genforeningen til Hjælp for trængende Familier i Landsdelen, især i Grænseomraadet. Da kunde H. P. Hanssen tale om Lister og lignende, der skulde ordnes. Dette med Lister var en Mindelse om hans første Fremtræden paa den politiske Arena, men

ellers stod Lister ikke særlig højt i Kurs, naar der skulde uddeles. Det var ikke H. P. Hanssens stærke Side at føre Lister ved en Uddeling. Det var en sørgmunter Historie, der udspandt sig Aar efter Aar, og Følgen var, at Listerne blev suspenderede, naar Uddelingen for Alvor gik løs. Lister var Fanteskab, naar der skulde hjælpes, her gjaldt det om at give og at give til dem, der trængte, uden Hensyn til om de stod paa Liste eller ej. H. P. Hanssen elskede at give, helst med begge Hænder. Han elskede at mildne Sorgen og vilde helst varme Hjerterne saadan, som god Bondeskik krævede det. Det var Høvedingefærd. Det gavmilde hos ham var ikke Manerer eller Popularitetsjageri, det var medfødt. H. P. Hanssen kunde tale om sine »Kostgængere«, d.v.s. Folk, der en Gang imellem skulde have Tilskud i Form af en Tikrone eller lignende. At han her blev udbyttet, var han godt klar over, og naar jeg en Gang imellem dristede mig til at sige til ham, at det var til liden Gavn for vedkommende, saa svarede han med et Smil med det for ham saare betegnende Ord: »Hellere lade gaa lidt til Spilde end forsømme noget, der er nødvendigt.« Over for en saadan Udtalelse maa selv en Sten kapitulere.

Der er et Spørgsmaal, der maa svares paa, og det er, om H. P. Hanssen i de unge Aar havde været Ungdommens Leder. Der er efter hans egne Udtalelser ingen Tvivl om, at han har været det ved sit Eksempel, men da der ikke fandtes Ungdomsforeninger eller saa godt som næsten ingen Foreninger, fik han ingen Lejlighed til at blive det. Det politiske Liv slugte ham hurtigt, kun 31 Aar gammel blev han Redaktør af »Hejmdal«, og da han var 34 Aar, blev han valgt til Landdagsmand. For den Ungdom, der voksede frem efter 1900, var han ikke Fører, der var snarere et Modsætningsforhold, idet Ungdommen ikke altid forstod hans af Fornuften tilrettelagte Arbejde. Det opnaaelige laa ikke for Ungdommen dengang, lige saa lidt som det gør det nu. Det, den Tids Ungdom sværmede for, var langt mere

Følelse og Stemning og fremfor alt Protest mod den Uret, som blev øvet af Overpræsident Köller og hans Folk. Derfor maatte vi, der dengang var unge, misforstaa H. P. Hanssens nøgterne og klare Tale, der i Grunden var en langt stærkere Protest end den, vi øvede, men det forstod store Dele af Ungdommen ikke dengang. Tværtimod, den politiske Forstaaelse og den Forhandling, H. P. Hanssen førte med en Del af de tyske Rigsdagsmænd, var os i Bund og Grund forargelig. Ungdommens Standpunkt var, at med Tyskerne kan der ikke forhandles, af dem kan der kun kræves.

Naar H. P. Hanssen ikke blev Ungdommens Fører i Tiden fra 1900 til 1914, saa hænger det naturligt sammen med hans politiske Indsigt og fremfor alt med de Erfaringer, han alt dengang havde indhentet som Parlamentariker. Fra hans Tale og Skrifter ved vi alle i Dag, at han fuldt ud forstod, at den Udvikling, Ungdommen var inde i i dette Tidsrum, var noget af det samme, der gjorde sig gældende i hans egne unge Aar. Derfor kunde han godt holde Opgør med Ungdommen, bruge skarpe Ord imod den, men i sit Hjerte frydede han sig over den, hvad han mange Aar senere gav Udtryk for. Engang vi talte om disse Forhold, især om det store Møde i Sønderborg i 1910, da han holdt et skarpt Opgør med Ungdommen, sagde han omtrent følgende: »Det var ikke let, da jeg nødig vilde saare nogen, men paa den anden Side maatte jeg med den Stilling, jeg indtog, lade Ungdommen forstaa, at Politik er dyb og ram Alvor, hvor Følelserne maa træde i Baggrunden, hvis der skulde opnaas taalelige Forhold. Ingen anede, hvor vanskelig Stillingen var, og hvor let det var for Tyskere at gøre store Dele af vort Folk hjem- og rodløse ved at købe Jorden fra os. Et Aar senere var det afgørende nødvendigt, at vi oprettede »Landeværnet« for at holde fast paa Jorden over for den tyske »Bindelov«. Der var desværre ikke saa faa af vore Landmænd, der ikke vilde gaa ind i »Landeværnet«. Selv med

al den Sympati og Respekt, jeg havde for den opvoksende Slægt, maatte jeg gaa skarpt frem, ellers havde jeg ikke gjort min Pligt over for mine Landsmænd.«

Der er faa Mennesker, der har haft større Forstaaelse af Ungdommen end H. P. Hanssen, og Grunden var den, at det historisk-poetiske aldrig forlod ham, selv om han stod overfor nok saa stort et politisk Opgør. Det historisk-poetiske var Bærekraften i hans Liv og blev ved med at være det, indtil Døden hentede ham. Den Paavirkning, han i de unge Dage modtog fra den danske Folkehøjskole, blev en Virkelighed, selv om han erkendte dens Begrænsning og undertiden følte denne Begrænsning i høj Grad. Det viste sig bedst i hans Beundring for den akademiske Dannelse. Gang paa Gang kunde han sige, naar jeg havde mine Tvivl om denne eller hin Mands Paa-stand: »Ja, men han er Akademiker«. Det var i hans Mund det samme, som at denne Mands Ord kunde staa til troende. At klare Spørgsmaalet om hans Indstilling paa dette Felt er ikke let, for den akademiske Dannelse, som hans store Forbillede A. D. Jørgensen havde, var det saa som saa med. Det er for meget at sige, at det var et Mindreværdskompleks, der gjorde sig gældende, men han har vel ladet sig blænde af de fine akademiske Hoveder, han traf sammen med i København og Berlin. Han oversaa tilsyneladende, at der fandtes langt flere Akademikere, der i Intelligens og Viden stod langt under ham. Det er ogsaa muligt, at det for ham har været den sproglige Side af Sagen. Jeg ved, at han mange Gange følte det som et stort Savn, at han ikke mestrede det engelske og franske Sprog, særlig det engelske. At hans Mangel paa Kendskab til de to Sprog undertiden har været ham til stor Hindring i det politiske Liv, er saare forstaaeligt.

Der er vel næppe noget Menneske, H. P. Hanssen saa op til med større Ærbødighed end A. D. Jørgensen. »Ham, ved hvis Fødder jeg

sad i min Ungdom,« kunde han sige. Hvor ofte har jeg ikke søgt at trænge til Bunds i, hvad det egentlig var, der i den Grad affødte hans Beundring for den Mand. Jeg fik aldrig Svar, der virkede tilfredsstillende. At A. D. Jørgensen havde været hans Vejleder i historiske Studier, særlig sønderjydsk Historie, henviste han til Gang paa Gang, men om A. D. Jørgensens Personlighed og den Indvirkning, den har haft paa ham, var det umuligt at faa noget at vide. Det ærgrede mig ofte, at det ikke lykkedes at trænge ind her, da maaske Nøglen til mangt og meget i H. P. Hanssens Liv havde været at finde her. Det er muligt, at dette Forhold kan klarlægges, naar H. P. Hanssens Breve bliver offentliggjorte. De Breve, der er udgivne af og til A. D. Jørgensen, giver ingen Klarhed over Forholdet.

Hvor ganske anderledes var ikke hans Stilling til Folkehøjskolen. Til dens Mænd stod H. P. Hanssen i et intimt Forhold. Det levende Ord var for H. P. Hanssen det første og det sidste, da det var det største af alt. At holde Foredrag var for ham en Hjertens Lyst og Trang. Han kunde godt tale om, at det skrevne Ord blev læst af saa og saa mange Tusinder, men han var fuldstændig klar over, at det talte Ord betød mere for Folk end det skrevne. Dette havde ogsaa haft til Følge, at hans Stil, som den findes i hans Artikler og Bøger, i høj Grad er prægede af det talte Ords Kunst. Han var den fødte Foredragsholder, idet han straks havde Forbindelsen med sine Tilhørere i Orden. Han havde her udviklet en Teknik eller rettere Evne til at finde Ordene, der fandt Genklang hos Tilhørerne. Maaden, han brugte, er ikke let at definere.

Ved Siden af Foredraget stod Sangen. Han elskede at synge, men nogen Stemme i dette Ords Forstand havde han ikke. Til Trods for det havde han et fint Øre for Sang og var klar over Sangens nationale og folkelige Kraft. Det er da ogsaa H. P. Hanssen, der har formet Ordene: »Vore Valgmøder er nationale Opbyggelsesmøder.« Dette

er et sandt Ord, hvad alle der oplevede Valgmøderne forud for 1914 vil sande. Her var Tale og Sang af uvurderlig Betydning. Vel skulde de politiske Ønsker drøftes, og Fronten mod Syd skulde styrkes, men den kunde kun styrkes ved et endrægtigt Samarbejde i Folkesagens Tjeneste.

H. P. Hanssen var ikke nogen Kampens Mand i dette Ords egentlige Forstand. Forholdene tvang ham til at blive det. Han elskede langt mere det fredelige Liv, og han omtalte altid Bondens Gerning som den lykkeligste. Men skulde der endelig være Kamp, nuvel, saa skal der kæmpes, men skal Kampen lykkes, saa maa der bygges paa et Virke, der svejser Folket sammen som en Enhed. Om dette kredse hans Tanker stadig, han var altid glad, naar nye Kræfter fandtes, der kunde deltage i Arbejdet. Det var paa det folkelige Omraade, at Slaget skulde slaas og Slaget vindes.

Naar der er Tale om H. P. Hanssens Forhold til Sangen, saa maa ogsaa nævnes hans Forhold til Digtningen. Han var fortrolig med vore Folkeviser, han yndede at citere dem og at tale om dem paa Tomandshaand. Skulde han vælge en Digter blandt de mange, saa er der ingen Tvivl om, at det blev Bjørnstjerne Bjørnson og dernæst Henrik Ibsen. Der var imidlertid den Forskel, at Henrik Ibsen kunde han bruge, naar der skulde bruges et rammende Citat eller en Replik, ligesom et enkelt Digt kunde virke inspirerende paa ham, men Bjørnson var for ham Livet. Han elskede Bjørnson, kunde nynne hans Sange, og en af hans største Glæder var at fremsige Indledningen til »Arne« og det skønne Drapa i »Fiskerjenten«. Efter 1920 brugte han ofte Vendingen: »Vi vil bombardere Gamlingen med gode Gerninger, indtil han gi'r sig.« Dette Citat fra »En glad Gut« hørte ikke til de lykkelige Opfindelser, da der er Forskel paa Politik og et Kærlighedsforhold. Men sikkert og vist er det, at H. P. Hanssen troede paa gode Gerninger og var fuldt overbevist om, at de vilde bære Frugt

til sidst. Det var nemlig det fundamentale hos ham at gøre godt, at hjælpe og at tjene. »Jeg vil ikke Magt, jeg vil tjene,« har han sagt mange, mange Gange. Vi andre kunde have ønsket, at han en Gang imellem havde haft Lyst til Magt.

Næst efter Bjørnson kom Jeppe Aakjær, men det var først i de senere Aar. Aakjærs Digtning om Hjem og Hjemstavn var som skabt for H. P. Hanssen. Dette med Slægten, der gaar igennem Aakjærs Digtning, var noget, som H. P. Hanssen kunde nikke genkendende til. En Digter som Valdemar Rørdam stod han i venskabelig Forbindelse med. Rørdam var ikke alene Digter, han var ogsaa Jæger, hvad der afgjort var et Plus i H. P. Hanssens Øjne. Det Fædrelandssind, der dengang gik gennem Rørdams Digtning, passede godt til H. P. Hanssens hele Indstilling. »Sorgløst kan jeg ej synge dit Navn«, var ved at blive hans Yndlingsang, og det i den Grad, at den var ved at fortrænge E. Lembckes: »Du skønne Land«, der gennem Tiden havde været hans Slagsang.

Det maa være klart, at dette med Foredrag og Sang hos H. P. Hanssen maatte afføde en klar Linie om Mødesteder. Det er derfor ikke saa mærkeligt, at han med hele sin Folkelighed maatte foretrække Forsamlingshuse fremfor Kroer, og at han af alle Kræfter var medvirkende til, at der blev bygget saa mange Forsamlingshuse som muligt.

For H. P. Hanssen var et Forsamlingshus i Grunden kun en stor Sal, en lille Sal og et Køkken. Alt andet var Luksus. Da Tiden krævede noget mere, saa maatte han bøje sig for Tidens Krav, men, men... Han brugte Forsamlingshusenes Antal som et Bevis for Danskhedens Virkestrang før 1914, og efter 1920 saa han med Glæde, hvorledes Forsamlingshusene rejste sig langs Grænsen. Han var selv ivrig for at medvirke ved Ordningen af de økonomiske Forhold, men her maa han dele Æren med Formændene for de to andre nationale

Foreninger. H. P. Hanssen har talt ved de allerfleste Forsamlingshuses Indvielse. Han blev aldrig træt af at fremhæve, at Forsamlingshusene betød nyt Liv og en stærkere folkelig Udvikling inden for Sognet, men fremfor alt, at Ungdommen her fandt et Fristed, hvor de kunde dyrke og pleje Danskheden.

Inderst inde var H. P. Hanssen et dybt religiøst Gemyt. Det var noget, han sjældent talte om, men det kunde ske. Han havde her som paa andre Omraader en indgaaende Forstaaelse for det poetiske. Hans Kendskab til Bibelen var ikke særlig stort. Bibelforskning og den Slags kendte han nok, men kun i Periferien. Da vi saaledes engang kom til at tale om Davids Salmer som noget af det bedste og kønneste, der fandtes i det gamle Testamente, saa var vi fuldt ud enige. Jeg kunde dog ikke dy mig for at gøre ham opmærksom paa, at de ikke var skrevne af David, og selv om enkelte af Salmerne var digtet forud for David, saa var de fleste dog skrevne efter Davids Død, ja langt senere. Hele min Viden paa dette Punkt var saamænd skrøbelig nok, og han afviste det med de Ord: »Det har du ingen Forstand paa.« Jeg indrømmede dette, men kørte saa op med de Bøger, jeg havde læst om dette Emne, men da jeg mærkede, at det gjorde ham ondt at tale om det, afbrød jeg for en Gangs Skyld Samtalen.

Vi er her kommet ind paa et religiøst Omraade, men ogsaa paa det folkelige kunde H. P. Hanssen saares, naar der var noget, som han havde troet paa, og hvor den historiske Forskning kom til et andet Resultat end det, der hidtil havde været god Viden. Jeg tænker her paa P. Lauridsens Afsløringer om Laurids Skaus Taler. H. P. Hanssen kviede sig ved at anerkende P. Lauridsens Paastande. De kunde ikke rokkes, men hvad Glæde havde vi i Grunden af at vide, at Laurids Skaus Taler er skrevne af Flor, naar det er Laurids Skau, der har holdt dem. Der er midt i denne historiske, ulogiske Tanke en god, sund Fornuft.

De Forsøg, jeg gjorde paa at trænge ind i Forhold, der vedrørte Genforeningen, d. v. s. den politiske Side af Sagen, blev Gang paa Gang affejet med et Svar, der ikke trængte ind til Sagens Kerne. Kun een Gang sagde han bittert: »De forhindrede, at jeg kom til at tale ved Grænsen, de vilde ogsaa forhindre, at jeg kom til at tale paa Dybbøl, men da svarede jeg, at hvis jeg ikke fik Ordet, saa blev jeg hjemme den Dag.« Hvad der ligger bag disse Ord, har jeg ikke Klarhed over, men at der her ligger noget af en Tragedie, er klart nok. Mine Forsøg paa at faa at vide, hvem »de« var, kronedes heller ikke med Held. At der blev gjort H. P. Hanssen Uret i Genforeningsdage, er saa at sige alle klare over nu. Han opnaaede heldigvis at faa fuld Oprejsning, inden han døde.

H. P. Hanssen var en stor Elsker af Naturen og yndede i høj Grad Jagtens Glæder. Da jeg ikke delte denne Lidenskab med ham, ansaa han mig for en delvis mislykket Person og det i ganske særlig Grad, da det gik op for ham, at jeg ikke kendte stort til den vilde Flora og Fauna. Naar vi kørte forbi en Skov, saa laa der i Reglen gemt et Mind om en Jagt, hvor han havde skudt en Ræv, en Hare eller et andet Stykke Vildt. Han kunde tale længe om den vilde Fauna og dens Liv og de Betingelser, der skulde være til Stede, for at den kunde leve. Han kendte de fleste Blomster ved Alfarvej og var meget interesseret i at gøre mig opmærksom paa de sjældne Arter. Her var han utrættelig, og naar jeg i Dag har en lille Smule Kendskab til den vilde Fauna og Flora, saa skyldes det ham. Det, der imidlertid optog ham mest, var Linierne i Landskabet, og naar disse Linier blev brudt paa en eller anden kunstig Maade, kunde det harme ham. Af den Grund var H. P. Hanssen en lidenskabelig Fredningsmand, han var Medlem af Fredningsnævnet for Aabenraa Amt. Han elskede at »fred«, som han kaldte det, og kunde blive dybt forarget, naar Folk, der havde et Areal, der skulde fredes, satte sig imod det. Det var meget mor-

somt at iagttage hans Vrede, naar saadan noget hændte, men den ebbede dog ud, naar han fik tænkt Aarsagerne til Modstanden igenem.

Hele dette »Frederi« optog ham stærkt i de sidste Aar af hans Liv. Naar jeg i al Beskedenhed kom med mine Indvendinger, om at det hele var ved at tage Overhaand, saa fik jeg en Omgang, og naar jeg saa turede videre i Sagen om gamle Rønner, der ikke var Boliger for Mennesker og ofte laa i Vejen for Trafikken, saa glimtede det for ham, at der ogsaa her kunde gaas for vidt. Hans eneste Forsvar var, at det var Synd, at alt det gamle forsvandt. Det var dog ikke muligt at faa ham til at forstaa, at der var Forskel paa Jens Bangs Stenhus i Aalborg og saa de Rønner, der blev fredet i Aabenraa.

Der var for H. P. Hanssen noget befriende i at køre gennem Landskabet. Naar vi sad i Bilen dampende paa en Cigar, saa kunde hele hans historisk-poetiske Sind faa fri Udfoldelse. Han kunde fortælle om de lange Ture, han før i Tiden havde kørt paa Cykel eller med Hest og Vogn. Han kunde saa hygge sig i Bilen, der for ham var det herligste Køreøj i Verden. Og det maa siges, at disse Foredragsture i hans Ungdomsdage ikke havde noget med Lyrik at gøre. Han fortalte saaledes om en Tur fra Sønderborg til Gram. Han var taget af Sted om Morgenens med Skib fra Sønderborg til Aabenraa i et graat og trist Vejr i Slutningen af November. Sejladsen varede tre Timer. Efter et passende Ophold i Aabenraa med Tog til Vojens og herfra paa Cykel til Gram, hvor han i øsende Regnvejr ankom ved Sekstiden. Efter at have skiftet Tøj fik han Aftensmad og varme Toddyer og talte saa i tre Timer om »Nederlandenes Frihedskamp«. Paa mine Indvendinger imod de tre Timer, svarede han rask: »Ja, paa den Tid vilde Folk have noget for Pengene.« Jeg tillod mig at spørge om det reelle Overskud af en saadan Foredragsrejse paa henved to Døgn. Resultatet var alt i alt 65 Pfenning. Summen huskede

han nøje og fortalte, at det var mindre end en Daglejer fik, da han paa den Aarstid tjente det samme pr. Dag, hvad han var to Dage om at tjene.

Men nu Bilen, den Tur, der tog to Døgn, kunde nu klares paa tre Timer frem og tilbage, og nu var der gode Raad til at tænke historisk-poetisk. Saa kom de lystige Ture frem, som han havde oplevet sammen med Morten Eskesen, Samlivet med Gustav Johannsen, Karakteristik af mange forskellige Mænd, saavel i Sønderjylland som i Danmark. Til andre Tider Egnens Historie, som han kendte den gennem Sagn og Fortællinger. En af de Mænd, H. P. Hanssen ofte dvælede ved, var Hans Adolf Brorson. Det var ikke alene Julesalmerne, men hele hans Digtning. Hvor ofte nynnede han ikke Liederne:

Hvad skal jeg sige, naar jeg gaar
blandt Blomsterne i Enge
Og Fuglesangen sammenslaar
med tusind Harpestreng.

Det mærkelige ved disse Bilture var hans Lyst til at tale om alt mellem Himmel og Jord, kun ikke om Politik. Det politiske var trængt helt i Baggrunden, og det var som alt nævnt kun yderst sjældent, at det lykkedes at faa ham til at udtale sig paa dette Omraade, og da kun med en eller anden Bemærkning. Det sædvanlige Omkvæd var: »Havde jeg bare været tyve Aar yngre, saa havde der været noget at tage fat paa.« Han opfattede disse Bilture, som han kaldte »Inspektionsture« eller »Informationsture«, som en Hvile, hvor Tankerne kunde søge andre Veje. Det var, som om det at opsøge og tale med den ny Slægt, der voksede op, var at opleve Ungdomstiden paany. De Folk, han havde kendt fra de første Ungdomsrejser, var nu borte. Andre var kommet i Stedet, og det var nu hans store Lyst at for-

tælle om dem, der dengang havde betydet noget. De fleste af disse Fortællinger kan enhver læse i »Et Tilbageblik«. Der kunde ogsaa opstaa en livlig Diskussion imellem os om, hvad det var for en Landsby, vi nærmede os, og naar han saa fik Ret, maatte jeg finde mig i at faa Karakteren: »Geografi svag«.

H. P. Hanssen var en meget flittig Mand. Han havde altid travlt og klagede altid over, at Tiden var for kort. Han sagde ofte, bare jeg kunde købe Tid af andre, der ikke har saa travlt. Naar der en Gang imellem var nogen, der talte til ham om at tage det noget mere med Ro, kom hans Svar omgaaende: »Hellere slides op end ruste op.«

Han kunde dog en Gang imellem misunde de Mennesker, der forstod at tage Arbejdet med Ro. Engang paa en Kjøretur traf vi mellem Kragelund og Sofiedal et Par Mænd, der var ude at pløje, de stod og talte sammen ved Markskellet, medens Hestene fik en Hvile. Det var den rette »Situation« for H. P. Hanssen, og han sagde da: »Hvor er det dog dejligt at se Mennesker, der har Tid til at faa sig en Passiar midt i Arbejdet.« Han gav sig derefter til at tale om Landlivets Glæder og fremhævede stærkt, at Bondens Arbejde var det eneste, der endnu levnede Mennesker Tid til at leve. Han spekulerede paa, hvad disse to Mænd talte om, og for ham kunde det kun være Sædskiftet eller om Gaardens Besætning. Den tredie Mulighed, at det kunde være Bysladder, laa uden for H. P. Hanssens Horisont. Og jeg tav viseligen, da jeg ved en anden Lejlighed havde udtalt mig i den Retning og var blevet skarpt afvist. Til Trods for, at han klagede over, at Tiden var saa knap for ham, havde han dog altid Tid til at tale med dem, der kom i hans Hjem. Han har sikkert ofte ønsket, at Gæsterne vilde gaa, saa han kunde komme op »i min Stue« for at fortsætte Arbejdet. Han forstod slet ikke den Kunst at faa Mennesker til at gaa. Et Forsøg i saa Henseende vilde han simpelt hen have anset for et Brud paa Gæstfriheden, og sligt hørte ikke

til god Tone paa Nørremølle, da han var ung. Der skulde altid være nok af Hjerter- og Husrum.

H. P. Hanssen havde let ved at komme i Forbindelse med alle Mennesker og det af den Grund, at han var venuesæl i dette Ords dybeste Forstand. At han var det over for Venner er forstaaeligt nok, men heller ikke hans politiske Modstandere kunde staa for dette venuesæle Sind. En af hans Modstandere i Grænsekampen vilde gerne give H. P. Hanssen en Haandsrækning i Form af et Par Pund Smør i Vinteren 1918—19. Han bad mig om at give ham dem med den Begrundelse: »Jeg vil ikke tale med ham, for jeg kan ikke sige ham imod, og jeg er bange for at give ham en nok saa lille Indrømmelse.« Dette venuesæle Sind vil for de fleste staa som noget af det mest uimodstaaelige. Hans lyse frejdige Smil virkede altid smittende, kun een Gang har jeg set et Glimt, der røbede en anden Natur. Det var overfor en af dem, der havde svigtet ham, d.v.s. givet Modparten Oplysninger, som de ikke maatte faa. Det var med andre Ord Politik, som for ham var Alvor, og hvor det var nødvendigt at holde Tand for Tunge. Jeg nævner dette, fordi det ogsaa hører med til Billedet af H. P. Hanssen.

Et eget stort Kapitel var Festerne, som H. P. Hanssen var Midtpunktet i. Ikke de officielle Fester, her var der Politik med i Spillet, men de hjemlige Fester, hvor der kunde ses bort fra den Slags. Det var først og fremmest den aarlige St. Hansaften paa »Højtoft«, hans Sommerbolig ved Aabenraa Fjord. At skrive om denne Fest er det samme som at skrive et Eventyr. Et tørt Referat af denne Fest siger intet, og hvad værre er, den kan give Læserne et Indtryk af, at det hele var lige hen ad Vejen. St. Hansfesten paa Højtoft var imidlertid noget helt andet, den var for Deltagerne Aarets store Fest. Ikke alene det, at enhver ved denne Lejlighed fik Lov til at færdes i den store Have, der nærmest er at betragte som en Park, ej heller at se Helene

og H. P. Hanssen, som de elskværdige Værter, men det var at se Mennesket H. P. Hanssen saadan, som han i sit inderste Væsen var. En Høvdingskikkelse, der forstod at glæde de Kvinder og Mænd, ved en storstilet Fest, der til daglig udgjorde hans Følge. Naar Baalet var tændt, blev den ene Sang efter den anden sunget af »Den blaa Sangbog«, men der blev ikke talt. Talerne kom først bagefter, naar hele Selskabet var bænket omkring Bordene i den store og lille Gildeshal. Hvad der blev sagt, og hvem der talte, kan være lige meget, kun det skal fremhæves, at H. P. Hanssen lagde for og gav en Oversigt over, hvad der var sket i de foregaaende Aar, og hvilket Arbejde der skulde gøres i Fremtiden. Naar Helene og H. P. Hanssen sagde Godnat til Gæsterne, var Morgendæmringen ved at bryde frem, og saa var der den herlige Spadseretur tilbage til Aabenraa. De, der har set H. P. Hanssens straalende Humør saadan en Aften, vil aldrig glemme det. Aar efter Aar blev vi Deltagere et godt Minde rigere.

Ved en Fest et Par Aar efter Genforeningen paa »Folkehjem«, hvortil ogsaa Embedsmændene, der var kommet til Sønderjylland, var indbudte, var der Liv og glade Dage. Ikke saadan at forstaa, at det gik over Stregen, den Slags taalte H. P. Hanssen ikke, men saadan lige op til. Da Gildet var forbi, var der en af Gæsterne, en Embedsmand, der sagde ham Tak for i Aften, det havde for ham været en stor Oplevelse, da der ved denne Fest havde været noget, som han aldrig havde været med til før baade at se og høre. H. P. Hanssen hørte i Tavshed paa denne specielle private Tale, men slog saa ud med Haanden, idet han smilende sagde: »Vi har meget at indhente fra Krigens Aar baade af det ene og det andet, og vi maa have det indhentet.«

Fest betød for H. P. Hanssen Afslappelse, en anden Verden, hvor der ikke skulde maales og vejes, men hvor et djærvt Ord og en befriende Latter havde hjemme. Han nød netop dette i fuldt Maal, ja,

mere end det, han længtes henimod en saadan Fest, der var ham en kærkommen Afbrydelse fra det daglige Liv. H. P. Hanssens Festglæde spores mange Steder i hans Skrifter, saa dèr kan enhver læse om den.

I Midten af April 1936 modtog Sprogforeningen Indbydelse til et Møde i Odense. Dagen efter Indbydelsen gik jeg op til H. P. Hanssen for at foreslaa ham, at vi tog Bil til Odense, da jeg vidste, at han ikke saa godt taalte Rejsen med Jernbanen; hans Svar kom omgaaende: »Det er jeg med paa.« Vi startede fra Aabenraa en herlig Aprilmorgen. Jeg kom i god Tid, da der altid var Uro over ham, naar de, der skulde køre med, ikke var mødt, naar Bilen holdt for Døren. En saadan lille Ting kunde let ødelægge Turen, og det vilde jeg i alle Tilfælde undgaa den Dag. Da vi kørte fra Aabenraa, var der megen Sol og ingen Blæst, og H. P. Hanssen var oplagt som ingen Sinde før. Det var som i de første Aar, da vi kørte ud sammen. Smaadrillerierne begyndte straks, og det var et godt Tegn paa, at Turen vilde blive særlig vellykket.

Vi kørte den kendte Vej fra Aabenraa over Haderslev, Kolding, Broen til Odense. Da vi var kommen oven for Vennelystbakken, opdagede han snart en lille Blomst ved Vejkanten, og denne sikre Vaarbebuder vendte Tanken hen paa »Højtoft« og paa Fru Helene, der nu ikke var mere. Med Vemod mindedes han de glade og gode Dage, der var gaaet, og nu skulde han klare det hele alene. Det var saare sjældent, at H. P. Hanssen talte om det. Denne Sjæls »Blygsel«, var der ingen, der kunde trænge ind i, og der er heller næppe nogen, der har gjort Forsøg paa det. At Hustruens Død havde ramt ham haardt, var kendeligt for alle. Jeg mindes, at han sagde til mig, da Fru Helene Hanssen var død: »Det kom anderledes, end jeg har talt om, der blev hende og ikke mig, der først maatte af Sted.«

Vi naaede Hoptrup, og Udsynet ned over Byen var ham en stadig

Oplevelse. Hver Gang vi kom til et bestemt Punkt, hvor hele Dalen kunde ses med Kirken i Baggrunden, var hans stadige Udtalelse: »Der er faa Steder i vort Land, hvor der er saa kønt som her.« Hoptrup var for H. P. Hanssen Pastor Tonnesens By. Han talte netop den Dag om de store Vanskeligheder, denne Mand havde haft at kæmpe med. Pastor Tonnesen var for ham Typen paa de Hjemmetyskere, hvis Sind og Tanker var splittede. H. P. Hanssen forstod, hvor vanskeligt Valget havde været for ham, da han i 1910 gik med den dansksindede Del af »Indre Mission«. »Den Sjælekamp,« sagde han, »har splittet stærkere Mænd end Pastor Tonnesen.«

Haderslev var for H. P. Hanssen den By, hvor Vækkelsen begyndte, da »Sønderjylland vaagnede«. De Mænd, han talte mest om, var Hans Nissen, Nis Lorenzen og Laurids Skau. De tre Bønder stod hans Hjerter nær, som alt nævnt taalte han ikke, at der blev sagt noget om Laurids Skau. Dette faldt ikke helt sammen med mine Synspunkter, da jeg mente, at P. Chr. Kochs og Peter Hiort-Lorenzens Arbejde var mindst lige saa værdifuldt, og at det var et stort Spørgsmaal, om der var kommet noget ud af det, hvis Hiort-Lorenzen ikke havde talt Dansk i November 1842. H. P. Hanssen saa paa mig med et overrasket Udtryk, idet han sagde: »Du har læst P. Lauridsen, men du undervurderer de Kræfter, der gærede og levede i den Tids Bondestand«. Samtalen blev nu til en Diskussion om det saa mange Gange debatterede Emne, om Bondestandens Evne til at klare Sagen, hvis der ikke fandtes skolede Førere. Her kunde vi mødes i Enighed, idet han var klar over, at skolede Førere maatte der til, men han saa helst, at det var Bøndernes egne Mænd, der blev skolede, og han indrømmede, at naar Laurids Skau blev den Fører, han blev, saa var det, fordi han havde haft Professor Flor til Læremester.

Imens toner Skamlingsbankestøtten frem, og saa kommer alle Minder om Møderne, han har været med til paa dette Sted. De begynder

hin Majdag i 1893, da han sammen med Gustav Johannsen havde talt første Gang i Anledning af Halvtredsaarsdagen for det første Møde. Medens Gustav Johannsen havde talt om Laurids Skau og afsløret Mindestenen for ham, skulde H. P. Hanssen tale om dem, hvis Navne var indhuggede paa Støtten. Skamlingsbanken havde en lige saa stærk Klang i hans Sind som Dybbøllbanken. Til Skamlingsbanken hørte ingen af den Slags Minder, som Genforeningen havde af født i hans Sind. Sidste Gang, han talte her, var ved »Det unge Grænseværn«s Stævne i 1934. Ingen Talerstol var ham saa kær som Talerstolen paa Skamling. Dette at tale til Tusinder og atter Tusinder var det største, han vidste. Han elskede at forkynde: »Dette at staa over for en lyttende Forsamling er det bedste, jeg ved,« har han sagt mange Gange, og enhver vil forstaa, at det var Sandhed, naar de kendte H. P. Hanssen. Derfor sagde han meget nødig Nej til at tale. »At tale er det samme som at saa«, var et af hans mange Mundheld.

Da vi kom paa den anden Side af Kolding, foreslog jeg, at vi skulde spise paa »Broen«. Dette Forslag mødte Bifald. Da vi naaede »Broen«, opstod den sædvanlige Forhandling om, hvad vi skulde spise. H. P. Hanssen maatte i de senere Aar være noget forsigtig med, hvad han spiste. Det vigtigste var i Grunden en god Kop Kaffe med Cognac og en fin Cigar. Selv om disse Ting ikke er at foragte, saa var det dog nødvendigt at faa noget mere. »Jeg misunder dig Appetitten, den havde jeg ogsaa engang, men det er nu længe siden,« lød det sørgmodigt, men denne Sørgmodighed forlod ham, da vi fik Kaffe med Tilbehør. Denne skønne Udsigt over imod Snoghøj Ungdomsskole blev nydt, men jeg mindes ikke, at der ved den Lejlighed blev sagt noget, der er værd at optegne. Da vi rejste os for at gaa ud til Bilen og gik gennem Restaurationen, rejste de tilstedeværende Gæster sig op. Da vi var kommen udenfor, sendte han mig et af de mærkelige Øjekast, der røbede, saa mærkeligt det lyder, en vis Und-

seelse, idet han sagde: »Hvorfor mon de rejste sig op?« Dertil kunde jeg kun svare: »Det var i alle Tilfælde ikke for mig.« Undseelsen gav sig her et Udslag, der er saare velkendt af alle, der har staaet H. P. Hanssen nær. Den Selvbevidsthed, der prægede ham, var af en egen Art, den var aldrig pralende, den var snarere undskyldende. Han yndede at skjule den bag Undseelsen, selv om han ikke var ufølsom over for Hyldest. Han vidste godt nok, hvem han var.

Resten af Vejen til Odense var helliget Hvilen, men saa snart Odense var i Sigte, vaktet Livsaanderne paany, Forhandlingerne paa Mødet hører ikke hjemme her, men den samme Energi som i fordums Dage prægede ham. Da vi skulde hjem, forsvandt han, det opdagedes derved, at nogen vilde sige Farvel. Da de spurgte mig, hvor H. P. Hanssen var, kunde jeg kun sige: »Hans Lommer er et Eventyr for Børn.« Det forstod de ikke, og jeg maatte saa meddele dem, at han sikkert var henne at købe Bolsjer eller lignende. Det var for mig en kendt Sag, at hver Gang vi var ude at køre og kom til en By, saa skulde han ind i en Konfektforretning for at faa en fyldt Pose med hjem med Byens Navn paa. Denne blev saa præsenteret for Børnebørnene Søndag Formiddag. Hvad der blev forhandlet mellem ham og Børnebørnene Søndag Formiddag, skal jeg ikke røbe, for det ved jeg ikke. Det ene ved jeg, at man meget nødig skulde aflægge ham et Besøg paa den Tid, det var klogt at holde sig udenfor, da han ikke vilde forstyrres i dette Samvær. Det var Eventyret.

Vi kørte hjemad, og da vi kom til et bestemt Sted, sagde H. P. Hanssen omtrent følgende: »Skæbnen er mærkelig; ganske særlig, naar Kærlighedssorger rammer et Menneske, det kan blive Rejsning, det kan blive Fald. Jeg har set og hørt saa meget af den Slags, at det er svært for mig at sige noget om det, vi kalder Fejltrin, og det, der er værre. I Reglen ligger dybest nede en Sorg, der ikke kan overvindes, og den kan undertiden drive Mennesker ud i Fortviv-

lelsen.« Det var meget sjældent, at H. P. Hanssen slog ind paa dette Emne. Naar han talte om Kærlighedsaffærer, eller andre talte om det, var der altid dyb Alvor over ham. I Kærlighedslivet laa for ham en af Livets store Kraftkilder.

Det var den sidste Kjøretur, den sidste af de mange. Derfor blev den det dyrebareste Minde om H. P. Hanssen og derfor er de Ord, der blev talt, stadig levende for mig. Det var ogsaa sidste Gang, at jeg saa at sige talte med H. P. Hanssen ud over dagligdags Ting. Og dog er det hele kun Glimt af det, H. P. Hanssen var. Den Sindets Renhed, der lyste ud af hele hans Færd, var det dejligt en Gang imellem at se et Glimt af. Han elskede alt, hvad der var stort og godt. Hans Færd og hans Virke stod dybt i Slægt med det, der havde Hævd i vort Folk. Om ham kan siges det samme, som Sagaen melder om Njal: »Han var saa ypperlig lovkyndig, at der ikke fandtes hans Lige. Han var derhos vis og forudseende, tog gode Raad og gav dem gerne, og alt, hvad han raadede, blev til deres Bedste; han var mild og retsindig og hjalp alle dem, der tyede til ham, ud af deres Forlegenhed.«

Jakob Petersen.

For fyrretyve Aar siden holdt H. P. Hanssen et Valgmøde i Sommersted Vesterkro. Det var før Udfyldningsvalget efter Redaktør Jessens Død, Salen var stuvende fuld, og ved denne Lejlighed modtog jeg, ganske vist paa Afstand, et Indtryk af den Stemning, der herskede under et saadant Møde. Ordene har jeg af gode Grunde intet Minde om. Jeg var nemlig kun Plankeværkslytter. Sammen med nogle andre ungdommelige Kammerater var jeg som en anden Zachæus klatret til Vejrs for at lytte til det, der skete derinde. Talerne, Sangene og Hurraraabene lød ud til os gennem de korrekt lukkede Døre og Vinduer. Vi skelnede ikke Ordene, kun de kendte Melodier, men tænker jeg nu tilbage paa Oplevelsen, har jeg stadig Indtrykket af, at der skete noget usædvanligt i den Forsamling af Ældre, der var indenfor Murene. Husker jeg ikke fejl, var der ved den Lejlighed flere i Byen, der gerne vilde have været med, men vovede sig ikke til det. Gendarmen var vel ogsaa tilstede. Saadan var Forholdene dengang. Og vi Unge havde for vort Vedkommende valgt at holde os beskedent tilbage.

Nu, saa mange Aar efter, har jeg gjort mig den Ulejlighed at udforske, hvad der blev talt ved dette Valgmøde — saadan sagde man dengang, og ikke som nu Vælgermøde — og ved at læse Referatet af den 44-aarige H. P. Hanssens Tale, maatte jeg indrømme, at paa

samme Maade talte den ældre og den gamle H. P. Hanssen. Men dengang stod der, som ogsaa senere, Strid om hans Navn. Det kom ikke frem paa Mødet, men noget var der i Luften.

H. P. Hanssen begyndte, som det var og blev hans Sædvane, med et historisk Billede:

— Der vuggede en Skude paa Flensborg Fjord — Flaget halvt paa Stang, Kongens Lig om Bord. Fjendtlige Hære brød ind i Landet. Dannevirke faldt. De danske Embedsmænd forlod Landet. Lavrids Skau sænkedes i Graven. Da brød en ny Tid frem i vor nationale Kamp. Borger og Bonde maatte atter frem i Fronten... da oplevede vi paany et Gennembrud som det omkring 1840.

H. P. Hanssen citerede nu, som han har gjort det ofte ved senere Lejligheder, A. D. Jørgensens Ord om de unge Stridsmænd, der drog syngende i Kampen eller som vandrede i en Skov i den tidlige Morgenstund, naar Fuglene vaagner en efter en. Ingen menneskelig Magt kunde faa dem til at tie, fordi deres Time var kommen. Ud af dette Fuglekor greb Taleren saa en enkelt Tone, dybere, varmere, inderligere end de andre, med en sælsom Underklang af Vemod. Det var Junggreens Røst. Ham vilde han mindes ved denne Lejlighed, og saa fulgte der, inden det egentlige Emne berørtes, et lille, gribende Foredrag om den Mand, som er blevet karakteriseret som en af den danske Nationalitetskamps smukkeste Skikkelser.

Derpaa gik H. P. Hanssen over til at tale om Nordslesvigernes Sejghed, om at holde ud, men ogsaa om »gensidig (at) trøste, styrke og opmuntre hverandre, værne om vort Sprog med alle de til Raadighed staaende Midler og paa enhver lovlig Maade vise, at vi holder fast ved vort Haab; det vilde være Opgaven, og den Aand, der nu er vaagnet i vort Folk, er en Borgen for, at den vil blive fyldestgjort.«

Jeg mødte ikke H. P. Hanssen personlig før 13 Aar senere. Da var han 57. Det var paa Vejen fra Haderslev til Aabenraa, hvor jeg som

Stedfortræder for Redaktør A. Svensson, der da netop havde paa-begyndt Udgivelsen af Dagbladet »Danskeren«, skulde deltage i et af Vælgerforeningens Møder. Jeg havde sammen med Vandmøller Christensen, den senere Borgmester, som baade Venner og Modstandere efter Genforeningen benævnedes Clemenceau paa Grund af hans bistre Udseende, der i Virkeligheden blot var et godt Hjertes Camouflage, faaet Kørelighed med Gaardejer Andreas Krog fra Skovbølling. Undervejs blev vor lille Jagtvogn lige Syd for Hoptrup overhalet af en af Den internationale Kommissions store Biler, og bag i i den sad H. P. Hanssen. Da han passerede os, svingede han sin grønne Hat, hvis Skygge, mindes jeg, havde et særpræget jagtmæssigt Tilsnit. Som han sad dèr, bar han, som det var hans Sædvane, Hovedet højt løftet. Han smilede ikke, men hilste yderst formelt, skønt med en stor Gestus. Og mine Kørefæller løftede for deres Vedkommende ikke Hatten særligt højt.

— Der var han, sagde Vandmølleren.

Det var i de Tider, da Modsætningerne indenfor Vælgerforeningen stod temmelig skarpt over for hinanden, og Christensen var ikke paa H. P. Hanssens Hold. Fra selve Mødet paa »Folkehjem« husker jeg kun, at de to Grupper paa flere Punkter stod hinanden imod. Der sad midt i Salen Skrumsager fra Københoved, rygende paa sin uundværlige Pibe, men uden at deltage i Forhandlingerne. Alligevel lagde man Mærke til ham. Hans Søn, Kloppenborg, havde Plads ved det øverste Tværbord, og naar han tog Ordet, var det, mærkede man, for at komme paa Forhandlingsfod med den Gruppe, der sad til højre for ham. I hans Nærhed sad Redaktør Christiansen fra »Flensborg Avis«, der ligeledes havde Ordet et Par Gange, og Peter Grau, hvis forhandlende Veltalenhed jeg endnu har et Minde om, saavel som om Nis Nissens skarpe polemiske Udfald.

H. P. Hanssen var afvisende. Men han gjorde Indtryk, ikke mindst

paa en uvildig Tilhører, der maatte lægge Mærke til hans parlamentarisk skolede Indlæg i Debatten.

Nogle Aar senere, da jeg blev Medarbejder ved hans Blad, erfarede jeg, at »det afvisende« egentlig var ham fremmed, ja var hans Natur imod. Det kunde til Tider se ud til, at visse politiske Handlinger stred imod hans rent menneskelige Indstilling. *Og han var stor som Menneske!*

Det er menneskeligt at fejle, og en af hans Fejltagelser var vist, at han lod sig overtale til at modtage et Folketingsmandat. Jeg fulgte ham til en Del af de Møder, han holdt før Valget 1924, og fik da det Indtryk, at dansk Partipolitik var ham noget fremmed, maaske ogsaa temmelig smaaligt. Han holdt sine egne Møder og gav dem en særlig national Betoning, ligesom han i det væsentlige talte om specielt nordslesvigske Anliggender. Fra et Møde i Fjelstrup note-rede jeg følgende Udtalelse af ham, fremsat under et Ordskitte:

»Jeg har i Aften ikke udtalt, at Grænsen ligger fast. »Flensborg Avis« har ogsaa skrevet, at det er gentaget indtil det trivielle. Neergaard har præget Ordet, men baade Piper, Christmas Møller og flere af det konservative Folkeparti har sagt det samme.« (»Hejmdal«, 1. April 1924.)

I Vuggegave havde H. P. Hanssen faaet et lyrisk Gemyt, og det er uden Tvivl blevet udviklet under hans Ophold paa Askov, hvor Guldalderstroferne klang fra Ludvig Schrøders Ambolt. En af hans Venner har engang karakteriseret ham som en Aladdin-Skikkelse, en Naturens muntre Søn, og saadan var han. I sine Memoirer har han givet en Skildring af sin Hjemstavn, baaret af digterisk Flugt og Kærlighed til de fagre Dale og Bakker i hans sønderjydske Hjemstavn. Efter Omtalen af et nationalt Møde i Sønderborg, han som ganske ung deltog i, skriver han om sin Hjemfærd til Nørremølle: »Saa svang jeg mig paa min raske Skimmel og red stærkt optaget af

Aftenens Indtryk i Morgengryet op over Dybbøl Banke.« — Ved Sandbjerg hører han Nattergalene slaa deres Triller. Og han tilføjer: »Mens jeg saaledes i den aarle Morgenstund red ud over min minderige Hjemegn paa min rappe Ganger, følte jeg ligefrem, hvor det groede i mig.« Et andet Sted citerer han fra et af sine Breve følgende Sætning: »Jeg er fuld af gærende Tanker og store Syner om, hvad der bør gøres.« Men paa et tidligt Tidspunkt blev han klar over, at det gjaldt om at baandlægge sine Følelser: »Hvor Hensynet til Fædrelandets Vel krævede det.« Og i denne Forbindelse henviser han selv til, hvad Dr. Marius Kristensen har sagt om ham: »Kampen mellem hans stærke, oprindelige Temperament og hans Forstands bundne Handlinger er det mest spændende i hans Livs Saga.«

H. P. Hanssen var ikke blot en lyrisk betonet Personlighed, der let kunde lade sig begejstre, men tillige en Realiteternes Mand, og paa det Grundlag — og sikkert i de fleste Tilfælde efter at have raadført sig med sin prægtige Hustru — afvejede han sine Beslutninger og Handlinger.

Redaktør Franz v. Jessen karakteriserede (i en Anmeldelse af »Et Tilbageblik II«) H. P. Hanssen som den fødte Optimist og som Politiker tillige den udprægede Opportunist, hvilket sidste han nærmere begrundet i Fødselsdagsartiklen under Henvisning til hans Stilling til Pragfredens Artikel 5. Der var, hed det i den paagældende Anmeldelse, Øjeblikke, hvori han endog gik videre i sin Tolkning af denne Paragraf og de paa den byggede Krav end hans stejleste Opponenters, medens han til andre Tider har ladet disse Krav ganske falde, en Følge af Paavirkninger fra vekslende Tidens Strømninger hjemme og ude. Og saa, da Dagen var inde, var han den eneste, der var i Stand til at kunne støtte sit Folks Krav paa en traktatlig Ret.

Det er forstaaeligt, at en kritisk Betragter her kan finde Spor af en opportunistisk Holdning hos H. P. Hanssen. Der maa givetvis

skelnes mellem Troen paa selve Paragraf 5's Levedygtighed og Troen paa eller Haabet om en Genforening. Som før nævnt, udtalte han før sit Valg som Sønderjydernes Repræsentant paa den tyske Rigsdag, at det gjaldt om paa lovlig Vis at holde fast ved Haabet. Og han tilføjede: den Aand, der nu er vaagnet i vort Folk, er en Borgen for, at den vil blive fyldestgjort.

En mere udførlig Karakteristik af H. P. Hanssens politiske Holdning kræver for øvrigt en Paavisning af, hvor skarpt han tog Afstand fra de nationalt nedbrydende »Bevægelser«, som i Tyverne rejste sig i Nordslesvig. Her indtog han maaske et skarpere Standpunkt, end det havde været nødvendigt, men det maa indrømmes, at han uden Hensyn til egen Velfærd og Popularitet forfægtede sine Anskuelse, og ganske givet ud fra en udpræget Realitetsbetragtning.

Men Optimist var han. Der skal Optimisme til for at kunne skabe, sagde han engang til mig, og har sikkert da tænkt paa sine egne Erfaringer. I Kraft af denne hans Egenskab var han i Stand til at begejstre, opflamme, samle Kræfterne og sætte Arbejde i Gang. Hans lyse Tro bar over meget, gav ham Arbejdsmod og gjorde ham til den fremragende Organisator, han var.

Det var Toner om Samling, der lød i den sidste Tale, H. P. Hansen holdt, faa Dage før sin Død, ved Grænseforeningens Aarsmøde i Aabenraa. Her fremhævede han, som saa mange Gange tidligere, Nødvendigheden af at følge den gamle taktiske Regel: »Marchere adskilt, men slaa samlet.« Der var ikke Raad til at splitte Kræfterne. Ved samme Lejlighed fandt han anerkendende Ord til Grænseforeningen og takkede for godt Samarbejde.

Men helt til det sidste var han optaget af Arbejdet, »det er det, der holder mig frisk,« sagde han til Kongen, da Majestæten i de Dage gæstede Aabenraa. Og hans sidste Ord var: »Det brænder, det brænder, læg mere paa Ilden!«

H. P. Hanssen havde en let Gang paa Jorden. Jeg husker, at jeg en Aften paa mit Blads Redaktion i Kolding af en ung Medarbejder blev kaldt ud paa Balkonen, der vender ud mod Byens Jernbanegade: »Skynd Dem,« raabte han, »nede paa Gaden gaar en Mand med saadanne mærkelige lette Skridt, at man næsten ikke kan høre dem. Det er ganske ejendommeligt...« Det var H. P. Hanssen, der paa det Tidspunkt, et Par Aar før sin Død, var en gammel Mand. Min unge Ven og jeg blev med Blikket ved at følge den næsten lydløst fremskridende Skikkelse, indtil den forsvandt i Mulmet omkring Bane-
gaarden.

Der havde ingen Grund været til at nævne denne lille Oplevelse, hvis blot det gjaldt at fremhæve en ydre Ejendommelighed ved H. P. Hanssens Person. Men hans Gang stod i Forbindelse med hans lige saa lette og lyse Sind. Han havde lettere til Begejstring end til Bekymring, og det var vel nok en af Grundene til, at han trods den Modgang, han mødte, følte sig som en lykkelig Mand.

Over alt lyser dog H. P. Hanssens Forhold til *Barnet*. Han kunde, selv om han var optaget af en alvorlig Samtale, glemme alt, naar han mødte et Barn, han havde en Smule Kendskab eller intet Kendskab til. Saa lyste hans Ansigt op i et stort Smil. Han løftede Barnet op til sig eller tog det ved Haanden, og saa gik Snakken løs. Engang, har han fortalt, sluttede han paa en Rejse i Toget Aftale med en lille Pige om, at han skulde fortælle Eventyr for hende, saa skulde hun til Gengæld synge ham i Søvn. Og, tilføjede han leende, det lykkedes sandelig for hende.

I Virkeligheden var H. P. Hanssen en Forsoningens Mand. Han kunde tilgive Alverden. Der sagdes om ham, at han kun havde sagt haarde Ord om en Mand, om hvem han havde hørt, at han havde vist sin Moder Ringeagt. Og var der andre, der gjorde det, var det ham tydeligt nok meget imod.

Det var en kendt Sag, at han og J. C. Christensen aldrig kom paa Talefod med hinanden. J. C. lod sig endog forlyde med, at han ikke løb H. P. Hanssen paa Dørene, et Ord, Fru Helene Hanssen gemte i sit Hjerte. Men da første Bind af »Et Tilbageblik« udkom, skrev J. C. Christensen et meget smukt og anerkendende Brev til Hanssen, der straks havde til Hensigt at offentliggøre det i »Hejmdal«. Naar det ikke skete, var det, fordi Fru Hanssen brændte Brevet. Hvem der har kendt Helene Hanssen, vil vide, at det ikke skete af Uforsonlighed, men af Kærlighed til den Mand, hun delte Livet og Kampen med. De Smædebreve, der i Afstemningstiden sendtes ham, gemte hun som Rariteter. »Hun samler jo ogsaa paa Frimærker,« sagde H. P. Hanssen med et stort Smil.

Da Redaktør Jens Jessen døde, sluttede H. P. Hanssen sine Mindeord over ham med et Citat fra Tegnér's »Kung Karl, den unge hjälte«: »Han kunde icke vika, blott falla kunde han.« Ved H. P. Hanssens Død skrev Redaktør Jessens Søn, Tage Jessen, om ham: »Han kunde aldrig hvile, kun arbejde kunde han.« Og hvor tit har vi ikke haft Lejlighed til at beundre hans eminente Arbejdskraft. Han kunde, uden Hast, komme op paa Redaktionen og i Løbet af et Kvarter diktere en Leder, færdig til at gaa i Trykken, og selv om han skulde til et vigtigt Møde, kunde han faa Tid til at faa hilst paa og talt med Bladets mangeaarige Bogholder, Jørgen Köcks. Baade han og hans Hustru fulgte alle, der var ansat ved Bladet, med rørende Omhu. Enhver, hvad enten han tilhørte det redaktionelle eller tekniske Personale, blev betragtet som Medarbejder. Saadan havde det været i deres Hjem paa Landet, og det Forhold havde de flyttet med til Byen.

Kom en Medarbejder i et Ærinde til ham, hændte det ikke sjældent, at han tog et eller andet Emne op, som han kommenterede, eller han fortalte om en politisk Personlighed, han havde mødt, om den polske Grænsekamp eller om den tyske Jordkamps Strategi i Nordlesvig.

Der er ingen Tvivl om, at han saaledes følte sig forpligtet over for Medarbejderne. Da jeg 1929 forlod »Hejmdal« for at overtage en Stilling ved »Jydske Tidende«, holdt H. P. Hanssen ved en Afskedsfest, Bladet havde arrangeret, en Tale, i hvilken han gav Udtryk for, at det tit havde været ham en Sorg, at han ikke, som Redaktør Jesen havde gjort det, havde haft Tid og Lejlighed til personlig at kunne bidrage til Medarbejdernes Orientering om politiske og historiske Forhold.

Da jeg et Par Aar senere søgte en Samtale med ham, som fandt Sted i hans store Arbejdsværelse med de høje Bogreoler og Bjørnson-Busten i Krogen, blev vi afbrudt af en ældre Mands Besøg. Han havde i Overgangstiden fra tysk til dansk Styre forsømt at faa sit Undersaatsforhold i Orden og kom nu for at spørge H. P. Hanssen til Raads. Efter at denne havde sat sig grundigt ind i Mandens Forhold, sagde han til ham: »Ja, De er hjemløs!« Han gav ham nogle gode Raad, og da han takkende trak sig tilbage, lagde jeg Mærke til et medfølgende Blik i H. P. Hanssens Øjne. Maaske mindedes han de mange danske Sønderjyder, han i sin Tid maatte give samme Svar, naar de opsøgte ham.

Han havde altid Tid til at hjælpe andre. I Timevis kunde han høre paa Folk, der kom for at søge hans Hjælp. Jeg husker, at en engelsk Diplomat engang beklagede sig over, at han i H. P. Hanssens Ministertid maatte vente uforskammet længe, inden han kunde faa ham i Tale, fordi Ministeren førte en Samtale med en almindelig sønderjydske Bondekone. Englænderen begreb ikke, at saadan noget kunde finde Sted.

Jeg mindes i denne Forbindelse, at en gammel Mand, der som ung var Tjenestekarl paa Nørremølle, har fortalt mig, at den unge H. P. Hanssen altid lod Husmændene i Nabolaget faa et Spand Heste til Laans, naar de skulde have deres Korn kørt ind. Det kunde til Tider

blive lidt for meget af det Gode for hans Fader, som for øvrigt selv havde svært ved at sige Nej. Han rystede misbilligende paa Hovedet og sagde: »Hans Peter! Hans Peter!«

Men denne saa paa ham med et lyst Blik og svarede afværgende: »Jamen, Far, de kan da ikke *bære* det hjem!«

I det første Bind af sine Memoirer fortæller H. P. Hanssen, at hans Fader engang har sagt, at det var en Svaghed ved hans Slægt, at den havde saa svært ved at sige Nej. Det havde han ogsaa i det daglige Liv, men overført paa det nationalpolitiske Omraade har jeg et Minde om, hvorledes han ved en given Lejlighed fandt Anledning til at sige Nej til og afkræfte sin egen Optimisme. Det er en kendt Sag, at han ved Genforeningen var af den Opfattelse, at den Tyskhed, der blev tilbage i Nordslesvig, let kunde assimileres, fordi Befolkningens danske Rod med Tiden vilde komme til at gøre sig gældende. En Udtalelse herom blev taget ham meget ilde op fra tysk Side, og det viste sig da ogsaa, at han her havde gjort sig skyldig i en Fejltagelse. Økonomiske Vanskeligheder og politiske Fejlgreb var medvirkende til, at Hjemmetyskheden fik Vind i Sejlene, Jordkampen blev rejst paany, og man var i visse Kredse opsat paa, at det til Trods for Tyskhedens voksende Aggressivitet vilde være hensigtsmæssigt at give den større Indrømmelser, navnlig paa Skolevæsenets Omraade. Dette kom i Virkeligheden til at betyde en afgørende Ændring i H. P. Hanssens oprindeligt liberale Opfattelse af Nationalitetskampens Karakter og førte i det hele taget til et Vendepunkt under Mellemkrigstidens nationalpolitiske Udvikling i Nordslesvig.

Under en Drøftelse af Situationen, som den 24. September 1927 under mere fortrolige Former fandt Sted i Forsamlingshuset »Slogsherredhus« nede i den truede Firkant, trak han i et længere Foredrag Linjerne for Udviklingen op, og som det var hans Sædvane, gjorde han udførligt Rede for den nationale Stilling og henviste specielt til

Forholdene i det saakaldte truede Grænseomraade. Efter denne Udredning kom han ind paa de Opgaver, der som Følge heraf stilledes det danske Arbejde, og jeg citerer her efter mine Optegnelser følgende Udtalelse:

— Hvad skal vi gøre fra dansk Side? — Først og fremmest skal vi samle os. Den Splittelse, Grænsedragningen medførte, har været et stort Kraftspild, men det ligger nu bag os. Naar vi staar over for Løsningen af Opgaverne, er der jo intet, der skiller, saa kommer Enigheden af sig selv... Jeg er vis paa, at Enigheden om Løsningen af de foreliggende Opgaver vil vise sig alle Steder, hvor der bliver kaldt.

Efter at have gjort op, hvad der var naaet paa Kirkens, Skolens og det kulturelle Omraade, fortsatte han:

— Desværre har større Kredse faaet den Anskuelse, at alt var færdigt og godt med Genforeningen. De overser, at det hernede er *Rigsopgaver*, der skal løses, og det gælder ikke mindst disse Egne (den truede Firkant). Der maa her tages særlige Hensyn... Man maa være varsom med at flytte Statsinstitutionerne bort fra Landsdelen, og der skal ogsaa tales et Ord med Lovgivningsmagten om at lægge Statsinstitutionerne saa nær som muligt ned mod vor Sydgrænse. *Strømmen maa gaa sydpaa* — ikke nordpaa. Overpostinspektoratet og Søndre Landsret er blevet flyttet herfra. Jeg betragter det som et af de største Fejlgreb, der er gjort siden Genforeningen (Hør!). Hermed svækker vi os selv.

Efter at have slaaet til Lyd for at forcere Udstykningen ned mod Grænsen og en mere planmæssig Jordpolitik konkluderede han paa følgende Maade og understregede Ordene med Slag i Talerstolen:

— *Vi Danske maa opøve os i at sige Nej!* Her er Grænsen! Hertil, og ikke videre! (Hør!) Vi begyndte fra første Færd at virke i Fredens og Forsoningens Tjeneste, og det maa ikke fraviges. Men vi er

blevet alt for eftergivende. Det er ligesom vi ikke har kunnet sige Nej til nogle Fordringer, man har stillet os overfor. Nu maa vi — efter det tyske Fremstød — til det. Enhver Overtrædelse maa ikke tolereres... Bliver man ved paa den Maade, nedbrydes Respekten for Myndighederne... Det betyder Demoralisation, og en saadan Slaphed kan vi ikke være bekendt... Tyskerne har fremsat Krav paa Skolens Omraade. De kræver særlige tyske Skolekommissioner og tyske Lærere. Staten skal betale deres Skolebygninger, og Børnene skal have Lov til uden Vederlag at besøge tyske Skoler i Nabokommunerne. Der kræves, at den danske Stat skal oprette et særligt Kursus, tysk Realeksamen indført ved alle tyske, offentlige Skoler og private Realskoler og mindst een tysk Statsskole med Ret til Studentereksamen. Dette Krav fremsatte Tyskerne i Slutningen af September i Fjor, men de har endnu, efter at der er gaaet et Aar, intet Svar faaet. Jeg forstaar ikke en saadan Sendrægtighed. *Der er hertil dog kun et bestemt Nej at svare.* Hertil og ikke videre! (Hør! Hør!). Der maa være Fasthed i Systemet, mindre Eftergivenhed og hurtigere Handling paa ledende Sted!

Disse nationalt-strategiske Betragtninger har stadig Bud til dem, der beskæftiger sig med Grænseproblemer, og de lyder til os som en Tilegnelse fra den Mand, der har øvet en stor Gerning i vort Folk. Her er ikke Stedet at afgøre, om det var hans eller andres Fejl, at han til en Tid kom til at staa som et Stridens Tegn midt i al Forvirring. Hensigten har blot været at give et Bidrag til Forstaaelse af et stort Menneske og hans politiske Gerning, som det vil være forbeholdt en senere Historieskrivning at dømme om. For nogle Aar siden stod jeg ved hans Grav paa Aabenraa Kirkegaard sammen med en Mand, der havde været hans politiske Modstander. Nu bøjede Modstanderen sig for hans Minde. Paa den hvide Marmorplade staar foruden Fødsels- og Dødsdag kun: *Hans Peter Hanssen.*

Morten Kamphøener.

De sidste Aar

AF REDAKTØR C. J. BECH

Da H. P. Hanssen ved Folketingsopløsningen forud for Valget i 1926 tog Afsked med Rigsdagsarbejdet og dermed afsluttede den Gerning som *Parlamentariker*, til hvilken han fra de unge Aar havde uddannet sig, var det uden Bitterhed. En saadan Følelse laa ham fjern, skønt hans Deltagelse i dansk Politik utvivlsomt havde været en Skuffelse for ham. Nogen rettroende Partigænger blev han aldrig. Vant til større Forhold og videre Udsyn, som han var, blev han paa den danske Rigsdag en Fremmed, hvem de snævre Partirammer efter hans korte Ministertid ikke bød tilstrækkeligt Virkerum for den Sag, han havde viet sine Kræfter. Hans Tid forekom ham for kostbar til, at han skulde sætte sig ind i alt det, der *skilte* herhjemme, og som var Baggrunden for dansk Politik. Her havde han ingen Interesser. Det var hans sønderjydske Sag uvedkommende. Som Minister havde han kunnet udrette noget, som almindelig Rigsdagsmand fandt han ingen Tilfredsstillelse i Livet paa Christiansborg. Og da tillige hans Helbred begyndte at volde ham Kvaler, sagde han Farvel uden Sorg. Han kendte Politikerens Vilkaar og havde ikke gjort sig Illusioner.

For en anden Natur end H. P. Hanssens vilde det have været fristende ved denne Afgang at betragte Livsgerningen som sluttet for at hengive sig til Dyrkelsen af Minderne fra den svundne Stortid.

Hans egentlige, historiske Mission var jo faktisk endt med Genforeningen. Men H. P. Hanssen var en alt for frodig og livsbekræftende Natur til paa noget Tidspunkt at føle sig som *forhenværende*. Som han for Aar tilbage, under Konflikten ved Minister-Udnævnelsen i 1919, havde forsikret sine politiske Modstandere, at han nok skulde vide at faa Tiden til at gaa, hvis han besluttede at nedlægge sit Mandat (han vilde, sagde han, gaa paa Mosen og skyde Ænder og, føjede han til, skrive sine Memoirer, der skulde blive interessante), saaledes laa det ham ogsaa nu fjernt at tænke paa at lægge op. Skønt han nærmede sig de 65 Aar, og hans Helbred nu og da gav Anledning til Bekymring, var han stadig saa fuld af Virkelyst og Livsmod, at han i det Tiaar, han havde tilbage, skulde naa at udrette en folkelig Gerning, der paa smukkeste Maade afsluttede hans parlamentariske Indsats. Han viste, hvorledes han som Nationalpolitiker kunde tage endnu en gennemgribende Forandring i Vilkaarene for sit Virke, og at hans Arbejdskraft ogsaa lod sig bringe til Udfoldelse i en Gerning udelukkende herhjemme fra.

H. P. Hanssen var selvskreven til en fremskudt Stilling ogsaa i det lokale Genforeningsarbejde, som han selv var Igangsætter af og nu stærkere kunde leve med i, end da hans parlamentariske Virksomhed lagde Beslag paa ham og i lange Perioder kaldte ham bort fra Landsdelen. Han havde bevaret sine vidtrækkende Forbindelser saavel mod Nord som mod Syd, og altid var han udmærket informeret i politiske og økonomiske Anliggender. I stort Tal kom Folk stadig for at søge hans Raad. Landsmænd fra Hjemstavnen bad om Bistand i deres mangeartede Anliggender, og fra det gamle Land spurgte man ham til Raads i alle Spørgsmaal Nordslesvig vedrørende, ikke mindst inofficielt. Ud over Partiskellene stod han i disse sine sidste Aar som en Slags Generalnævner for den nordslesvigske Befolkning, som den omstridte Landsdels *store, gamle Mand*.

Døren til Hjemmet i Nygade stod altid aaben, og her var man altid i Kontakt med Tidens Rørelser. Bestandigt var her Besøg, uafladeligt kimedede Telefonen, selv fra de fjerneste Steder i Landet. Kaffe-kanden blev aldrig kold i dette Hjem, i hvis Stuer Fru Helene havde samlet mange sjældne Kunstgenstande. Ved det runde Bord i den midterste Dagligstue har gennem de mange Aar utallige Gæster drøfttet Tidens Problemer med H. P. Hanssen, mens hans Hustru var en eftertænsksom Tilhører. Morsomt er det i Erindringen at genkalde denne Scene omkring Kaffe-bordet i det H. P. Hanssenske Hjem, hvor *Politik* laa i Luften, ligesom Røgen fra hans og Fru Helenes Cigarer, der steg til Vejrs og skabte en egen Hygge over Samværet. I næppe noget andet dansk Hjem har Politik som her hørt til Livets daglige Brød. Det var den væsentligste Bestanddel af Tilværelsen, og Børnene, der voksede op i denne Atmosfære, blev saa at sige flasket op med Politik, hvad der kom til at præge Horisonten for deres Liv. Det var ikke Sognepolitik eller Bysnak, men de store Linjer i Udviklingen, *Perspektiver* baade bagud og fremover, der var til Debat. Og dog gik langt fra hele Tilværelsen her op i Politik. Der bankede et varmt og levende Menneskehjerte bag alt, hvad der blev drøftet og truffet Bestemmelse om.

Her, som overalt hvor H. P. Hanssen var med, var det ham, der prægede Samværet og Underholdningen. Han var vant til at være den ledende Kraft — fra ham udgik Impulserne —, og han elskede at fortælle og delagtiggøre andre i det, der optog ham. Han foretrak saa afgjort selv at være Fortælleren frem for at spille Tilhørers Rolle, hvad han havde meget svært ved. *Hun* var den gode Tilhører, der kunde lytte og danne sig en Mening dèr, hvor H. P. Hanssens Skøn ikke altid slog til. Hun kunde *gennemskue*, hvor han ofte kun havde Sans for Overblik og Perspektiver. I eet og alt var de Modsætninger, i Ydre som i Indre. Fru Helene var H. P. Hanssens altid

vagtsomme og aarvaagne Kritiker, der i alle Livets Forhold — og ikke mindst i hans politiske Gerning — forstod at trække ham ned paa Jorden igen, naar han efter hendes Mening var ved at komme for højt til Vejrs. Hans Venner og politiske Modstandere vidste, at de ogsaa maatte regne med hende, naar der skulde tages Stilling i en Sag. Han tog nok sine Beslutninger selv, men han var næppe vel tilpas, hvis han vidste, at hun ikke delte hans Synspunkter. Hun var ogsaa skarpere end han i sin Bedømmelse og vilde mere end han »tage Tyren ved Hornene« i politiske Spørgsmaal. »Staa kun fast, Hans Peter,« sagde hun, »giv dem det glatte Lag!« Det vilde være en interessant Opgave for en Historiker at faa klarlagt Omfanget af Fru Helenes virkelige Indflydelse paa H. P. Hanssens Stillingtagen i de afgørende Spørgsmaal under hans politiske Virksomhed, hvorved ogsaa hun var med til at skrive Sønderjyllands nyere Historie.

Hvis det er rigtigt, at Personlighedens Størrelse maales af de Anekdoter, der fortælles om et Menneske, stod Fru Helene næppe tilbage for sin Mand. Her skal kun opfriskes en enkelt af hendes rammende Bemærkninger. Da engang H. P. Hanssens Venner trængte paa for at paavirke hans Standpunkt i en betydningsfuld Afgørelse, sagde hun: — Gud fri os for vore Venner. Vore Fjender skal vi nok selv klare! Paa »Hejmdal« frygtede vi mere hendes Dom end hans. Hun var en stille, men stærk Kvinde, der aldrig traadte offentlig frem, men levede og virkede alene for sit Hjem og sin Mand, og hvis virkelige Betydning derfor kun den indviede Kreds havde Kendskab til. Men mon ikke den egentlige Forklaring paa, at H. P. Hanssen i de Storme, som hans politiske Virksomhed førte ham ud i, kunde staa saa urokkelig fast og stærk, er den simple, at der — for at tale med Ibsen — *stod en Kvinde bag?* Hun kunde sige: — Jeg ved godt, at Hans Peter har lært mere end jeg, men derfor kan jeg være lige saa klog! Trofast fulgte hun ham i Medgang og Modgang, og hun

hørte til dem, der aldrig er raadville, men som altid hurtigt og klart ved, hvad der er det rette.

Fra dette Hjem med det smukke Samliv med Hustru og Børn udgik H. P. Hanssens Verden og Virksomhed. Han yndede at sige, at han som Sneglen bar sit Hus med sig paa Ryggen. Hvor sandt det var, herom vidner Brevene til og fra Hjemmet i de mange Aar, han opholdt sig i Berlin, og senere fra Tiden i København. Hjemmet og Hustruen var det faste Holdepunkt, Balancen i hans Tilværelse.

Hanssen havde sit Arbejdsværelse ovenpaa i den store og rummelige Nygade-Ejendom, en anelig Stue med tre Vinduer ud til Gaden og Udsigt over Tagene til Engene og Skovene mod Vest. Væggene var dækket af Reoler, ovenpaa hvilke en Række Fugle, han som Jæger havde skudt, havde deres Plads under en Frise af Portrætter af Førerskikkelser i Nationalitetskampen. Paa en Væg hang hans Bøsse og Jagttaske og nogle Opsatser af Raabukke. Paa en Sokkel af en svær Egestamme stod Skeibroks store Gipsbuste af Bjørnson. Her fandtes ogsaa Statuetter af Gustav Johannsen og Steen Blicher som Jæger.

Ved det sydligste Vindue stod Skrivebordet med Fotografiet af hans faderlige Ven og Raadgiver i Ungdomsaarene, Rigsarkivar A. D. Jørgensen. Her fandtes ogsaa en Brevpresser af Projektiler fra Dybbøl. Mellem sine personlige Papirer gemte han i Skrivebordskufferne en Samling Flintestykker fra Egnen omkring Fødegaarden »Nørremølle«, en lille Pose med trøskede Træstumper fra Dannevirkevolden, Marmorstykker fra Pompeji og Forum Romanum og en lille Sten, der den 21. Marts 1897 ved en tysk Demonstration blev kastet gennem Ruden ind i Familiens Soveværelse. Endelig gemte han et Messingskilt med Paaskriften »Det midlertidige Ministerium for sønderjydske Anliggender«, et Minde fra hans Minister-Tid i København. Foran Skrivebordet stod et solidt Egetræsbord, der ligesom Skrivebordet flød med Bøger og Blade, Breve og Udclip. Vi-

dere en næsten forhistorisk udseende Sofa og en Lænestol med de slesvigske Løver udskaaret i Ryglænet, en Gave til ham fra sønderjydske Kvinder ved Hjemkomsten fra et Fængselsophold. Skrivebordsstolen, der i Ryggen bar det udskaarne Aarstal 1824, stammede fra Hjemmet paa »Nørremølle«. Kontormæssig Ordenssans sporedes der ikke meget af. H. P. Hanssen havde ofte svært ved i Labyrinterne at finde, hvad han søgte. Saa maatte Fru Helene, enten hun nu vaskede Uldtøj eller var hos sine Høns, finde Papirene frem, og det kunde hun!

Heroppefra førte han sin Korrespondance, skrev og dikterede ved Hjælp af Datteren Eva sine Afhandlinger og Artikler, og her blev ogsaa hans Memoirer, »Et Tilbageblik«, til. Her sad han Model, naar en Kunstner kom for at forevige hans Træk. Her modtog han Presse-mænd og Politikere. Under de mange Aars Ophold i Berlin havde han erhvervet sig et indgaaende Kendskab til politiske Forhold i Tyskland. Sin egen Landsdels Historie og Befolkning kendte han ud og ind. Hans personlige Kendskab til Folk hernede var som Omfanget af hans Forbindelser til alle Sider enestaaende, hans Hukommelse ikke mindre imponerende. Ved en Mærkedag eller et Dødsfald, hvad enten det drejede sig om en kendt tysk Politiker eller en af Hjemstavns gode danske Mænd, var han i Stand til paa staaende Fod, støttet alene paa sin Hukommelse, at diktere en rammende Karakteristik eller en formfuldendt Nekrolog til sit Blad. Der var aldrig noget at rette deri. I et djærvt og kraftfuldt Sprog føjede de korte, klare Sætninger sig til hinanden og blev til en helstøbt Artikel, saa personlig i Stilen, at ingen var i Tvivl om, fra hvem den stammede. Han kunde saa at sige ryste en Artikel ud af Ærmet!

Det var altid festligt at have Ærinde hos H. P. Hanssen i Hjemmet i Nygade eller paa Sommervillaen »Højtoft« ude ved Fjorden. Ligegyldigt paa hvilket Tidspunkt af Døgnet man kom, blev man

trakteret med en Kop Kaffe og en Cigar. Altid havde H. P. Hanssen Oplevelser at fortælle, fra en Rejse eller et Besøg, en munter Erin-dring eller Anekdote i Tilknytning til Dagens Problemer. Naar han var stærkt optaget af et eller andet, kunde hans patriarkalske Følelser overfor Medarbejderne give sig Udtryk i, at han sagde du til dem.

For en ung Journalist, der var ny i Faget og ukendt med de sær-lige Forhold hernede, var H. P. Hanssen en straalende Vejleder og Læremester, selv om han ikke direkte tog Del i Arbejdet paa Bladet og — i Modsætning til Jessen ved »Flensborg Avis« — ikke gav sig Tid til at interessere sig for Medarbejdernes sproglige Behandling af Stoffet, hvad ogsaa Fru Helene bebrejdede ham. Men Petitesser laa ikke for hans Vingefang.

— Nu skal De anskaffe Dem et sønderjydsK Bibliotek og sætte Dem grundigt ind i vor Historie, sagde han ved vort første Møde i Arbejdsværelset i Nygade og tog straks et Par Bind ud af sin Reol. — Her har De noget at begynde med...

At komme i dette Hjem var hver Gang en ny Oplevelse. H. P. Hanssen var altid en optaget Mand, for hvem Tiden skulde udnyttes bedst muligt. Af sin Post og Udclip fra førende tyske Aviser gav han mig Stof og Ideer til Bladet eller dikterede paa Grundlag af Udclip og Notater Oversigter over spredte Emner eller Beretninger om Mø-der og Rejser, han havde deltaget i. Ind imellem Arbejdet strøede han om sig med gode Raad og politiske Anekdoter. Han syntes at øse af et uudtømmeligt Væld af Stof, der i Kvalitet laa langt over Gennemsnittet af det sædvanlige, daglige Avis-Indhold. Og saa havde man Følelsen af at være optaget i dette Hjem og høre til i den Virksomhed omkring ham, der havde saa uendelig lidt med Forret-ning og Økonomi at gøre og tjente intet mindre end vor danske Folkesag.

Paa Foredragsrejser kunde Synet af Gravhøje give ham Inspira-

tion til at fortælle Egnens Historie helt tilbage til Hedenold. Han fremdrog de stedlige Skikkelser, der har indskrevet Stedets Navn i Historien, og gjorde det saa levende, at jeg, for blot at nævne et Eksempel, stadig ved Synet af Bylderup Kirke ser Herredsfoged Nis Hinrichsen for mig — paa sin Hest sprængende bort over Markerne fra Urnehoved Ting som et Pindsvin med den af de kongetro Bønders Pile gennemstukne røde Kappe flagrende om sig...

Historien fik sit, men ogsaa Nutiden dyrkede vi paa disse Ture. Intet kunde glæde H. P. Hanssen mere — han, for hvem Livsudfoldelse og Virkestrang var Tilværelsens Nerve — end at se nye Bygninger rejse sig. — Se, hvor de bygger! sagde han optaget og slog opmuntrende ud med Haanden, som vilde han lægge en Sten paa i Forbifarten. Det var i de Aar, hvor der efter Krigstidens Stilstand atter rejste sig nye Gaarde, Husmandsbrug, Mejerier, Forsamlingshuse og Skoler Landsdelen over, og denne synlige Vækst i Arbejdet paa alle Omraader frydede hans Hjerte. Han var saa glad for de nye Bygninger, at hverken Jakob Petersen eller andre af hans Ledsagere havde Mod til at gøre ham opmærksom paa, at flere af dem ogsaa var der sidst, man kom denne Vej!

I sin Egenskab af Formand for Sprogforeningen var H. P. Hanssen medvirkende ved Rejsningen af saa at sige hvert af de mange nye Forsamlingshuse, der i disse Aar blev indviet, og en saadan Festlighed var altid en af hans store Dage. Her var der noget at glædes over og en Udvikling at se tilbage paa, der netop afgav de Perspektiver for vort nationale Arbejde, han holdt af at trække op og dvæle ved.

Jeg mindes Smilet i hans Øjne, naar han fortalte om, hvordan Tyskerne tog ved Lære af vor folkelige Udvikling paa dette Omraade og endogsaa havde faaet deres »Blaues Liederbuch«, svarende til vor sønderjydske »Blaa Sangbog«.

H. P. Hanssen talte i disse Aar mange Gange i Landsdelens For-

samlingshuse. Der gik næppe nogen Uge, hvor han ikke stod paa Talerstolen et eller andet Sted i Nordslesvig. Han var her som oftest Genstand for megen Hyldest. Han var nu ikke længer — som i Ungdommens Dage — Hans Peter Hanssen, men *fhv. Minister* H. P. Hanssen. Det lød lidt højtideligt somme Steder, og selv om Hanssen var en Mand, der holdt paa Formerne og ogsaa kunde glæde sig ved at møde Anerkendelse, havde jeg paa Fornemmelsen, at han her blandt sine egne nok vilde være denne Titel foruden. Han var i sin Færd blandt Befolkningen jævn og ligefrem. Der kunde, som ogsaa Jakob Petersen fremhæver det, ved Lejligheder, hvor han uventet blev bragt i Forgrunden, være noget næsten genert og undseligt ved ham. Man saa det f. Eks. komme til Udtryk, da han — og for en Gangs Skyld ogsaa Fru Helene, der da var med — blev hyldet ved sønderjydske Ungdoms store Stævne i Tønder den 12. Maj 1933, hvor han af Folkemængden spontant blev kaldt frem af sin Ubemærkethed. Det var en smuk Stund, da denne af Truslerne mod vor Grænse fremmødte sønderjydske Ungdom hyldede den gamle Danskhedens Fører.

Alderen havde præget hans Udseende i disse hans sidste Aar. Hans ranke Holdning var der ikke mere. Over den før saa mandige Skikkelse var der kommet noget ældet, især naar han sad, og han plagedes jævnligt af sin Bronchitis. Paa Talerstolen var han en anden. Saa havde han Ungdommens og Manddommens Rejsning over sig, saadan som det saa udmærket er bragt til Udtryk og bevaret for Eftertiden i Busten af ham i Folkehjems Sal. Noget bjørnsonsk, høvdingagtigt, kunde der være over ham, naar han havde talt sig op, og Stemningen bar ham. Han var en saa rutineret Taler, at han aldrig var afhængig af det Manuskript, som han ved særligt betydningsfulde Lejligheder havde udarbejdet. Han kunde sige de store Ord, der skulde blive staaende i Historien, saa selv Tonefaldet bed sig fast i Erindrin-

gen, men som Foredragsholder bevægedes han af Mødets Stemning og af Indskydelser i Øjeblikket, hvad der gav hans Tale en frisk og fri Form.

Som faa mestrede han Kunsten at fortælle. Fra sin lange parlamentariske Virksomhed, der havde bragt ham i Berøring med en Mængde Mennesker og givet ham Indblik i mange Forhold, havde han en usædvanlig Rigdom af Oplevelser at berette om. Hans Foredrag blev derfor ikke blot sagligt, men ogsaa festligt og fornøjeligt. Der var *Liv* over det som over hans Skikkelse med det rødmossede Ansigt, de buskede Bryn, det vekslende Spil i de levende Øjne, der i Munterhed kneb sig sammen, og i Ansigtets rynkede Træk. Med livfulde Haandbevægelser understregede han sine Vendinger og trak saaledes ogsaa synligt »de store Linjer« op. Han holdt af at gøre Slutningen af sin Tale effektiv med Citat af rammende Vers eller Fyndord, der udløste Stemningen. Han kunde fortælle muntert og fornøjeligt fra Talerstolen, som f. Eks. i Foredraget om Gustav Johannsen, som han utallige Gange har holdt, uden at det fik Genta-gelsens Præg, og Talerstolen kunde, naar det store Slag skulde slaas, forlene ham med Folkeførerens Myndighed.

For den yngre Generation, der ikke husker ham fra hans politiske Virksomhed, staar han, tror jeg, i Erindringen som Taler størst og smukkest ved 10 Aars Mindefesten for Genforeningen i Kongeskan-sen paa Dybbøl den 15. Juni 1930, hvor han talte sammen med Stau-ning, Neergaard, Christmas Møller og Peter Grau. Her, paa dette historiske Sted, der var ham kært og fortroligt fra Barnsben, talte han om Tiaarets store Genforenings-Resultater. Sommervinden le-gede med hans lyse Haar, mens de myndige Ord som Sværdhug klang gennem Højttalerne ud over Skansens Menneskemylder, der hilste ham med et stærkere Bifald, end der blev nogen anden Taler til Del.

Hans Mødevirksomhed tog et voldsomt Opsving, da i Foraaret 1933 de nyopdukkede slesvigholstenske Hedsporer Dr. Sievers og Pastor Peperkorn begyndte deres nazistiske Stormløb mod Grænsen. Da vaagnede den gamle Folkefører og Organisator i ham paany til Daad. Nu maatte der kaldes til Samling overfor Truslerne sydfra! Det unge Grænseværn og De danske Samfund i Grænseomraadet saa Dagens Lys som Resultat af den nationale Vækkelse, som H. P. Hanssen var i Spidsen for. Der blev holdt Folkemøder og rejst Krav til Regering og Rigsdag, som han var med til at forebringe. I disse urolige Aar var han paa Færde tidligt og silde for at styrke vor Sag. Utrætteligt advarede han mod en saadan »Retfærdighed« overfor det tyske Mindretal, at vi blev uretfærdige mod os selv.

H. P. Hanssen havde i disse Aar den Tilfredsstillelse at se, hvorledes hans tidligere saa stærkt omstridte Stilling i Grænsespørgsmaalet mere og mere vandt Anerkendelse. Flere og flere maatte give ham Ret, blandt disse ogsaa gamle Modstandere. Det kunde dog stadig, saa sent som først i Trediverne, hænde, at han af Fanatikere fik den kendte, gemene Landsforræder-Beskyldning stukket ud. Jeg mindes saaledes, hvordan han en Dag, da han gennemsaa sin Post, rakte mig et aabent Brevkort, sendt ham i Anledning af en national Mindedag, og hvorpaa en kendt københavnsk Personlighed — jeg skal ikke nævne hans Navn, og han er nu død — forsikrede *Landsforræderen*, at han ikke skulde blive glemt. Jeg gav Udtryk for min Harm herover, men H. P. Hanssen smilte stilfærdigt. — Den Slags Ting følger med for en Mand i min Stilling, sagde han overbærende.

Da han i 1935 var stærkt optaget af Arbejdet med sine Erindringer, fortalte han ofte hjemme ved det runde Bord, hvorledes Neergaard i 1920, kort efter at denne havde dannet sit Ministerium, havde tilkaldt ham og spurgt, om han vilde tiltræde en Stilling som Kommissær for Sønderjylland under det nye Ministerium? H. P. Hans-

sen svarede, at Henvendelsen mindede ham meget om den Bagdør, man bebrejdede ham, at han kom ind ad ved sin Tiltræden af Zahles Ministerium. Men, spurgte H. P. Hanssen, hvilken Politik vil De føre? Neergaard svarede: — Vi vil søge II Zone internationaliseret og en ny Afstemning om 15 Aar. — Saa har jeg ikke mere at tale om, afbrød H. P. Hanssen, rejste sig og gik.

— Se, føjede H. P. Hanssen til, 15 Aar, det vilde have været nu, og det havde ikke været godt!

*

— Til Billedet af H. P. Hanssen i hans sidste Aar hører ogsaa Skildringen af ham som sønderjydske »Rejsefører«, om man kan bruge dette Udtryk. I mangfoldige Tilfælde paatog han sig at vise Gæster fra det gamle Land rundt hernede, ja selv Kongeparret har han ved Lejligheder optraadt som Fører for paa dets Udflugter under Sommer-Besøgene hernede. Hans Fortrolighed med Egn og Befolkning gjorde ham enestaaende i denne Rolle. En Fryd var det at se ham f. Eks. paa Dybbøl, hvor han forklarende, med talende Haandbevægelser lod Kampen bølge frem og tilbage: — Derovre fra Broager Land, histude fra Avnbjerg og Ragebøl, tordnede Kanonerne, medens Bomber og Granater slog ind over Banken, og fra Skanserne hørtes Raabene: Dæk, dæk, Broager dæk!... Og han vendte sig mod det smilende Als og fortsatte: — Dernede ligger det gamle, vejrbitte Sønderborg Slot. Her fejrede Valdemar Atterdag sit Bryllup under Fløjters og Gigers Klang. Her sad Bondens Ven, Kong Christian, fængslet i sytten lange Aar... — Og derovre i »Det hvide Hus«, fortsatte han med en Haandbevægelse ud over Sundet, fødtes Herman Bang...

Ogsaa i Poesiens Rige var H. P. Hanssen hjemme. Faa har som

han forstaaet og formaaet at benytte Poesiens Skatte som Redskab i sin Gerning. Skønt han som Politiker var en Realiteternes Mand, var Poesien et Rustkammer for ham, hvorfra han hentede blanke Vaaben til sin Kamp. Verslinjer, som han i betydningsfulde Situationer lod give Udtryk for Stemningen, er med hans Anvendelse gaaet over i Historien.

Valget af den Sang, der skulde synges som Indledning til hans Foredrag, var ham aldrig ligegyldigt. Han elskede især »Du skønne Land med Dal og Bakker fagre«. Den smukke Melodi og Lembckes Lovprisning af vor sønderjydske Hjemstavns Skønhed formaaede hos ham som hos hans Tilhørere at anslaa den rigtige Stemning.

Da vi paa »Hejmdal« nogen Tid efter hans Død var ved at rydde op i en Del af hans Efterladenskaber, fandt vi i et Kontorskab, der havde haft sin Plads i hans Arbejdsværelse, en Bunke løse, let gulnede Blade, paa hvilke der var nedskrevet Vers. Paa den overvejende Del genkendte vi H. P. Hanssens sirlige Skrift, og blandt de forskellige tilstøvede og af Tidens Tand medtagne Minder fra Arbejdsværelset virkede disse gulnede Blade ved nærmere Gennemsyn som et friskt Pust fra Poesiens evigt sprudlende Kildevæld. Nedskrevet af H. P. Hanssen selv som Manuskript til en Stambog, han sammen med Dr. Moltesen udgav, fortalte de om, hvor dybt forankret i nordisk Aandsliv han havde følt sig. Der var Vers iblandt, som han havde brugt i sine Taler, frejdige, æggende og vækkende Digte, Vers fra Rimkrøniken og Havamaal. Men ogsaa andre, af helt anden Beskaffenhed, Salmetoner af Kingo og Brorson. Og rørende Digte for de smaa. Det Vers, der laa øverst i Bunken, fortalte om hans Kærlighed til Børn:

Tidlig op og tidlig i Seng,
det er sundt for en lille Dreng!

Og som han holdt af Poesiens Blomster, holdt han af Naturens. Om Sommeren, naar han kom ind fra »Højtoft«, havde han gerne en Blomst i Knaphullet, helst en Rose. Ogsaa det var Udtryk for noget i hans Væsen: han kunde lide at skabe Fest om sig og ogsaa at give Gaver, og han havde Sans for at købe og vælge Ting, som skabte Glæde.

Naar ikke Sygdom hindrede ham, var han blandt de sidste, der brød op fra et muntert Lag. Han satte Pris paa et godt Glas Rhinskvin og en »Kunjak«.

Gladest var han ved Festerne i Hjemmet. Juledag var Fru Helenes Fødselsdag, og da samledes hele den store Familie. Efterhaanden som den var vokset, og Børnene havde faaet deres eget Hjem, hvor de fejrede Juleaften, skønt det var haardt for H. P. Hanssen at give Afkald paa dem, var denne dobbelte Festdag blevet Julens Midtpunkt. Saa dansede Børnebørnene om »Bedstefars Juletræ«, der var det dejligste af dem alle, og saa vankede der Gaver, og Bedstefar sang for til Julens Sange.

Træet, hvortil H. P. Hanssen selv havde købt al Stadsen, skulde blive staaende, til Hellig tre Konger var forbi. En Dag mellem Jul og Nytaar, det var gerne 3. eller 4. Juledag, samlede H. P. Hanssen Børnene fra Familiens store Vennekreds til Juletræsfest, og saa gik det løs igen. For en Snes Dreng og Piger i Aabenraa var Plyndringen af Juletræet hos H. P. Hanssens en ekstra Juleoplevelse, som de Aar efter Aar forventningsfuldt imødesaa. De kom ved 4-Tiden. Anført af H. P. Hanssen dansede de først om det straalende Juletræ, idet man sang: »Nu har vi Jul igen —« og blev ved dermed et godt Stykke Tid. H. P. Hanssen var den gladeste af dem alle og sang for, mere hjerteligt end egentlig melodøst! Glæden lyste fra hans Øjne. Fru Helene sad i Sofaen og betragtede med et lille overbærende Smil den tiltagende Lystighed.

Efter Dansen om Juletræet blev Residensen forlagt til Spisestuen, og alt, hvad der var paa Juletræet af Godter og Gaver, blev paa Bakker baaret derind. Rouletten blev sat i Gang. Den lille hvide Kugle hvirvlede rundt. Luften var ladet med Spænding under dette Spil, men Gevinsterne fordelte sig, mærkeligt nok, nogenlunde ligeligt paa alle. Ledelsen af Spillet havde en af de ældre i Flokken, mens H. P. Hanssen nu og da kom for at se til og morede sig over Børnenes Iver ved Spillet og deres Glæde over Gevinsterne.

Saaledes som han selv fra Barndomshjemmet paa »Nørremølle« havde dejlige Juleminder at se tilbage paa, var H. P. Hanssen med til af sit rige Hjerter at skænke lignende skønne Minder om denne Hjemmets og Barnets store Fest.

*

Arbejdet og Pligterne var dog altid Nr. 1 i hans Tilværelse. Han sparede sig aldrig. Endnu i Dødslejets Feberfantasier tumlede han med Penge, der skulde skaffes til et Forsamlingshus. Altid var han i Gang med Planer som Igangsætter og Tilskynder, paa hvis Initiativ det blev skabt, som Tiden krævede. Detaillerne i Arbejdet, de daglige Smaating, interesserede ham knapt saa meget. Det var her som paa »Højtoft«, i hvis store Have han ogsaa nøjedes med Forevisningen og »det store Overblik« — og lod Fru Helene om at sørge for Resten.

Det var kun de store Linjer, han brød sig om. Men naar en Sags Gennemførelse forekom ham vigtig, var han utrættelig i sin Energi og lod sig ikke gaa paa af Vanskeligheder. I kritiske Situationer var han lynsnar i Opfattelsen og Vurderingen af Vanskelighederne og Vejene til deres Overvindelse.

Mange kendte ogsaa H. P. Hanssen fra en anden Side end de her nævnte: som den hjælpende Ven og Raadgiver i de vanskelige Situa-

tioner, der kan forekomme i et Grænseland, i Spørgsmaal, hvor det ofte gjaldt Menneskers Fremtid og Livslykke. Under Fremmedherredømmet, da mange Veje var spærret, og Spørgsmaalet om Udvandring beskæftigede adskillige unge Sønderjyder, eller hvor Valget af Livsstilling under de herskende Forhold kunde blive et Problem, søgte mange Raad hos ham og fandt Hjælp. Han havde Indsigt og savnede ikke Mod til at raade, hvor han mente at kunne vise Vej. Mange kan takke ham for Vejledning og Tilskyndelse, der blev afgørende for Livet.

Denne Hjælpevirksomhed indskrænkede sig ikke blot til det raadgivende. Ogsaa *økonomisk* hjalp han i stor Udstrækning. Han var utrættelig, naar det gjaldt om at skaffe Midler til en god Sag, til en ung Mands Uddannelse, til et Hjem eller en Bedrift, der maatte reddes, ja, det var næsten blevet en Sport for ham at skaffe Udvejdør, hvor alle Døre syntes stængt. Glad var han, naar han kunde overraske en af sine unge Medarbejdere med en Opmuntring til Hjælp ved den videre Uddannelse, rørende omsorgsfuld i sin Betænk-somhed, naar han overrakte selv Bladets yngste Elev et Eksemplar af sin nyudkomne Bog, dediceret med en Tak for godt Samarbejde.

Hans gode Hjerte viste sig ikke mindst i Forholdet til de smaa i Samfundet. Et karakteristisk Eksempel herpaa oplevede vi en Dag paa Bladet. En af Medarbejderne havde været paa Landet for at skrive lidt om en Familiebegivenhed, som H. P. Hanssen havde henledt vor Opmærksomhed paa. Ved Hjemkomsten traf han Hanssen, der spurgte, hvordan den paagældende Familie, som han før havde kendt, nu havde det. Medarbejderen svarede med at skildre, hvilke trange og fattige Kaar han havde truffet. H. P. Hanssen hørte bekymret til. — Jeg har nogle Midler, sagde han og tog sin Tegnebog frem. De kan jo faa 25 Kr.! Medarbejderen fortsatte med at fortælle om Fattigdommen i det lille Hjem med de mange Børn. Der kom

igen et smerteligt Drag om H. P. Hanssens Mund. — Ja, fortsatte han, de kan ogsaa faa 50 Kr.! Paany tog han Tegnebogen frem, og hvis min veltalende Kollega ikke her var stoppet op i sin Beskrivelse af Hjemmets Fattigdom, er det ikke umuligt, at H. P. Hanssen endnu en Gang havde taget Tegnebogen frem. Han led ved at høre, hvor haardt Mennesker, han kendte, havde det. Hans Hjerter var blødt overfor nødstedte. Man vidste det, og der kom mange til ham. Megen Godgørenhed udfoldedes fra hans Hjem, og det var ham en stor Glæde de sidste Aar af sit Liv at være med i Sønderjydske Hjælpefonds Arbejde, en Virksomhed af samme Art, som han selv havde udfoldet, men jo af langt større Omfang.

*

Som det fremgaar af Billedet, der her er tegnet, var H. P. Hanssen af Temperament en udpræget Sangviniker. Han var født Optimist, uforbederlig Optimist kan man endog sige. Betæneligheder laa ikke for hans Natur. Det kan være baade en Styrke og en Svaghed, men for H. P. Hanssen blev det hans Styrke. Hans Tro paa det lyse og gode i Tilværelsen og Menneskesindet gav ham Tillid til alle og fik ham til at se stort paa Vanskelighederne, som han aldrig lod sig gaa paa af. Saa hellere slet ikke regne med dem! Dog havde dette udprægede Lyssyn ogsaa sine Skyggesider. Han kunde — omend det var yderst sjældent, og kun de nærmeste kendte ham fra den Side — have sine »sorte Dage«, hvor han murede sig inde og syntes, at Verden gik ham imod, fordi han ikke kunde mere. Hans ofte for godtroende Indstilling kunde føre til, at han blev misbrugt. Det var ikke svært at binde ham noget paa Ærmet, naar der appelleredes til hans gode Hjerter, og det kunde hænde, at han kom til at løbe med halv Besked. Han havde ligefrem en særlig Evne til at lukke sig af for det, der ikke passede i hans Livsindstilling. Det kunde være farligt,

men for det meste slap han godt fra det. Paa en Maade levede han i sin egen Verden, hvor Dagliglivets Bekymringer og Medmenne-skers smaalige Kævl ikke naaede ham. Optaget af sine Planer, som han var, angav han helst selv Tonen og brød sig ikke om at blive besværet med unødige Plagerier. Hans Rigsdagskollega, nu afdøde Landstingsmand Gunnar Fog-Petersen, pegede i sin Nekrolog paa dette Forhold, idet han gjorde opmærksom paa, at Hanssen i en Samtale eller Drøftelse altid svarede i et andet Plan end det, hvorfra Spørgsmaalet kom. Han gik ikke ind paa Modpartens Tankegang, levede helt i sin egen, hvortil han løftede Spørgeren op, belyste Sagen ud fra sine egne Erfaringer og Kundskaber.

Ogsaa i Pengesager var han en udpræget Optimist. Han led ikke af Bekymringer for Morgendagen, og Hjemmets ofte noget besværlige Økonomi overlod han Hustruen. Men ogsaa her sejrede hans Optimisme. Hvad der skulde bruges, det kom! Da han i 1935 blev belønnet med Tietgen-Prisen, var der Huller nok til at sluge de 40,000 Kr. At lægge noget op tænkte han ikke paa, hvad jo ogsaa vanskeligt lader sig gøre, naar ni Børn skal uddannes. Penge var til for at bruges og omsættes. Det gjaldt ogsaa, hvor det drejede sig om at give til andre, der bad ham. Jakob Petersen har som Sekretær i Sprogforeningen haft sine Kvaler med at honorere de Løfter og Til-sagn, som Formanden elskede at strø om sig med til alle gode For-maal. Men H. P. Hanssen trøstede ham med Forsikringen om, at den Gæld, som Troen gør, betaler Kærligheden...

Med et saa ubekymret Livssyn maatte der naturligvis være noget frejdigt og festligt over hans hele Fremtræden og Tilværelse.

Denne frodige Livsindstilling kom ogsaa til Udtryk i Forholdet til Døden. Det nyttede her ikke at fortabe sig i Sorgen, man maatte hæfte sig ved de lyse Sider, glæde sig over de gode Minder — og saa iøvrigt give Livet, hvad det havde Krav paa. Intet Tab var for

ham uerstatteligt. Naar han deltog i det fælles Kaffebord i Forsamlingshuset, der efter Landsdelens Skik danner Afslutningen paa en Jordefærd, søgte han at vende Stemningen fra Graad og Sorg til Trøst og Opbyggelse og at lede Tankerne fra Fortiden hen paa Fremtiden med dens Opgaver. Aldrig græmmedes han af Sorgen. Selv da hans Hustru gik bort, formaaede han ved Afskeden i Hjemmet at holde Mindetalen over sin Ægtefælle med en Kraft og Sjælsstyrke, som greb alle dybt. Heller ikke her fortabte han sig i Savnet, men fortrøstede sig i Takken for det rige Samliv gennem de mange Aar.

Som jeg mindes ham ved denne Lejlighed, staar han saa afgjort størst i min Erindring. Alle vidste vi, hvad dette Tab betød for ham og Børnene, for Hjemmet. Med vanlig Kraft og Styrke holdt han — trods sin indre Bevægelse — Talen for hende: hvordan hun var, og hvad hun havde betydet for ham og Børnene og dermed for den fælles Sag. Han talte ikke blot til Børnene, til den store Slægt og de mange Venner, men ogsaa til *Offentligheden* som den Folkets Tjener, han i alle Forhold var.

Hele hans Liv og Arbejde havde været viet vor Folkesag. Der var i den Grad gaaet »Offentlighed« i ham, at Mødelivet var blevet ham en uundværlig Bestanddel i Tilværelsen. Det hændte, at han deltog i Sammenkomster, som man skulde synes maatte være ganske uden Interesse for ham. Men han *maatte* ud, skulde sammen med Folk for at drøfte, hvad der laa ham paa Sinde. Man sendte sjældent forgæves Bud efter ham.

Det var derfor en ufortjent Tilskikkelse, naar denne Folkets Tjener, som det især var Tilfældet i »Bevægelserne«s Aar — fra Bondens Selvstyre til L. S. — blev gjort til Midtpunkt for den Kritik og de voldsomme Angreb, der da rettedes mod dansk Styre og dansk Politik i Grænselandet. Angrebene gjorde sikkert mindst Indtryk paa H. P. Hanssen selv. Dertil var han, efter hvad han havde oplevet af

den Slags i Afstemnings- og Genforeningstiden, blevet for haardhudet. Men alligevel var der noget af en Skæbnens Ironi i den Omstændighed, at netop *han* en Overgang skulde blive Syndebuk for formentlige Fejl og komme til at symbolisere det, som Bondebevægelserne rettede deres Skyts imod. Han havde Ansvaret for mange Embedsansættelser, men faa havde bedre Forudsætninger end han for at faa at vide, hvad der krævedes af de paagældende. Man kunde næppe pege paa nogen, som havde vist sig ikke at være Opgaven voksen, og man glemte, at ogsaa en Mand som H. P. Hanssen, der i alle Forhold handlede under Ansvar, kunde risikere at blive udnyttet af Folk med mindre gode Hensigter.

Der skulde gaa alt for mange Aar, før en Bondefører som Peter Nielsen, Refsø, fandt sammen med H. P. Hanssen og gjorde den Opdagelse, at mere forstaaende og bedre Hjælper ved Gennemførelsen af en berettiget Aktion fandtes ikke. Det skal dog i denne Forbindelse tilføjes, at Peter Nielsen repræsenterede en helt anden Mentalitet end Cornelius Petersen og Lei — nemlig en positiv dansk.

Maaske har hele dette Forhold ogsaa noget af sin Forklaring i hans Indstilling paa det økonomiske Omraade, hvor han — skønt selv af Bondeæt — næppe helt forstod den nordslesvigske Bondes Reaktion overfor Landbrugskriserne. Her var han utvivlsomt hæmmet af sin Evne til at se alt i Perspektiv. Han vidste, at Udviklingen ogsaa paa det økonomiske Omraade gaar fra Bølgetop til Bølgedal. Deraf hans Optimisme. Men for den, der dagligt maa slaas med Kreditorer, er selv de stolteste Fremtidsløfter til liden Trøst. Maaske har Afstanden i Opfattelse ogsaa en Forklaring i hans før nævnte Ulyst til at gaa ind paa andre Tankegange end hans egen. Jeg tror, at megen Bitterhed vilde være undgaaet, hvis H. P. Hanssen og den vanskeligt stillede nordslesvigske Bondestand havde fundet hinanden noget før, end Tilfældet blev. Vel gav Eftertiden ham Opregnsning ogsaa paa

dette Punkt, men mange af hans Landsmænd var, mens Striden stod paa, med til at fælde en lige saa uretfærdig som skarp Dom over ham og hans Arbejde.

*

Som Soluret kun tæller Døgnets lyse Timer, saaledes bliver det i Erindringen om en stor Personlighed ogsaa de lyse Minder, der dominerer. Det maa især være Tilfældet med en saa udpræget Lysseer som H. P. Hanssen. Hans svage Sider var egentlig ikke let at faa Øje paa. Men fremragende Evner og Egenskaber paa ét Omraade er jo i Reglen betalt med tilsvarende Mangler paa andre. Jeg har antydet nogle enkelte af de Sider hos H. P. Hanssen, hvor hans Format var mindre, men disse Eksempler synes uvæsentlige i Sammenligning med hans store Egenskaber. Naar dette saaledes er Tilfældet, skyldes det sikkert for en ikke ringe Del, hvad jeg indledende har peget paa: Støtten fra Hustruen, der ud fra sin Personlighed og stærke Realitetsans var ham en uvurderlig Hjælp i Bedømmelsen af enhver Situation, hvor maaske nu og da hans egen Dømmekraft vilde være kommet tilkort.

Det var Lille Juleaftensdag 1935, vi i det gamle Hjem tog Afsked med Fru Helene Hanssen. Pinselørdag 1936 fulgte han hende i Graven. De fem Maaneder, han saaledes var Enkemand, har sikkert været hans Livs tristeste. Selv om han ikke talte derom, havde man Følelsen af, at han med Hustruen havde mistet den indre Balance i Tilværelsen. Der var kommet noget rastløst og hektisk over ham i denne Tid. Med forceret Aktivitet kastede han sig ud i Arbejdet for at glemme Tabet, hvad der havde til Følge, at han udsatte sit svage Helbred for mere, end det kunde taale. En haardnakket Bronchitis havde plaget ham gennem mange Aar og var medvirkende til hans Død. Onsdag den 27. Maj, kort efter Midnat, drog han sit sidste Suk.

Hans Begravelse den 30. Maj blev den største, Aabenraa har set, ja vel den største i Grænselandet siden Gustav Johannsens. I Følget saas Kongehusets Repræsentant Oberst Dreyer, Statsminister Stau-ning, mange af Rigsdagens kendte Skikkelser og Folk fra hele Nord-slesvig, deriblandt en stor Repræsentation for Ungdomsforeningerne, der var mødt med Faner. Efter Jordfæstelsen paa Kirkegaarden i Læ af Kapellet ved Fru Helenes Side, var der en Mindehøjtidelighed paa »Folkehjem«, hvor der fremsattes Forslag om Oprettelsen af et Mindefond, der skulde bære hans Navn og virke for alt det, der havde ligget ham paa Hjerte. Senere vedtog Rigsdagen at lade Sta-ten rejse ham et Mindesmærke i Aabenraa.

Selv havde han truffet Bestemmelse om Gravstedets Udseende. De to beskedne Marmortavler uden Sokkel eller Sten, der kun rummer Navn, Aarstal og Dag for Fødsel og Død, havde han ønsket at faa i Lighed med sin Ungdomslærer fra Askov, Forstander Ludvig Schrø-ders. Ogsaa i Døden blev han sine Ungdomsidealer tro.

Jeg har ofte tænkt paa, hvor naadigt det var, at denne Menneske-ven og Lysseer skulde slippe for igen at se en Verdenskrig sænke sin Skygge over europæisk Civilisation og Kultur. Og dog er jeg over-bevist om, at H. P. Hanssen, om han havde levet, vilde have været blandt de første, der fandt Vej ud af Mørket og — pegende paa Haabet — viste frem mod en bedre Tid. Saadan var han — og vilde have været det ogsaa i den onde Tid, vi nys har gennemlevet.

Det er de færreste givet Livet igennem at kunne være tro mod Ungdommens Idealer. H. P. Hanssen havde Vilje, Styrke og Lykke dertil. Derfor blev han en af de store Skikkelser i vort Folks, i Søn-derjyllands og Danmarks Historie: en Tjener og en Fører.

C. J. Bech.

H. P. Hanssen i korte Rids

AF M. MICHELSEN, MARTIN SIMONSEN, KATA ALEXANDERSEN,
ANNA ØLGAARD, KAI EDVARD LARSEN OG HELENE MOLTKE

Blandt Sønderjyder i Berlin.

Første gang, jeg havde lejlighed til at høre H. P. Hanssen tale i Berlin, var i slutningen af vintersemesteret 1894—95, da han en kort tid opholdt sig dér paa et studiebesøg. Anledningen var et foredrag af dr. phil. frk. Maikki Friberg fra Helsingfors i en af fru Minna Cauers ledet kvindeforening. Efter foredraget, som omhandlede den danske folkehøjskole, tog H. P. Hanssen som gammel højskoleelev paa opfordring af dr. Friberg ordet og fortalte lidt om sin læretid hos Schrøder i Askov. Det var tydeligt, at han ikke følte sig hjemme og fri i brugen af det fremmede sprog, men hvad han sagde, var naturligvis som altid oplysende, koncist og klart. Lige saa klart blev det dog vistnok ogsaa for størsteparten af tilhørerne, at tysk ikke var nordslesvigernes modersmaal.

At det tyske sprog virkede, navnlig i de første aar, hæmmende paa udfoldelsen af hans af anlæg og ved øvelse veludviklede talegaver og fri optræden i landdagssalen, er ingen hemmelighed. Da han saaledes paatalte skolens tvangsfortyskning, ymte de regeringstilhængerne raillerende, at skulde man dømme efter landdagsmandens egne tyske sprogekundskaber, fik børnene i Nordslesvig endnu ikke tilstrækkelig tyskundervisning. En tid prøvede han at lære fransk, men

sikkert uden noget praktisk resultat. I den daglige omgang tilegnede han sig aldrig paa tysk den slagfærdighed, som ved et ordspil eller en rammende vittighed kunde fremkalde et forstaaende og velvilligt smil, og som hans kollega Gustav Johannsen var en mester i. H. P. Hanssens styrke var hans indsigt og saglighed og hans vaaben kendsgerningerne. En dag flere aar efter, da vi i »Café Victoria« Unter den Linden traf sammen med ham og Julius Nielsen, der kom fra rigsdagen, fortalte førstnævnte, at en rigsdagsmand havde sagt til dem om en modstander: »Dem habe ich ordentlich die —«, ja, hvad var det nu? Naa, saadan noget som »die Propheten gelesen«. Vi gjorde ham saa opmærksom paa, at manden havde læst modparten »die Leviten«, d.v.s. teksten.

*

Jeg kan fortælle om en aften, hvor H. P. Hanssen lod politiken hvile og hengav sig til nydelsen af øjeblikket. Han var ankommet til staden i rejseselskab med min søster, der var blevet indbudt til et besøg hos en bekendt læge, dr. Lesser og hans frue, som var meget danskinteresseret. Paa banegaarden aftalte vi at tilbringe aftenen sammen. Mødestedet blev »Café Victoria«, hvor ogsaa cand. med. Lausten-Thomsen og en ven af de sønderjydske studenter, lægen dr. Arnheim, kom tilstede. Efter at have sludret lidt ved en kop kaffe, enedes vi om at afslutte dagen med et besøg i en natkabaret »Zur grünen Minna« eller noget lignende, i nærheden. Saadanne kabareter var først fornylig kommet paa mode i Berlin, og efter pariser forbillede underholdt gæsterne hverandre med mere eller mindre vellykkede recitationer, parodier, alvorlige og komiske sange o. l., hver efter smag og evne. Løjerne kunde være saa groteske og alvoren saa opstyttet, at de uvilkaarligt satte tilhørernes lattermuskler i funktion, og H. P. Hanssen morede sig, saa taarerne trillede ned ad kinderne. Os andre gik det naturligvis ikke stort anderledes.

Situationen den aften minder mig stærkt om en diletantforestilling i Frederiksklubben i Aabenraa et aar senere. Parodien »Svend, Knud og Valdemar« gik over brædderne, udført af gennemgaaende habile og prøvede amatører. Ogsaa her blev H. P. Hanssen saa optaget af de tossede narrestreger, at han morede sig kosteligt og lo højlydt, mens hans Hustru, dybt forarget over det Piperske selskabs »mislykkede« og forvirrende forestilling, ivrigt tyssede paa ham. Der var nu, maa jeg tilføje, ikke saa faa andre end fru Hanssen, der lod sig bluffe af spillet og som den aften gik uforstaaende og misfornøjede hjem.

•

Det er ikke ukendt, at H. P. Hanssen, realitetspolitiker som han var, kunde optræde baade stejlt og standhaftigt, en egenskab, man ikke sjældent iagttager hos specialister, det være sig paa videnskabens eller politikens omraade. Han veg kun nødigt fra en indtaget politisk position og kunde i det hele taget ikke lide et tilbageslag eller en bebrejdelse. Saa blev han nemt tavs og forstemt og lod forræppet glide ned. Men ellers var han hjertensgod, i høj grad hjælpsom og for sine venner en oprigtig ven. Derfor vandt han overalt agtelse og respekt, selv paa den udsatte og til tider alt andet end behagelige post i de tyske parlamenter og i de preussiske ministerier i Berlin.

Dette er nogle af mine oplevelser i samvær med H. P. Hanssen i Berlin. Han staar for mig som et mandfolk og et godt menneske. Man kunde undertiden ikke følge ham i hans principielle standpunkter, men eet maa man uden forbehold værdsætte og anerkende, hans store arbejdskraft og sjældne arbejdsevne i den sags tjeneste, som for ham var en altoverskyggende livssag.

Han saa den lykkeligvis kronet med held, naaede sit maal og hen-

rede sejrspisen hjem. Men dermed nedlagde han hverken murskeen eller sværdet. Nu gjaldt det om ihærdigt at styrke og udbygge værket, og han fortsatte, baade med pen og med mund. Jeg var den sidste, foruden sygeplejersken, der talte med ham ved hans dødsleje ovre paa Højtoft. Under den korte sygdom var hans tanker stadig og stærkt optaget af dagens og virkets krav. Kunde han, som lovet være med ved indvielsen af forsamlingshusene i Højer og Augustenborg? Og hvordan med det øvrige paatænkte og planlagte arbejde? Jeg maatte alvorligt lægge ham paa sinde, nu ikke at anstrenge sig ved at tale saa meget herom, men at skaane sig og bruge kræfterne til det i øjeblikket vigtigere formaal, sygdommens overvindelse.

Jeg tør derfor slutte med ordene:

Han kæmpede for Danmark.

Han segnede med vaaben i haand.

M. Michelsen.

Blot vi lyser op i Taagen...

Rigsarkivar A. D. Jørgensen har fremsat følgende Karakteristik af Ærkebiskop Absalon: Han forenede Statsmandens klare Blik med Fædrelandsvennens varme Hjertelag, Høvdingens overskuende Ro med Stridsmandens uforfærdede Mod. — Noget lignende, som H. P. Hanssens store Forbillede og Læremester her har givet Udtryk for om en af vort Lands største historiske Skikkelser, kan til en vis Grad maaske set under en lidt anden Synsvinkel ogsaa siges om den Mand, hvis store Lod det blev at føre det dansk-talende Sønderjylland hjem til Danmark Aar 1920, det som han havde arbejdet og kæmpet for sit lange Liv igennem. Han var stor som Politiker, som Statsmand. Men efter min Mening allerstørst som Menneske.

Det er i denne Forbindelse, jeg er bleven anmodet om at skrive lidt efter Hukommelsen, hvad jeg gjør med Glæde som Tak for smukke Minder og stærke Indtryk fra Samarbejdet i den opadgaaende Periode umiddelbart forud for Verdenskrigen og i de stærkt bevægede Aar, da Overgangen fra tysk til dansk Styre fandt Sted, og hvor de store Opgaver skulde finde deres Afgørelse.

Lyslevende staar han endnu for mig en Vinterdag lige ind under Jul, efter at han den 13. Decbr. 1906 nede i Berlin sammen med Regeringspartierne havde stemt for en Bevilling til Sydvestafrika til Undertrykkelse af Hereroerne, og som gav Anledning til en stærk Kritik og Bladpolemik ikke alene herhjemme, men ogsaa i det gamle Land. Rolig og behersket motiverede han overfor Vælgerforeningens snævre Bestyrelse sit Standpunkt i denne Sag, og ud fra hvilke Motiver og Grunde han havde stemt, som han gjorde, svigtet Oppositionspartierne og støttet Regeringens Forslag. Under lydløs Stilhed udtalte han, staaende med en Seddel i hver Haand: Aflægger jeg Sedlen til Venstre, da vidste jeg ganske bestemt, at jeg havde Størstedelen af den danske Befolkning med mig — men lige saa sikkert er det, at aflægger jeg Sedlen, som jeg har i min højre Haand, da gavner jeg den Sag, jeg er sat til at varetage, da gavner jeg den Befolkning, hvis Talsmand jeg er valgt til at være, i Bestræbelsen for dens Lykke og Velfærd og bedre Kaar ud i Fremtiden. Dette er for mig mere værd end Folkegunst.

Den Pligtfølelse, Uselvskhed og det Højsind, der kendetegnede hans Handlemaade i det foreliggende Tilfælde, gav sig endnu langt stærkere Udslag i Grænsespørgsmaalet. Ogsaa her handlede han ud fra en ærlig og fast Overbevisning med Respekt for andres Meninger, naar disse var opbygget paa oprigtige Motiver. Det kunde hænde efter et større Møde under Grænsestriden, naar Bølgerne i Kampens Hede havde gaaet højt, og hvor han syntes, at Retningslinierne ikke

var klare nok, at han da kunde udbryde: Hvor glider vi hen, hvor glider vi hen? Nu gælder det om at holde Ryggen rank, og i den nuværende Situation at holde Hjernen kold.

Han havde et varmt Hjerte for de Nødlidende, for de smaa og svage i Samfundet, og uendelig mange har han rakt en hjælpende Haand paa den ene eller anden Maade. Optanter, Hjemløse og gennem det i sin Tid oprettede Arbejdssekretariat. Her skal blot nævnes et Eksempel. En ung Mand her fra Egnen, hvis Forældre var døde, havde Lyst til Sølivet og til at uddanne sig videre og vilde gerne paa Navigationsskolen i Aabenraa, men var fattig og havde ikke de nødvendige Midler til at bestride Udgifterne til Opholdet. Han henvendte sig til H. P., der havde faaet et godt Indtryk af den unge Mand, og foreslog, at vi to hjalp ham med hver 1000 Rigsmark, imod at han tegnede en Livsforsikring. Saaledes forstod han at hjælpe paa mangfoldige Maader. Det skal i Parentes bemærkes, at han i dette Tilfælde ikke led nogen Skuffelse, tværtimod, det var kun et Tilfælde af hundrede af lignende Art.

Det faldt i undertegnedes Lod som Kasserer i Vælgerforeningen i Overgangs- og Afstemningstiden at honorere de mange Rejseudgifter m. m. for Bestyrelse og Tilsynsraad samt fra de forskellige Udvalgsmedlemmer. Ogsaa her udviste han en sjælden Uegennytte, og udtalte sig aaben og ærlig overfor Misbrug af lignende Art. Bagtalelse laa ikke for ham, lige saa lidt som Muldvarpearbejde og Skumlen i Krogene. At være altid, hvor det gjaldt, det var ham næsten mer end Alt.

Det hændte adskillige Gange i Overgangstiden, naar jeg var med Hestekøretøj eller paa Cykel (Færdselsforholdene var jo dengang saa daarlige, som de overhovedet kunde være), at H. P. kom susende i Bil fra Kolding efter at have rejst hele Natten for umiddelbart efter sin Ankomst til Hjemmet at tage til »Folkehjem« og der deltage i

Forhandlingerne i Vælgerforeningens Tilsynsraad og give Oplysninger fra Regering og Rigsdag. Møderne kunde trække ud til langt ud paa Aftenen, kun afbrudt af en meget kort Middagspause. Jeg spurgte ham en Gang, om han kunde sove oven paa saa anstrengende Dage. Det kunde han nok, baade hjemme og i Berlin.

Skønt altid paa Færde og altid paa Vej, havde han dog altid Tid til at besvare Henvendelser og Forespørgsler og give Raad og Vejledning. De store aktuelle Spørgsmaal skulde behandles udtømmende, forinden de sendtes til den danske Regering og Rigsdag. Dette gjaldt i første Linie Grænsespørgsmaalets Løsning 16. og 17. November 1918, men ikke mindst Grundlaget for Afstemningsreglerne. Dagen før Afrejsen af den danske Delegation til Paris var vi et snævrere Udvalg samlet i »Folkehjem« i Aabenraa, bestaaende af Peter Grau, Red. E. Christiansen, Flensborg og undertegnede, samt H. P. Hanssen. Efter at være bleven færdig med Akternes Gennemgang bad Hanssen os, han skulde nemlig rejse samme Dag, endnu en Gang at gaa disse igennem. Han vilde saa, naar han kørte forbi, komme ind for at høre, om der var et eller andet, der skulde rettes. Anden Dag fik jeg en Opringning fra ham om at sende 1000 Mark af Vælgerforeningens Midler til Fru Gustav Johannsen, Flensborg, da hun var svagelig og trængte til Opmuntring og Hjælp. Dette var typisk for H. P., over de store tungtvejende Spørgsmaal glemte han ikke de enkelte mere eller mindre personlige, menneskelige Forpligtelser.

Med Hensyn til Retsstandspunktets bærende Moment, Pragfredens Artikel V, har han udtalt: »Ikke saa meget tale derom, men altid tænke derpaa.« Noget lignende i samme Retning, mener jeg at kunne sige om hans Gudsforhold: »Leve, som om man hver Dag skal dø, arbejde, som om man evigt skal leve.« En Arbejdets Helt var han, Tiden blev ham snarere for kort end for lang. At slappe af for Sundhedens Skyld, som man nutildags taler saa meget om, var for ham et

ukendt Begreb. En Gang ved Lejlighed kom hans Fængselsophold paa Tale, hvorledes han forstod at udnytte Tiden her. Der var Kontrol med den Lektüre, man fik, udtalte han, blandt andet læste jeg det ny Testamente og fordybede mig i Særdeleshed i Petri Breve — og for undertegnede synes det, at noget af Grundtonen, der gaar igennem disse Breve, afspejlede sig i hans Personlighed. Uden at ville gjøre ham til Helgen, hvad han mindst af alt selv vilde være, tør man godt udtale, at han var Sandheden tro i Kærlighed.

Ved en anden Lejlighed kom vi til at tale om Frimureriet, som han egentlig ikke var nogen Modstander af, men kunde ikke melde sig ind som Medlem, da han ikke kunde bære det over sit Hjerte at være Ven eller sige Broder til en Mand som Redaktør Strackerjan, navnlig da han en Dag for ikke længere Tid siden paa Gaden i Haderslev havde tudet ham ind i Øret »Landsforræder«. Gadekøternes Bjæffen foragtede han.

I mindre Kredse kunde han være fuld af Liv og Lune.

Nogle faa Maaneder før sin Død var han indbudt til at holde et Foredrag i Hyrup Forsamlingshus. Han spiste til Aften hos undertegnede. Han gjorde ikke meget ved Maden, men da vi senere sad ved Kaffen og en Cigar, kom det for ham særprægede Glimt af Lune frem i Øjnene, da han kort i Forvejen havde været til Daabsgilde blandt Slægtninge i Sundeved, og ved at fortælle herom mærkede man rigtigt hans barnlige Sind og den Lykkefølelse, der besjælede ham, naar han var omgiven af Slægtens Børnebørn. Derpaa fortalte han blandt andet følgende lille pudsige Historie, der rigtig illustrerer hans Sans for det komiske. Det var ved et Bryllupsgilde, hvor skal jeg ikke sige, hvor et Par Forlovede eller Kærestepar ogsaa var tilstede. Midt i en Vals eller Hopsa, hvad det nu var, spørger Pigen sin Kæreste, hvorfor danser du saa langsomt i Aften og tager saa smaa Skridt. Det skal jeg sige dig, svarede han godlidende, det er, fordi

min Bedstemor for nylig er død. Vi kluklo allesammen, ikke mindst H. P. H.

Trods sin Forkølelse hin Aften klarede han som sædvanlig Foredraget udmærket og høstede stærkt Bifald. Det var saa vidt jeg husker, den sidste Gang, jeg var sammen med ham.

Grønnes kun, se det er Sagen.
Leve med og være vaagen.
Leve kort Tid eller længe,
Blot vi lyser op i Taagen.

Han lyste ikke alene op i Taagen, men blev en stor lysende Stjerne for Sønderjyllands og Danmarks Ungdom.

Martin Simonsen.

Slægten og Hjemmet.

Naar H. P. Hanssens Saga skal skrives, vil de allerfleste Kapitler selvsagt komme til at handle om hans politiske Virke og nationale Indsats, som jo blev hans Livsgerning, men et Mindeord om Menneket H. P. H., som han færdedes i sin og sin Hustrus store Familie-kreds, bør ikke forbigaaes. Her var han baade agtet og afholdt. Der var Medlemmer af Familien spredt over hele Landet, men de fleste af Slægten: Brødre, Søstre, Svogre og Svigerinder sad paa gode sundevedske Bøndergaarde. Til større Festligheder i disse Hjem var H. P. H. og Hustru altid kærkomne Gæster, hvis ellers hans Tid tillod det. Med ham kom der et Pust ude fra den store Verden ind i det jævne Bondelag, naar han levende og klart skildrede Personer, f. Eks. fra den tyske Rigsdag, eller Folk, han mødte paa de Rejser, han foretog i fremmede Lande, bl. a. Norge og Italien. Mange af Familien vil i deres Gemmer have Prospektkort fra ham fra Italiens-

turen, hvoraf Børnene var stærkt interesserede i de italienske Frimærker. Hjemkommen fra en saadan Rejse kunde han fortælle levende om Indtryk af Forholdene i andre Lande, og mange var de Iagttagelser, han havde gjort. I et Selskab var han nu ikke altid den talende, men kunde godt være en god Tilhører til de Samtaleemner, Bønderne havde paa Tale. Af og til faldt der en Anerkendelse af til Husmoderen i Hjemmet, hvor han var Gæst, eventuelt for Gaasestegen eller for en vellykket Rødkaal.

Gemytlig drilsk kunde han ogsaa vise sig, som da han en Gang tvivlende spurgt en Svigerinde, om hun kunde »opfinde en Onnen«. (En ny Middagsret.) Det havde Fru Helene Hanssen nemlig gjort.

Ridderlig og galant var H. P. Hanssen i al sin Færd. Han overraskede og glædede tit med Ting, der netop var rette Gave paa det bestemte Sted og derfor ret kunde glæde og fornøje. Saaledes medbragte han engang fra Berlin en stor Buket hvide Syrener til en Svigerindes 60 Aars Fødselsdag; det var i Februar, og de kunstigt drevne Blomster hang en Smule medtagne af Turen i den varme Kupé. Den Sag forstod den blomsterelskende Fødselar nok at raade Bod paa ved at lægge Blomsterne i tempereret Vandbad for senere at glæde Gæsterne med det Foraarspust, som disse hvide Klaser bragte.

Ved samme Lejlighed havde H. P. H. taget Landdagsmand Nis Nissen med, og da Krigens Tryk hvilede tungt paa Sindene — det var i Februar 1916 — kan det nok være, det regnede med Spørgsmaal om Krigens Gang, og om der da slet ikke var Tegn paa en god og snarlig Afslutning paa Krigens onde Mareridt. Det kunde han ikke trøste Familien med ved den Lejlighed, men derimod to Aar senere ved et Sølvbryllup i Avnbøl, hvor han mente, der var Tegn paa, at det nu kun drejede sig om Maaneder, ikke om Aar. Det var i April 1918. Et halvt Aar senere kom Sammenbruddet. Det Haab, H. P. H. dør gav Familien, var for mange et Lysglimt i en mørk Tid.

De saa kun, at den tyske Hær stod med Sejr uden for Tysklands Grænser og ventede ikke, at Skredet kunde komme indefra.

H. P. H. blev tit Midtpunktet i en Familiesammenkomst, hans Livsstilling, Vid, Lune og rige Menneskelighed gav ham ganske naturligt lidt af en Særstilling. Der var iblandt Svogrene en hel Del Jægere, og hvor kunde der ved en Familiemiddag vanke nogle gode Jagthistorier.

H. P. H. var ikke selv nogen stor Sanger, men naar Familien — hvoraf mange endog var gode Sangere, gav en flerstemmig Sang tilbedste, var han en god og lyttende Tilhører. Hvem der har deltaget i de nationale Møder i Sønderjylland før første Verdenskrig, vil huske, at H. P. H. tit foreslog Sangen: »Du skønne Land med Dal og Bakker fagre«. Jeg tror, han elskede den Sang. Var det et Bryllup eller et Sølvbryllup, der blev fejret, foreslog han tit den dejlige Vise: »Der var en Svend med sin Pigelil«.

Da Verdenskrigen brød ud i 1914, kom H. P. H. lidt hen i August rundt paa Sundeved og besøgte de Hjem af Familien, hvis unge Sønner var indkaldt til Krigstjeneste, eller hvor der kunde være Tale om en nær forestaaende Indkaldelse, og prøvede da at bringe Mod og Fortrøstning til Mor, Far og Søsken, der var bekymrede for de unge Mænds Skæbne, og mangen en Mor og Søster var ham taknemlig for det Besøg.

Mange Soldater af H. P. H. og Hustrus Familie eller Bekendte, der før Krigen 1914—18 aftjente deres Værnepligt i Berlin, har nydt godt af det Bekendtskab. Saaledes kom engang to unge Gardere, der var hjemmehørende i Sottrup, hen og hilste paa ham paa Gaden i Berlin, straks inviterede Rigsdagsmanden dem med hen paa Restaurant Kempinski til Aftensmad. Det blev modtaget med Tak. En anden Gang fik én af ovennævnte Soldater Indbydelse sammen med ti Kammerater til Aftenkaffe paa Café Josty paa »Unter den Linden«.

Ogsaa denne Invitation blev modtaget med Glæde og efterkommet. Andre Soldater i østligt liggende Garnisoner som Thorn og Graudenz har tit ved Gennemrejse opsøgt deres Rigsdagsmand og modtaget Vejledning og Vennetjeneste af ham.

Omkring Aar 1907 var en Del ældre, mandlige Slægtninge af H. P. H. en Tur til Berlin, hvor de under hans Vejledning saa Million-byen, og de boede da paa Hotel Fürstenhof. Ved Hjemkomsten var der rare Sager i Kufferten til Hustru og Børn, og mon ikke Farbror Hans Peter var Ophavsmanden til denne Opfindsomhed. I mit Hjem er en Sukkerskaal med tilhørende Ske af ægte Sølv et Minde om Fars Tur til Berlin.

Ved en Svigerindes 80 Aars Fødselsdag i Febr. 1936 (altsaa H. P. H.s Dødsaar) kom han i sin Fødselsdagstale til at nævne Hjemmenes Indsats i den danske Sags Tjeneste og den Støtte, de forskellige Familier havde kunnet yde hinanden ved at søge sammen ved vanskelige og alvorlige Afgørelser, tales ved om Tingene og saaledes løfte i Flok og i Fællesskab bære det Ansvar, de Sorger og Glæder, som Kampen bragte. Hvorimod han tit — ene Mand — paa sin Post i Berlin — skulde træffe de alvorligste Afgørelser, hvis Følger var vanskelige at overskue. Det lød ikke som en Klage, men lød Tilhørerne ane, at en Politikers Liv stundom kan være svært nok.

Kata Alexandersen.

„Up o æ Hejmdal“.

H. P. Hanssens Hjem i Nygade i Aabenraa, almindeligvis kaldet »up o æ Hejmdal« og Sommerhjemmet paa »Højtoft« var gode at gæste, ikke alene for voksne, der her fandt Forstaaelse, gode Raad og anden Hjælp, samt fornøjeligt Samvær, men ogsaa for Børn. Alle Legekammerater af hans Børn har moret sig dejligt, baade naar vi

legede i Haven, rundt om Holland, som vi kaldte den skæve Firkant, der begrænses af Pottergade, Vægterpladsen, Jomfrugangen og Nygade, eller i Spisestuen. Jeg husker ikke, at vi nogensinde i mindste Maade lagde Baand paa vor Trang til Udfoldelse, der var frit Slag, og da der altid var mange til Stede, maatte der raabes højt for at faa Ørenlyd. Imens sad Fru Helene Hanssen i sin bestemte Stol inde i »Midtstuen«, saa vidt jeg husker altid i en »Reformkjole«, med sin store Cigar, sine Aviser, Frimærker, Bøger eller en mægtig Stoppekurv, og Bølgerne skulde gaa meget højt i Spisestuen, før hun aabnede Døren og søgte at gyde Olie paa de oprørte Gemytter.

Fru Helene Hanssen havde nemlig sine egne Principer i Børneopdragelse, hun var forud for sin Tid. Jeg vil nævne et karakteristisk Eksempel:

En af Døtrene blev en Dag meget vred, fordi hun ikke maatte faa det Forklæde paa, som hun havde tænkt sig, og i Arrigskab derover smed hun sig ned paa Ryggen og sparkede med Benene i Gulvet. Jeg var forfærdet og tænkte, nu stod min Legekammerat da mindst til en alvorlig Endefuld, men Helene Hanssen tog mig rolig i Haanden og sa' med en ganske uanfægtet Stemme: »Kom Anna, vi vil it se o den uarde Pig', hun kan kom, naa' hun er bløwn sød igjen.«

Var det til daglig, naar H. P. Hanssen var i Berlin, morsomt at komme i Hjemmet i Nygade, saa var det en Oplevelse, naar H. P. Hanssen var hjemme, og han tog sig Tid til at give sig af med Børnene og ikke alene med sine egne, men ogsaa med deres Legekammerater.

Som det rige Menneske, H. P. Hanssen var, var han ogsaa i høj Grad en Børneven, og vi elskede ham. Første Gang jeg saa et Dukke-teater var oppe i H. P. Hanssens Studereværelse paa første Sal, hvor vi Børn ellers ikke maatte komme. Han spillede og fortalte »Fyr-tøjet«; jeg har den Gang kun været en fem Aar gammel, men jeg hu-

sker tydeligt »Forestillingen«. Vi sad med Øjnene paa Stilke og Ørene vidt aabne, og jeg var lige saa betaget af denne Forestilling, som jeg adskillige Aar senere var det, da jeg havde været i et rigtigt Teater.

En anden Egenskab, der morede os meget, var H. P. Hanssens Evne til om Efteraaret at lave de morsomste Dyr af Kastanjer og Agern, vi blev saa optagne af at prøve paa at efterlave dem, men saa morsomme som hans Modeller kunde vi desværre ikke faa dem.

H. P. Hanssen var ogsaa en stor Dyreven. Det var derfor ikke alene, fordi han var en ivrig Jæger, at der altid blev holdt Hund paa »Hejmdal«. Det var ogsaa, for at Børnene kunde have en god Legekammerat. Og Børnene fik ogsaa Lov til at have andre Dyr. Hvor var vi ikke alle imponerede, da Peter fik sin første Hest, en dejlig Pony. Paa den red han i Spidsen for Byens Dreng, naar de legede Soldater og drog i Bivak udenfor Byen, og vi var stolte over, at det var en dansk Dreng, der red i Spidsen.

Hønsegaarden i Nygade og paa »Højtoft« var ogsaa noget ud over det almindelige. Det var nu Fru Helenes Domæne. Det var ikke en kedelig, raceren Bestand af hvide Italiener, men en rigtig blandet Hønsegaard som i »Den grimme Ælling«. Der var en stor, broget Hane og mange Slags Høns, søde, graa Perlehøns, Dværghøns, Ænder og Kalkuner med en frygtindgydende kalkunsk Hane. Kloppenborg Skrumsager forærede en Gang min lille Bror en Pisk, da Drengen ikke var dristig ved at skulle forbi Hanen paa Vejen over til Redaktionen, hvor Far sad.

Og saa er der endelig en Ting, alle Børn, der kendte H. P. Hanssen, vidste, nemlig, at der altid var nogle Godter i hans Lomme. Vi kendte alle Taget ned i Lommen, saa vidste vi, at Haanden ikke kom tom op igen. Hans Glæde ved at overraske Børn med gode Sager kulminerede i Julen. Juletræet paa »Hejmdal« staar for mig som det

største og det mest overdaadigt pyntede Juletræ. Naar vi i Julen eller Nytaaret sad rundt om det store runde Spisestuebord og spillede et Slags Monte Carlo Spil og ivrigt fulgte den lille Kugle, som skulde afgøre, hvem der blev den næste Vinder, mens vi besværgende mumlede: atten, blatten, atten, blatten (atten var Spilletets højeste Tal), kunde H. P. Hanssen komme ned fra sit Værelse, og staa og se paa os med sit lune, gode Smil, altid med en Spøg paa Læben og et Par ekstra Gevinster i Lommen. Ved disse Lejligheder har jeg lært den lækre Sarotti Chocolate at kende, samt Mandariner, der dengang ellers ikke var almindelige.

Da jeg en Gang som ung Pige besøgte en af Døtrene og Talen faldt paa Børn og Børneopdragelse, sa' H. P. Hanssen: »Husk, lille Pige, det bedste man kan gi' sine Børn, er gode Barndoms minder.« Jeg vil gerne sande disse Ord, jeg skylder H. P. Hanssen og Helene Hanssen megen Tak for mange gode Barndoms minder.

Anna Ølgaard.

Paa Talerstolen.

Jeg hørte H. P. Hanssen første Gang paa Dybbøl den 11. Juli 1920, hin uforglemmelige Dag, da Danske Syd for og Danske Nord for Kongeaa »fik fælles Haab og Tro og Konge, Land og Flag«. Grænsestriden havde trukket saa skarpe Skel i den sønderjydske Befolkning, at aargammelt Venskab sprængtes, og ikke sjældent delte Striden Familiernes enkelte Medlemmer. Jeg havde i de umiddelbart forudgaaende Maaneder oplevet talrige Eksempler paa den uforsonlige Bitterhed, hvorved man bekæmpede hinanden, og det var naturligt, at H. P. Hanssens Navn i denne Forbindelse var trukket stærkest i Forgrunden.

Nu stod han ved Afslutningen af et Livsværk som Nordslesvigernes uforfærdede Fører, Danskhedens trofaste Forkæmper under skiftende

Forhold, og det lyste ud af hans Ord og hele hans Skikkelse, at det var Høvdingen, som talte. Jeg fik bekræftet, hvad der var sagt mig i Forvejen, at der var Vælde over H. P. Hanssen paa Talerstolen, at han da ligesom voksede ud af sin Person. Han lod Blikket glide hen over den store Forsamling. Saa fæstnede det sig ved det frodige sundevedske Sommerlandskab, den Egn, han elskede og aldrig blev træt af at lovprise. Stærkt og myndigt klang Ordene, men samtidig saa jævnt og fordringsløst og dansk i Tonen.

Jeg ser ham endnu for mig paa Talerstolen lige over for Kongebastionen, ser den tusindtallige Menneskeskare, der oplevede det stolteste og skønneste Øjeblik i Sønderjyllands Historie, og jeg hører H. P. Hanssens Røst, hans uforfalskede sundevedske Tungemaal. Ingen kunde lægge en saadan Varme i et enkelt Ord, ingen kunde fange en Stemning ind og lade den fortætte sig i en enkelt Sætning eller i nogle enkelte Verslinjer som han. H. P. Hanssens karakteristiske Profil aftegnede sig skarpt paa Baggrund af de blafrende Dannebrog, og Vinden tog i hans Haar, mens han ligesom favnede Landskabet og drog Tilhørerne ind til sig. Kærligheden, Stoltheden og Glæden bar hans Ord, nu og da i dybt mejslede, abrupte Sætninger af en ejendommelig gribende og ildnende Virkning — og saa tunge som Bølgeslag eller sydende som en Stormnats Brænding. Undertiden gik der en let Skælven gennem hans Tale. Saa hævede han Røsten, og til sidst rettede han sine lyse, blaa Øjne mod Majestæterne, idet han sluttede med Kraft og Inderlighed i Stemmen: »Gid Danmark maa gaa lyse og lykkelige Tider i Møde, gid Danmark maa staa agtet og æret overalt i Verden som et skønt, rigt og lykkeligt Hjem for det danske Folk, saa længe Bølgerne ruller mod vore Kyster.«

Det var H. P. Hanssen i hans Manddomskraft! En enkelt storladet og uforglemmelig Situation, vel den største i H. P. Hanssens Liv.

Jeg fik i de følgende Aar Lejlighed til at høre ham adskillige Gan-

ge, og mange af hans Taler gjorde et stærkt Indtryk paa mig, ikke alene, fordi de fra Formens Side var saa dygtigt og solidt opbygget, men navnlig, fordi de rummede en Dokumentation, vore nationale Modstandere ikke formaaede at rokke ved. Der er tre Taler, som jeg især husker fra de Aar, der fulgte. Først hans Tale ved det danske Aarsmøde i Løgumkloster den 1. Juli 1928, da han med Udgangspunkt i Gustav Johannsens Ord: »Falder der Støv paa Sandheden, saa visk det af« tilbageviste de tyske Paastande om, at Tyskland skulde have tilbudt at ordne det nordslesvigske Spørgsmaal, men at vi fra dansk Side ikke havde modtaget den fremstrakte Haand. Dernæst hans Tale ved det danske Tillidsmandsmøde paa »Folkehjem«, den 12. April 1933, da han vendte sig imod de tyske Udfordringer sydfra i Dr. Sievers og Pastor Peperkorns Fortolkninger. Og endelig hans Tale ved Det unge Grænseværns Aarsmøde paa Skamlingsbanken i 1934, da han saa at sige lagde Arven i den sønderjydske Ungdoms Haand. Her paa dette Sted, hvor Laurids Skau i det vaagnende Sønderjyllands Dage havde manet til Vagt og Værn, hvor Peter Hiort-Lorenzen, Carl Ploug, Orla Lehmann, Grundtvig og Bjørnson havde ført Ordet, stod nu H. P. Hanssen og talte til en Nytids Ungdom. Fra den smukke Granittalerstol med Lorens Frølichs Relieffer og Indskriften: »Ordet, det er Guddoms-Underværket, det er Folkeken-demærket« lød hans Tale lige kraftfuldt som i de Aar, da den slyngedes som Lynildstraaler mod Undertrykkeren; — og i Tusindvis havde Tilhørerne lejret sig op ad Bakkekammen, som de i Tusindvis flokkedes paa Dybbøl og i Tønder Aaret forud under Indtrykket af det voldsomme Pres sydfra — i en levende Vilje til at byde de tyske Udfordringer Trods.

— En Sommerdag var det, som ved Aarsmødet i Haderslev i 1914 og ved Genforeningsfesten i 1920, en Sommerdag med Korsbanneret vajende over et smilende dansk Landskab.

Jeg vil bevare Billedet af H. P. Hanssen fra hin Dag som det sidste... Endnu rank og djærv med Fasthed i Stemmen. Skikkelsen havde nok mistet noget af sin fortættede Kraft. De graa Haar laa sparsomt tilbagestrøget fra den høje Pande, men de venlige, blaa Øjne lyste med en ungdommelig Glans, og de lyste af Tro og Forventning til den danske Ungdom, der nu skulde arbejde videre paa den Ager, hvori H. P. Hanssen en Vinterdag i 1879 — idet han skød alt andet til Side — besluttede at sætte sin Plov.

Kai Edvard Larsen.

1933.

H. P. Hanssen og Redaktør Jessen, disse to stærke, danske Personligheder, levedegjorde gennem min Barndom og Ungdom de sidste Aartier af Sønderjyllands Historie for mig.

I Genforeningsaaret drøftede 15-16 aarige Kammerater paa Skibeland Efterskole H. P. Hanssen og Redaktør Jessen, og baade Varme og Harme udløstes i os. Disse to Mænds Synspunkter satte Skel i Kammeratflokken, som de gjorde det i hele Sønderjyllands Befolkning. De stod som en Udfordring til at tage Standpunkt.

Redaktør Jessen beundrede jeg — hans Ildhu, hans utrættelige Opdragergerning af den sønderjyske Befolkning til Danskhed og hans faste Tro paa Sønderjyllands Tilbagevenden til Danmark. H. P. Hanssen og hans Arbejde saa jeg kun i Forhold til Redaktør Jessen. Ungdommelig Begejstring og manglende Modenhed gjorde mig eensidig.

Aaret 1933, der altid vil staa som det Aar, da sønderjysk Ungdom vaagnede til national Ansvarsbevidsthed, — det Aar, da Nazismen brød igennem i Tyskland og de slesvig-holstenske Krav om Grænseflytning lød højlydt — lærte jeg H. P. Hanssen at kende.

Jeg mindes den 12. April 1933, da Tillidsmænd fra hele Lands-

delen var kaldt sammen til et Møde paa »Folkehjem« for at tage Stilling til de udfordrende Krav om Grænsens Flytning, der havde lydt sydfra. Egentlig havde jeg ikke Ret til at deltage i det Møde, men til Trods herfor var jeg taget med til Aabenraa i Haab om at faa Lov til at deltage, og det lykkedes. Der sad en tusindtallig Forsamling af Landsdelens bedste Mænd — et sandt Udtryk for Sønderjylland. H. P. Hanssen talte; kraftigt tilbageviste han Dr. Sievers Krav om at faa Nordslesvig tilbage og Pastor Peperkorns Udtalelse om, at Danmarks Stjerne var i Dalen, og at Nazismen som et Lyn vilde tage Nordslesvig i Besiddelse, og han læste en Resolution, hvoraf her kun skal nævnes den første og den sidste Sætning: »Vi lægger Vægt paa et godt nabovenligt Forhold mellem Danmark og Tyskland. — — — Men enhver af det tyske Mindretals Førere fremsat Voldstanke vil vi møde med de skarpeste Midler.« Resolutionen hilstes med stærkt Bifald. Den sønderjyske Befolkning stod sammen som een. H. P. Hanssen stod der som dens Høvding.

Den 12. Maj 1933 stævnedes sønderjysk Ungdom til Tønder — over 10,000 i Tal. Ved deres blotte Tilstedeværelse var de en levende Protest mod Udæskningerne fra Syd. Tønder var klædt i rødt og hvidt som aldrig før. Unge, ukendte Røster talte om Troskab mod Fædreland og Hjemstavn og lovede at staa rede til Værn og Vagt om det, som er vort. Blandt Deltagerne sad H. P. Hanssen og Fru Helene Hanssen, opmærksomt fulgte de, hvad der blev sagt, og H. P. Hanssen udtalte sin Glæde over de kraftige Vidnesbyrd, sønderjysk Ungdom havde aflagt, og modtog en Hyldest af en enig, vaagen Ungdom. Der stod han — Høvdingen — i dette Øjeblik som et Udtryk for alle dem, der havde kæmpet forud — og modtog det unge Slægtleds Haandslag. To Slægtled mødtes for sammen at træde ind i Kampens Rækker.

Den 11. Juni 1933 holdtes det store Dybbølstævne. Selvfølgelig

talte H. P. Hanssen ogsaa her. Den slesvig-holstenske Udfordring • blev mødt med historiske Kendsgerninger — »Kendsgerninger er haarde Krabater« — og Brobygningens Nødvendighed blev nævnt samtidig med Nødvendigheden af at bygge et stærkt Bolværk, der kunde dæmme op mod fremmed Aand. Christian Nielsen, Vollerup, havde den tusindtallige Forsamling med sig, da han hyldede H. P. Hanssen med Ordene: »Her paa Dybbøl besluttede De i sin Tid at blive i Hjemstavnen, her paa Dybbøl skal det siges, at vi unge vil træde ind i den nationale Kamp med samme Tjenersind som De.«

Tønder- og Dybbølstævnerne var Begyndelsen til »Det unge Grænseværn«s Dannelse. Flere store Stævner fulgte i de kommende Aar. H. P. Hanssen skal engang efter det store Stævne paa Skamlingsbanke have sagt til Direktør Hammerich, at han nu roligt kunde gaa i sin Grav, for nu fandtes der Arvtagere til at tage den nationale Kamp op.

De Gange, jeg har hørt H. P. Hanssen ved disse og andre Lejligheder, var hans Tale baaret af Klarhed, Kraft og Klogskab, der bundede i Kærlighed til Danmark og Hjemstavnen. Der var Udsyn og store Linjer, der viste tilbage i vort Folks Historie og undertiden pegede profetisk ind i Fremtiden. I hans Tale kunde der være stærke Tilrettevisninger til Modstanderen, men altid Respekt for anderledes-tænkende, der vilde føre en ærlig Kamp. Midt i de stærke Kamp-toner i 1933 havde han Raad og Mod til at fremholde Sønderjyllands Bestemmelse som Bro, ikke blot som Bolværk.

H. P. Hanssen var en Kampens Mand — han kæmpede for det, der var hans inderste Overbevisning Livet igennem — det varede længe, inden den sønderjyske Befolkning samlet stod bag ham. I 1933 oplevede han det.

Helene Moltke.

Dødsrunen

I Dag flager Danmarks Sommer
paa halv, men i Morgen
skal Slesvigs Sønner og Døtre
vise, om der var Sandhed i Sorgen.
Thi var det Sandhed, det Suk, som lød,
da Morgenen hviskede, vor Høvding er død! —
Da gaar al Danmark en Dag imøde,
saa god, saa straalende varm,
som Øjnene straalende i den Døde
dengang — i Gaar — da han, endnu levende,
høvdinge-hyldet, frimodig og klog,
og smilende lunt med viis Erfaring
om Livets Indfald, fortalte os alle,
at dette Liv, — som han nu har mistet, —
er alting værd — baade Kærligheden
og Modet og Kampen for Fædrelandet,
for Ret og Fred og meget andet,
som, — sammenfattet, — gør Livet skønt.
Hans sidste Bud og hans sidste Bøn
var, — saa vidt jeg ved, — et Ønske,
at Danmarks Datter og Danmarks Søn
skal give videre det, han gav!
Og det er meget.

Marcus Lauesen
(27. Maj 1936)

Ved H. P. Hanssens Død

Selv om vi narrer døden for timer, uger og år,
saa vil den hente sit dyreste bytte engang.
Nu er han død. Og mangfoldige mennesker står
tilbage med takken, de nægted at gi ham for frihedens kår.

Han var den sidste høvding.

Hør, hvor de fejge ler!

Høvdingenavnet er borte,
ingen kan bære det mer.

Han kunde styrke troen paa folkets og livets ret,
selv om han søgte at skjule sit hjertes glød,
kun med beviser og grunde slog han i talen tæt —
det var, som han hørte det fjernt og fandt, hvor der for uret blev grædt.

Han turde stadig håbe,

håbe, saa vi fik håb.

Trygt med sin tro han døved
modstandens larmende råb.

Fik af hans sejrende liv vi mod til at vide og se,
at der skal kæmpes bestandig mod uret og vold,
da har vi fattet til slut lidt af den sejrendes ve.
Bær ham nu bort til hans grav under frugtræers dryssende sne.

Løft dit åsyn mod flaget!

Retsindets frugt vil gro!

Nu er vor høvding draget
ind i den evige ro.

Martin N. Hansen

*Sang ved det kgl. Teaters Forestilling d. 14. Nov. 1936
til Fordel for H. P. Hanssens Mindefond*

Kun lidet er vort Danmark. Des mere skal det gro.
Skal gro ved hver Mands Indsats taknemmelig i Tro.
Lavt ligger det i Bølgen, hårdt Havet mod det går.
Men der var Mænd, der diged, igennem Tusind År.

Hil Tyra og Bisp Axel og hver, der vidste Råd,
hver Andersen og Hansen til djærv og dannis Dåd!
Hvergang en Vilje rejste sig rank i Rigets Port,
en Tanke lo og lynte, blev Danmark mere stort.

Hver Slægt skal bygge Riget. Var den end nok så god,
de Dødes Dåd, dog kræver bestandig Livet Blod.
Nu er det os, det gælder. Af vore Viljers Tro
— det lover vi de faldne — skal vor Tids Danmark gro.

Kaj Munk

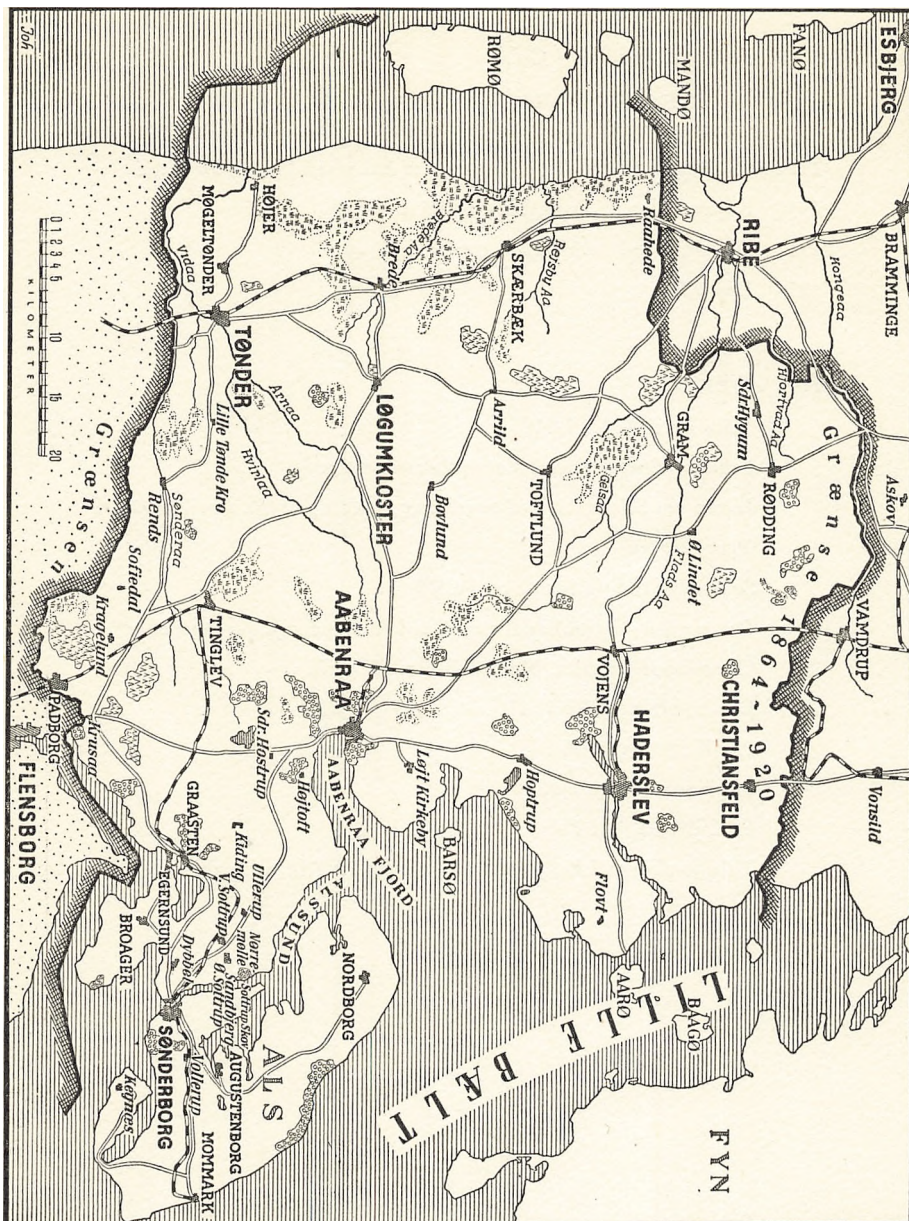
H. P. Hanssens Data

- 1862 21/2 Hans Peter Hanssen, født paa Nørremølle, Sottrup Sogn
- 1892 Faderen Chresten Hanssen dør
- 1894 Moderen Marie, f. Andresen dør
- 1876–77 Elev paa Hejls Efterskole
- 1877–80 Landmand paa Nørremølle
- 1881–83 Paa Askov udvidede Folkehøjskole
- 1883–85 Paa Nørremølle
- 1885–86 Paa Askov
- 1886–88 Studier ved Universiteterne i Leipzig, København og Berlin
- 1888 4/5 Gift med Helene, f. Iversen, f. 25/12 1860 i Ullerup
- 1888–93 I Sønderborg
- 1888–96 Sekretær for „Vælgerforeningen for Nordslesvig“
- 1889–1930 Medudgiver og Redaktør af „Sønderjydske Aarbøger“
- 1893–1936 Udgiver og Redaktør af Dagbladet „Hejmdal“
- 1896–1908 Medlem af den præsiske Landdag
- 1906–19 Medlem af den tyske Rigsdag
- 1908–22 Medlem af Aabenraa Kreds dag
- 1892–1901 Medlem af „Den nordslesvigske Skoleforening“s Styrelse
- 1918–19 Formand for „Vælgerforeningen for Nordslesvig“
- 1918–36 Formand for „Sprogforeningen“
- 1919–20 Minister uden Portefølje, Indehaver af det midlertidige Ministerium for sønderjydske Anliggender i Ministeriet Zahle

- 1922 Fortjenstmedaillen i Guld
1923—36 Formand for „Historisk Samfund for Sønderjylland“
Formand for „Folkkehjem“ i Aabenraa og for „Dansk Kultursamfund“
1924—26 Folketingsmand for Venstre for Aabenraa-Haderslev Kredse
1930 Kommandør af Dannebrog af første Grad
1935 Tietgen-Fondens Medaille og Hædersgave
1936 Død 27/5

Har skrevet:

- Vore Rettigheder I-IV
Sønderjyderne under Fremmedherredømmet
Loven om Selskaber med begrænset Hæftelse af 20. April 1892
Tyendeloven
Sønderjylland (i „Lande og Folk“)
Det nordslesvigske Landbrugs Gæld (i „Sønderjydske Aarbøger“)
Grænsespørgsmaalet, Bidrag til dets Historie
Landeværnets Arkiv I-IV
Fra Krigstiden I-II
Fra Kampaarene I-II
Et Tilbageblik I-IV
Talrige økonomiske, politiske og nationale Afhandlinger

H. P. Hanssens sønderjyske Egne